

Frumvarp til laga um meðferð sakamála.

1. ÞÁTTUR

Almennar reglur um meðferð sakamála.

I. KAFLI

Gildissvið laganna og dómendur í héraði.

1. gr.

1. Þau mál öll, sem handhafar ákærvalds höfða til refsingar lögum samkvæmt, skulu sæta meðferð eftir ákvæðum laga þessara, nema öðru vísi sé fyrir mælt í lögum.

2. Sama á við um mál til þess að koma fram refsikenndum viðurlögum, svo sem öryggisgæslu og öðrum öryggisráðstöfunum, upptöku eigna, sviptingu réttinda og ómerkingu ummæla, ef ákærvaldið á sókn sakar, þótt ekki sé krafist refsingar í málinu.

2. gr.

1. Einnig skulu sæta meðferð samkvæmt lögum þessum mál til úrlausnar kröfu um framsal sakamanns og fullnustu erlends refsídóms hér á landi og meðferð erinda frá erlendum dómstólum og yfirvöldum um aðgerðir hér á landi í tengslum við sakamál. Þar að auki þau mál sem sæta skulu meðferð sakamála samkvæmt öðrum lögum.

2. Einkaréttarkröfur má hafa uppi og dæma í sakamáli samkvæmt ákvæðum XXVI. kafla laga þessara. Sama gildir um kröfur, allsherjarréttar eðlis, svo sem kröfur um skatta, brotnám ólögmeats ástands eða bann við ólögmeatri starfsemi.

3. gr.

1. Í héraði eiga mál samkvæmt lögum þessum undir hina reglulegu héraðsdómstóla.

2. Einn dómari skipar dóm í hverju máli nema svo standi á sem í 3.–5. mgr. segir.

3. Ef deilt er um staðreyndir og dómari telur þurfa sérkunnáttu í dómi til að leysa úr getur hann kvatt til tvo meðdómsmenn sem hafa slíka sérkunnáttu.

4. Ef ákærði neitar sök og sýnt er að niðurstaða kunni að verulegu leyti að ráðast af mati á sönnunargildi munnlegs framburðar fyrir dómi skulu þrír héraðsdómarar skipa dóm í málinu. Þó getur dómstjóri ákveðið að einn dómari skipi dóm ef

a. ákærði er saksóttur fyrir brot sem ekki getur varðað að lögum þyngri refsingu en tveggja ára fangelsi, eða

b. ákærði er saksóttur fyrir fleiri brot og hann hefur játað að hluta þá háttsemi sem honum er gefin að sök, enda sé um að ræða meginatriði máls.

5. Ef mál er annars umfangsmikið eða sakarefni mjög mikilvægt frá almennu sjónarmiði getur dómstjóri ákveðið að þrír héraðsdómarar skipi dóm í málinu eða tveir héraðsdómarar með einum sérfróðum meðdómsmanni.

4. gr.

1. Þá eina má kveðja til setu í dómi sem sérfróða meðdómsmenn er hafa nægilegan þroska og andlegt og líkamlegt heilbrigði, eru íslenskir ríkisborgarar, lögráða og orðnir 25 ára, hafa forræði á búi sínu og hafa hvorki gerst sekir um refsivert athæfi sem má telja svívirðilegt að almenningsáliti né sýnt af sér háttsemi sem getur rýrt það traust sem dómara verða almennt að njóta.

2. Hverjum þeim sem fullnægir skilyrðum 1. mgr. er skylt að verða við kvaðningu til starfa sem sérfróður meðdómsmaður. Þetta gildir þó ekki um hæstaréttardómara, starfsmenn Hæstaréttar, héraðsdómara og aðstoðarmenn þeirra, ráðherra, ráðuneytisstjóra, biskupa, presta og forstöðumenn í viðurkenndum trúfélögum, umboðsmann Alþingis, ríkissaksóknara, yfirsaksóknara, sýslumenn, tollstjóra og lögreglustjóra og löglærða starfsmenn þeirra né heldur lögmenn og fulltrúa þeirra.

5. gr.

1. Meðdómsmenn skulu taka sæti í dómi ekki síðar en við upphaf aðalmeðferðar máls. Dómari skal að öðru jöfnu greina aðilum frá því með fyrirvara hverja hann hyggist kveðja til setu í dómi sem sérfróða meðdómsmenn, þannig að aðilum gefist kostur á að gera athugasemdir ef þeir telja efni til.

2. Bókað skal um kvaðningu meðdómsmanna í máli þegar þeir taka fyrst sæti í dómi. Sé maður að gegna starfi sérfróðs meðdómsmanns í fyrsta sinn skal hann um leið undirrita bókun þar sem kemur fram drengskaparheit hans um að hann muni jafnan gegna slíkum störfum af samviskusemi og óhlutdrægni og fara í öllu að lögum.

3. Meðdómsmenn taka þátt í málsmeðferð og dómsuppsögu og hafa sömu réttindi og bera sömu skyldur og dómsformaður í því máli. Dómsformaður stýrir þó dómi, kveður einn upp úrskurði um annað en frávisun máls, gefur út kvaðningar og tilkynningar, annast gerð og staðfestingu dómsgerða og kemur fram út á við fyrir hönd dómsins.

4. Dómsformaður ákveður þóknun sérfróðra meðdómsmanna.

6. gr.

1. Dómari, þar á meðal meðdómsmaður, er vanhæfur til að fara með mál ef:

- a. hann er sakborningur, brotápoli eða fyrirsvarsmannur þeirra,
- b. hann hefur gætt réttar sakbornings eða brotþola í málinu,
- c. hann hefur borið eða verið kvaddur til að bera vitni um atvik málsins af réttmætu tilefni eða verið mats- eða skoðunarmaður um sakarefnið,
- d. hann er eða hefur verið maki sakbornings eða brotþola, skyldur eða mægður þeim í beinan legg eða að öðrum lið til hliðar eða tengdur þeim með sama hætti vegna ættleiðingar,
- e. hann tengist eða hefur tengst fyrirsvarsmanni sakbornings eða brotþola eða málflytjanda með þeim hætti sem segir í d. lið,
- f. hann tengist eða hefur tengst vitni í málinu með sama hætti og segir í d. lið ellegar mats- eða skoðunarmanni,
- g. fyrir hendi eru önnur atvik eða aðstæður sem eru fallnar til þess að draga óhlutdrægni hans með réttu í efa.

2. Dómari skal enn fremur víkja sæti í máli eftir útgáfu ákæru ef hann hefur fallist á kröfu um að ákærði sæti gæsluvarðhaldi skv. 2. mgr. 95. gr.

7. gr.

1. Dómari gætir að hæfi sínu til að fara með mál af sjálfsdáðum, en aðili getur einnig krafist að hann víki sæti. Dómsformaður gætir með sama hætti að hæfi sérfróðra meðdómsmanna.

2. Dómari eða dómsformaður, ef dómur er fjölskipaður, kveður upp úrskurð um kröfu aðila um að hann eða meðdómsmenn víki sæti, svo og ef hann eða þeir víkja sæti af sjálfsdáðum. Ef þrír héraðsdómarar skipa dóm kveða þeir þó allir upp slíkan úrskurð.

3. Þótt dómari hafi vikið sæti ber honum að gera ráðstafanir sem eru nauðsynlegar til að halda máli í réttu horfi þar til annar dómari tekur við því. Á þeim tíma getur hann einnig látið af hendi afrit af málskjölum og staðfest dómsgerðir.

II. KAFLI

Þinghöld, þingbækur o.fl.

8. gr.

1. Dómari stýrir þinghaldi og gætir þess að það sé háð eftir réttum reglum. Hann ákveður í hverri röð mál verða tekin fyrir. Enginn má taka til máls nema með leyfi dómara og getur hann, að undangenginni aðvörun, tekið orðið af manni sem heldur sig ekki við efni máls.

2. Þegar einn maður situr í dómi skal að jafnaði vera einn þingvottur. Hann skal fullnægja almennum vitnaskilyrðum og má ekki vera svo venslaður dómara, ákæranda, sakborningi, brotþola, fyrirsvarsmanni eða málflytjanda sem segir í d. lið 6. gr. Dómari ákveður þóknun þingvotts ef hann er ekki starfsmaður dómstólsins.

9. gr.

Dómþing skulu haldin á föstum þingstöðum. Rétt er þó að heyja dómþing á öðrum stað ef það þykir heppilegra, svo sem í fangelsi eða á sjúkrahúsi, ef taka þarf skýrslu af manni sem þar er staddur. Nú þarf að taka skýrslu af barni, yngra en 15 ára, og getur dómari þá ákveðið að það skuli gert í sérútbúnu húsnæði á öðrum stað ef það þykir æskilegra með tilliti til hagsmuna barnsins.

10. gr.

1. Þinghöld skulu háð í heyranda hljóði. Dómari getur þó ákveðið, að eigin frumkvæði eða eftir kröfu ákæranda, sakbornings eða brotþola, að þinghald fari fram fyrir luktum dyrum, að öllu leyti eða að hluta, ef það er háð utan reglulegs þingstaðar, sakborningur er yngri en 18 ára eða hann telur það annars nauðsynlegt:

a. til hlífðar sakborningi, brotþola, vandamanni þeirra, vitni eða öðrum sem málið varðar,

b. vegna nauðsynjar sakbornings, brotþola, vitnis eða annars sem málið varðar á því að halda leyndum atriðum varðandi hagsmuni í viðskiptum eða samsvarandi aðstöðu,

c. vegna hagsmuna almennings eða öryggis ríkisins,

d. af velsæmisástæðum,

e. til að halda uppi þingfriði,

f. meðan á rannsókn máls stendur og hætta þykir á sakarspjöllum ef þing væri háð fyrir opnum dyrum,

g. meðan vitni gefur skýrslu án þess að það þurfi að skýra frá nafni sínu í heyranda hljóði, sbr. 8. mgr. 122. gr.

2. Bókað skal um ákvörðun dómara um lokun þinghalds og greint frá því af hverri ástæðu hún hafi verið tekin. Sá sem sættir sig ekki við ákvörðun dómara getur

krafið þess að hann kveði upp úrskurð um það hvort þinghald skuli háð fyrir luktum dyrum.

3. Þótt þinghald sé háð í heyranda hljóði er dómara rétt að takmarka fjölda áheyranda við þá sem rúmast á þingstað með góðu móti. Dómari getur einnig meinað þeim aðgang sem eru yngri en 15 ára eða þannig á sig komnir að návist þeirra samræmist ekki góðri reglu við þinghald eða hætta er á að nærvera þeirra valdi því að sakborningur eða vitni skýri ekki satt frá.

4. Dómara er rétt að vísa manni úr þinghaldi ef návist hans horfir til truflunar þingfriði eða framkoma hans er óviðeigandi í orði eða verki. Ef um sakborning er að ræða, fyrirsvarsmann hans, ákæranda, verjanda eða réttargæslumann skal dómari þó að jafnaði áminna hann og gefa honum kost á að bæta ráð sitt áður en af brottvísun verður. Ákvörðun dómara um að víkja manni úr þinghaldi má framfylgja með lögregluvaldi ef með þarf. Bókað skal um brottvikningu manns ef sakborningur, fyrirsvarsmáður hans eða málflytjandi á í hlut.

5. Nú telur dómari að nægilegt sé til þess að tryggja þá hagsmuni sem búa að baki 1. mgr. að leggja bann við opinberri frásögn af þinghaldi skv. 2. mgr. 11. gr. og skal hann þá grípa til þess úrræðis í stað þess að loka þinghaldi.

11. gr.

1. Óheimilt er að hljóðrita eða taka myndir í þinghaldi. Dómari getur veitt undanþágu frá þessu banni ef sérstaklega stendur á. Ef tekið hefur verið upp hljóð eða teknar myndir í þinghaldi án leyfis dómara er óheimilt að birta þær hljóðupptökur eða myndir.

2. Óheimilt er að skýra frá því sem gerist í lokuðu þinghaldi án leyfis dómara. Þótt þinghald sé háð í heyranda hljóði getur dómari bannað að skýrt verði frá því sem gerist þar ef ætla má að frásögn geti leitt til sakarspjalla eða valdið vandamönnum sakbornings, brotþola eða öðrum sem ekki eru fyrir sökum hafðir þjáningum eða verulegum óþægindum. Ákvörðun um slíkt bann má vera tímabundin. Skal dómari skrá hana í þingbók og kynna hana viðstöddum.

3. Brot gegn 1. og 2. mgr. varðar sektum, sbr. 1. mgr. 223. gr. Enn fremur má dómari meina þeim sem brotið hefur gegn þeim ákvæðum um aðgang að þinghaldi, hvort sem er í sama máli eða öðrum máli.

12. gr.

1. Þingmálið er íslenska.

2. Nú gefur maður skýrslu fyrir dómi sem kann ekki íslensku nægilega vel, og skal þá ákærvaldið sjá um að kalla til löggiltan dómtúlk. Sé ekki kostur á löggiltum dómtúlki er dómara rétt að samþykkja að annar hæfur maður annist þýðingu, en sá skal þá undirrita heit í þingbók um að hann muni rækja starfann eftir bestu getu og ber honum að staðfesta þýðingu sína fyrir dómi ef hún er vefengd.

3. Skjali á erlendu tungumáli skal að jafnaði fylgja þýðing á íslensku að því leyti sem byggt er á efni þess í máli nema dómari telji sér fært að þýða það. Þýðing skjals skal að jafnaði gerð af löggiltum skjalapýðanda. Sé ekki kostur á löggiltum skjalapýðanda má leggja fram þýðingu annars hæfs manns, en honum ber að staðfesta hana fyrir dómi ef hún er vefengd.

4. Ef maður, sem á að gefa skýrslu fyrir dómi, er ekki fær um að eiga orðaskipti á mæltu máli skal ákærvaldið sjá um að kalla til kunnáttumann til aðstoðar. Um heit slíks manns og staðfestingu fer eftir ákvæðum 2. mgr. Dómari getur þó ákveðið í stað þess að eftir atvikum verði spurningar lagðar fyrir hlutaðeiganda eða hann svari þeim skriflega fyrir dómi.

5. Þann einn má kveðja til sem dómtúlk, þýðanda eða kunnáttumann sem er orðinn 20 ára að aldri. Að auki má dómtúlkur eða kunnáttumaður ekki vera vanhæfur til að taka starfann að sér, sbr. 6. gr. Dómari ákveður þóknun til handa dómtúlki, þýðanda eða kunnáttumanni og greiðist þóknunin og annar kostnaður vegna starfa hans úr ríkissjóði.

13. gr.

1. Við hvern héraðsdómstól skulu vera þingbækur til afnota í sakamálum. Dómara er rétt að láta vélrita eða rita á tölvu það sem væri ella fært í slíka bók, en það sem er skráð með þeim hætti skal þá varðveitt í prentuðu formi með áritun dómara um staðfestingu og síðan heft eða bundið saman sem þingbók.

2. Þegar dómþing er háð skal rita skýrslu í þingbók um það sem þar fer fram. Í þingbók skal jafnan skráð hvar og hvenær þinghald fer fram, nafn dómara sem fer með það mál sem fyrir er tekið, gögn sem lögð eru fram, hverjir taki þátt í þinghaldi og koma fyrir dóm og hvað hafi verið afráðið um rekstur máls, svo og ákvarðanir dómara og úrskurði sem hann kveður upp jafnharðan undir rekstri máls. Einnig er rétt að bóka um yfirlýsingar af hendi aðila sem hafa ekki komið fram skriflega. Ef önnur ákvæði þessara laga mæla ekki fyrir um að bókað verði um tiltekin atriði ákveður dómari hvað verði annars skráð í þingbók og undirritar það sem hefur verið bókað að loknu þinghaldi. Málflytjendur geta þó jafnan krafist þess að bókaðar verði stuttar athugasemdir þeirra. Ef dómari telur ástæðu til er honum rétt að kynna þeim sem mæta í þinghald efni bókunar í heild eða að hluta og gefa hlutaðeigendum kost á að undirrita hana. Þrátt fyrir það sem að framan segir skal ekki færa til bókar nafn og önnur persónueinkenni vitnis, sem gefur skýrslu fyrir dómi án þess að það þurfi að skýra frá nafni sínu í heyranda hljóði, sbr. 8. mgr. 122. gr., heldur skulu þær upplýsingar varðveittar með þeim hætti sem þar er kveðið á um.

3. Það sem kemur fram við munnlega sönnunarfærslu skal hljóðritað, tekið upp á myndband eða mynddisk ellegar ritað í þingbók eftir ákvörðun dómara. Dómari getur einnig ákveðið að taka upp eða skrá útdrátt sinn af framburði, en hlutaðeiganda skal þá gefinn kostur á að koma að athugasemdum um það sem er haft eftir honum og um framkvæmd skýrslutökunnar.

14. gr.

Við hvern héraðsdómstól skal haldin dómabók sem hefur að geyma dóma, svo og úrskurði sem fela í sér niðurstöðu máls, undirritaða af dómara.

15. gr.

1. Skjöl, sem eru lögð fram í dómi, skulu vera í frumriti séu þau tiltæk. Þau skulu merkt í áframhaldandi töluröð og vottuð um framlagningu. Sá sem leggur fram skjal skal láta í té þann fjölda eftirrita af því sem dómari mælir fyrir um og afhendir jafnframt öðrum aðilum máls eftirrit, svo og brotaþola ef mætt er af hans hálfu í málinu.

2. Framlögð skjöl skulu varðveitt í skjalasafni hlutaðeigandi dómstóls þar til þau verða afhent Þjóðskjalasafni.

3. Frumrit skjals verður ekki afhent öðrum en þeim sem á réttmætt tilkall til þess. Meðan máli er ólokið verður frumrit skjals þó ekki afhent nema brýn nauðsyn krefji og dómari telji að láta megi það af hendi gegn því að afrit komi í stað þess.

4. Hljóðritanir, myndbönd og mynddiskar skv. 2. og 3. mgr. 13. gr. skulu varðveittir í minnst þrjú ár frá lokum dómsmáls.

16. gr.

1. Ákærði og brotapolí eiga rétt á að fá afrit af málskjöllum án endurgjalds um leið og mál hefur verið þingfest, sbr. þó 1. mgr. 47. gr. Eftir þingfestingu er dómara skylt gegn greiðslu gjalds að láta öðrum þeim, sem þess óskar, í té staðfest afrit af ákæru og greinargerð ákærða, ef hún hefur verið lögð fram, svo fljótt sem við verður komið. Þó skal synja um að láta í té afrit af þeim hlutum þessara skjala sem hafa að geyma upplýsingar um einka-, fjárhags- eða viðskiptahagsmuni einstaklinga ellegar lögpersóna sem sanngjarnt er og eðlilegt að leynt fari nema sá samþykki sem í hlut á. Enn fremur ef mikilvægir almannahagsmunir krefjast þess, svo sem ef um er að ræða upplýsingar um öryggi ríkisins eða varnarmál ellegar samskipti þess við önnur ríki eða alþjóðastofnanir.

2. Aðilar máls og brotapolí eiga rétt á að fá staðfest endurrit úr þingbók eða dómabók endurgjaldslaust.

3. Dómara er enn fremur skylt gegn greiðslu gjalds að láta öðrum þeim, sem þess óskar, í té staðfest endurrit úr dómabók og af úrskurðum og ákvörðunum sem færðar hafa verið í þingbók. Áður en þau endurrit eru afhent skal ef sérstök ástæða er til afmá úr þeim atriði sem eðlilegt er að leynt fari með tilliti til almanna- eða einkahagsmuna, þar á meðal atriði úr endurritum af úrskurðum og ákvörðunum ef það hefði í för með sér hættu á sakarspjöllum að þau kæmust til vitundar almennings.

4. Meðan mál er rekið í héraði, unnt er að skjóta því til Hæstaréttar eða mál er rekið þar fyrir dómi er dómara skylt að láta aðilum máls endurgjaldslaust í té eftirgerð af hljóð- eða myndupptökum skv. 2. og 3. mgr. 13. gr. eða leyfa þeim að hlýða á slíkar upptökur, svo fljótt sem við verður komið eftir að þess er óskað. Eftir þann tíma má verða við ósk þess efnis ef sérstakar ástæður mæla með því. Dómara er skylt gegn greiðslu gjalds að láta brotapolá í té eftirgerð af hljóð- eða myndupptökum eða leyfa honum að hlýða á slíkar upptökur ef honum er þörf á því til þess að geta gætt hagsmuna sinna.

5. Dómara er heimilt að krefjast fyrirframgreiðslu áætlaðs gjalds skv. 1., 3. og 4. mgr.

6. Telji dómari óheimilt eða óskylt að verða við ósk um afrit eða eftirrit ellegar leyfi til að hlýða á upptöku kveður hann upp úrskurð um það ef þess er krafist.

17. gr.

1. Við hvern héraðsdómstól skal haldin skrá yfir þau mál sem koma þar til úrlausnar samkvæmt lögum þessum.

2. Dómstólaráð setur nánari reglur um:

- a. málaskrár,
- b. þingbækur, þar á meðal færslu þeirra á tölvu,
- c. búnað til hljóðritunar og myndbandsupptöku í þinghöldum,
- d. dómabækur,
- e. varðveislu málskjala, hljóðritana, myndbanda og mynddiska,
- f. aðgang að endurritum af dómum og úr þingbók, svo og að framlögðum skjöllum, þar með talið brottnám upplýsinga úr þeim.

III. KAFLI

Ákærvald og lögregla.

18. gr.

1. Ríkissaksóknari, yfirsaksóknari og lögreglustjórar fara með ákærvald. Ákærendur skulu, eftir því sem unnt er, fylgjast með því að þeir sem afbrot fremja

verði beittir lögmæltum viðurlögum. Þeir taka ekki við fyrirmælum frá öðrum stjórnvöldum um meðferð ákærvalds, nema sérstaklega sé kveðið á um það í lögum.

2. Rannsókn sakamála er í höndum lögreglu nema öðru vísi sé mælt fyrir í lögum.

3. Þeir sem fara með ákærvald og rannsaka sakamál skulu vinna að því að hið sanna og rétta komi í ljós og gæta jafnt að þeim atriðum sem horfa til sýknu og sektar. Þeim ber jafnframt að hraða meðferð mála eftir því sem kostur er.

4. Þeim sem fara með ákærvald og rannsaka sakamál er skylt að gæta þagmælsku um atriði sem þeir fá vitneskju um í starfi sínu eða vegna starfs síns og leynt eiga að fara vegna lögmæltra almanna- eða einkahagsmuna. Tekur þetta til upplýsinga um einkahagi manna sem eðlilegt er að leynt fari, upplýsinga sem varða starfshætti ákærvalds og lögreglu og fyrirhugaðar aðgerðir í þágu rannsóknar, og annarra upplýsinga sem leynt skulu fara samkvæmt lögum, stjórnvaldsfyrirmælum eða eðli máls. Þagnarskyldan helst þótt látið sé af starfi.

19. gr.

1. Dómsmálaráðherra hefur eftirlit með framkvæmd ákærvalds og getur krafist þess að ríkissaksóknari láti í té gögn og greinargerð um meðferð einstakra mála.

2. Þau sérákvæði í lögum skulu haldast þar sem kveðið á um að mál skuli því aðeins höfða að dómsmálaráðherra mæli svo fyrir. Þegar svo stendur á leggur ráðherra samþykki sitt á ákæru og áfrýjun og getur að auki gefið ríkissaksóknara fyrirmæli um meðferð máls, þar á meðal um rannsókn þess.

20. gr.

1. Ríkissaksóknari er æðsti handhafi ákærvalds og ber ábyrgð á ákvörðunum þeirra sem við embætti hans starfa. Skal hann skipaður ótímabundið í embætti af dómsmálaráðherra, og fullnægja lagaskilyrðum til skipunar í dómaraembætti við Hæstarétt. Skal hann enn fremur njóta sömu lögkjara og hæstaréttardómarar, eftir því sem við verður komið.

2. Ríkissaksóknari hefur embættisskrifstofu í Reykjavík. Honum til aðstoðar eru vararíkissaksóknari og saksóknarar sem ráðherra skipar til fimm ára í senn. Skal vararíkissaksóknari fullnægja sömu lagaskilyrðum og ríkissaksóknari, en aðrir saksóknarar skilyrðum til skipunar í embætti héraðsdómara. Ríkissaksóknari ræður annað starfslíð við embætti sitt.

21. gr.

1. Ríkissaksóknari gefur út almennar reglur og fyrirmæli um meðferð ákærvalds. Hann hefur jafnframt eftirlit með framkvæmd ákærvalds hjá öðrum ákærendum.

2. Ríkissaksóknari höfðar sakamál ef um er að ræða brot á X. kafla almennra hegningarlaga, svo og þau mál önnur þar sem dómsmálaráðherra tekur ákvörðun um saksókn, sbr. 2. mgr. 19. gr. Ef sú háttsemi sem um ræðir felur í sér annað eða önnur brot fer ríkissaksóknari með ákærvald vegna þeirra.

3. Ríkissaksóknari getur gefið öðrum ákærendum fyrirmæli um einstök mál sem þeim er skylt að hlíta. Hann getur kveðið á um rannsókn máls, mælt fyrir um framkvæmd hennar og fylgst með henni.

4. Ríkissaksóknari tekur ákvörðun um áfrýjun héraðsdóms til Hæstaréttar, svo og um kæru til Hæstaréttar í málum sem hann hefur höfðað.

22. gr.

1. Yfirsaksóknari er skipaður af dómismálaráðherra til fimm ára í senn og skal fullnægja skilyrðum til skipunar í embætti héraðsdómara. Yfirsaksóknari hefur embættisskrifstofu í Reykjavík. Honum til aðstoðar eru saksóknarar sem ráðherra skipar til fimm ára í senn og skulu fullnægja skilyrðum til skipunar í embætti héraðsdómara. Yfirsaksóknari ræður annað starfslið embættisins, þar á meðal fulltrúa sem lokið hafa embættis- eða meistaraprófi í lögfræði.

2. Yfirsaksóknari ber ábyrgð á ákvörðunum þeirra sem við embætti hans starfa. Hann skiptir verkum með saksóknurum og úthlutar þeim málum. Hann getur skipt saksóknurum í deildir eftir málaflokkum eða umdæmum.

3. Dómismálaráðherra er heimilt að fenginni umsögn ríkissaksóknara að setja á stofn embætti sérstaks yfirsaksóknara til að fara með ákærvald í tilteknum málaflokkum. Slíkur yfirsaksóknari skal hafa embættisskrifstofu í Reykjavík og bera starfsheiti sem kennt er við málaflokka sem undir hann heyra. Um skipun hans og stöðu gilda ákvæði 1. mgr. Skal mælt fyrir í reglugerð um verksvið hans og verkaskiptingu milli hans og hins almenna yfirsaksóknara.

23. gr.

1. Yfirsaksóknari höfðar sakamál ef um er að ræða eftirgreind brot á almennum hegningarlögum:

- a. brot á ákvæðum XI. kafla laganna, öðrum en 99. og 101. gr.,
- b. brot á ákvæðum XII.–XVI. kafla laganna,
- c. brot á ákvæðum XVII. kafla laganna, öðrum en 155.–158. gr.,
- d. brot á ákvæðum XVIII.–XXII. kafla laganna,
- e. brot á ákvæðum XXIII. kafla laganna, öðrum en 215. og 219. gr., ef brot tengist broti á umferðarlögum, og 217. gr. og 1. mgr. 218. gr.,
- f. brot á ákvæðum XXIV. og XXV. kafla laganna, öðrum en 231., 232. og 233. gr.,

g. brot á ákvæðum XXVI. kafla laganna, öðrum en 244., 245. og 246. gr.

2. Yfirsaksóknari höfðar enn fremur mál ef um er að ræða meiri háttar brot á lögum um skatta, samkeppnislögum og öðrum lögum eftir því sem nánar er kveðið á um í almennum reglum sem ríkissaksóknari setur.

3. Ef háttsemi felur í sér annað eða önnur brot en þau, sem yfirsaksóknari fer með skv. 1. og 2. mgr. tekur hann ákvörðun um það hvort hann höfðar mál sjálfur eða hvort lögreglustjóri gerir það. Yfirsaksóknari getur endranær tekið saksókn í sínar hendur, þar á meðal gefið út ákæru, hvenær sem hann telur þess þörf.

4. Að svo miklu leyti sem það fer ekki í bága við fyrirmæli ríkissaksóknara skv. 3. mgr. 21. gr. getur yfirsaksóknari gefið lögreglustjórum fyrirmæli um einstök mál sem þeim er skylt að hlíta. Með sama skilorði getur hann kveðið á um rannsókn máls, mælt fyrir um framkvæmd hennar og fylgst með henni.

5. Nú hefur yfirsaksóknari ákveðið að falla frá saksókn skv. 2.–4. mgr. 146. gr., og ber honum þá að tilkynna ríkissaksóknara það. Ef ríkissaksóknari telur að ekki hafi verið efni til að falla frá saksókn getur hann, innan tveggja mánaða frá því að sú ákvörðun var tekin, lagt fyrir yfirsaksóknara að höfða mál.

6. Yfirsaksóknari tekur ákvörðun um kæru til Hæstaréttar í málum sem hann hefur höfðað.

24. gr.

1. Lögreglustjórar höfða önnur sakamál en þau sem ríkissaksóknari eða yfirsaksóknari höfðar skv. 2. mgr. 21. gr. og 1. og 2. mgr. 23. gr., sbr. þó 3. mgr. þeirrar greinar.

2. Lögreglustjóri getur borið undir yfirsaksóknara álitaefni varðandi saksókn eða málsmeðferð að öðru leyti, svo sem ef hann telur að mál eigi að höfða í öðru umdæmi, hann telur sig vanhæfan eða mál er vandasamt úrlausnar.

3. Nú hefur lögreglustjóri ákveðið að falla frá saksókn skv. 2.–4. mgr. 146. gr., og ber honum þá að tilkynna yfirsaksóknara það. Ef yfirsaksóknari telur að ekki hafi verið efni til að falla frá saksókn getur hann, innan tveggja mánaða frá því að sú ákvörðun var tekin, ákveðið að höfða mál sjálfur eða lagt fyrir lögreglustjóra að gera það.

4. Lögreglustjóri sem stýrt hefur rannsókn brots höfðar sakamál vegna þess, nema ríkissaksóknari eða yfirsaksóknari höfði mál eða annað leiði af reglum um varnarþing skv. VI. kafla. Í því tilviki tekur yfirsaksóknari ákvörðun um hvaða lögreglustjóri skuli höfða mál eða hvort hann geri það sjálfur.

5. Lögreglustjórar taka ákvörðun um kæru til Hæstaréttar í málum sem þeir hafa til rannsóknar eða þeir hafa höfðað skv. 1. mgr.

25. gr.

1. Í héraði flytur ríkissaksóknari þau mál sem hann höfðar.

2. Í héraði flytur yfirsaksóknari, saksóknari eða fulltrúi yfirsaksóknara þau mál sem hann höfðar. Einnig má yfirsaksóknari fela héraðsdóms- eða hæstaréttarlögmanni flutning máls í héraði og ber hann þá sömu skyldur og saksóknari. Þá getur yfirsaksóknari falið lögreglustjórum flutning máls fyrir héraðsdómi. Lögreglustjórar geta falið löglærðum starfsmönnum sínum að flytja slíkt mál. Enn fremur er lögreglustjórum heimilt að fela öðrum lögreglustjórum að sækja þing í máli.

3. Lögreglustjórar annast flutning þeirra mála, sem þeir höfða, fyrir héraðsdómi. Þeir geta falið löglærðum starfsmönnum sínum flutning þessara mála. Lögreglustjórum er heimilt að fela öðrum lögreglustjórum að sækja þing í máli. Yfirsaksóknari getur tekið við flutningi máls samkvæmt þessari málsgrein hvenær sem hann telur þess þörf.

4. Ríkissaksóknari sækir mál fyrir Hæstarétti, sbr. þó 5. mgr. Hann getur falið vararíkissaksóknara, yfirsaksóknara, saksóknara eða hæstaréttarlögmanni að flytja þau mál. Sé hæstaréttarlögmanni falið að sækja mál fyrir Hæstarétti hefur hann sömu skyldur og saksóknari. Áður en ríkissaksóknari felur saksóknara við embætti yfirsaksóknara að flytja mál fyrir Hæstarétti skal hann leita samþykkis yfirsaksóknara.

5. Yfirsaksóknari og lögreglustjórar flytja þau kærumál fyrir Hæstarétti sem þeir fara með skv. 6. mgr. 23. gr. og 5. mgr. 24. gr. Þeim er heimilt að fela löglærðum starfsmönnum sínum flutning þessara mála.

26. gr.

1. Ef ríkissaksóknari væri vanhæfur til að fara með mál sem dómari skv. 6. gr. skal hann víkja sæti. Setur dómsmálaráðherra þá annan löghæfan mann til að fara með það mál.

2. Ef yfirsaksóknari væri vanhæfur til að fara með mál sem dómari skv. 6. gr. skal hann víkja sæti. Felur ríkissaksóknari þá öðrum löghæfum manni að fara með það mál.

3. Ef lögreglustjóri væri vanhæfur til að fara með mál sem dómari skv. 6. gr. skal yfirsaksóknari taka sjálfur ákvörðun um saksókn í því eða fela öðrum lögreglustjóra að gera það.

4. Nú er maður er á sama hátt og áður greinir vanhæfur til meðferðar einstaks máls, og má hann þá ekki flytja það sem ákærandi. Skal ríkissaksóknari eða eftir atvikum yfirsaksóknari þá sjálfur annast flutning þess eða fela öðrum löghæfum manni að gera það.

5. Nú hefur ákæra verið gefin út og skal dómari þá, annaðhvort að eigin frumkvæði eða samkvæmt kröfu aðila, vísa máli frá dómi ef hann telur að ákærandi hafi verið vanhæfur til að höfða málið eða lögreglustjóri vanhæfur til að rannsaka það. Ef maður er vanhæfur til að fara með mál fyrir dómi sem ákærandi skal dómari á sama hátt vísa því frá dómi.

IV. KAFLI

Sakborningur og verjandi.

27. gr.

1. Sakborningur er sá maður sem borinn er sökum eða grunaður um refsiverða háttsemi. Enn fremur sá lögaðili sem er sakaður eða grunaður um að bera ábyrgð á slíkri háttsemi.

2. Ef sakborningur er ólögráða kemur lögráðamaður fram sem fyrirvarsmáður hans. Lögráðamaður tekur ákvarðanir fyrir hönd hins ólögráða sem hann er ekki talinn bera skynbragð á eða fær um að taka.

3. Ef sakborningur er lögaðili koma stjórnendur fram sem fyrirvarsmenn hans, einir eða fleiri í sameiningu, eftir því sem leiðir af almennum reglum. Verði því við komið skal sá maður ekki fara með fyrirvar sem sakaður er um sams konar brot og lögaðilinn.

4. Fyrirvarsmenn skv. 2. og 3. mgr. hafa sömu réttarstöðu og væru þeir sjálfir bornir sökum eða grunaðir um refsiverða háttsemi.

28. gr.

1. Sakborningur á rétt á að fá upplýsingar um sakarefni áður en skýrsla er tekin af honum út af því eða við handtöku ef til hennar kemur.

2. Sakborningur sem handtekinn hefur verið í þágu rannsóknar máls á rétt á að hafa samband við lögmann þegar eftir handtöku. Sömu leiðis nánustu vandamenn sína, nema sérstök ástæða sé til að ætla að það muni torvelda rannsókn málsins. Í því tilviki skal lögregla, svo fljótt sem kostur er, tilkynna nánustu vandamönnum sakbornings að hann hafi verið handtekinn og hvar hann sé vistaður. Dómsmálaráðherra setur í reglugerð nánari ákvæði um hvenær synja má handteknunum manni um að hafa samband við nánustu vandamenn sína.

29. gr.

Sakborningi er heimilt að halda sjálfur uppi vörnum í máli kjósi hann það og sé hann hæfur til þess að mati dómara eða lögreglu. Í því tilviki skal veita sakborningi, sem er ólöglærður, leiðbeiningar um formhlið máls eftir því sem nauðsyn ber til.

30. gr.

1. Skytt er lögreglu að verða við ósk sakbornings um að tilnefna honum verjanda ef hann hefur verið handtekinn í þágu rannsóknar máls.

2. Heimilt er lögreglu endranær eftir ósk sakbornings að tilnefna honum verjanda við rannsókn máls áður en til málshöfðunar kemur ef ástæða er til þess með tilliti til eðlis brots og aðstæðna að öðru leyti. Þá getur lögregla tilnefnt sakborningi

verjanda þótt hann hafi ekki óskað þess ef hann er ekki bær til að gæta hagsmuna sinna sem skyldi við rannsókn máls. Bera má þá ákvörðun undir dómara.

3. Tilnefning verjanda skv. 1. mgr. fellur sjálfkrafa úr gildi þegar sakborningur er látinn laus eða leiddur fyrir dómara skv. 94. gr. Að öðrum kosti fellur tilnefning úr gildi með úrskurði dómara, sbr. 3. málsl. 2. mgr., þegar mál er höfðað ellegar rannsókn er hætt eða mál fellt niður með öðrum hætti.

31. gr.

1. Skytt er dómara að verða við ósk sakbornings um skipun verjanda ef þess hefur verið krafist að hann sæti gæsluvarðhaldi eða öðrum ráðstöfunum skv. XIV. kafla laga þessara ellegar ef mál hefur verið höfðað gegn honum.

2. Enn fremur er skylt að skipa ákærða verjanda ef í málinu fer fram aðalmeðferð samkvæmt ákvæðum XXV. kafla, nema ákærði hafi sjálfur valið sér verjanda skv. 32. gr. og vilji ekki fá hann skipaðan sem slíkan eða óski eftir að flytja mál sitt sjálfur skv. 29. gr.

3. Heimilt er dómara að skipa sakborningi verjanda þótt hann hafi ekki óskað þess ef hann er að mati dómara ekki fær um að gæta hagsmuna sinna sem skyldi við meðferð máls fyrir dómi.

4. Ef lögregla neitar eða lætur hjá líða að tilnefna sakborningi verjanda skv. 30. gr. getur hann leitað atbeina dómara og óskað eftir því að honum verði skipaður verjandi.

5. Skipun verjanda fellur sjálfkrafa úr gildi þegar héraðsdómur er kveðinn upp ellegar rannsókn er hætt eða mál fellt niður með öðrum hætti.

6. Nú er héraðsdómi áfrýjað og fer þá um skipun verjanda fyrir Hæstarétti skv. 5. mgr. 201. gr.

32. gr.

1. Sakborningi er á öllum stigum opinbers máls heimilt að ráða á sinn kostnað lögmann til að gæta hagsmuna sinna.

2. Lögmaður sem sakborningur hefur ráðið sér án atbeina dómara eða lögreglu, hefur sömu réttindi og skyldur og verjandi eftir því sem við á. Meðan á rannsókn máls stendur má þó takmarka rétt hans til að ræða við sakborning, vera viðstaddur skýrslutöku, kynna sér gögn og fylgjast með framvindu rannsóknar ef hætta er á að hún torveldist við það.

33. gr.

1. Dómara eða lögreglu ber þegar skylt er eða heimilt að skipa eða tilnefna sakborningi verjanda að vekja athygli hans á þeim rétti.

2. Verjandi skal skipaður eða tilnefndur úr hópi lögmanna.

3. Áður en verjandi er skipaður eða tilnefndur skal gefa sakborningi kost á að benda á lögmann til að fara með þann starfa. Við skipun eða tilnefningu verjanda skal að jafnaði fara eftir ósk sakbornings, sbr. þó 4. og 5. mgr. Enn fremur getur dómari eða lögregla neitað að skipa eða tilnefna þann verjanda sem óskað er eftir ef uggvænt þykir að hann muni hindra rannsókn málsins á ólögmetan hátt.

4. Ekki má skipa eða tilnefna þann verjanda sem gegnt hefur starfi matsmanns eða kann að verða kvaddur til að gefa skýrslu sem vitni í máli ellegar er að öðru leyti svo viðriðinn mál eða aðila að hætta sé á að hann geti ekki gætt hagsmuna sakbornings sem skyldi.

5. Nú eru fleiri en einn maður hafðir fyrir sökum í sama máli og er þá heimilt að skipa eða tilnefna sama mann verjanda beggja eða allra ef telja má að hagsmunir þeirra rekist ekki á.

34. gr.

1. Nú óskar sakborningur eftir því að skipun eða tilnefning verjanda verði afturkölluð og nýr verjandi skipaður eða tilnefndur og skal þá verða við slíkri ósk nema hætta sé á að málið tefjist af þeim sökum.

2. Ef ætla má að verjandi muni hindra eða hafi hindrað rannsókn máls með ólögumætum hætti eða hafi brotið gegn starfsskyldum sínum á annan hátt getur ákærandi eða lögregla leitað atbeina dómara og krafist þess að hann verði leystur frá störfum og annar skipaður í hans stað. Verjandinn getur krafist þess að dómari úrskurði um þá kröfu.

35. gr.

1. Hlutverk verjanda er að draga fram í málinu allt sem verða má skjólstæðingi hans til sýknu eða hagsbóta og gæta réttar hans í hvívetna.

2. Verjandi skal sjálfur sinna starfsskyldum sínum, þar á meðal annast flutning máls. Honum er þó heimilt að láta fulltrúa sinn eða annan lögmann vera viðstaddan skýrslutöku og rannsóknarathafnir, svo og sækja einstök þinghöld fyrir sína hönd meðan á rannsókn máls eða meðferð stendur.

3. Þagnarskylda hvílir á verjanda um það sem skjólstæðingur hans kann að hafa trúað honum fyrir um afstöðu sína til brots þess sem um er að tefla, svo og um önnur þau atriði sem hann hefur komist að í starfa sínum og ekki eru almenningi þegar kunn.

36. gr.

1. Verjanda er heimilt að tala einslega við skjólstæðing sinn um hvað eina sem málið varðar.

2. Meðan á rannsókn stendur er verjanda ætíð heimilt að vera viðstaddur þegar tekin er skýrsla af skjólstæðingi hans. Verjanda er og heimilt að vera viðstaddur skýrslutöku af öðrum sakborningum og vitnum í máli skjólstæðings síns ef það þykir hættulaust vegna rannsóknar málsins.

3. Eftir að ákæra hefur verið gefin út á verjandi rétt á því að vera viðstaddur öll þinghöld í máli og ber dómara að tilkynna honum um þau. Verjandi á jafnframt rétt á að vera viðstaddur þinghöld meðan á rannsókn stendur nema hætta sé á að rannsóknin torveldist við það, sbr. 1. mgr. 104. gr.

37. gr.

1. Verjandi skal jafnskjótt og unnt er fá afrit af öllum skjölum máls sem varða skjólstæðing hans, svo og aðstöðu til að kynna sér önnur gögn í málinu sem ekki verða afrituð. Lögregla getur þó neitað að veita verjanda aðgang að einstökum skjölum eða öðrum gögnum í allt að þrjár vikur frá því að þau urðu til eða komust í vörslur hennar ef hún telur að það geti skaðað rannsókn málsins. Af sömu ástæðu er lögreglu heimilt að neita verjanda um afrit af einstökum skjölum meðan á rannsókn máls stendur. Bera má synjun undir dómara.

2. Nú hefur lögregla krafist skýrslutöku fyrir dómi skv. b. lið 1. mgr. 59. gr. og getur þá dómari framlengt frest skv. 1. mgr. í allt að fimm vikur svo að unnt verði að ljúka skýrslutöku innan hans.

3. Enn fremur getur lögregla synjað verjanda um aðgang að einstökum skjölum og öðrum gögnum meðan á rannsókn máls stendur ef öryggi ríkisins eða almennings er í húfi ellegar brýnir einkahagsmunir annarra en skjólstæðings hans standa því í vegi. Bera má þá synjun undir dómara.

4. Þegar verjandi hefur fengið aðgang að gögnum máls er honum heimilt að láta skjólstæðingi sínum í té eintak af þeim eða kynna honum þau með öðrum hætti.

5. Lögregla skal gefa verjanda færi á að fylgjast með framvindu rannsóknar að svo miklu leyti sem kostur er. Skal hún taka til greina ábendingar hans um tilteknar rannsóknaraðgerðir nema hún telji þær óheimilar eða þýðingarlausar.

38. gr.

1. Þóknun skipaðs verjanda skal ákveðin í dómi eða úrskurði ef máli lýkur þannig nema hann hafi afsalað sér þóknun. Ef máli lýkur ekki með þeim hætti ákveður dómari þóknun með bókun í þingbók eða skriflega á annan hátt.

2. Dómari ákveður þóknun í einu lagi ef sá sem tilnefndur hefur verið verjandi sakbornings er síðar skipaður til að gegna því starfi. Að öðrum kosti skal lögreglustjóri eða löglærður starfsmaður hans ákveða þóknun tilnefnds verjanda.

3. Þóknun skipaðs eða tilnefnds verjanda greiðist úr ríkissjóði og telst til sakarkostnaðar skv. 216. gr.

V. KAFLI

Brotapoli og réttargæslumaður.

39. gr.

1. Brotapoli er sá maður sem kveður sig hafa orðið fyrir misgerð af völdum afbrots. Enn fremur sá maður sem kveðst hafa orðið fyrir fjárhagslegu tjóni af refsiverðri háttsemi, enda hafi hún beinst að honum sjálfum, eða lögaðili sem sagður er hafa beðið slíkt tjón.

2. Ef brotapoli er ólögráða kemur lögráðamaður fram sem fyrirvarsmáður hans. Lögráðamaður tekur ákvarðanir fyrir hönd hins ólögráða sem hann er ekki talinn bera skyndbragð á eða vera fær um að taka.

3. Ef brotapoli er lögaðili koma stjórnendur fram sem fyrirvarsmenn hans, einir eða fleiri í sameiningu, eftir því sem leiðir af almennum reglum.

4. Fyrirvarsmenn skv. 2. og 3. mgr. hafa sömu réttarstöðu og hefðu þeir sjálfir talið sig hafa beðið tjón af refsiverðri háttsemi.

5. Brotapoli er ekki aðili að sakamáli. Ef hann hefur uppi einkaréttarkröfu skv. XXVI. kafla nýtur hann þó, að því er þann þátt málsins varðar, sömu réttarstöðu og aðili að einkamáli, eftir því sem nánar er fyrir mælt í lögum þessum.

40. gr.

1. Lögreglu er skylt, eftir því sem við á, að leiðbeina brotapolu um réttindi hans lögum samkvæmt.

2. Nú liggur fyrir hver brotapoli er og skal þá tilkynna honum ef rannsókn máls er hætt eða það fellt niður með öðrum hætti án tillits til þess hvort hann hefur kært brotið. Ber að rökstyðja ákvörðunina ef brotapoli krefst þess. Jafnframt skal lögregla benda brotapolu á að hann geti borið ákvörðun hennar um að hætta rannsókn undir yfirsóknara skv. 5. mgr. 52. gr.

3. Ef ákæra er gefin út skal ákærandi tilkynna brotapolu það þegar hún hefur verið birt. Jafnframt ber ákæranda að tilkynna brotapolu um niðurstöðu dóms, ef því er að skipta, eða afdrif máls að öðru leyti, enda hafi hagsmuna hans ekki verið gætt fyrir dómi.

41. gr.

1. Skyld er lögreglu að tilnefna réttargæslumann ef rannsókn máls beinist að broti á XXII. kafla almennra hegningarlaga og brotþoli óskar þess. Þó skal ávallt tilnefna réttargæslumann ef brotþoli hefur ekki náð 18 ára aldri þegar rannsókn hefst.

2. Skyld er lögreglu endranær eftir ósk brotþola að tilnefna honum réttargæslumann ef rannsókn beinist að broti á XXIII. eða XXIV. kafla almennra hegningarlaga eða 251.–253. gr. laganna, ætla má að brotþoli hafi orðið fyrir verulegu tjóni á líkama eða andlegu heilbrigði af völdum brotsins og hann hefur að mati lögreglu þörf fyrir sérstaka aðstoð réttargæslumanns til þess að gæta hagsmuna sinna í málinu.

3. Heimilt er lögreglu að tilnefna brotþola réttargæslumann þótt hann hafi ekki óskað þess ef skilyrðum 2. mgr. er fullnægt og hann er ekki fær um að gæta hagsmuna sinna sem skyldi við rannsókn máls.

4. Þegar skilyrði eru til þess að tilnefna réttargæslumann skv. 1.–3. mgr. skal það gert jafnskjótt og tilefni gefst. Tilnefning fellur sjálfkrafa úr gildi við skipun réttargæslumanns skv. 1. mgr. 42. gr., en ella skal lögregla taka ákvörðun um það hverju sinni.

42. gr.

1. Þegar mál hefur verið höfðað og skilyrði eru til þess að tilnefna réttargæslumann skv. 1.–3. mgr. 41. gr. skipar dómari brotþola réttargæslumann.

2. Ef lögregla neitar eða lætur hjá líða að tilnefna brotþola réttargæslumann skv. 41. gr. getur hann leitað atbeina dómara og óskað eftir því að sér verði skipaður réttargæslumaður.

43. gr.

1. Brotþola er heimilt að ráða á sinn kostnað lögmann til að gæta hagsmuna sinna.

2. Lögmaður sem brotþoli hefur ráðið sér án atbeina dómara eða lögreglu hefur sömu réttindi og skyldur og réttargæslumaður eftir því sem við á. Meðan á rannsókn máls stendur má þó takmarka rétt hans til að vera viðstaddur skýrslutöku af brotþola og kynna sér gögn ef hætta er á að rannsókn torveldist við það.

44. gr.

Ákvæði 33. og 34. gr. gilda um tilnefningu, skipun og hæfi réttargæslumanns, svo og afturköllun á tilnefningu og skipun hans, eftir því sem við á.

45. gr.

1. Hlutverk réttargæslumanns er að gæta hagsmuna skjólstæðings síns og veita honum aðstoð í málinu, þar á meðal við að setja fram einkaréttarkröfur skv. XXVI. kafla.

2. Réttargæslumaður skal sjálfur sinna starfsskyldum sínum, þar á meðal tjá sig munnlega fyrir dómi. Honum er þó heimilt að láta fulltrúa sinn eða annan lögmann vera viðstaddan skýrslutöku af skjólstæðingi sínum og sækja einstök þinghöld fyrir sína hönd.

3. Þagnarskylda hvílir á réttargæslumanni um það sem brotþoli trúir honum fyrir og um önnur þau atriði sem hann hefur komist að í starfa sínum og ekki eru þegar kunn.

46. gr.

1. Meðan á rannsókn stendur er réttargæslumanni ætíð heimilt að vera viðstaddur þegar skýrsla er tekin af skjólstæðingi hans.

2. Eftir að ákæra hefur verið gefin út á réttargæslumaður rétt á því að vera viðstaddur öll þinghöld í máli. Ber dómara að tilkynna honum hvenær þing verður háð.

3. Réttargæslumaður má ekki beina spurningum til þeirra sem gefa skýrslu hjá lögreglu eða fyrir dómi. Þó getur hann beint þeim tilmælum til lögreglu eða dómara að skjólstæðingur hans verði spurður um tiltekin atriði, svo og ákærði og vitni um afmörkuð atriði sem varða sérstaklega einkaréttarkröfur brotþola.

4. Réttargæslumanni er einungis heimilt að tjá sig munnlega fyrir dómi um einkaréttarkröfur skjólstæðings síns, en ekki um kröfur ákærvalds að öðru leyti. Þó má hann tjá sig um réttarfarsatriði ef þau snúa sérstaklega að skjólstæðingnum.

47. gr.

1. Meðan á rannsókn stendur á réttargæslumaður einungis rétt á að fá aðgang að þeim gögnum sem varða þátt skjólstæðings hans í málinu og honum eru nauðsynleg til að gæta hagsmuna skjólstæðingsins. Þó er óheimilt að afhenda réttargæslumanni afrit af skjölum eða veita honum aðgang að gögnum ef verjanda hefur verið synjað um það. Við þingfestingu máls á réttargæslumaður rétt á að fá aðgang að öllum gögnum sem varða þátt skjólstæðings hans nema dómari telji að það kunni að torvelda að mál upplýsist. Í því tilviki skal hann þó í síðasta lagi fá aðgang að gögnunum áður en málið er flutt.

2. Þegar réttargæslumaður hefur fengið aðgang að gögnum máls er honum heimilt að láta skjólstæðingi sínum í té eintak af þeim eða kynna honum þau með öðrum hætti.

3. Brotþoli sem ekki nýtur aðstoðar réttargæslumanns á rétt til aðgangs að gögnum máls skv. 1. mgr.

48. gr.

1. Þóknun skipaðs réttargæslumanns skal ákveðin í dómi eða úrskurði, ef máli lýkur þannig, nema hann hafi afsalað sér þóknun. Ef máli lýkur ekki með dómi ákveður dómari þóknun með bókun í þingbók eða skriflega með öðrum hætti.

2. Dómari ákveður þóknun í einu lagi ef sá sem tilnefndur hefur verið réttargæslumaður brotþola er síðar skipaður til að gegna því starfi. Að öðrum kosti skal lögreglustjóri eða löglærður starfsmaður hans ákveða þóknun tilnefnds réttargæslumanns.

3. Þóknun réttargæslumanns greiðist úr ríkissjóði og telst til sakarkostnaðar skv. 216. gr.

VI. KAFLI

Varnarþing.

49. gr.

1. Kröfu um rannsóknaraðgerð sem atbeina dómara þarf til skal að öðru jöfnu beint til héraðsdóms í umdæmi þess lögreglustjóra sem stýrir rannsókn brots. Ef ríkislögreglustjóri fer með rannsókn skal kröfu að öðru jöfnu beint til héraðsdóms í Reykjavík.

2. Þrátt fyrir ákvæði 1. mgr. má beina kröfu um rannsóknaraðgerð til héraðsdóms í öðru umdæmi ef það horfir til flýtis eða hagræðis. Ef taka þarf skýrslu fyrir dómi af sakborningi eða vitni meðan á rannsókn máls stendur má jafnframt gera það í

umdæmi þar sem skýrslugjafi á heimili eða er staddur eða þar sem fyrirsjáanlegt er að mál um sakarefnið kunni að verða höfðað.

3. Þegar ágreiningur skv. 2. mgr. 102. gr. er borinn undir dómara skal það gert fyrir héraðsdómi í umdæmi þess lögreglustjóra sem stýrir rannsókn brots, sbr. 1. mgr.

50. gr.

1. Mál sem sætir almennri meðferð fyrir dómi skv. XXV. kafla má höfða í þinghá þar sem ákærði á heimilisvarnarþing. Ef fleiri en einn eru sóttir til saka í sama máli má höfða það á heimilisvarnarþingi annars eða einhvers þeirra.

2. Ef mál varðar eitt brot má höfða málið í þinghá þar sem brotið var framið. Þá má höfða mál um fleiri brot en eitt í þinghá þar sem eitthvert þeirra var framið hafi þau öll verið framin í umdæmi sama héraðsdómstóls.

3. Höfða má mál fyrir héraðsdómi í Reykjavík ef brot var framið hér á landi þar sem vafi leikur á um mörk dómumdæma ellegar á íslensku skipi eða í loftfari utan umdæma, svo og ef brot var framið erlendis og mál um það sætir lögsögu íslenskra dómstóla.

4. Ef ákærði eða verjandi hans sækir þing við þingfestingu máls sem höfðað er í annarri þinghá en að framan greinir verður því ekki vísað frá dómi nema hann krefjist þess.

51. gr.

Ef ríkissaksóknari, yfirsaksóknari eða lögreglustjóri ber undir dóm mál sem sætir afbrigðilegri meðferð skv. XXVII. kafla skal það gert fyrir héraðsdómi í því umdæmi þar sem hann hefur starfstöð eða sá sem málið varðar á heimilisvarnarþing. Sé slíkt mál borið undir dóm af öðrum skal það gert fyrir héraðsdómi þar sem hann á sjálfur heimilisvarnarþing, en sé það ekki fyrir hendi þá fyrir héraðsdómi í Reykjavík.

2. ÞÁTTUR

Rannsókn.

VII. KAFLI

Almennar reglur um rannsókn.

52. gr.

1. Lögregla skal hvenær sem þess er þörf hefja rannsókn út af vitneskju eða grun um að refsivert brot hafi verið framið hvort sem henni hefur borist kæra eða ekki. Enn fremur skal lögregla rannsaka mannlát, mannshvörf, eldsvoða, slys og aðrar ófarir, þótt ekki liggi fyrir grunur um refsiverða háttsemi. Ríkissaksóknari eða yfirsaksóknari geta hvor um sig gefið lögreglu fyrirmæli um að hefja rannsókn, sbr. 3. mgr. 21. gr. og 4. mgr. 23. gr.

2. Kæru vegna refsiverðs brots eða beiðni um rannsókn skal beint til lögreglu eða ákæranda. Nú er háttsemi ekki refsiverð nema brotþoli krefjist þess að sakamál skuli höfðað og skal þá ekki byrja rannsókn nema samkvæmt kröfu hans. Um kröfuna gilda annars ákvæði 144. gr. eftir því sem við á.

3. Lögregla vísar frá kæru um brot ef ekki þykja efni til að hefja rannsókn út af henni. Sé rannsókn hafin getur lögregla einnig hætt henni ef ekki þykir grundvöllur til að halda henni áfram eða í ljós kemur að kæra hefur ekki verið á rökum reist.

4. Nú er kæru vísað frá eða rannsókn hætt skv. 3. mgr. og er lögreglu þá skylt að tilkynna það kæranda hafi hann hagsmuna að gæta. Skal honum jafnframt bent á að hann geti kært ákvörðunina til yfirsaksóknara skv. 5. mgr.

5. Sá sem á hagsmuna að gæta getur kært ákvörðun lögreglu skv. 3. mgr. innan eins mánaðar frá því að honum er tilkynnt um hana eða hann fékk vitneskju um hana

með öðrum hætti. Ber yfirsaksóknara að taka afstöðu til kærunnar innan eins mánaðar frá því að hún berst honum.

6. Nú lýtur kæra að broti sem varðað getur að lögum sex ára fangelsi, og getur sá sem kært hefur ákvörðun lögreglustjóra til yfirsaksóknara skotið úrskurði hans til ríkissaksóknara. Skal kærufrestur og frestur til að taka afstöðu til kærunnar vera sá sami og skv. 5. mgr.

53. gr.

1. Markmið rannsóknar er að afla allra nauðsynlegra gagna til þess að ákæranda sé fært að ákveða að henni lokinni hvort sækja skuli mann til sakar, svo og að afla gagna til undirbúnings málsmeðferð fyrir dómi.

2. Þeir sem rannsaka sakamál skulu gæta þess að mönnum verði ekki gert meira tjón, óhagræði eða miski en óhjákvæmilegt er eftir því sem á stendur. Ekki mega þeir beita sakborning eða aðra harðræði umfram það sem lög heimila og nauðsynlegt er til að vinna bug á mótþróa þeirra gegn lögmetum aðgerðum né á annan hátt að beita þá ólögmati þvingun í orði eða verki, svo sem með hótunum.

54. gr.

1. Rannsaka skal og afla allra tiltækra gagna um verknað þann sem um er að ræða, svo sem stað og stund og öll nánari atvik, sem ætla má að skipt geti máli, leita þess sem grunaður er um brot, finna sjónarvotta og aðra sem ætla má að borið geti vitni, svo og að hafa upp á munum sem hald skal leggja á og öðrum sýnilegum sönnunargögnum. Þá skal rannsaka vettvang ef við á og yfirleitt öll ummerki sem kunna að vera eftir brot.

2. Rannsaka skal þau atriði sem varða sakborning sjálfan, þar á meðal eftir því sem ástæða er til aldur hans, persónulegar aðstæður, svo sem fjölskyldu- og heimilishagi, menntun, störf og efnahag, hegðun hans og fyrri brot, og þroska hans og heilbrigðisástand, andlegt og líkamlegt.

3. Rannsaka skal hugarfar sakbornings og hvatir hans til brots, hvort hann hefur framið brot af ásetningi eða eftir atvikum af gáleysi og ef um tilraun er að ræða hvort hann hefur horfið af sjálfsdáðum frá henni. Ef fleiri en einn eru um brot skal eftir fögnum rannsaka þátt hvors eða hvers þeirra um sig.

55. gr.

1. Skylt er mönnum, ef þeir eru kvaddir til þess, að veita lögreglu lið í þágu rannsóknar, að því tilskildu að þeir geti það án hættu fyrir líf og heilsu sína, vandamanna sinna eða annarra sem þeir eiga að annast. Svo er mönnum með sama skilorði skylt að láta í té aðstöðu eða muni sem þeir ráða yfir í þarfir rannsóknar, svo sem hús og flutningatæki. Undanþegnir skyldu samkvæmt þessari málsgrein eru nánustu vandamenn sakbornings sem greindir eru í 117. gr. laga þessara.

2. Greiða skal fyrir vinnu og annað það sem látið er í té skv. 1. mgr. og fer um það sem annan sakarkostnað.

56. gr.

1. Lögregla tekur saman skýrslu um rannsókn sína í hverju máli um sig þar sem getið skal einstakra rannsóknaraðgerða og niðurstöðu þeirra. Eftir því sem við á skal þar meðal annars koma fram það, sem sakborningur og vitni bera við skýrslutöku, sbr. 64. og 65. gr., athugun lögreglu sjálfrar og niðurstaða skoðunar og rannsóknar sérfróðra manna.

2. Ef ætla má að lífi, heilbrigði eða frelsi lögreglumanns sem gerir skýrslu eða sinnir rannsóknaraðgerð ellegar náninna vandamanna hans, sbr. 1. eða 2. mgr. 117. gr., yrði stefnt í hættu ef gert væri uppskátt hver hann er getur sá sem rannsókn stýrir ákveðið að gefa lögreglumanninum þar tilbúið heiti eða auðkenni. Skal þá um leið skjalfest hvaða lögreglumaður á hlut að máli, en aðrir skulu ekki hafa aðgang að upplýsingum um það en sá sem rannsókn stýrir og ákærandi, svo og dómari ef upplýsingarnar eru síðar lagðar fyrir dóm.

3. Ríkissaksóknara er heimilt að setja reglur um skyldu lögreglu til að veita upplýsingar um rannsókn máls, ef eftir þeim er leitað, þar sem meðal annars sé kveðið á um hvaða atriði eigi að upplýsa þegar verið er að rannsaka tilteknar tegundir mála og á hvaða stigi rannsóknar það verði gert.

57. gr.

1. Nú telur lögregla að rannsókn sé lokið og gögn komin fram sem geti leitt til saksóknar og sendir hún ákæranda þá rannsóknargögnin, nema lögreglustjóri megi sjálfur höfða mál skv. 1. og 4. mgr. 24. gr. Með rannsóknargögnum sendir lögregla skýrslu um rannsóknina skv. 1. mgr. 56. gr.

2. Ákærandi getur mælt fyrir um frekari rannsóknaraðgerðir af hálfu lögreglu ef hann telur þess þörf, sbr. 3. mgr. 21. gr. og 4. mgr. 23. gr.

3. Nú hefur rannsókn á hendur sakborningi verið hætt vegna þess að sakargögn hafa ekki þótt nægileg til ákæru og á þá ekki að taka rannsókn upp á ný gegn honum nema ný sakargögn séu fram komin eða líklegt sé að þau komi fram. Ef rannsókn gegn sakborningi hefur verið hætt skal lögregla tilkynna honum það og á hann rétt á að fá það staðfest skriflega.

VIII. KAFLI

Skýrslutaka við rannsókn.

58. gr.

1. Lögregla tekur skýrslu af sakborningi og vitnum meðan mál er til rannsóknar eftir því sem nánar er fyrir mælt í þessum kafla, sbr. þó 59. gr.

2. Að kröfu lögreglu er hverjum þeim, sem spurður er, skylt að skýra frá nafni sínu, kennitölu og heimili.

59. gr.

1. Meðan á rannsókn stendur fer skýrslutaka fram fyrir dómi í eftirgreindum tilvikum:

a. af brotþola ef rannsókn beinist að broti á XXII. kafla almennra hegningarlaga og hann hefur ekki náð 18 ára aldri þegar rannsókn máls hefst,

b. af sakborningi, brotþola eða öðrum vitnum ef lögregla telur það nauðsynlegt til þess að upplýsa mál áður en verjandi fær aðgang að einstökum skjölum eða öðrum gögnum þess,

c. af brotþola eða öðrum vitnum ef þau neita að mæta til skýrslutöku hjá lögreglu eða neita að svara spurningum hennar, ætla má að þau komist ekki fyrir dóm við meðferð málsins eða það er talið æskilegt með tilliti til hagsmuna þeirra, svo sem ef um börn er að ræða.

2. Um skýrslutöku fyrir dómi skv. 1. mgr. gilda ákvæði XV. kafla.

60. gr.

1. Ef lögregla kemur á vettvang brots og ræðir þar við sjónarvotta eða önnur vitni getur hún skráð skýrslu um frásögn þeirra án þess að þau staðfesti hana sérstaklega.

2. Á öðrum stigum rannsóknar getur lögregla með samtali við vitni aflað frásagnar þess um atriði sem tengjast ætluðu broti og gert skýrslu um efni hennar á sama hátt og skv. 1. mgr.

3. Ákvæði 63.–65. gr. gilda um skýrslutöku skv. 1. og 2. mgr. eftir því sem við á.

61. gr.

1. Ef sakborningur hefur ekki verið handtekinn skal lögregla kveðja hann til skýrslutöku og er honum skylt að sinna þeirri kvaðningu. Ef taka á skýrslu af sakborningi yngri en 18 ára vegna ætlaðs brots gegn almennum hegningarlögum eða brots gegn öðrum lögum, sem varðað getur þyngri refsingu en tveggja ára fangelsi, skal tilkynna það barnaverndarnefnd sem getur sent fulltrúa sinn til að vera við skýrslutökuna.

2. Ef lögregla telur þörf á að taka frekari skýrslu af vitni, þar á meðal brotapolu, en kveðið er á um í 60. gr. skal hún boða vitnið til skýrslutöku. Vitni getur skorast undan að verða við þeirri boðun.

3. Ef verjandi og réttargæslumaður eiga rétt á því að vera viðstaddir skýrslutöku samkvæmt þessari grein skulu þeir jafnframt boðaðir til hennar.

62. gr.

1. Skýrslutaka af sakborningi og vitnum skv. 61. gr. fer fram fyrir luktum dyrum. Sé þess kostur skal hún fara fram á lögreglustöð eða í öðru sérútbúnu húsnæði.

2. Skýrslutaka af manni má ekki standa yfir lengur en í samtals átta klukkustundir á hverjum 24 klukkustundum. Nú hefur skýrslutaka staðið yfir í fjórar klukkustundir, þó með stuttum hléum sé, og er þá skylt að ósk skýrslugjafa að gera lengra hlé á henni í minnst tvær klukkustundir áður en henni er fram haldið. Séð skal til þess að skýrslugjafi fái að öðru leyti nægilega hvíld og næringu.

3. Spyrja skal hvern mann án nærveru annarra, hvort sem er sakbornings eða vitna, uns ástæða kann að vera til að samprófa þá sem skýrslu gefa. Samprófun fer þannig fram að tekin skal í senn skýrsla af tveimur eða fleiri mönnum og spurningum þar beint til þeirra um tiltekin atriði sem þeim hefur ekki borið saman um.

4. Auk þess lögreglumanns sem stýrir skýrslutöku skal við hana vera einn greinargóður og trúverðugur vottur, sé þess kostur.

63. gr.

1. Sá sem gefur skýrslu skv. 61. gr. skal fyrst spurður um nafn, kennitölu og heimili.

2. Skýrslugjafi á rétt á því að fá vitneskju um það, þegar mál er orðið svo skýrt að þess sé kostur, hvort hann er spurður vegna gruns á hendur honum um refsivert brot eða hvort hann er kvaddur til vitnisburðar.

3. Spurningar lögreglu skulu vera skýrar og ótvíræðar. Ekki má rugla skýrslugjafa með ósannindum eða á annan hátt eða beita hann neins konar ólögumætri þvingun í orði eða verki. Ekki má gefa honum fyrirheit um ívilnanir eða fríðindi ef hann ber á ákveðinn hátt, enda séu slík fyrirheit ólögleg eða ekki á valdi lögreglu að veita þau.

4. Ef verjandi er viðstaddur skýrslutöku getur hann beint þeim tilmælum til þess sem skýrslu tekur að skýrslugjafi verði spurður um tiltekin atriði. Á sama hátt

getur réttargæslumaður, sem viðstaddur er skýrslutöku, mælt til þess að skjólstæðingur hans verði spurður um tiltekin atriði. Sé ekki farið að slíkum tilmælum eða sjái verjandi eða réttargæslumaður að öðru leyti ástæðu til getur hann krafist þess að fá bókaða stuttorða athugasemd um framkvæmd skýrslutöku í lok hennar.

5. Nú kann skýrslugjafi íslensku ekki nægilega vel, og skal þá lögregla kalla til löggiltan dómtúlk eða annan hæfan mann til að annast þýðingu þess sem fram fer. Ef skýrslugjafi er ekki fær um að eiga orðaskipti á mæltu máli skal lögregla á sama hátt sjá um að kalla til kunnáttumann til aðstoðar. Lögregla ákveður þóknun til handa túlki eða kunnáttumanni og greiðist hún og annar kostnaður vegna starfa þeirra úr ríkissjóði. Um störf þeirra og hæfi gilda að öðru leyti ákvæði 12. gr. eftir því sem við á.

64. gr.

1. Ef sakborningur hefur ekki fengið upplýsingar um sakarefni skal honum gerð grein fyrir því við upphaf skýrslutöku, sbr. 1. mgr. 28. gr.

2. Sakborningi er óskilt að svara spurningum varðandi refsiverða hegðun sem honum er gefin að sök. Ber þeim sem skýrslu tekur að benda sakborningi ótvírætt á þennan rétt hans.

3. Ef sakborningur kys að gefa skýrslu um sakarefnið skal brýnt fyrir honum að segja satt og rétt frá og draga ekkert undan sem máli kann að skipta.

4. Sakborningur má ekki ráðfæra sig við verjanda sinn um hvernig hann eigi að svara einstökum spurningum. Þó er sakborningi heimilt að ráðgast við verjanda um réttarstöðu sína í einrúmi, enda trúfli það ekki skýrslutöku að mati þess sem skýrslu tekur. Nú greinir hann og verjanda á, og skal skýrslutökunni samt eigi að síður fram haldið, en rétt á verjandi á að gera í stuttu máli grein fyrir afstöðu sinni með bókun.

65. gr.

1. Ef vitni, þar á meðal brotþoli, gefur skýrslu skv. 61. gr. er því skylt að svara spurningum og skýra satt og rétt frá að viðlagðri refsíabyrgð, sbr. þó 2. mgr. Ber þeim sem skýrslu tekur að brýna fyrir vitninu þessa skyldu þess.

2. Vitni er heimilt að neita eða eftir atvikum óheimilt að svara einstökum spurningum ef þær ástæður sem greindar eru í 117.–119. gr. eiga við. Skal vekja athygli vitnisins á þessum undanþágum frá skyldu til vitnisburðar ef tilefni er til.

3. Vitni getur farið fram á að nafn þess, kennitala og heimili sem og aðrar upplýsingar, sem gætu bent til þess hvert það er, komi ekki fram í lögregluskýrslu, ef það telur hættu á að lífi, heilbrigði eða frelsi þess sjálfs ellegar nánna vandamanna þess, sbr. 1. eða 2. mgr. 117. gr., yrði stefnt í hættu ef gert væri uppskált hvert það er. Í því tilviki skulu upplýsingar þessar varðveittar þannig að tryggt sé að aðrir fái ekki aðgang að þeim en sá sem rannsókn stýrir og ákærandi, svo og dómari ef skýrslan er síðar lögð fyrir dóm. Skal vekja athygli vitnisins á þessum rétti þess ef tilefni er til.

66. gr.

1. Þegar tekin er skýrsla af sakborningi eða vitni skv. 61.–65. gr. skal skráð á þar til gert eyðublað hvar skýrslutakan fer fram, hver tekur skýrsluna, hver gefur hana og hverjir aðrir eru viðstaddir. Skal þar jafnframt skráð hvenær skýrslutaka hefst og hvenær henni lýkur, hvernig henni er háttað, sbr. 2. mgr., og hvaða gögn eru lögð fyrir eða sýnd skýrslugjafa. Enn fremur athugasemdir hans, ef einhverjar eru, og athugasemdir verjanda eða réttargæslumanns, sbr. 4. mgr. 63. gr.

2. Það sem kemur að öðru leyti fram við skýrslutöku skal hljóðritað, tekið upp á myndband eða mynddisk ellegar ritað af þeim sem skýrslu tekur eftir ákvörðun

hans. Skal ákvörðunin tilkynnt skýrslugjafa og öðrum sem viðstaddir eru skýrslutöku. Ef framburður er ekki hljóðritaður eða tekinn upp á annan hátt skal leitast við að skrá orðrétt eftir skýrslugjafa í stað þess að leggja honum orð í munn. Í lok skýrslutöku skal gefa skýrslugjafa tækifæri til að lesa það sem skráð hefur verið eftir honum. Vilji hann leiðrétt það, sem þar kemur fram, eða skýra það frekar ber að gefa honum kost á því, eftir atvikum með því að skrá niður athugasemdir hans, sbr. 1. mgr.

3. Að lokinni skýrslutöku ritar sá sem skýrslu tekur, skýrslugjafi og aðrir sem viðstaddir eru nöfn sín undir eyðublað skv. 1. mgr. Ef framburður skýrslugjafa hefur verið skráður ritar hann jafnframt nafn sitt undir þá skýrslu. Eyðublaðið ásamt framburði skýrslugjafa á að fylgja rannsóknarskýrslu lögreglu skv. 56. gr.

4. Nú hefur vitni gefið skýrslu hjá lögreglu án þess að nafn þess og önnur persónueinkenni komi þar fram, sbr. 3. mgr. 65. gr., og á þá ekki að greina þær upplýsingar á eyðublaði skv. 1. mgr. og þær eiga heldur ekki að koma fram á gögnum skv. 2. mgr., auk þess sem vitnið þarf ekki að rita nafn sitt skv. 3. mgr.

67. gr.

1. Sá sem skýrslu gefur hjá lögreglu á rétt á því að fá eintak af skýrslu sinni.

2. Dómsmálaráðherra setur í reglugerð nánari ákvæði um málaskrá lögreglu, um skýrslur sem teknar eru og varðveislu skriflegra skýrslna, hljóðritana, myndbanda og mynddíska með framburði skýrslugjafa.

IX. KAFLI

Hald á munum.

68. gr.

1. Heimilt er að leggja hald á muni, þar á meðal skjöl, ef ætla má að þeir ellegar hlutir eða upplýsingar sem þeir hafa að geyma hafi sönnunargildi í sakamáli, að þeirra hafi verið aflað á refsiverðan hátt eða að þeir kunni að verða gerðir upptækir.

2. Nú er þess kostur að tryggja sönnun í því skyni, sem í 1. mgr. segir, án þess að leggja þurfi hald á mun og skal þá þess í stað beina því til eiganda eða vörsluhafa munarins að veita aðgang að honum eða að láta í té upplýsingar, sem hann hefur að geyma, svo sem með því að afhenda afrit af skjali eða annars konar upplýsingum.

69. gr.

1. Lögreglu er heimilt að leggja hald á muni án dómsúrskurðar, sbr. þó 2. mgr.

2. Nú eru munir í eigu eða vörslum annars manns en sakbornings og ekki er hætt á að þeir fari forgörðum eða þeim verði skotið undan og skal þá haldlagning ákveðin með úrskurði dómara nema fyrir liggja ótvírætt samþykki eiganda eða vörsluhafa.

3. Nú vill eigandi eða vörsluhafi munar, sem hald er lagt á, ekki hlíta þeirri ákvörðun og getur hann þá borið ágreiningsefnið undir dómara. Krafa um að aflétta haldi frestar því þó ekki.

4. Nú hefur hald verið lagt á tölvu eða sambærilegan hlut og má þá einungis rannsaka þær upplýsingar sem þar kann að vera að finna samkvæmt úrskurði dómara, að uppfylltum þeim skilyrðum sem greind eru í 1. og 2. mgr. 83. gr. Þó má rannsókn fara fram ef fyrir liggur ótvírætt samþykki eiganda eða vörsluhafa.

70. gr.

1. Hald má leggja á bréf eða aðrar sendingar, sem eru í vörslum póst- eða flutningafyrirtækis, svo og á símskeyti, símbréf, tölvubréf eða aðrar sendingar, sem eru í vörslum fjarskiptafyrirtækis, enda sé það gert vegna rannsóknar út af broti sem

varðað getur fangelsisrefsingu að lögum. Ef sendandi og viðtakandi hafa ekki verið staddir við haldlagningu skal hún tilkynnt þeim svo fljótt sem verða má, þó þannig að það skaði ekki frekari rannsókn málsins. Rannsókn á efni bréfa, skeyta eða sendinga, sem hald er lagt á samkvæmt þessari málsgrein, má einungis fara fram samkvæmt úrskurði dómara, að uppfylltum þeim skilyrðum sem greind eru í 1. og 2. mgr. 83. gr.

2. Hald verður ekki lagt á prentað mál til undirbúnings upptöku samkvæmt ákvæðum laga um prentrétt án undangengins dómsúrskurðar.

71. gr.

Skrá skal þá muni sem hald er lagt á og varðveita þá með tryggum hætti. Eftir kröfu eiganda eða þess sem lætur muni af hendi skal láta honum í té afrit af skránni.

72. gr.

1. Aflétta skal haldi þegar þess er ekki lengur þörf og í síðasta lagi þegar máli er endanlega lokið, nema um sé að ræða:

- a. muni sem gerðir hafa verið upptækir með dómi,
- b. muni sem aflað hefur verið með refsiverðum hætti og afhentir hafa verið þeim sem tilkall eiga til þeirra,
- c. muni sem lagðir hafa verið fram sem sönnunargögn í máli, nema sá sem afhendingar krefst þurfi á gagni að halda til að ná rétti sínum eða afstýra réttindamissi.

2. Þegar haldi verður aflétt skv. 1. mgr. skal lögregla hlutast til um að skila munum til þess sem rétt á til þeirra.

X. KAFLI

Leit og líkamsrannsókn.

73. gr.

Í þágu rannsóknar er heimilt án dómsúrskurðar að loka húsum eða geymslustöðum, einstökum herbergjum eða hirslum, afgirða ákveðna staði eða svæði og varna mönnum för um þá eða þau, gefa út bann við því að farið sé með muni af ákveðnum stöðum eða svæðum og grípa til sambærilegra ráðstafana til þess að ekki verði hróflað við vettvangi brots og öðrum ummerkjum sem komið geta að notum við rannsóknina.

74. gr.

1. Heimilt er að leita í húsum sakbornings, geymslustöðum, hirslum, skipum, loftförum, bifreiðum eða öðrum farartækjum hans í því skyni að handtaka hann, rannsaka andlag brots og önnur ummerki eða hafa uppi á munum sem hald skal leggja á.

2. Leita má í húsum, geymslustöðum, hirslum eða farartækjum annars manns en sakbornings þegar brot hefur verið framið þar eða sakborningur handtekinn þar. Einnig ef rökstuddur grunur leikur á að sakborningur haldi sig þar eða þar sé að finna muni sem hald skal leggja á.

3. Skilyrði fyrir húsleit er að rökstuddur grunur leiki á að framið hafi verið brot sem sætt getur ákæru og að sakborningur hafi verið þar að verki, enda séu augljósir rannsóknarhagsmunir í húfi. Það er enn fremur skilyrði fyrir húsleit skv. 2. mgr. að rannsókn beinist að broti sem varðað getur fangelsisrefsingu að lögum.

75. gr.

1. Leit skv. 74. gr. skal ákveðin með úrskurði dómara nema fyrir liggi ótvírætt samþykki eiganda eða umráðamanns, sbr. þó 2. og 3. mgr.

2. Leit er þó heimil án dómsúrskurðar ef brýn hætta er á að bið eftir úrskurði valdi sakarspjöllum. Enn fremur ef leitað er að manni sem handtaka skal og honum er veitt eftirför eða hætta er á að hann komi sér undan ef beðið er úrskurðar.

3. Leit er heimil án dómsúrskurðar á víðavangi og í húsakynnum eða farartækjum, sem eru opin almenningi eða hver og einn getur átölulaust gengið um, þótt ekki sé fullnægt skilyrðum 74. gr.

4. Nú vill sá sem hagsmuna á að gæta ekki hlíta ákvörðun lögreglu um húsleit skv. 2. eða 3. mgr. og skal honum þá bent á að hann geti borið ágreiningsefnið undir dómara. Það frestar þó ekki húsleitinni.

76. gr.

1. Leita má á sakborningi ef nauðsynlegt þykir til að taka af honum muni sem hald skal leggja á, enda leiki rökstuddur grunur á að hann hafi framið brot sem varðað getur fangelsisrefsingu samkvæmt almennum hegningarlögum eða tveggja ára fangelsi samkvæmt öðrum lögum. Enn fremur má með sama skilorði leita á öðrum en sakborningi, enda leiki rökstuddur grunur á að hann hafi á sér muni sem hald skal leggja á.

2. Nú er talið að sakborningur feli innvortis muni eða efni sem hald skal leggja á og er þá heimilt að framkvæma leit, enda leiki rökstuddur grunur á að hann hafi framið brot sem varðað getur sex ára fangelsi að lögum. Enn fremur verður að liggja fyrir álit læknis um að óhætt sé að grípa til leitar samkvæmt þessari málsgrein með tilliti til heilsu sakborningsins.

3. Taka má fingraför af sakborningi og ljósmyndir af honum í þágu rannsóknar, svo og taka úr honum öndunarsýni í sama skyni.

77. gr.

1. Heimilt er að taka blóð- og þvagsýni og önnur lífsýni úr sakborningi og rannsaka þau, svo og að framkvæma á honum aðra þá líkamsrannsókn í þágu rannsóknar sem gerð verður honum að meinalausu, enda leiki rökstuddur grunur á að hann hafi framið brot sem varðað getur fangelsisrefsingu að lögum. Þó má ekki taka lífsýni úr sakborningi eða framkvæma annars konar líkamsrannsókn á honum en blóð- og þvagsýnatöku nema brot varði að lögum tveggja ára fangelsi og fyrir liggi álit læknis um að óhætt sé að grípa til slíkrar rannsóknar með tilliti til heilsu sakborningsins. Að fullnægðum síðastgreindum skilyrðum má enn fremur taka blóð- og þvagsýni, svo og önnur lífsýni, úr öðrum en sakborningi og rannsaka þau.

2. Ef vafi leikur á hvort sakborningur sé sakhæfur eða refsing geti borið árangur vegna andlegs ástands hans er rétt að láta hann sæta sérstakri geðrannsókn til þess að leiða þessi atriði í ljós. Skilyrði fyrir geðrannsókn er að rökstuddur grunur leiki á að sakborningur hafi framið brot sem varðað getur fangelsisrefsingu að lögum.

78. gr.

1. Líkamsleit skv. 1. eða 2. mgr. 76. gr. skal ákveðin með úrskurði dómara, nema fyrir liggi ótvírætt samþykki þess sem í hlut á. Þó er líkamsleit skv. 1. mgr. 76. gr. heimil án dómsúrskurðar ef brýn hætta er á að bið eftir úrskurði valdi sakarspjöllum.

2. Líkamsrannsókn eða geðrannsókn skv. 77. gr. skal ákveðin með úrskurði dómara, nema fyrir liggi ótvírætt samþykki þess sem í hlut á.

79. gr.

1. Lögregla stýrir húsleit og framkvæmir líkamsleit samkvæmt ákvæðum þessa kafla. Líkamsleit skal gerð af lögreglumanni sem er sama kyns og sá sem leitað er á. Leit skv. 2. mgr. 76. gr. og læknisrannsókn, þar með talin geðrannsókn, skal framkvæmd af lækni eða öðrum sem hefur til þess tilskilda menntun.

2. Eiganda eða umráðamanni húsakynna eða farartækis, þar sem leit fer fram, skal kynnt heimild til húsleitar og veittur kostur á að vera viðstaddur hana ef unnt er. Sé hann fjarri skulu til kvaddir heimilismenn hans eða starfsmenn sem þar eru staddir. Hverjum þeim sem hindrar eða truflar leitina má víkja brott af leitarstað. Ef enginn er viðstaddur húsleit af hálfu eiganda eða umráðamanns skal lögregla tilkynna honum um leitina án ástæðulauss dráttar.

3. Við leit og líkamsrannsókn skal gæta þeirrar varfærni og hlífðar sem samræmist markmiði hennar. Ekki skal gera húsleit að næturþeli nema brýnir rannsóknarhagsmunir séu í húfi.

XI. KAFLI

Önnur skerðing á friðhelgi einkalífs.

80. gr.

Með þeim skilyrðum sem greind eru í 1. mgr. 83. gr. og 1. mgr. 84. gr. er heimilt í þágu rannsóknar að leggja fyrir fjarskiptafyrirtæki að veita upplýsingar um símtöl eða önnur fjarskipti við tiltekinn síma, tölvu eða annars konar fjarskiptatæki.

81. gr.

Með þeim skilyrðum sem greind eru í 83. gr. og 1. mgr. 84. gr. er heimilt í þágu rannsóknar að leggja fyrir fjarskiptafyrirtæki að leyfa að hlustað sé á eða tekin sé upp símtöl eða önnur fjarskipti við tiltekinn síma, tölvu eða annars konar fjarskiptatæki ellegar við síma, tölvu eða annars konar fjarskiptatæki í eigu eða umráðum tilgreinds manns.

82. gr.

1. Með þeim skilyrðum sem greind eru í 83. gr. og 1. mgr. 84. gr. er heimilt í þágu rannsóknar:

a. að taka upp samtöl eða nema annars konar hljóð eða merki með því að nota til þess sérstaka hljóðupptökutækni eða sambærilega tækni, án þess að þeir sem í hlut eiga viti af því,

b. að taka myndir af fólki, hvort sem er ljósmyndir eða kvikmyndir, án þess að þeir sem í hlut eiga viti af því,

c. að koma fyrir búnaði á eða inni í bifreið eða öðru farartæki, í varningi eða á manni til að veita honum eftirför eða í öðrum lögmætum tilgangi, t.d. í veski, fatnaði eða handtösku hans.

2. Heimilt er að taka upp hljóð, taka myndir af fólki og fylgjast með því í þágu rannsóknar á almannafæri eða á stöðum sem almenningur á aðgang að án þess að skilyrðum 83. gr. og 1. mgr. 84. gr. sé fullnægt.

83. gr.

1. Skilyrði fyrir aðgerðum sem taldar eru upp í 80.–82. gr. er að ástæða sé til að ætla að upplýsingar, sem skipt geta miklu fyrir rannsókn máls, fáist með þessum hætti.

2. Auk þess sem segir í 1. mgr. verða þau skilyrði að vera fyrir hendi svo að gripið verði til aðgerða skv. 81. gr. og 1. mgr. 82. gr. að rannsókn beinist að broti sem

varðað getur að lögum minnst átta ára fangelsi ellegar að ríkir almannahagsmunir eða einkahagsmunir krefjist þess.

84. gr.

1. Til þeirra aðgerða sem taldar eru upp í 80.–82. gr. þarf úrskurð dómara. Þó ber að veita upplýsingar skv. 80. gr. án dómsúrskurðar ef fyrir liggur ótvírætt samþykki umráðamanns og eiginlegs notanda síma, tölvu eða annars konar fjarskiptatækis.

2. Í úrskurði skal m.a. taka fram hvaða síma eða annað fjarskiptatæki er um að ræða eða hver eigandi eða umráðamaður fjarskiptatækis er, sbr. 80. og 81. gr., ellegar hvar og hvaða aðferð skuli viðhöfð til að taka upp hljóð, taka myndir, fylgjast með fólki eða koma fyrir eftirfararbúnaði, sbr. 82. gr.

3. Í úrskurði skal heimild til aðgerðar markaður ákveðinn tími sem ekki má vera lengri en fjórar vikur hverju sinni.

4. Starfsmönnum fjarskiptafyrirtækja er skylt að veita lögreglu aðstoð við framkvæmd þeirra aðgerða sem taldar eru upp í 80. og 81. gr. eftir því sem þörf krefur.

85. gr.

1. Upptökum af símtölum, hljódupptökum, myndum eða öðrum upplýsingum, sem aflað er á þann hátt er greinir í 80.–82. gr., skal eyða jafnskjótt og þeirra er ekki lengur þörf, enda hafi þær ekki verið lagðar fyrir dóm. Sama gildir um afrit eða endurrit af þessum upplýsingum.

2. Þegar aðgerð skv. 80.–82. gr. er lokið skal lögreglustjóri sjá um að þeim sem aðgerð beindist að, svo og eiganda eða umráðamanni fjarskiptatækis, húsnæðis eða farartækis, sé tilkynnt um aðgerðina svo fljótt sem verða má, þó þannig að það skaði ekki frekari rannsókn málsins. Skal yfirsaksknari fylgjast sérstaklega með því að lögreglustjórar sinni þessari skyldu sinni.

XII. KAFLI

Ýmsar rannsóknaraðgerðir.

86. gr.

1. Í þágu rannsóknar leitar lögregla til sérfróðra manna þegar þörf er á sérfræðilegri skoðun eða rannsókn til að upplýsa mál, svo sem læknisskoðun, efnafræðilegri rannsókn, rithandarrannsókn eða bókhaldsrannsókn. Ef ástæða er til getur lögregla eða ákærandi farið fram á að dómkvaddur verði matsmaður skv. 128. gr.

2. Þóknun fyrir rannsókn eða skoðun skv. 1. mgr. skal ákveðin af lögreglustjóra eða löglærðum starfsmanni hans.

87. gr.

Réttarlæknisfræðileg líkskoðun skal fara fram þegar lögregla telur það nauðsynlegt í þágu rannsóknar. Einnig skal framkvæma réttarkrufningu, ef nauðsyn þykir, og skal leita úrskurðar dómara um krufningu nema nánasti venslamaður eða nánustu venslamenn hins látna samþykki að hún fari fram.

88. gr.

1. Til tryggingar greiðslu sektar, sakarkostnaðar og upptöku ávinnings, sem aflað hefur verið með broti, getur lögregla krafist kyrrsetningar hjá sakborningi ef hætta þykir á að eignum verði ella skotið undan eða þær glatist eða rýrni að mun.

2. Um framkvæmd og gildi kyrrsetningar samkvæmt þessari grein fer sem um kyrrsetningu fjármuna almennt, með þeim undantekningum að tryggingu þarf ekki að setja, mál þarf ekki að höfða til staðfestingar kyrrsetningu og gjöld skal ekki greiða fyrir ráðstafanirnar.

3. Kyrrsetning samkvæmt þessari grein fellur niður ef ákærði hefur verið sýknaður með endanlegum dómi af greiðslu sektar og sakarkostnaðar eða upptaka ávinnings hefur ekki verið dæmd. Sama á við ef saksókn hefur verið felld niður eða rannsókn leiðir ekki til saksóknar. Sakborningur á þá heimtingu á að felldar verði úr gildi þær ráðstafanir sem gerðar hafa verið til tryggingar kyrrsetningunni. Kyrrsetning fellur á sama hátt niður ef sakborningur innir af hendi þær greiðslur sem kyrrsetning á að tryggja.

89. gr.

Ríkissaksóknara er heimilt að setja reglur um sérstakar aðferðir og aðgerðir lögreglu við rannsókn sakamála sem ekki er kveðið á um í lögum þessum. Í reglunum skal m.a. koma fram hvaða skilyrði þurfa að vera fyrir hendi til þess að gripið verði til tiltekinnar aðferðar eða aðgerðar, hverjir séu bærir til að taka ákvörðun um hana og hvernig staðið skuli að framkvæmd hennar.

XIII. KAFLI

Handtaka.

90. gr.

1. Lögreglu er rétt að handtaka mann ef rökstuddur grunur leikur á að hann hafi framið brot sem sætt getur ákæru, enda sé handtaka nauðsynleg til að koma í veg fyrir áframhaldandi brot, til að tryggja návist hans eða öryggi hans eða annarra ellegar til að koma í veg fyrir að hann spilli sönnunargögnum.

2. Nú verður uppbot eða fjölmennar óeirðir brjótast út sem hafa haft eða gætu haft í för með sér líkamsmeiðingar eða stórfelld eignaspjöll og ekki verður með vissu bent á hinn seka eða hina seku, og er þá lögreglu heimilt að handtaka hvern þann sem nærstaddur er og ástæða er til að gruna um refsiverða háttsemi.

3. Auk þess sem kveðið er á um í öðrum lögum er lögreglu enn fremur heimilt að handtaka mann:

a. ef hann neitar að segja til nafns og deili á sér að öðru leyti, enda sé það nauðsynlegt í þágu rannsókna,

b. ef hann hefur verið kvaddur til að gefa skýrslu hjá lögreglu sem sakborningur en ekki sinnt kvaðningu,

c. ef hann hefur ekki að forfallalausum sinnt fyrirkalli eða mætt til að gefa skýrslu í sakamáli,

d. ef hann hefur leyfislaust horfið úr gæsluvarðhaldi eða rofið bann skv. 1. mgr. 100. gr.

91. gr.

Hver sá sem stendur mann að broti sem sætt getur ákæru og varðað getur fangelsi hefur heimild til að handtaka hann. Í því tilviki skal koma hinum handtekna í hendur lögreglu tafarlaust ásamt upplýsingum um ástæðu handtökunnar og hvenær hún fór fram.

92. gr.

1. Dómari getur fyrirskipað handtöku eftir kröfu yfirsaksóknara eða lögreglu ef skilyrði 1. eða 3. mgr. 90. gr. eru fyrir hendi. Slík handtökuskipun skal vera skrifleg og tilgreina deili á þeim sem handtaka skal og ástæður handtöku.

2. Handtökuskipun dómara má birta opinberlega og skora á hvern sem er að framkvæma hana, ef ókunnugt er um dvalarstað þess, sem handtaka skal, og brot getur varðað fangelsi.

93. gr.

1. Við handtöku skal upplýsa þann sem handtekinn er um ástæður hennar.

2. Við handtöku skal forðast að valda hinum handtekna tjóni eða baka honum meiri óþægindi en nauðsyn ber til. Þess ber jafnframt að gæta eftir föngum að hann geti ekki unnið tjón á sjálfum sér eða öðrum.

3. Leita má á handteknum manni og taka af honum muni sem hann hefur á sér. Skila skal mununum aftur þegar handtöku lýkur, nema hald hafi verið lagt á þá skv. 1. mgr. 68. gr.

4. Dómsmálaráðherra setur í reglugerð ákvæði um vistun á handteknum mönnum, þar á meðal hvaða atriði skuli skrá sem hana varða.

94. gr.

Mann sem handtekinn hefur verið skal leiða fyrir dóm innan 24 klukkustunda frá því að hann var sviptur frelsi, enda sé hann ekki látinn laus ellegar færður aftur í gæslu sem hann á að sæta. Ef veður, ófærð eða aðrar þvítíkar ástæður koma í veg fyrir að handtekinn maður verði leiddur fyrir dóm samkvæmt framansögðu skal það gert jafnskjótt og kostur er.

XIV. KAFLI

Gæsluvarðhald og aðrar sambærilegar ráðstafanir.

95. gr.

1. Sakborningur verður því aðeins úrskurðaður í gæsluvarðhald að fram sé kominn rökstuddur grunur um að hann hafi gerst sekur um háttsemi sem fangelsisrefsing er lögð við, enda hafi hann náð 15 ára aldri. Auk þess verður að vera fyrir hendi eitthvert eftirtalinna skilyrða:

a. að ætla megi að sakborningur muni torvelda rannsókn málsins, svo sem með því að afmá merki eftir brot, skjóta undan munum ellegar hafa áhrif á samseka eða vitni,

b. að ætla megi að hann muni reyna að komast úr landi eða leynast ellegar koma sér með öðrum hætti undan málsókn eða fullnustu refsingar,

c. að ætla megi að hann muni halda áfram brotum meðan máli hans er ekki lokið eða rökstuddur grunur leiki á að hann hafi rofið í verulegum atriðum skilyrði sem honum hafa verið sett í skilorðsbundnum dómi,

d. að telja megi gæsluvarðhald nauðsynlegt til að verja aðra fyrir árásum sakbornings ellegar hann sjálfan fyrir árásum eða áhrifum annarra manna.

2. Einnig má úrskurða sakborning í gæsluvarðhald þótt skilyrði a.–d. liðar 1. mgr. séu ekki fyrir hendi ef sérstaklega sterkur grunur leikur á að hann hafi framið afbrot sem að lögum getur varðað 10 ára fangelsi, enda sé brotið þess eðlis að ætla megi varðhald nauðsynlegt með tilliti til almannahagsmuna.

3. Ekki er heimilt að úrskurða sakborning í gæsluvarðhald ef sýnt þykir að brot, sem hann er sakaður um, muni aðeins hafa í för með sér sektir eða skilorðsbundna fangelsisrefsingu miðað við aðstæður. Enn fremur skal eftir föngum

gæta þess að sakborningur verði ekki látinn sæta gæsluvarðhaldi lengur en sýnt þykir að fangelsisrefsing verði dæmd.

4. Ekki er heimilt að úrskurða sakborning til að sæta gæsluvarðhaldi lengur en í átta vikur, nema mál hafi verið höfðað gegn honum eða brýnir rannsóknarhagsmunir krefjist þess, sbr. a. lið 1. mgr.

5. Ekki má úrskurða sakborning yngri en 18 ára í gæsluvarðhald, nema telja megi víst að önnur úrræði sem vísað er til í 1. mgr. 100. gr. eða mælt er fyrir um í barnaverndarlögum geti ekki komið í stað þess.

96. gr.

Alþingismann má ekki úrskurða í gæsluvarðhald meðan Alþingi er að störfum án samþykkis þingsins nema hann sé staðinn að glæp.

97. gr.

1. Gæsluvarðhald skal ákveðið með úrskurði dómara, þar sem því skal markaður ákveðinn tími sem má ekki vera lengri en fjórar vikur í senn, enda setji ákvæði 4. mgr. 95. gr. því ekki enn þrengri tímamörk. Gæsluvarðhald verður ekki framlengt nema til komi nýr dómsúrskurður.

2. Gæsluvarðhald skal ekki vara lengur en þörf krefur. Skal sá sem krafist hefur gæsluvarðhalds láta sakborning lausan jafnskjótt og ástæður til gæslu eru ekki lengur fyrir hendi.

3. Gæsluvarðhaldi lýkur þegar héraðsdómur hefur verið kveðinn upp í málinu. Eftir kröfu ákæranda getur dómari þó úrskurðað að gæsluvarðhald skuli haldast meðan á áfrýjunarfresti skv. 199. gr. stendur, svo og meðan mál er til meðferðar fyrir Hæstarétti uns dómur er þar upp kveðinn.

98. gr.

1. Dómari skal að jafnaði leggja úrskurð á kröfu um gæsluvarðhald svo fljótt sem verða má. Ávallt er skylt að kveða upp úrskurð innan 24 klukkustunda frá þeim tíma að sakborningur, sem handtekinn hefur verið, kom fyrir dóm, sbr. 94. gr.

2. Nú er þess krafist að sakborningur skuli sæta einangrun í gæsluvarðhaldi skv. b. lið 1. mgr. 99. gr. og á dómari þá að taka afstöðu til þeirrar kröfu í úrskurði. Ekki má úrskurða sakborning til að sæta einangrun, nema hún sé nauðsynleg af þeim ástæðum sem greindar eru í a. eða d. lið 1. mgr. 95. gr. Hún má ekki standa samfleytt lengur en í átta vikur, nema sá sem henni sætir sé sakaður um brot sem varðað getur að lögum 10 ára fangelsi. Enn fremur tekur dómari í úrskurði afstöðu til kröfu um hver tilhögun gæsluvarðhaldsvistar skuli vera að öðru leyti, sbr. 3. mgr. 99. gr.

99. gr.

1. Gæsluvarðhaldsfangar skulu sæta þeirri meðferð sem nauðsynleg er til þess að gæslan komi að gagni og góð regla haldist í henni, en varast skal að beita þá hörku eða harðýðgi. Um gæsluna gilda annars þessar reglur:

a. gæsluföngum er heimilt að útvega sér sjálfir og taka við fæði og öðrum persónulegum nauðsynjum, þar á meðal fatnaði,

b. gæslufangar skulu aðeins látnir vera í einrúmi samkvæmt úrskurði dómara, en þó skulu þeir ekki gegn vilja sínum hafðir með öðrum föngum,

c. gæslufangar eiga rétt á heimsóknum. Þó getur sá sem rannsókn stýrir bannað heimsóknir ef nauðsyn ber til í þágu hennar, en skylt er að verða við óskum gæslufanga um að hafa samband við verjanda og ræða við hann einslega, sbr. 1. mgr.

36. gr., og rétt að verða við óskum hans um að hafa samband við lækni eða prest, ef þess er kostur,

d. gæslufangar mega senda og taka við bréfum og öðrum skjölum. Þó getur sá sem rannsókn stýrir látið athuga efni bréfa eða annarra skjala og kyrrsett þau ef nauðsyn ber til í þágu hennar, en gera skal sendanda viðvart um kyrrsetningu, ef því er að skipta,

e. gæslufangar mega lesa dagblöð og bækur, svo og fylgjast með hljóðvarpi og sjónvarpi. Þó getur sá sem rannsókn stýrir takmarkað aðgang gæslufanga að fjölmiðlum ef nauðsyn ber til í þágu rannsóknar,

f. gæsluföngum er, eftir því sem unnt er, heimilt að útvega sér vinnu meðan á gæsluvarðhaldi stendur.

2. Þrátt fyrir ákvæði d. liðar 1. mgr. má gæsluvarðhaldsfangi taka við og senda bréf til dómstóla, dómsmálaráðherra, umboðsmanns Alþingis og verjanda síns án þess að efni þeirra sé athugað.

3. Að kröfu sakbornings, sem sætir gæsluvarðhaldi, má ákveða í dómsúrskurði að óheimilt sé að skerða réttindi þau sem honum eru áskilin sem gæsluvarðhaldsfanga í c.–e. liðum 1. mgr.

4. Dómsmálaráðherra skal setja nánari reglur um tilhögun gæsluvarðhaldsvistar í reglugerð, þar á meðal um nánari framkvæmd þeirra atriða sem í 1. og 2. mgr. getur.

5. Gæsluvarðhaldsfanga er heimilt að bera atriði sem varða gæsluvarðhaldsvist undir dómara skv. 102. gr.

100. gr.

1. Nú eru skilyrði gæsluvarðhalds skv. 1. eða 2. mgr. 95. gr. fyrir hendi og getur dómari þá, í stað þess að úrskurða sakborning í gæsluvarðhald, mælt fyrir um vistun hans á sjúkrahúsi eða viðeigandi stofnun, bannað honum brottför af landinu ellegar lagt fyrir hann að halda sig á ákveðnum stað eða innan ákveðins svæðis.

2. Dómari skal mæla fyrir um ráðstöfun skv. 1. mgr. í úrskurði og skal hún ekki vara lengur en þörf krefur. Ber þeim sem krafist hefur gæsluvarðhalds eða ráðstöfunar að aflétta henni jafnskjótt og hennar er ekki lengur þörf. Ráðstöfun lýkur í síðasta lagi þegar héraðsdómur hefur verið kveðinn upp í málinu. Eftir kröfu ákæranda getur dómari þó úrskurðað hún skuli haldast meðan á áfrýjunarfresti skv. 199. gr. stendur, svo og meðan mál er til meðferðar fyrir Hæstarétti uns dómur er þar upp kveðinn.

101. gr.

1. Nú eru skilyrði gæsluvarðhalds skv. b. lið 1. mgr. 95. gr. fyrir hendi og getur dómari þá ákveðið að sakborningur haldi frelsi sínu gegn því að hann setji tryggingu. Skal trygging vera í formi reiðufjár, verðbréfa eða ábyrgðar, eftir nánari ákvörðun dómara.

2. Dómari skal mæla fyrir um tryggingu í úrskurði þar sem kveða skal á um fjárhæð hennar. Ákærandi eða lögregla annast vörslur verðmæta, sem sett eru að tryggingu, og gera nauðsynlegar ráðstafanir til verndar henni.

3. Tryggingarfé skal vera fyrirgert til ríkissjóðs ef sakborningur rýfur skilyrði þau sem trygging er sett fyrir. Að öðrum kosti fellur tryggingin í síðasta lagi niður þegar máli er endanlega lokið eða, ef ákærði hefur verið sakfelldur og dæmdur í óskilorðsbundið fangelsi, þegar afplánun er hafin. Sama á við ef sakaður maður verður allt að einu settur í gæsluvarðhald.

XV. KAFLI

Meðferð rannsóknarmála fyrir dómi.

102. gr.

1. Eftir ákvæðum þessa kafla má leggja fyrir héraðsdóm kröfu um aðgerð á rannsóknarstigi sem atbeina dómara þarf til eftir öðrum ákvæðum laga þessara, þar á meðal kröfu um að skýrsla verði tekin af sakborningi, brotþola eða öðru vitni fyrir dómi skv. 59. gr.

2. Auk þess sem í 1. mgr. segir má leggja fyrir héraðsdóm ágreining um lögmæti rannsóknarathafna lögreglu eða ákæranda. Enn fremur ágreining um réttindi sakbornings, verjanda hans eða lögmanns, þar á meðal kröfu þeirra um tilteknar rannsóknar- aðgerðir, ellegar réttindi brotþola, réttargæslumanns hans eða lögmanns.

103. gr.

1. Þegar lögreglustjóri eða ákærandi telur þörf á atbeina dómara til aðgerðar skv. 1. mgr. 102. gr. leggur hann skriflega og rökstudda kröfu um hana fyrir héraðsdóm. Eftir því sem við á skal koma þar skýrlega fram hver krafan er, að hverjum hún beinist og á hvaða grunni hún er reist. Kröfunni skulu fylgja þau gögn sem hún styðst við. Þess skal jafnframt getið hvort sá sem hana gerir krefjist þess að hún sæti meðferð fyrir dómi án þess að sakborningur eða annar sá sem hún beinist að verði kvaddur á dómþing, sbr. 1. mgr. 104. gr.

2. Þegar lögreglustjóri, ákærandi, sakborningur, verjandi eða lögmaður hans ellegar annar sá sem hagsmuna hefur að gæta ber undir héraðsdóm ágreiningsatriði í tengslum við rannsókn máls skv. 2. mgr. 102. gr. skal það gert á sama hátt og áður greinir með skriflegri og rökstuddri kröfu. Geri lögreglustjóri eða ákærandi slíka kröfu eiga gögn um ágreiningsefnið að fylgja henni, en ella skal dómari krefja lögreglu eða ákæranda sem hlut á að máli um slík gögn.

3. Þrátt fyrir ákvæði 1. og 2. mgr. er þeim sem beinir kröfu til héraðsdóms heimilt að breyta henni munnlega á dómþingi, enda hafi tilefni ekki gefist til þess fyrir og fyrirbyggjandi gögn og upplýsingar nægi annars að mati dómara til þess að afstöðu megi taka til kröfunnar í breyttri mynd.

104. gr.

1. Nú er krafa gerð um rannsóknaraðgerð sem 1. mgr. 102. gr. tekur til og þess er þar beiðst að hún hljóti meðferð fyrir dómi án þess að sakborningur eða annar sá sem hún beinist að verði kvaddur á dómþing, og skal þá dómari taka ákvörðun um hvort orðið skuli við þeirri beiðni. Það skal að jafnaði ekki gert nema dómari telji það nægilega rökstutt að vitneskja um aðgerðina fyrir fram hjá sakborningi eða þeim sem hún á að beinast að geti spillt fyrir rannsókn. Fallist dómari á að taka kröfuna fyrir á dómþingi án þess að kveðja þangað sakborning eða þann sem hún beinist að tilkynnir hann þeim sem kröfuna gerir um stað og stund til þinghalds sem háð skal svo fljótt sem verða má.

2. Verði ekki farið með kröfu skv. 102. gr. á þann hátt sem um ræðir í 1. mgr. þessarar greinar ákveður dómari stað og stund til þinghalds og tilkynnir það þeim sem kröfuna gerði, svo og eftir atvikum lögreglustjóra eða ákæranda, sakborningi eða verjanda ellegar þeim öðrum sem kröfu er beint að, nema dómari telji slíka annmarka á kröfunni að vísa beri henni þegar frá dómi með úrskurði. Ef tilkynning um þinghald er skrifleg skal henni að jafnaði fylgja afrit af kröfu sem þar á að taka fyrir. Heimilt er dómara að fela lögreglu eða ákæranda að koma á framfæri tilkynningu um þinghald.

3. Ef sá sem kröfu gerir mætir ekki í þinghaldi skal fella málið niður, en úrskurða má sakborningi eða öðrum sem sótt hefur þinghaldið ómaksbætur úr hendi hans.

105. gr.

1. Þegar krafa er tekin fyrir á dómþingi gefur dómari þeim sem hana hefur gert kost á að gera fyrst grein fyrir henni munnlega. Ef sakborningur eða sá sem kröfu er beint að hefur verið kvaddur fyrir dóm og sótt er þing af hans hálfu skulu honum kynnt fram komin gögn með þeim takmörkunum sem kunna að leiða af 1. mgr. 37. gr. og síðan gefinn kostur á að tjá sig um kröfuna. Frestur skal að jafnaði ekki veittur í máli til annars þinghalds nema sá sem kröfu gerir samþykki það eða dómari fallist á að það horfi honum ekki til réttarspjalla.

2. Sé þess krafist í þinghaldi skv. 1. mgr. að kröfu verði vísað frá dómi skal dómari taka afstöðu til þess eftir að hafa hlýtt á röksemdir aðila. Telji hann að ekki séu efni til að vísa kröfunni frá dómi færir hann ákvörðun sína um það í þingbók, en ella tekur hann kröfuna til greina með úrskurði.

106. gr.

1. Nú lýtur krafa sem til meðferðar er fyrir dómi að því að tekin verði skýrsla af sakborningi eða vitni, og gætir dómari þá að því hvort fullnægt sé til þess ákvæðum 59. gr. Ef taka á skýrslu af sakborningi skal hann færður fyrir dóm af lögreglu hafi hann verið handtekinn eða sæti hann gæsluvarðhaldi, en ella gilda ákvæði 1. og 2. mgr. 120. gr. um boðun skýrslugjafa og eftir atvikum kvaðningu hans á dómþing, svo og 121. gr. um viðbrögð við því ef hann mætir ekki eða vitni fullnægir annars ekki vitnaskyldu sinni.

2. Við meðferð kröfu um gæsluvarðhald eða aðrar ráðstafanir skv. XIV. kafla er sakborningi skylt að mæta fyrir dóm og gefa þar skýrslu, ef lögregla eða ákærandi telur þess þörf.

3. Eftir því sem ástæða er til getur aðili annars krafist þess að munnlegar skýrslur verði teknar fyrir dómi við meðferð máls samkvæmt þessum kafla. Dómari tekur afstöðu til slíkrar kröfu að gættu ákvæði 3. mgr. 110. gr.

4. Um skýrslutöku af sakborningi og vitnum fyrir dómi skal farið eftir ákvæðum XVII. og XVIII. kafla. Eftir því sem kostur er skal skýrsla skv. 1. mgr. tekin upp á myndband eða mynddisk.

107. gr.

Ef krafa skv. 102. gr. lýtur að öðru en því að skýrsla verði tekin munnlega á dómþingi tekur dómari afstöðu til hennar eftir að hafa hlýtt á röksemdir aðila fyrir henni. Skal það gert með úrskurði ef um málefni er að tefla sem lokið skal á þann hátt eftir öðrum ákvæðum laga þessara eða ágreiningur er um atriði sem kæra má úrlausn um til Hæstaréttar. Að öðrum kosti lýkur dómari málinu með ákvörðun eða annarri ráðstöfun sem færð skal í þingbók.

3. ÞÁTTUR

Sönnun og sönnunargögn.

XVI. KAFLI

Almennar reglur um sönnun.

108. gr.

Sönnunarbyrði um sekt ákærða og atvik, sem telja má honum í óhag, hvílir á ákærvaldinu.

109. gr.

1. Dómari metur hverju sinni hvort nægileg sönnun, sem ekki verði vefengd með skynsamlegum rökum, sé fram komin um hvert það atriði sem varðar sekt og ákvörðun viðurlaga við broti, þar á meðal hvaða sönnunargildi skýrslur ákærða hafi, vitnisburður, mats- og skoðunargerðir, skjöl og önnur sýnileg sönnunargögn.

2. Dómari metur það enn fremur ef þörf krefur hvert sönnunargildi þær staðhæfingar hafa sem varða ekki beinlínis það atriði sem sanna skal, en ályktanir má leiða af um það.

3. Ekki þarf að sanna það sem er alkunnugt á þeim stað og tíma sem dómur eða úrskurður gengur.

110. gr.

1. Ákærandi aflar sönnunargagna, en ákærði getur einnig aflað sönnunargagna telji hann ástæðu til þess.

2. Eftir því sem dómari telur nauðsynlegt til að upplýsa mál eða skýra það er honum rétt að beina því til ákæranda að afla gagna um tiltekin atriði þess.

3. Ef dómari telur bersýnilegt að atriði, sem aðili vill sanna, skipti ekki máli eða að gagn sé tilgangslaust til sönnunar getur hann meinað aðila um sönnunarfærslu.

111. gr.

1. Dómur skal reistur á sönnunargögnum sem færð eru fram við meðferð máls fyrir dómi.

2. Dómara er heimilt að taka til greina sem sönnunargögn skýrslur sem ákærði, brotþoli eða önnur vitni hafa gefið fyrir dómi áður en mál var höfðað skv. 59. og 106. gr. Þó skulu skýrslugjafar koma á ný fyrir dóm við málsmeðferð ef þess er kostur og annar hvor málsaðili krefst eða dómari telur annars ástæðu til. Ef um er að ræða brot á XXII. kafla almennra hegningarlaga og brotþoli hefur ekki náð 18 ára aldri skal hann þó ekki koma fyrir dóm að nýju nema dómari telji sérstaka ástæðu til.

3. Nú hefur vitni ekki komið fyrir dóm og þess er ekki kostur við meðferð máls, en skýrsla hefur verið gefin hjá lögreglu eða öðrum stjórnvöldum meðan málið var til rannsóknar, og metur dómari þá hvort slík skýrsla hafi sönnunargildi og hvert það sé.

112. gr.

1. Öflun sönnunargagna skal að jafnaði fara fram fyrir þeim dómara sem fer með málið og kveður upp dóm í því. Ef þessu verður ekki komið við nema með verulegum kostnaði eða óhagræði getur dómari ákveðið að gagnaöflun megi fara fram fyrir öðrum dómi samkvæmt ákvæðum XXI. kafla, enda leiði það ekki til óþarfra tafa á rekstri máls.

2. Nú er skýrsla tekin fyrir dómi af sakborningi, brotþola eða vitni áður en mál er höfðað skv. 1. mgr. 59. gr., og skal það gert, ef því verður við komið, fyrir þeim dómara sem mun síðar fara með málið og kveða upp dóm í því ef til þess kemur, eftir atvikum sem dómsformaður.

XVII. KAFLI

Skýrslugjöf ákærða fyrir dómi.

113. gr.

1. Ákærða er jafnan rétt og skylt að koma fyrir dóm til skýrslugjafar eftir að mál hefur verið höfðað gegn honum. Sakborningi er enn fremur rétt og skylt að koma

fyrir dóm til skýrslugjafar meðan á rannsókn stendur ef tilefni gefst, sbr. b. lið 1. mgr. 59. og 2. mgr. 106. gr.

2. Ákærða er óskýlt að svara spurningum varðandi refsiverða hegðun sem honum er gefin að sök. Hann getur ýmist neitað að gefa skýrslu um sakarefnið eða neitað að svara einstökum spurningum þar að lútandi.

3. Nú mætir ákærði ekki til skýrslutöku án þess að um lögmæt forföll sé að ræða, og getur þá ákærandi lagt fyrir lögreglu að sækja hann eða færa hann síðar fyrir dóm með valdi ef þörf krefur. Lögreglu er skylt að verða við slíkum fyrirmælum ákæranda.

4. Sem ákærði eftir ákvæðum þessa kafla skoðast fyrirsvarsmaður sem kemur fram fyrir hans hönd.

114. gr.

1. Þegar ákærði kemur fyrir dóm lætur dómari hann fyrst gera grein fyrir nafni sínu, kennitölu og heimili. Síðan gerir dómari honum grein fyrir því að honum sé óskýlt að svara spurningum varðandi refsiverða hegðun sem honum er gefin að sök, sbr. 2. mgr. 113. gr., en kjósi hann að gera það beri honum að skýra satt og rétt frá. Að svo búnu býður dómari ákærða að tjá sig sjálfstætt um málsatvik og gefur síðan ákæranda og svo verjanda kost á að leggja spurningar fyrir ákærða.

2. Á meðan ákærði gefur skýrslu skulu aðrir ákærðu og vitni í sama máli ekki hlýða á framburðinn. Þó getur dómari ákveðið að víkja frá þeirri reglu, svo sem ef ástæða þykir til að samprófa ákærðu eftir að þeir hafa gefið skýrslu.

3. Þegar ákærði gefur skýrslu fer að öðru leyti um framkvæmd skýrslugjafar eftir ákvæðum 2. og 3. mgr. 122. gr. eftir því sem við getur átt.

115. gr.

Dómari metur sönnunargildi framburðar ákærða, þar á meðal trúverðugleika hans, við úrlausn máls. Í því sambandi skal meðal annars hugað að ástandi og hegðun ákærða við skýrslugjöf og stöðugleika í frásögn hans.

XVIII. KAFLI

Vitni.

116. gr.

1. Hverjum manni, sem er orðinn 15 ára, lýtur íslenskri lögsögu og er ekki ákærði eða fyrirsvarsmaður hans, er skylt að koma fyrir dóm sem vitni til að svara munnlega spurningum sem er beint til hans um málsatvik. Þeim sem veitt hefur ákæruvaldi eða lögreglu sérfræðilega aðstoð eða ráðgjöf áður en mál er höfðað er enn fremur skylt að koma fyrir dóm sem vitni til að svara munnlega spurningum sem beint er til hans um sérfræðileg atriði.

2. Dómari metur með hliðsjón af atvikum hverju sinni hvort yngri manni en getur í 1. mgr. verði gert skylt að gefa skýrslu sem vitni. Sama hátt hefur dómari á um menn sem eru andlega vanheilir.

3. Ef vitni kemst ekki á þingstað vegna veikinda eða svipaðra ástæðna má dómari ákveða að það gefi skýrslu á öðrum stað þar sem þess er kostur.

4. Nú er vitni stutt fjarri þingstað eða það hefði annars sérstakt óhagræði af því að koma fyrir dóm, og getur þá dómari ákveðið að skýrsla verði tekin af því á dómþingi gegnum síma eða annað fjarskiptatæki, enda verði skýrslutöku hagað þannig að allir sem eru staddir á dómþingi heyri orðaskipti við vitnið.

5. Dómari getur lagt fyrir vitni í kvaðningu skv. 2. mgr. 120. gr. að hafa með sér gögn til sýningar fyrir dómi eða að athuga bækur sínar, skjöl og aðra muni og gera útdrátt úr tilteknum atriðum í þeim til skýringar á málsatvikum.

117. gr.

1. Eftirtaldir geta skorast undan því að gefa vitnaskýrslu að öllu leyti eða einhverju:

- a. sá sem er eða hefur verið maki ákærða,
- b. skyldmenni ákærða í beinan legg, systkin hans og þeir sem tengjast honum þannig vegna ættleiðingar,
- c. stjúfforeldri ákærða og stjúpbarn,
- d. tengdaforeldri ákærða og tengdabarn.

2. Dómari getur leyst aðra sem eru eða hafa verið nákomnir ákærða undan vitnaskyldu ef honum virðist samband þeirra mjög náið, svo sem ef um er að ræða fósturforeldri eða fósturbarn, sambúðarkonu eða sambúðarmann, unnustu eða unnusta.

3. Verjanda er óheimilt að bera vitni í máli skjólstæðings síns án leyfis hans.

4. Embættis- og sýslunarmönnum er óskilyt að koma fyrir dóm til að vitna um atvik sem hafa gerst í embætti þeirra eða sýslan og má leiða nægilega í ljós með vottorði úr embættisbók eða öðru opinberu skjali.

118. gr.

1. Vitni er rétt að skorast undan því að svara spurningu ef ætla má að í svari þess geti falist játning eða bending um að það hafi framið refsiverðan verknað eða atriði sem valdi því siðferðislegum hnekki eða tilfinnanlegu fjárhagstjóni. Það sama á við ef ætla má að svar hefði sömu afleiðingar fyrir einhvern þann sem tengist vitni með þeim hætti sem segir í 1. eða 2. mgr. 117. gr.

2. Dómari getur undanþegið vitni frá því að upplýsa um leyndarmál varðandi viðskipti þess, uppgötvanir eða önnur slík verk ef hann telur hagsmunum vitnis af leyndinni verulega ríkari en hagsmunum af vættinu.

119. gr.

1. Án leyfis hlutaðeigandi ráðherra er vitni óheimilt að svara spurningum um leynilegar ráðagerðir, ályktanir eða samninga handhafa ríkisvalds um málefni sem varða öryggi, réttindi eða heill ríkisins eða skipta mjög miklu fyrir viðskipti eða fjárhag þjóðarinnar.

2. Vitni er óheimilt án leyfis þess sem í hlut á að svara spurningum um:

a. hver sé höfundur eða heimildarmaður að riti, grein, frásögn eða tilkynningu sem hefur birst án þess að hann væri nafngreindur, ef vitnið ber ábyrgð að lögum á efni prentaðs rits eða öðru efni sem birtist opinberlega eða það hefur öðlast vitneskju um höfund eða heimildarmann í starfi hjá ábyrgðarmanni,

b. einkahagi manns sem því hefur verið trúað fyrir í starfi sem endurskoðandi, félagsráðgjafi, lögmaður, læknir, prestur, forstöðumaður trúfélags eða sálfræðingur ellegar í öðru starfi sem viðlíka trúnaðarskylda fylgir,

c. atriði sem það hefur komist að í opinberu starfi og á að fara leynt,

d. leyndarmál um viðskipti, uppgötvanir eða önnur slík verk sem það hefur komist að í starfi.

3. Nú telur dómari að vitnisburður geti ráðið úrslitum um niðurstöðu máls, og getur hann þá þrátt fyrir fyrirmæli 1. og 2. mgr. ákveðið að vitni skuli svara spurningum um tiltekin atriði, enda séu ríkari hagsmunir af því að spurningunum

verði svarað en trúnaði haldið. Þetta á þó ekki við um það sem ákærði hefur trúað verjanda sínum, presti eða forstöðumanni trúfélags fyrir um málsatvik.

4. Ef dómari telur óvíst hvort skilyrðum 3. mgr. sé fullnægt getur hann lagt fyrir vitni að tjá sér fyrst í trúnaði hvers efnis svar þess yrði.

120. gr.

1. Ákærandi annast boðun vitnis á dómþing. Þó getur verjandi boðað vitni á dómþing kjósi hann það. Nú er vitni yngra en 18 ára og skal það þá boðað fyrir milli-göngu lögráðamanns.

2. Ef ástæða er til boðar dómari vitni á dómþing með skriflegri kvaðningu sem hann gefur út að eigin frumkvæði eða ósk annars hvors aðila. Í kvaðningu skal greint nafn og heimili vitnis, tilefni boðunar í aðalatriðum, nafn dómstóls, hvar og hvenær vitnaleiðslan fer fram og hverjar afleiðingar það geti haft að vitni mæti ekki eða sinni ekki skyldu sinni að öðru leyti. Ákærandi skal sjá um að birta kvaðningu og skal birta hana með sama hætti og ákæru skv. 156. gr.

3. Ef vitni er statt á dómþingi er því skylt að bera þegar vætti þótt það hafi ekki verið boðað í því skyni.

121. gr.

1. Nú kemur vitni ekki fyrir dóm samkvæmt löglega birtri kvaðningu án þess að um lögmat forföll sé að ræða, og getur þá ákærandi lagt fyrir lögreglu að sækja vitnið eða færa það síðar fyrir dóm. Lögreglu er skylt að verða við slíkum fyrirmælum ákæranda.

2. Ef vitni kemur fyrir dóm en fullnægir annars ekki vitnaskyldu sinni, þar á meðal fyrirmælum dómara skv. 5. mgr. 116. gr., getur dómari að kröfu aðila gert því dagsektir með úrskurði. Þær falla niður ef vitni fullnægir síðan skyldu sinni eða aðili hverfur frá því að krefja það vættis.

3. Ef vitni kemur fyrir dóm, en getur ekki fullnægt vitnaskyldu sinni vegna ástands síns, svo sem vegna ölvunar eða geðshræringar, getur dómari gert nauðsynlegar ráðstafanir til að tryggja að það geti leyst skyldu sína af hendi síðar.

122. gr.

1. Þegar vitni kemur fyrir dóm lætur dómari það fyrst gera grein fyrir nafni sínu, kennitölu og heimili, en prófar svo eftir þörfum hvort því sé rétt eða skylt að bera vætti. Síðan brýnir dómari alvarlega fyrir vitni skyldu þess til að skýra satt og rétt frá og draga ekkert undan, og leiðir athygli þess að þeirri refsiaþbyrgð sem er samfara vísvitandi eða gáleysislega röngum framburði, svo og að þess kunni að verða krafist að það staðfesti framburð sinn með eidi eða drengskaparheiti.

2. Að svo búnu verða spurningar lagðar fyrir vitni. Dómara er rétt að láta ákæranda og verjanda um að spyrja vitnið og skal ákærandi að jafnaði leggja spurningar fyrir það fyrst, en síðan verjandi. Skal jafnframt gefa réttargæslumanni kost á að koma á framfæri við dómara spurningum sem hann óskar eftir að verði lagðar fyrir vitnið, sbr. 3. mgr. 46. gr. Dómara er rétt að umorða, laga og skýra spurningar áður en vitnið svarar og koma í veg fyrir að spurningar séu lagðar fyrir vitnið sem eru óákveðnar, tvíræðar, veiðandi, óþarflega móðgandi eða særandi, lagaðar til að villa um fyrir vitni eða sýnilega tilgangslausar. Dómari getur svipt þann, sem brýtur gegn þessu, rétti til að leggja spurningar fyrir vitni og tekið skýrslutöku í sínar hendur. Dómara er og rétt að krefja vitnið frekari skýringa á svári þannig að efni þess komi skýrt fram, svo og að leggja spurningar sjálfstætt fyrir vitnið eða að ósk ákærða ef því er að skipta.

3. Nú hefur vitni áður gefið skýrslu hjá lögreglu, þar á meðal skv. 1. eða 2. mgr. 60. gr., eða fyrir dómi í málinu og kynnir dómari þá slíka skýrslu og önnur sýnileg sönnunargögn ekki fyrir vitninu fyrr en honum þykir þess þörf til skýringar eða leiðréttingar skýrslu þess. Sama á við um skýrslu sem vitnið kann að hafa gefið hjá öðrum stjórnvöldum en lögreglu meðan málið var til rannsóknar.

4. Hvert vitni skal að jafnaði prófa sér án þess að önnur vitni hlýði á. Að kröfu aðila getur dómari þó ákveðið að vitnið verði samprófað við ákærða eða annað vitni.

5. Nú er dómþing háð fyrir opnum dyrum og spurningu til vitnis er þannig háttað að svar við henni varðar einkahagi þess eða annarra, og getur þá dómari látið vitnið svara skriflega. Skal þá bókað um svarið og aðilum og vitninu gefinn kostur á að ganga úr skugga um að bókun sé rétt án þess að hún sé lesin upp.

6. Dómari leiðbeinir vitni um atriði sem lúta að skyldu og heimild þess til vitnisburðar. Ef vitnið telur sér óskyldt að gefa skýrslu eða svara einstökum spurningum eða heldur fram heimildarskorti ber því að leiða líkur að staðreyndum sem á veltur í þeim efnum. Dómari getur leyft vitninu að leiða aðra fyrir dóm til skýrslugjafar í því skyni.

7. Við skýrslugjöf vitnis leitar dómari eftir þörfum vitneskju um atriði sem varða mat á trúverðugleika þess. Í þeim efnum skal dómari jafnan leitast við að ganga úr skugga um hvort skýrsla vitnisins sé reist á skynjun þess sjálfs eða sögusögn annarra. Þá skal dómari gera sér far um að leiða í ljós hvort horf vitnisins til máls, ákærða og eftir atvikum brotaþola sé með einhverjum þeim hætti að það geti haft áhrif á sönnunargildi framburðar þess.

8. Dómari getur samkvæmt kröfu ákæranda, ákærða eða vitnis ákveðið að vitni sem kemur fyrir dóm geri ekki í heyranda hljóði grein fyrir nafni sínu, kennitölu og heimili, sbr. 1. mgr., eða segi á sér deili að öðru leyti ef dómari telur að lífi, heilbrigði eða frelsi vitnisins ellegar náinna vandamanna þess, sbr. 1. eða 2. mgr. 117. gr., yrði stefnt í hættu ef það væri gert uppskátt hvert það er. Þó skal dómari ekki fallast á kröfu um nafnleynd vitnis, nema brýna nauðsyn beri til og ekki sé ástæða til að telja að hún geti spillt fyrir vörn ákærða svo að máli skipti. Í því tilviki skal dómara greint skriflega og í trúnaði frá nafni vitnis og öðrum atriðum, sem leynt skulu fara, en gögn með þeim upplýsingum skulu síðan varðveitt þannig að tryggt sé að aðrir fái ekki aðgang að þeim. Sé máli skotið til Hæstaréttar skulu þessar upplýsingar á sama hátt fylgja því.

123. gr.

1. Dómari getur samkvæmt kröfu ákæranda eða vitnis ákveðið að ákærða verði vikið úr þinghaldi meðan það gefur skýrslu ef dómari telur að nærvera ákærða geti orðið vitninu sérstaklega til íþyngingar og haft áhrif á framburð þess.

2. Nú er skýrsla tekin af vitni yngra en 18 ára og getur þá dómari kvatt til kunnáttumann sér til aðstoðar við skýrslutöku. Ákærandi, ákærði og verjandi hans eiga ekki rétt á að vera viðstaddir í dómsal eða annars staðar þar sem dómþing er háð ef dómari telur að nærvera þeirra geti orðið vitninu sérstaklega til íþyngingar og haft áhrif á framburð þess. Á sama hátt getur dómari ákveðið að ákærði og málflytjendur skuli víkja úr þinghaldi ef skýrsla er tekin af vitni án þess að það þurfi að skýra frá nafni sínu í heyranda hljóði, sbr. 8. mgr. 122. gr.

3. Ef ákærða er óheimilt að vera viðstaddur skýrslutöku skv. 1. mgr. eða ákærða og málflytjendum skv. 2. mgr. skal dómari sjá til þess að þeir geti fylgst með skýrslutöku um leið og hún fer fram. Jafnframt er honum rétt að leggja fyrir vitnið þær spurningar sem þeir óska. Dómstólaráð setur nánari reglur um tilhögun skýrslutöku samkvæmt þessari grein.

124. gr.

1. Eftir kröfu aðila skal dómari láta vitni staðfesta framburð sinn með eiði eða drengskaparheiti þegar það hefur lokið skýrslugjöf. Vitni verður þó ekki látið staðfesta framburð sinn ef:

- a. það hefur ekki náð 15 ára aldri,
- b. það á við svo mikla andlega vanheilsu að stríða að það beri ekki skyn á eða er ófært um að meta helgi eða þýðingu staðfestingar,
- c. það er undir ákæru fyrir rangan framburð eða hefur verið sakfelld fyrir slíkt brot,
- d. það færir undan staðfestingu og ákvæði 117. gr. og 1. mgr. 118. gr. eiga við,
- e. dómari telur það svo tengt aðila eða hafa slíka hagsmuni af málsúrslitum að staðfesting sé óviðeigandi.

2. Áður en vitni staðfestir framburð sinn brýnir dómari fyrir því helgi og þýðingu staðfestingar, bæði fyrir úrslit máls og vitnið sjálft lagalega og siðferðislega.

3. Ef vitni lýsir því yfir að gefnu tilefni frá dómara að það samrýmist afstöðu þess í trúarefnum að vinna eið og að það trúir á guð fer staðfesting þannig fram að vitnið lyftir upp hægri hendi og hefur þessi orð eftir dómara: Ég sver það og vitna til guðs míns að ég hef sagt það sem ég veit sannast og réttast og ekkert dregið undan.

4. Ef ekki eru skilyrði til eiðvinningar skv. 3. mgr. vinnur vitni heit og fer staðfesting þannig fram að vitnið lyftir upp hægri hendi og hefur þessi orð eftir dómara: Ég lýsi því yfir og legg við drengskap minn og heiður að ég hef sagt það sem ég veit sannast og réttast og ekkert dregið undan.

5. Eiður og heitvinning hafa sömu þýðingu að lögum.

125. gr.

1. Ef ákærandi boðar vitni á dómþing eða það er kvatt þangað er honum skylt, sé þess óskað, að sjá því fyrir fram fyrir fé til greiðslu kostnaðar af ferð og dvöl á þingstað.

2. Ef vitni krefst þess að fullnægðum skyldum sínum ákveður dómari því greiðslu vegna útlagðs kostnaðar af rækslu vitnaskyldu og þóknun fyrir atvinnumissi sem má telja skipta það máli miðað við efnahag þess og aðstæður. Ákærandi skal sjá um að vitni sé greiddur kostnaður og þóknun um sinn og skal inna greiðslu þegar af hendi.

126. gr.

Dómari metur sönnunargildi vitnisburðar við úrlausn máls. Í því sambandi skal meðal annars hugað að afstöðu vitnis til ákærða og eftir atvikum brotþola, hagsmunum þess af málsúrslitum, þroska þess, áreiðanleika skynjunar þess á atvikum, minni, ástandi og hegðun þess við skýrslugjöf, öryggi þess og skýrleika í svörum og samræmi í frásögn.

XIX. KAFLI

Matsgerðir.

127. gr.

1. Skoðunar- og matsgerðir, lýsingar á hlutum og aðrar rannsóknargerðir í því sambandi kallast hér einu nafni matsgerðir eða mat og athafnir sem lúta að þeim að meta.

2. Dómari leggur sjálfur mat á atriði sem krefjast almennrar þekkingar og menntunar eða lagaþekkingar.

3. Ef opinber starfsmaður er skipaður í eitt skipti fyrir öll til að meta tiltekin atriði getur aðili snúið sér beint til hans ef honum er skylt að framkvæma matið eða hann er fús til þess án dómkvaðningar, enda sé það í verkahring hans.

128. gr.

1. Ef ekki verður farið svo að sem segir í 2. eða 3. mgr. 127. gr. kveður dómari einn eða tvo matsmenn, ef honum þykir þörf á, til að framkvæma mat eftir skriflegri beiðni aðila. Í beiðni skal koma skýrlega fram hvað eigi að meta, hvar það er sem meta á og hvað aðili hyggst sanna með mati. Ákærandi eða ákærði geta hvor um sig beiðst mats eftir að mál hefur verið höfðað. Enn fremur getur lögregla eða ákærandi beiðst mats á rannsóknarstigi.

2. Aðilar skulu kvaddir á dómþing þar sem matsbeiðni er tekin fyrir og skal dómari greina þeim frá því hvern hann hafi í hyggju að kveðja til matsstarfa.

3. Þann einn má dómkveðja til að framkvæma mat sem er orðinn 20 ára að aldri, er að öllu leyti óaðfinnanlegt vitni um það atriði sem á að meta og hefur nauðsynlega kunnáttu til að leysa starfann af hendi eða annars þá kunnáttu sem bestrar er kostur. Maður getur ekki skorast undan að verða við kvaðningu ef honum væri skylt og heimilt að bera vitni um matsatriði og breytir engu þótt nauðsyn beri til að hann fari í aðra þinghá en þar sem hann á heimili til að rækja starfann. Dómara er þó rétt að taka rökstudda undanfærslu til greina, enda sé þá kostur jafnhæfs manns til starfans.

4. Dómari getur dómkvatt matsmann sem er búsettur utan lögsagnarumdæmis hans.

5. Dómkvaðning skal bókuð í þingbók. Í henni skal greina skýrt hvað skuli metið, hvenær mati skuli lokið og hverjum eigi að gefa kost á að gæta hagsmuna sinna við framkvæmd þess. Dómari getur að eigin frumkvæði bætt við atriðum við matsbeiðni og skulu þau jafnframt færð til bókar. Enn fremur skal tekið fram að matsmanni beri að vinna verk sitt af bestu vitund og semja rökstudda matsgerð sem hann megi vera viðbúinn að þurfa að gefa skýrslu um fyrir dómi, sbr. þó 2. mgr. 130. gr.

6. Ef matsmaður deyr, forfallast, reynist óhæfur til starfans eða vanrækir það kveður dómari annan í hans stað að kröfu matsbeiðanda.

129. gr.

1. Matsbeiðandi tilkynnir matsmanni um dómkvaðningu og lætur honum í té endurrit af bókun um hana.

2. Matsmaður tilkynnir aðilum svo fljótt sem verða má og með sannanlegum hætti hvar og hvenær verði metið. Dómara ber að veita matsmanni leiðbeiningar eftir föngum um matsatriði. Matsmanni er rétt að afla sér gagna til afnota við matið, en aðilum, sem eru viðstaddir, skal þá gefinn kostur á að tjá sig um þau eftir þörfum. Ef vitnaleiðsla reynist nauðsynleg til skýringar á matsatriði er dómara rétt að láta hana þegar fara fram.

3. Þeim sem hefur umráð þess sem matsgerð lýtur að er skylt að veita matsmanni aðgang að því nema hann megi skorast undan vitnaskyldu um matsatriði eða sé óheimilt að bera vitni um það.

4. Matsmaður framkvæmir starf sitt þótt aðilar mæti ekki þegar metið er, nema upplýsingar vanti sem þeir hefðu mátt veita.

130. gr.

1. Matsmaður skal semja skriflega og rökstudda matsgerð þar sem þau sjónarmið eru greind sem álit hans er reist á, sbr. þó 2. mgr. Matsgerð skal fengin dómara í hendur, nema farið hafi verið fram á mat á rannsóknarstigi, en þá skal hún afhent matsbeiðanda. Matsmanni er þó rétt að krefjast áður greiðslu skv. 3. mgr.

2. Dómari getur ákveðið að matsmaður, sem dómkvaddur er eftir að mál hefur verið höfðað, þurfi ekki að semja skriflega matsgerð skv. 1. mgr., heldur skuli hann mæta fyrir dóm áður en aðalmeðferð fer fram og gefa þar skýrslu um niðurstöðu matsins, sbr. 2. mgr. 132. gr.

3. Matsmaður á rétt á hæfilegri þóknun fyrir störf sín samkvæmt reikningi og endurgreiðslu útlagðs kostnaðar úr hendi ákæruvaldsins. Ef annar hvor aðili telur að fjárhæð sú, sem matsmaður fer fram á, sé ósanngjörn getur hann krafist úrskurðar dómara um hana. Matsmanni er rétt að krefjast greiðslu fyrir fram vegna ferða-kostnaðar samkvæmt ákvörðun dómara.

131. gr.

Aðili getur krafist yfirmats þar sem tekin verði til endurmats þau atriði sem hafa áður verið metin. Skal dómari verða við þeirri kröfu telji hann ástæðu til. Yfirmatsmenn skulu vera fleiri en matsmenn voru, en að öðru leyti gilda ákvæði 128.–130. gr. um yfirmat.

132. gr.

1. Matsmanni sem skilað hefur skriflegri matsgerð ber að koma fyrir dóm til að gefa skýrslu til skýringar og staðfestingar á matsgerð og um atriði sem tengjast henni ef aðili krefst þess eða dómari telur annars ástæðu til. Ef matsmaður hefur ekki skilað slíkri matsgerð er honum skylt að koma fyrir dóm og skýra frá niðurstöðu mats, svo og að svara spurningum um atriði sem tengjast því.

2. Ákvæðum XVIII. kafla verður beitt um skýrslugjöf matsmanns eftir því sem þau geta átt við.

133. gr.

1. Dómari leysir úr ágreiningi sem lýtur að dómkvaðningu og hæfi matsmanns með úrskurði. Dómari getur enn fremur úrskurðað um atriði sem varða framkvæmd matsgerðar, svo sem hvort það hafi verið metið sem skyldi meta samkvæmt dómkvaðningu eða hvort matsgerð sé nægilega rökstudd, ef til álita kemur að endurskoða hana eða framkvæma endurmat.

2. Dómari leggur mat á önnur atriði varðandi matsgerð, þar á meðal sönnunargildi hennar, þegar leyst er að öðru leyti úr máli.

XX. KAFLI

Skjöl og önnur sýnileg sönnunargögn.

134. gr.

1. Aðilar leggja fram þau skjöl og önnur sýnileg sönnunargögn sem þeir vilja að tekið verði tillit til við úrlausn máls.

2. Ákærandi leggur fram þau skjöl og önnur sýnileg sönnunargögn sem aflað hefur verið við rannsókn og sönnunargildi hafa að hans mati, þar á meðal þau sem hafa að geyma framburð ákærða og vitna fyrir dómi og hjá lögreglu. Þó er einungis heimilt að leggja fram skýrslur sem vitni hafa gefið hjá lögreglu eða eftir atvikum öðrum stjórnvöldum ef ætlunin er að leiða þau fyrir dóm eða ekki er kostur á að fá þau fyrir dóm til að gefa skýrslu.

3. Að öðru leyti en því sem greinir í 2. mgr. má ekki leggja fram skjöl eða annars konar gögn ef þau hafa að geyma framburð ákærða eða annarra sem skylt er að koma fyrir dóm sem vitni.

135. gr.

1. Nú er skjal eða annað sýnilegt sönnunargagn í vörslum manns, sem ekki er aðili að máli, og getur þá ákærandi eða ákærði krafist þess að fá það afhent til framlagningar, enda megi ætla að það hafi sönnunargildi í málinu og vörslumanni sé skylt og heimilt að bera vitni um efni þess. Verði maður ekki við áskorun um að afhenda skjal eða annars konar gagn skal ákærandi leggja hald á það samkvæmt úrskurði dómara.

2. Vörslumaður getur krafist þess að dómari aflétti haldi skv. 1. mgr. með úrskurði. Að öðrum kosti skal aflétta því þegar þess er ekki lengur þörf og í síðasta lagi þegar máli er endanlega lokið nema þær ástæður eigi við sem greindar eru í a. eða b. lið 1. mgr. 72. gr.

136. gr.

1. Nú hefur skjal, sem hald verður lagt á skv. 1. mgr. 135. gr., að geyma atriði sem hlutaðeiganda væri óskylt eða óheimilt að bera vitni um, og getur þá dómari ákveðið að skjalið verði lagt fyrir hann í trúnaði og gegn þagnarskyldu og annaðhvort að hann taki afrit af því úr skjalinu sem er skylt og heimilt að láta uppi eða geri skýrslu um þau atriði.

2. Ef eigandi eða vörslumaður skjals sem hald verður lagt á skv. 1. mgr. 135. gr. gerir sennilegt að það baki sér tjón eða óhagræði að það verði gert getur dómari ákveðið að láta við það sitja að skjalið verði afhent fyrir dómi til afritunar. Það sama á við ef skjal er verðmætt fyrir hlutaðeiganda eða sérstök hætta er á því að það glatist eða spillist ef það er látið af hendi.

3. Frumrit skjala, sem ákvæði 1. og 2. mgr. taka til, skulu afhent hlutaðeiganda um leið og afnotum er lokið.

4. Ákvæði 1.–3. mgr. gilda um önnur sýnileg sönnunargögn eftir því sem átt getur við.

137. gr.

Dómari metur sönnunargildi skjala og annarra sýnilegra sönnunargagna með hliðsjón af atvikum hverju sinni.

XXI. KAFLI

Öflun sönnunargagna fyrir öðrum dómi.

138. gr.

1. Nú óskar aðili að leiða vitni, fá matsmann kvaddan ellegar afla skjala eða annarra sýnilegra sönnunargagna fyrir öðrum dómi en þar sem mál er rekið, og leggur hann þá skriflega beiðni um það fyrir dómara í málinu. Í beiðni skal greint frá ástæðum fyrir henni, hvar sé óskað að gagnaöflun fari fram, hver gögn þurfi að senda hlutaðeigandi dómi, hverjum eigi að gera aðvart um þinghald þar og um hverja gagnaöflun sé nánar að tefla. Ef óskað er að leiða vitni skal þannig greint frá nafni þess, kennitölu og heimili, svo og þeim atriðum nákvæmlega sem vætti á að varða. Sé óskað dómkvaðningar matsmanns skal beiðni um hana að jafnaði fylgja.

2. Beiðni skv. 1. mgr. skal tekin fyrir í þinghaldi í málinu. Ef dómari telur skilyrðum 1. mgr. 112. gr. fullnægt til að verða við beiðni bókar hann ákvörðun sína um það í þingbók. Úrskurður skal kveðinn upp ef krafist er.

139. gr.

1. Ef gagnaöflun á að fara fram fyrir öðrum dómi hér á landi sendir dómari í málinu hlutaðeigandi dómi skriflegt erindi ásamt beiðni aðila, frumritum eða afritum nauðsynlegra gagna og endurritum úr þingbók.

2. Nú á gagnaöflun að fara fram fyrir dómi í öðru ríki, og aflar þá dómari í málinu þýðingar á þeim gögnum sem um ræðir í 1. mgr. Dómari sendir skriflegt erindi sitt og önnur gögn ásamt þýðingum til hlutaðeigandi dóms, eftir atvikum fyrir milli-göngu stjórnvalda.

140. gr.

1. Þegar gagnaöflun eftir fyrirmælum þessa kafla fer fram fyrir dómi hér á landi skal farið eftir ákvæðum II. og XVIII.–XX. kafla eftir því sem átt getur við. Dómari, sem gagnaöflun fer fram fyrir, tekur ákvarðanir og úrskurðar um atriði varðandi framkvæmd hennar.

2. Ef sérstakt tilefni verður til þess meðan á gagnaöflun stendur fyrir öðrum dómi getur aðili óskað eftir því að frekari gagna verði aflað þar en var beiðst í byrjun. Ákveður hlutaðeigandi dómari hvort orðið verði við slíkri ósk.

141. gr.

1. Eftir því sem átt getur við skal ákvæðum 140. gr. beitt þegar sönnunargagna er aflað í héraði í tengslum við rekstur máls fyrir Hæstarétti.

2. Þá skal ákvæðum 140. gr. einnig beitt eftir því sem getur átt við þegar gagna er aflað fyrir héraðsdómi hér á landi í tengslum við rekstur máls erlendis.

4. ÞÁTTUR

Saksókn og meðferð máls fyrir héraðsdómi.

XXII. KAFLI

Almennar reglur um saksókn.

142. gr.

Sérhver refsiverð háttsemi skal sæta ákæru, nema annað sé sérstaklega ákveðið í lögum.

143. gr.

1. Ef maður er saksóttur fyrir fleiri en eitt brot skal það gert í einu máli, eftir því sem við verður komið.

2. Ef fleiri menn en einn eru sóttir til saka fyrir þátttöku í sama verknaði skal það gert í einu máli, nema annað þyki hagkvæmara.

144. gr.

1. Nú er það gert að skilyrði fyrir því að sakamál sé höfðað að krafa sé um það gerð og skal það þá því aðeins gert að brotaþoli eða einhver brotaþola krefjist þess. Sé brotaþoli látinn hafa maki, börn, aðrir niðjar, foreldrar eða systkini hins látna rétt til að krefjast málshöfðunar í hans stað. Ef nánustu vandamenn brotaþola eru samkvæmt framansögðu fleiri en einn og ekki á eitt sáttir um hvort mál skuli höfðað ákveður ákærandi hvort það skuli gert.

2. Ekki á að taka til greina kröfu um málshöfðun skv. 1. mgr. ef sá, sem hana gerir, vill undanskilja einhvern af þeim sem sekur kann að vera um hina refsiverðu háttsemi. Kröfu um málshöfðun má afturkalla allt þar til dómur er kveðinn upp í málinu í héraði. Sá sem hefur afturkallað kröfu getur ekki borið hana fram að nýju,

nema það sé gert innan þeirra tímamarka sem greind eru í 3. mgr. og ákærandi geti á það fallist.

3. Heimild til þess að bera fram kröfu um málshöfðun skv. 1. mgr. fellur niður sé krafa ekki gerð innan sex mánaða frá því að sá, sem heimildina hefur, fékk vitneskju um þann sem sekur kann að vera um hina refsiverðu háttsemi. Nú andast brotþoli áður en fresturinn er liðinn, og getur þá sá, sem kemur í hans stað, ávallt borið fram kröfu innan þriggja mánaða frá andlátinu. Nú kunna fleiri að vera sekir og frestur til þess að krefjast málshöfðunar á hendur einhverjum þeirra er liðinn og skal þá því aðeins taka til greina kröfu um málshöfðun á hendur hinum að ákærandi geti á það fallist.

145. gr.

Þegar ákærandi hefur fengið gögn máls í hendur og gengið úr skugga um að rannsókn sé lokið athugar hann hvort sækja skuli sakborning til sakar eða ekki. Ef hann telur það sem fram er komið ekki nægilegt eða líklegt til sakfellis lætur hann við svo búið standa, en ella höfðar hann mál á hendur sakborningi skv. 152. gr., sbr. þó 146. gr.

146. gr.

1. Málsókn fellur niður ef sakborningur gengst undir eða honum eru ákveðin viðurlög skv. XXIII. kafla, sbr. þó 3. mgr. 148. gr. og 4. mgr. 149.

2. Falla má frá saksókn með því að fresta ákæru skilorðsbundið samkvæmt almennum hegningarlögum.

3. Enn fremur má falla frá saksókn þegar svo stendur á sem hér segir:

a. ef brot er mjög smávægilegt eða fyrirsjáanlegt er að umfang málsins verði í verulegu ósamræmi við þá refsingu sem vænta má,

b. ef brot er smávægilegt og brotþoli óskar eftir að fallið verði frá saksókn að undangenginni sáttamiðlun,

c. ef sakborningur virðist vera ósakhæfur og ekki er nauðsynlegt að gera kröfu um að hann verði beittur öryggisráðstöfunum,

d. ef brot hefur valdið sakborningi sjálfum óvenjulega miklum þjáningum eða aðrar sérstakar ástæður mæla með því að fallið sé frá saksókn, enda verði að telja að almannahagsmunir krefjist ekki málshöfðunar.

4. Nú kemur til greina að sækja mann til sakar í einu máli út af fleiri brotum, og er þá heimilt að falla frá saksókn vegna þeirra brota sem ætla má að skipti engu eða óverulegu máli við ákvörðun viðurlaga. Enn fremur má falla frá saksókn ef maður, sem búið er að dæma fyrir brot, verður uppvís að því að hafa framið annað eða önnur brot áður en hann var dæmdur, enda megi ætla að ekki verði um frekari refsingu að ræða þótt sakfellt yrði fyrir þau brot.

5. Í málum þar sem lögreglustjóri fer með ákærvald getur hann fallið frá saksókn. Nú telur hann ástæðu til að falla frá saksókn skv. 2.–4. mgr., en vafa leika á heimild til þess, og skal hann þá senda yfirsaksóknara málið til ákvörðunar.

147. gr.

1. Nú er mál felld niður skv. 145. gr. eða fallið er frá saksókn skv. 2.–4. mgr. 146. gr., og skal ákærandi sem þá ákvörðun tók tilkynna hana sakborningi og ef því er að skipta brotþola, enda liggi fyrir hver hann er. Ber að rökstyðja ákvörðunina ef þess er krafist.

2. Sá sem ekki vill una ákvörðun lögreglustjóra skv. 1. mgr. getur kært hana til yfirsaksóknara innan eins mánaðar frá því að honum var tilkynnt um hana. Skal

yfirsaksóknari taka afstöðu til kærunnar innan tveggja mánaða frá því að ákvörðun var tekin.

3. Nú lýtur ákvörðun yfirsaksóknara skv. 2. mgr. að broti sem varðað getur að lögum sex ára fangelsi, og getur sá sem ekki vill una henni kært hana til ríkissaksóknara. Skal kærufrestur og frestur til að taka afstöðu til kærunnar vera sá sami og skv. 2. mgr.

4. Yfirsaksóknari getur fellt ákvörðun lögreglustjóra skv. 1. mgr. úr gildi að eigin frumkvæði ef hann telur hana andstæða lögum eða fjarstæða að öðru leyti, enda sé það gert innan tveggja mánaða frá því að hún var tekin. Ríkissaksóknari getur með sama skilorði fellt úr gildi þá ákvörðun yfirsaksóknara eða lögreglustjóra að fella mál niður eða falla frá saksókn.

XXIII. KAFLI

Lok máls án ákæru.

148. gr.

1. Nú stendur lögregla mann að broti sem heyrir undir ákærvald lögreglustjóra, hann gengst skýlaust við brotinu og lögregla telur að hæfileg viðurlög við því séu einvörðungu sekt sem fari ekki fram úr 60.000 krónum. Getur þá lögregla ákveðið viðurlög við broti samkvæmt reglugerð sem dómsmálaráðherra setur skv. 1. mgr. 151. gr. Lögregla gerir sakborningi ljós þau viðurlög sem við broti liggja og afleiðingar þess að sekt sé ekki greidd með því að afhenda honum skýrslu þar sem fram kemur stutt lýsing á broti, hvar og hvenær það er framið, þau refsíákvæði sem það varðar við, hvaða sekt og vararefsing liggur við broti og að unnt sé að krefjast fjárnáms ef sekt greiðist ekki eða honum kunni að vera gert að afplána vararefsingu. Ef því er að skipta skal jafnframt kynna sakborningi og tiltaka í skýrslunni hversu mörgum punktum brotið varði samkvæmt reglugerð um ökuferilsskrá og punktakerfi vegna umferðarlagabrota. Sakborningur undirritar skýrsluna og fær afhent afrit hennar. Lögregla getur boðið sakborningi að ljúka þegar máli með greiðslu sektar á vettvangi. Geri sakborningur það ekki skal honum settur tiltekinn frestur í skýrslunni til að greiða hana.

2. Nú er sekt sem ákveðin er skv. 1. mgr. ekki greidd, og má þá í stað saksóknar vegna brotsins fullnægja sektinni með fjárnámi eftir því sem segir í 2. mgr. 151. gr.

3. Nú telur lögreglustjóri eða yfirsaksóknari að saklaus maður hafi verið látinn gangast undir viðurlög samkvæmt þessari grein eða að málalok hafi verið fjarstæð að öðru leyti, og getur hann þá innan mánaðar frá því að honum barst vitneskja um þau fellt gerðina úr gildi, enda sé þá ekki liðið ár frá málalokum.

149. gr.

1. Nú berst lögreglustjóra kæra um brot sem heyrir undir ákærvald hans eða lögregla stendur mann að slíku broti og lögreglustjóri telur viðurlög við brotinu ekki fara fram úr sviptingu ökuleyfis allt að einu ári, upptöku eigna eða sekt að tiltekinni fjárhæð samkvæmt reglugerð sem dómsmálaráðherra setur skv. 1. mgr. 151. gr. Getur lögreglustjóri þá bréflega, innan mánaðar frá því að honum barst kæran, gefið sakborningi kost á að ljúka málinu með því að gangast undir hæfileg viðurlög ásamt greiðslu sakarkostnaðar. Gangist sakborningur undir ákvörðun viðurlaga hafa þau málalok sama gildi um ítrekunaráhrif og dómur, ef því er að skipta. Synji sakborningur þessum málalokum eða sinni ekki boði lögreglustjóra skal tekin ákvörðun um saksókn eftir almennum reglum.

2. Nú hefur sakborningur gengist skriflega undir ákvörðun sektar og sakarkostnaðar skv. 1. mgr. en ekki greitt og má þá í stað saksóknar vegna brotsins fullnægja ákvörðuninni með fjárnámi eftir því sem segir í 2. mgr. 151. gr..

3. Ríkissaksóknari lætur lögreglustjórum í té skrá yfir brot, sem heimild skv. 1. mgr. nær til, ásamt leiðbeiningum um sektarfjárhæð og önnur viðurlög fyrir hverja tegund brots. Ber að láta ríkissaksóknara í té skýrslur um málalok skv. 1. mgr. eftir þeim reglum sem hann ákveður.

4. Nú telur yfirsaksóknari að saklaus maður hafi verið látinn gangast undir viðurlög samkvæmt þessari grein eða að málalok hafi verið fjarstæð að öðru leyti og getur hann þá innan mánaðar frá því að honum barst vitneskja um þau fellt gerðina úr gildi, enda sé þá ekki liðið ár frá málalokum.

150. gr.

1. Nú eru skilyrði til að ljúka máli samkvæmt því sem segir í 1. mgr. 149. gr. og lögreglustjóri telur að hæfileg viðurlög við brotinu séu einvörðungu sekt sem fari ekki fram úr að tiltekinni fjárhæð samkvæmt reglugerð sem dómsmálaráðherra setur skv. 1. mgr. 151. gr. Getur þá lögreglustjóri gefið sakborningi kost á að ljúka málinu með greiðslu tiltekinnar sektar, en í sektarboði skal koma fram stutt lýsing á broti, hvar og hvenær það var framið og þau refsíákvæði sem það varðar við. Einnig skal koma fram í sektarboði hverjar geta orðið afleiðingar þess að því er ekki sinnt.

2. Hafni sakborningur sektarboði skv. 1. mgr. skal tekin ákvörðun um saksókn eftir almennum reglum.

3. Sinni sakborningur ekki sektarboði skv. 1. mgr. innan 30 daga eftir að það hefur verið birt skv. 156. gr. getur lögreglustjóri sent málið héraðsdómara til ákvörðunar sektar og vararefsingar. Dómari tekur ákvörðun um viðurlög með áritun á sektarboð lögreglustjóra. Slík áritun hefur sömu áhrif og dómur. Ekki er þörf á að kveðja sakborning fyrir dóm áður en máli verður lokið á þennan hátt.

4. Telji dómari hæfileg viðurlög við broti fara fram úr því sem greinir í 1. mgr. eða fyrirliggjandi gögn ekki nægileg til að sýnt sé fram á sök sakbornings hafnar hann málalokum skv. 3. mgr. með áritun sektarboðs. Er dómari ekki bundinn af slíkri ákvörðun ef til málshöfðunar kemur vegna brotsins.

5. Nú hefur máli verið lokið með ákvörðun viðurlaga skv. 3. mgr., og getur sakborningur þá krafist þess að málið verði tekið upp á ný, enda færi hann fram varnir sem gætu hafa haft áhrif á úrslit þess. Kröfu um endurupptöku skal beint til þess dómstóls, þar sem máli var lokið, innan fjögurra vikna frá því að sakborningi varð kunnugt um sektarákvörðun. Dómari ákveður með úrskurði hvort krafa verður tekin til greina. Fallist dómari á kröfuna fellur ákvörðun um viðurlög skv. 3. mgr. úr gildi og sætir málið upp frá því meðferð samkvæmt almennum reglum, þó án þess að ákæra hafi verið gefin út. Eftir því sem við getur átt fer að öðru leyti um kröfu um endurupptöku samkvæmt þessari málsgrein og meðferð máls, sé krafan tekin til greina, eftir ákvæðum XXIX. kafla.

6. Nú telur yfirsaksóknari að sakborningur hafi verið látinn sæta fjarstæðum málalokum, og getur hann þá krafist endurupptöku málsins fyrir hlutaðeigandi dómstóli. Um meðferð þeirrar kröfu og málsins upp frá því fer eftir 5. mgr.

151. gr.

1. Dómsmálaráðherra ákveður í reglugerð sem hann setur að fenginni tillögu ríkissaksóknara þau viðurlög sem lögregla getur ákveðið vegna brota skv. 1. mgr. 148. gr. Enn fremur það hámark sektar sem lögreglustjóri getur ákveðið vegna brota skv. 1.

mgr. 149. gr. og það hámark sektar sem miðað skal við í 1. mgr. 150. gr. Ráðherra getur einnig sett nánari reglur um meðferð mála skv. 148.–150. gr.

2. Lögreglustjóri getur krafist fullnustu sektar sem lögregla hefur ákveðið skv. 1. mgr. 148. gr. og ákvörðunar skv. 1. mgr. 149. gr. með aðför. Um aðförina skulu gilda reglur um aðför eftir sátt sem komist hefur á fyrir yfirvaldi.

XXIV. KAFLI

Ákæra, fyrirkall og birting.

152. gr.

1. Ákærandi höfðar sakamál með útgáfu ákæru. Í henni skal greina svo glöggst sem verða má:

- a. þann dómstól sem málið er höfðað fyrir,
 - b. nafn ákærða, kennitölu eða fæðingardag og heimili eða dvalarstað,
 - c. hver sú háttsemi er sem ákært er út af, hvar og hvenær brotið er talið framið, heiti þess að lögum og önnur skilgreining og loks heimfærslu þess til laga og stjórnvaldsfyrirmæla, ef því er að skipta,
 - d. röksemdir sem málsóknin er byggð á, ef þörf krefur, og skal röksemdafærslan vera gagnorð og svo skýr að ekki fari á milli mála hverjar sakargiftir eru,
 - e. kröfur um refsingu og önnur viðurlög, svo sem sviptingu réttinda og upptöku eigna, svo og kröfu um greiðslu sakarkostnaðar,
 - f. einkaréttarkröfur og kröfur allsherjarréttar eðlis skv. XXVI. kafla.
2. Þegar ákæra hefur verið gefin út á hendur manni nefnist hann ákærði.

153. gr.

1. Ákærandi getur breytt eða aukið við ákæru með útgáfu framhaldsákæru til að leiðrétta augljósar villur eða ef upplýsingar, sem ekki lágu fyrir þegar ákæra var gefin út, gefa tilefni til. Framhaldsákæru skal gefa út svo fljótt sem verða má eftir að þörfin á henni er kunn, en þó í síðasta lagi tveimur vikum fyrir aðalmeðferð máls skv. 166. gr., nema ákærði samþykki að það sé gert síðar.

2. Ákærandi getur allt fram til þess að dómur er upp kveðinn afturkallað ákæru sem hann hefur gefið út eða fallið frá einstökum ákæruatriðum.

3. Nú hefur máli verið vísað frá dómi eða það verið fellt niður, og verður þá nýtt mál um sama sakarefni ekki höfðað síðar en þremur mánuðum frá því að málinu var endanlega lokið á þann hátt. Skal fresturinn reiknast frá því að málinu var vísað frá dómi eða það var fellt niður í fyrsta sinn, eftir atvikum fyrir Hæstarétti.

154. gr.

Ákæra skal send héraðsdómi ásamt þeim sýnilegu sönnunargögnum sem ákæruvaldið hyggst leggja fram í málinu. Ákæru á að fylgja skrá yfir gögnin og skulu þau vera í nægilega mörgum eintökum. Jafnframt á að fylgja tilkynning um það hver fari með málið fyrir ákæruvaldið, hvaða vitni það óskar eftir að verði leidd í málinu og hvaða sönnunargagna það telji nauðsynlegt að afla að öðru leyti. Tekið skal fram hvort halda beri upplýsingum um nafn og önnur persónueinkenni einstakra vitna og lögreglumanna leyndum fyrir öðrum en dómara málsins, sbr. 2. mgr. 56. gr. og 3. mgr. 65. gr.

155. gr.

1. Eftir að héraðsdómi hefur borist ákæra ákveður dómari stað og stund þinghalds þar sem málið verður þingfest. Skal þingfesting fara fram svo fljótt sem verða má. Samhliða gefur dómari út fyrirkall á hendur ákærða sem greini stað og

stund þingfestingar ásamt áskorun til hans um að sækja þing. Jafnframt skal greina þann fyrirvara sem birta skal ákæru ásamt fyrirkalli fyrir ákærða áður en mál verður þingfest og má sá fyrirvari ekki vera skemmri en þrjár sólarhringar. Telji dómari skilyrði til að mál verði dæmt að ákærða fjarstöddum, sbr. 1. mgr. 161. gr., skal þess skilmerkilega getið í fyrirkalli að fjarvist ákærða kunni að verða metin til jafns við játningu hans og að dómur kunni að ganga um málið þótt hann sæki ekki þing. Ella skal þess getið í fyrirkalli að lögregla megi færa ákærða fyrir dóm, með valdi ef með þarf, sinni hann því ekki.

2. Ef dómari telur að gallar séu á málatilbúnaði sem varðað geta frávisun skal hann benda ákæranda á þá. Hins vegar má hann ekki synja um útgáfu fyrirkalls af þeim sökum, enda er hann óbundinn af slíku álitinu sínu við úrlausn máls.

3. Þegar dómari hefur gefið út fyrirkall skv. 1. mgr. sendir hann það ásamt ákæru til ákæranda sem hlutast til um birtingu skv. 156. gr.

156. gr.

1. Ákæra ásamt fyrirkalli, hér eftir nefnd í einu lagi ákæra, skal birt fyrir ákærða sjálfum, sé þess kostur, en annars fyrir lögmanni hans eða öðrum lögráða manni sem fengið hefur skriflegt umboð frá honum til að taka við birtingu ellegar fyrir heimilismanni eða öðrum sem dvelur eða hittist fyrir á skráðu lögheimili hans. Þeim sem birt er fyrir er skylt að segja á sér deili.

2. Ákæra skal birt af einum lögreglumanni, fangaverði eða öðrum starfsmanni Fangelsismálastofnunar ellegar stefnuvotti, nema hún sé birt á dómþingi af dómara. Skal sá sem birtingu annast votta hana með áritun á ákæru eða sérstöku vottorði. Þeim sem ákæra er birt skal afhent afrit af henni. Sé hún birt fyrir öðrum en ákærða sjálfum ber þeim, að viðlagðri sekt, að koma afriti ákæru í hendur hans, en sé þess ekki kostur þá í hendur þess sem telja má líklegastan til að koma afriti til skila í tæka tíð. Skal sá sem birtingu annast benda þeim sem birt er fyrir á þessa skyldu.

3. Ef óvíst er um dvalarstað ákærða má birta ákæru í Lögbirtingablaði með hæfilegum fyrirvara áður en mál verður þingfest og má sá fyrirvari ekki vera skemmri en einn mánuður.

4. Við birtingu ákæru skal ákærði spurður hvort hann óski eftir verjanda og þá hverjum ef því er að skipta. Skal afstöðu ákærða getið í vottorði um birtinguna. Ákærði getur þó frestað að taka ákvörðun um verjanda þar til mál er þingfest.

5. Ákærandi skal endursenda dómara ákæru ásamt birtingarvottorði að birtingu lokinni. Að þremur sólarhringum liðnum frá birtingu ákæru er ákæranda skylt að láta þeim, sem þess óskar, í té afrit af henni með þeim takmörkunum sem greindar eru í 1. mgr. 16. gr.

157. gr.

Hafi ákærði óskað eftir skipun verjanda við birtingu ákæru skal dómari taka ákvörðun um skipunina. Dómari sendir verjanda jafnskjótt afrit af gögnum máls og tilkynnir honum hvenær það verði þingfest.

XXV. KAFLI

Almenn meðferð máls fyrir dómi.

158. gr.

1. Mál er þingfest þegar ákæra og önnur málsgögn af hálfu ákæruvaldsins eru lögð fram á dómþingi. Þingfesta má mál þótt fyrirkall hafi ekki verið gefið út ef ákærði sækir þing.

2. Nú er skylt eða heimilt að skipa ákærða verjanda og það hefur ekki verið gert fyrir þingfestingu máls, og skal það þá gert við þingfestingu eða svo fljótt sem verða má. Ef skilyrði eru til þess að skipa brotþola réttargæslumann skal það gert við þingfestingu eða ef það er ekki unnt, svo sem vegna þess að ekki hefur náðst til brotþola, svo fljótt sem verða má.

159. gr.

1. Við þingfestingu athugar dómari hvort gallar séu á máli sem geta varðað frávísun þess án kröfu. Þá þegar eða hvenær sem er eftir það getur dómari vísað máli frá dómi með úrskurði þótt engin krafa hafi komið fram um það ef hann telur svo bersýnilega annmarka á því sem ekki verði bætt úr undir rekstri þess að dómur verði ekki kveðinn upp um efni þess. Ef því er að skipta getur dómari kveðið á um frávísun máls að hluta og leyst úr efni þess að öðru leyti í dómi. Áður en máli verður vísað frá dómi skal ákæranda þó gefinn kostur á að tjá sig um málefnið munnlega, svo og ákærða hafi hann sótt þing í málinu.

2. Nú kemur fram krafa um frávísun máls að öllu leyti eða hluta við þingfestingu eða síðar undir rekstri þess, og skal dómari þá á sama hátt gefa ákæranda og ákærða kost á að tjá sig um kröfuna. Dómari tekur afstöðu til kröfu um frávísun málsins með úrskurði áður en fjallað verður frekar um efni þess.

3. Nú hrindir dómari frávísunarkröfu, og er hann þá ekki bundinn af þeim úrskurði ef nýjar upplýsingar koma fram síðar undir rekstri máls um þau atriði sem úrskurðað var um.

4. Nú fellir Hæstiréttur úr gildi úrskurð um frávísun máls að einhverju leyti eða öllu, og skal þá héraðsdómari taka málið upp á ný eins og það stóð þegar hann tók það til úrskurðar.

160. gr.

Nú sækir ákærandi ekki þing við þingfestingu máls eða á síðari stigum þess, og verður þá ekkert aðhafst í því frekar á því stigi. Skal þá dómari ákveða nýtt þinghald og tilkynna ákæranda um það, en verði heldur ekki sótt þing af hans hálfu í það sinn ber að fella málið niður.

161. gr.

1. Nú kemur ákærði ekki fyrir dóm við þingfestingu máls þótt honum hafi verið löglega birt ákæra og þess getið í fyrirkalli að mál kunni að vera dæmt að honum fjarstöddum, sbr. 1. mgr. 155. gr., og má þá leggja dóm á málið ef ekki er kunnugt um að ákærði hafi lögmæt forföll og svo stendur á:

a. að brot þykir ekki varða þyngri viðurlögum en sekt, upptöku eigna og sviptingu réttinda og dómari telur framlögð gögn nægileg til sakfellingar eða

b. að ákærði hefur komið fyrir dóm við rannsókn máls, játað skýlaust þá háttsemi sem honum er gefin að sök og dómari telur ekki ástæðu til að draga í efa að játningin sé sannleikanum samkvæm, enda verði ekki dæmd þyngri refsing en sex mánaða fangelsi.

2. Slíkum dómi getur ákærði ekki áfrýjað, en þess í stað getur hann leitað eftir endurupptöku sky. XXIX. kafla.

162. gr.

Nú kemur ákærði ekki fyrir dóm við þingfestingu máls og því verður ekki lokið samkvæmt því sem í 1. mgr. 161. gr. segir, og ákveður dómari þá nýtt þinghald. Skal ákærandi leggja fyrir lögreglu að færa ákærða fyrir dóm nema kunnugt sé um að

hann hafi haft lögmæt forföll, en í því tilviki skal lögregla boða hann til nýs þinghalds og eftir atvikum færa hann fyrir dóm með valdi, sbr. c. lið 3. mgr. 90. gr.

163. gr.

1. Við þingfestingu máls skal ákærði spurður hvort hann játi efni ákæru rétt og honum kynnt efni framlagðra skjala ef hann er viðstaddur. Ella skal það gert í þinghaldi þegar ákærði kemur fyrst fyrir dóm eftir þingfestingu.

2. Nú sækir ákærði þing og játar þá háttsemi sem honum er gefin að sök, og má þá ákærandi gefa honum kost á að ljúka máli með því að gangast undir sekt sem greiðist innan tiltekins tíma að viðlagðri vararefsingu, ásamt sakarkostnaði. Fallist ákærði á slík málalok og dómari telur viðurlög hæfileg getur hann lokið máli með ákvörðun sinni um þau viðurlög. Með sama hætti má og leysa úr kröfum á hendur ákærða um sviptingu ökuréttar og upptöku eigna.

3. Nú telur yfirsaksóknari að saklaus maður hafi fallist á viðurlög skv. 2. mgr. eða að ákærði hafi verið látinn undirgangast fjarstæð málalok að öðru leyti og getur hann þá kært málið til Hæstaréttar til ónýtingar á ákvörðuninni.

164. gr.

1. Nú verður máli ekki lokið skv. 2. mgr. 163. gr., ákærði játar skýlaust alla þá háttsemi sem honum er gefin að sök og dómari telur ekki ástæðu til að draga í efa að játningin sé sannleikanum samkvæm. Tekur dómari þá málið þegar til dóms nema annar hvor aðila krefjist þess að fram fari aðalmeðferð í því skv. 166. gr.

2. Verði máli lokið skv. 1. mgr. þarf ekki að færa fram önnur sönnunargögn en þegar hafa verið lögð fram. Aðili getur þó óskað eftir að leggja fram sýnileg sönnunargögn. Skal aðilum gefinn kostur á að tjá sig í stuttu máli um lagaatriði máls og ákvörðun viðurlaga.

165. gr.

1. Ef máli verður ekki lokið samkvæmt því sem að framan segir skal gefa ákærða kost á að leggja fram skriflega greinargerð af sinni hálfu innan hæfilegs frests. Í henni skulu greindar kröfur og röksemdir ákærða, svo og þau gögn sem hann leggur fram og þau vitni sem hann óskar eftir að verði leidd í málinu. Leggi ákærði ekki fram greinargerð skal hann láta uppi hvort hann hyggst leggja fram sönnunargögn og leiða vitni í málinu og þá hver þau séu.

2. Dómari getur frestað máli til að aðilar geti aflað frekari sönnunargagna ef þeir óska eftir því eða hann telur þess þörf.

3. Dómari ákveður hvort mál verði munnlega flutt eða skriflega. Dómari skal ekki ákveða skriflegan flutning máls nema aðilar óski þess og hann telji hættu á að málið skýrist ekki nægilega með munnlegum málflutningi.

4. Þegar aðilar hafa lýst því yfir að öflun sýnilegra sönnunargagna sé lokið ákveður dómari þing til aðalmeðferðar máls með hæfilegum fyrirvara. Ef tilefni gefst skal hann jafnframt taka ákvörðun um það hvort aðalmeðferð fari fram fyrir luktum dyrum, hvort vitni skuli gefa skýrslu án þess að það þurfi að skýra frá nafni sínu í heyranda hljóði og hvort ákærði og málflytjendur skuli víkja úr þinghaldi meðan vitni gefur skýrslu. Dómara er rétt að inna aðila eftir því hve langan tíma þeir þurfi fyrir málflutningsræður við aðalmeðferð og ákveður dómari síðan lengd hennar í ljósi þess.

5. Heimilt er að taka skýrslu af ákærða eða vitnum áður en aðalmeðferð hefst, enda verði sá sem skýrslu á að gefa fyrrisjállega fjarverandi vegna lögmætra forfalla.

166. gr.

1. Við aðalmeðferð máls fara að jafnaði fram í einni lotu skýrslutökur og munnlegur flutningur máls. Ákærði á rétt á að vera við aðalmeðferð máls. Dómari getur þó ákveðið að hann víki af þingi meðan skýrsla er tekin af öðrum sem eru ákærðir í málinu eða meðan vitni gefur skýrslu, sbr. 123. gr.

2. Aðalmeðferð hefst með því að ákærandi gerir stuttlega grein fyrir ákæru og hvaða gögnum hún sé studd. Þá skal tekin skýrsla af ákærða. Ef ákærði játar að hafa framið það brot sem hann er ákærður fyrir ákveður dómari í samráði við málflytjendur hvort og þá að hve miklu leyti þörf er frekari sönnunarfærslu. Síðan eru teknar skýrslur af vitnum og gengið á vettvang ef því er að skipta.

3. Að loknum skýrslutökum fer fram munnlegur flutningur máls. Ákærandi talar fyrst, því næst sá sem fer með kröfu skv. XXVI. kafla ef því er að skipta og síðan ákærði. Að því loknu geta þeir í sömu röð fært fram andsvör af sinni hálfu. Flytji verjandi málið fyrir ákærða er honum sjálfum heimilt að taka stuttlega til máls í lok aðalmeðferðar. Dómari stýrir málflytningi og gætir þess að ræðumaður haldi sig við efnið og að málflytningur sé glöggur og sæmilegur. Dómari getur takmarkað málfrelsi eða stöðvað málflytning þess sem lagar sig ekki að áminningum hans eða fer að mun fram úr þeim tíma sem hefur verið áætlað að málflytningur hans muni taka. Að loknum málflytningi er málið tekið til dóms.

167. gr.

Nú er mál skriflega flutt, og skal þá taka skýrslur af ákærða og vitnum áður en málflytningur hefst. Síðan skal gefa ákæranda kost á að skila sókn til viðbótar ákæru, en að því búnu gefst ákærða kostur á að skila vörn til viðbótar greinargerð ef því er að skipta. Skriflegum andsvörum má skila einu sinni af hálfu hvors aðila. Að loknum málflytningi er málið tekið til dóms.

168. gr.

Nú telur dómari eftir dómtöku máls nauðsynlegt að fram komi frekari gögn ellegar að spyrja þurfi ákærða eða vitni nánar. Skal hann þá kveðja aðila fyrir dóm og eftir atvikum leggja spurningar fyrir þá og beina því til ákæranda að afla frekari gagna eða leiða tiltekin vitni fyrir dóm. Fresta má málinu eftir þörfum, en að því búnu gefur dómari aðilum kost á að gera athugasemdir til viðbótar fyrri málflytningi sínum og tekur málið til dóms á ný.

169. gr.

1. Nú hafa fleiri mál verið höfðuð gegn ákærða fyrir sama dómstóli, og getur dómari þá ákveðið, ef hann telur það hagkvæmt, að sameina mál þessi og reka þau og dæma sem eitt mál.

2. Nú hefur mál verið höfðuð í einu lagi gegn fleiri en einum, og getur dómari þá eftir ósk aðila eða af sjálfsdáðum ákveðið að skilja málið í sundur og dæma sérstaklega mál eins eða fleiri ákærðu ef það þykir hentugra og horfa til flýtis og sparnaðar.

170. gr.

1. Mál verður fellt niður ef:

- a. ákærði fellur frá meðan á málsmeðferð stendur, nema ákveða megi sekt eða upptöku eigna úr dánarbúi hans,
- b. ef ákærandi afturkallar ákæru áður en dómur gengur,
- c. ef ákærandi sækir ekki þing eftir því sem fyrir er mælt í 160. gr.

d. ef saksókn er háð kröfu brotaþola og hann fellur frá henni áður en héraðs-dómur er kveðinn upp, nema ákærandi telji rétt að halda málinu áfram vegna almannahagsmuna.

2. Mál skal fella niður með bókun í þingbók nema ágreiningur rísi um hvort það verði gert, sem dómari tekur þá afstöðu til með úrskurði. Kveðið skal á um sakarkostnað í bókuninni og hefur sú ákvörðun sama gildi og dómur um það efni.

171. gr.

1. Hraða skal meðferð máls eftir föngum.

2. Ekki skiptir máli hvenær yfirlýsingar, mótmæli og sönnunargögn koma fram undir rekstri máls.

XXVI. KAFLI

Einkaréttarkröfur o.fl.

172. gr.

1. Brotaþoli og hver sá annar sem telur sig hafa öðlast kröfu að einkarétti á hendur sakborningi vegna refsiverðrar háttsemi hans getur leitað dóms um hana í sakamáli eftir því sem nánar er ákveðið í þessum kafla.

2. Ef háttsemi sakbornings er auk refsíabyrgðar talin hafa leitt af sér kröfu allsherjarréttar eðlis getur það stjórnvald sem hlut á að máli leitað dóms um hana á sama hátt og í 1. mgr. greinir.

3. Sá sem neytir heimildar skv. 1. eða 2. mgr., hér eftir nefndur kröfuhafi, verður ekki aðili að sakamáli nema að því leyti einu sem varðar kröfu hans.

173. gr.

1. Kröfu skv. 1. eða 2. mgr. 172. gr. skal komið á framfæri við lögreglu meðan á rannsókn máls stendur eða við ákæranda áður en ákæra er gefin út. Heimilt er og að koma kröfu á framfæri við ákæranda eftir útgáfu ákæru ef fullnægt er skilyrðum 1. mgr. 153. gr. til útgáfu framhaldsákæru í máli eða ákærði samþykki, enda sé að öðru leyti fullnægt skilyrðum þess að hafa megi slíka kröfu uppi í málinu.

2. Kröfuhafi skal láta af hendi við lögreglu eða ákæranda skriflega greinargerð um kröfu sína, þar sem getið skal eftirfarandi atriða:

a. nafns kröfuhafa, heimilis og kennitölu, svo og sömu atriða varðandi fyrirsvarsmann hans ef því er að skipta,

b. nafns réttargæslumanns eða annars lögmanns kröfuhafa í málinu ef hann gætir ekki hagsmuna sinna sjálfur eða fyrirsvarsmaður hans,

c. dómkrafa kröfuhafa, sem skulu úr garði gerðar á sama hátt og í stefnu í einkamáli,

d. skýringa á aðild kröfuhafa að kröfunni ef um annan er að ræða en brotaþola,

e. málsástæðna sem krafa er reist á,

f. tilvísunar til helstu lagaákvæða eða réttarreglna sem málatilbúnaður er studdur við.

3. Með greinargerð skv. 2. mgr. skulu fylgja þau gögn sem varða málatilbúnað kröfuhafa og ekki liggja þegar fyrir í sakamálinu.

4. Ef kröfu er komið á framfæri við lögreglu áður en rannsókn máls er lokið skal hún kynnt sakborningi og leitað afstöðu hans til hennar. Berist krafa síðar getur ákærandi falið lögreglu að fara með hana á sama veg.

5. Þegar ákvörðun hefur verið tekin um saksókn skal ákærandi taka afstöðu til þess hvort skilyrðum 1. eða 2. mgr. 172. gr. sé fullnægt til að hafa fram komna kröfu uppi í sakamáli. Hann skal einnig leggja mat á það hvort krafan sé réttilega úr garði

gerð og henni fylgi nauðsynleg gögn, en hann getur veitt kröfuhafa skamman frest til að bæta úr slíkum annmörkum á henni. Telji ákærandi að ekki séu skilyrði til að hafa kröfuna uppi í málinu skal hann tilkynna kröfuhafa það skriflega og er sú ákvörðun endanleg. Ella getur ákærandi kröfunnar í ákæru eða eftir atvikum framhaldsákæru og lætur greinargerð um hana og önnur gögn fylgja ákærunni til héraðsdóms, sbr. 154. gr.

174. gr.

1. Ef krafa skv. 1. eða 2. mgr. 172. gr. er höfð uppi í sakamáli skal dómari láta afrit af greinargerð um hana fylgja ákæru ásamt fyrirkalli til birtingar fyrir ákærða. Þegar birt hefur verið skal dómari á sannanlegan hátt tilkynna kröfuhafa um stað og stund þegar málið verður þingfest.

2. Við þingfestingu máls skal leggja fram greinargerð um kröfuna ásamt meðfylgjandi gögnum. Nú sækir kröfuhafi ekki þing við þingfestingu eða þegar málið er tekið fyrir á síðari stigum, og skal þá krafan felld niður nema hann hafi lögmat forföll eða ákærandi hafi tekið að sér að mæta fyrir hans hönd í þinghaldinu.

3. Undir rekstri máls skal dómari gæta að því af sjálfsdáðum á sama hátt og í einkamáli hvort einhverjir þeir annmarkar séu á kröfu sem valdið gætu því að vísa beri henni frá dómi. Telji hann svo vera eða krefjist ákærði þess að kröfunni verði vísað frá dómi skal aðilum málsins gefinn kostur á að tjá sig um það á dómþingi ásamt kröfuhafa. Ef dómari vísar kröfunni frá dómi eða hafnar kröfu ákærða um frávísun skal hann gera það með úrskurði.

4. Kröfuhafi hefur einn forræði á kröfunni á sama hátt og ef hann hefði hana uppi í einkamáli. Honum er heimilt á öllum stigum máls að falla frá henni, en dómari getur þá gert honum eftir kröfu ákærða að greiða ómaksþóknun vegna kostnaðar sem sérstaklega hefur fylgt því að halda uppi vörnum gegn kröfunni. Kröfuhafi og ákærði geta gert dómsátt um kröfuna eftir sömu reglum og gilda um slíka átt í einkamáli án tillits til þess hvort hún hafi verið höfð uppi á þann hátt sem greinir í 173. gr.

5. Verði kröfu ekki vísað frá dómi, sé ekki fallið frá henni eða hún felld niður ellegar gerð sátt um hana skal dómari tilkynna kröfuhafa á sannanlegan hátt um þinghöld í málinu.

175. gr.

1. Nú viðurkennir ákærði ekki kröfu sem gerð er á hendur honum skv. 1. eða 2. mgr. 172. gr. og dómari telur að meðferð hennar geti leitt til teljandi tafa eða óhagræðis við rekstur máls, og getur hann þá á öllum stigum þess fram til munnlegs málflutnings kveðið upp úrskurð um að skilja hana frá öðrum þáttum málsins og víkja henni til meðferðar fyrir dómi í sérstöku einkamáli. Áður en slíkur úrskurður verður upp kveðinn skal þó dómari gefa aðilum og kröfuhafa kost á að tjá sig um það atriði.

2. Kveði dómari upp úrskurð skv. 1. mgr. skal krafan tekin til meðferðar fyrir sama dómstóli eins og einkamál hefði verið þingfest um hana. Hafi ákærði ekki lagt fram greinargerð í sakamálinu skv. 1. mgr. 165. gr. skal hann í fyrsta þinghaldi í einkamálinu fá frest til að taka þar til varna. Að öðru leyti verður málið rekið upp frá því eftir almennum reglum um meðferð einkamála.

176. gr.

1. Nú er kröfu skv. 1. eða 2. mgr. 172. gr. ekki vísað frá dómi, frá henni fallið, hún felld niður, sátt gerð um hana eða henni vikið til meðferðar í einkamáli, og á þá kröfuhafi rétt á að láta málið til sín taka að því er hana varðar, þar á meðal að leggja fram gögn til stuðnings henni. Kröfuhafa er og heimilt að beina því til dómara að

tilteknar spurningar verði við munnlega sönnunarfærslu lagðar fyrir ákærða, vitni eða kröfuhafa sjálfan um atriði, sem sérstaklega varða kröfuna, svo og að flytja málið munnlega um hana eina.

2. Nú er sakamál fellt niður, því vísað frá dómi eða ákærði sýknaður með dómi án þess að það hafi verið vegna þess að hann sé talinn ósakhæfur, og skal þá dómari vísa kröfu skv. 1. eða 2. mgr. 172. gr. af sjálfsdáðum frá dómi. Skal það gert í dómi eða að öðrum kosti með úrskurði, þar á meðal ef málið er fellt niður.

3. Ef leyst er úr kröfu að efni til skal afstaða tekin til hennar á sama hátt og gert yrði í einkamáli. Dæma má ákærða til greiðslu málskostnaðar vegna kröfunnar, enda hafi þess verið krafist, nema um sé að ræða kröfu brotþola sem hefur fengið sér skipaðan réttargæslumann.

XXVII. KAFLI

Afbrigðileg meðferð máls fyrir dómi.

177. gr.

Að því leyti sem mál koma til úrlausnar fyrir héraðsdómi samkvæmt þessum lögum, án þess að handhafi ákærvalds hafi höfðað mál eftir því sem mælt er fyrir um í 1. gr. eða farið sé með þau eftir XV. kafla, skulu þau rekin samkvæmt ákvæðum þessa kafla, þar á meðal þau mál sem getið er sérstaklega í 1. mgr. 2. gr.

178. gr.

1. Mál skv. 177. gr. skal lagt fyrir héraðsdóm með skriflegri kröfu, þar sem greina skal frá eftirfarandi:

- a. nafni þess sem leggur málið fyrir dóm ásamt heimili, svo og kennitölu ef ekki er um stjórnvald að ræða,
- b. hver fari með málið af hálfu hans,
- c. hvert málefnið eða erindið sé ásamt nafni, heimilisfangi og eftir atvikum kennitölu þess sem krafan beinist að,
- d. hvers sé krafist í málinu,
- e. hver atvik séu að baki kröfunni,
- f. á hvaða rökum og réttarreglum krafan sé reist.

2. Kröfunni skulu fylgja nauðsynleg gögn. Henni skal beint til viðeigandi héraðsdóms, sbr. 51. gr.

3. Þegar dómara hefur borist krafa skal hann kanna hvort lagaheimild standi til að taka hana til meðferðar. Telji hann svo ekki vera skal hann þegar í stað vísa málinu frá dómi með úrskurði, en ella ákveður hann stað og stund til þinghalds til að þingfesta málið. Dómari tilkynnir þessa ákvörðun þeim sem kröfuna gerði og telst hann upp frá því sóknaraðili máls. Skal ákvörðunin jafnframt tilkynnt varnaraðila með sannanlegum hætti sé um hann að ræða, nema krafa sé gerð um aðgerð við rannsókn sakamáls og vitneskja varnaraðila um hana gæti spillt fyrir rannsókn, sbr. 1. mgr. 104. gr.

179. gr.

1. Ef sóknaraðili mætir ekki á dómþingi þegar þingfesta á mál verður það ekki gert. Ella verður málið þingfest með því að gögn þess eru lögð þar fram.

2. Standi enginn til varnaraðildar í máli, hafi varnaraðili ekki verið kvaddur á dómþing eða hann sækir ekki þing samkvæmt kvaðningu skal gefa sóknaraðila kost á að gera munnlega grein fyrir málinu og leggja fram frekari gögn. Jafnframt má veita honum frest til að afla frekari gagna. Að lokinni gagnaöflun skal krafa sóknaraðila tekin til úrlausnar.

3. Ef varnaraðili sækir þing við þingfestingu máls skulu honum fengin afrit af skjölum þess. Má veita honum frest til að kynna sér málgögn og undirbúa málsvörn, en að öðru jöfnu skal síðan fara fram munnleg sókn og vörn í málinu. Að því búnu leysir dómari úr kröfu sóknaraðila með úrskurði.

4. Meðferð mála samkvæmt þessum kafla fer að öðru leyti eftir ákvæðum laga þessara um almenna meðferð mála eftir því sem við getur átt.

XXVIII. KAFLI

Dómsúrlausnir héraðsdóms.

180. gr.

1. Hvorki má dæma ákærða fyrir aðra hegðun en þá sem í ákæru greinir né heldur dæma aðrar kröfur á hendur honum. Þó má sakfella ákærða þótt aukaatriði brots, svo sem staður og stund þess, séu ekki skýrt eða rétt greind, enda telji dómari að vörn hafi ekki verið áfátt þess vegna. Dómari getur gefið aðilum færi á að tjá sig um atriði að þessu leyti, ef þurfa þykir. Með sömu skilyrðum er dómara og rétt að dæma eftir öðrum refsíákvæðum en fram koma í ákæru, þó aldrei aðrar kröfur en þar greinir.

2. Að öðru leyti er dómari óbundinn af kröfum aðila og yfirlýsingum nema þær varði kröfu skv. XXVI. kafla.

181. gr.

1. Að því leyti sem önnur ákvæði laga þessara mæla ekki á annan veg og ágreiningur er ekki uppi tekur dómari afstöðu til atriða sem varða rekstur máls með ákvörðun sem verður eftir atvikum skráð í þingbók. Slík atriði má einnig leiða til lykta með ákvörðun þótt ágreiningur sé um þau ef ágreiningsefnið sætir ekki kæru til Hæstaréttar.

2. Dómari leysir úr öðrum atriðum sem ráða þarf til lykta fyrir dómtöku máls með úrskurði. Úrskurð skal kveða upp þegar í stað í þinghaldi ef unnt er, en að öðrum kosti svo fljótt sem verða má.

3. Úrskurður skal vera skriflegur og skráður í þingbók eða dómabók. Dómari skal færa rök fyrir niðurstöðu sinni í úrskurði án þess að greina frekar en þörf er á samhengis vegna frá atvikum máls eða rökstuðningi aðila. Niðurstaðan skal síðan dregin saman í úrskurðarorðum.

4. Feli úrskurður í sér lokaniðurstöðu máls, sem rekið er eftir ákvæðum XXV. eða XXVII. kafla, skulu forsendur fylgja úrskurðarorðum með sama hætti og ef um dóm væri að ræða. Ef máli er vísað frá dómi án kröfu eða það er fellt niður má dómari þó láta við það sitja að greina í forsendum úrskurðar frá þingfestingardeggi máls, ákæru, ákærða, kröfum hans og rökstuðningi fyrir niðurstöðu.

5. Dómari getur breytt ákvörðun sinni um atriði varðandi rekstur máls, svo og úrskurði sem felur ekki í sér lokaniðurstöðu þess.

182. gr.

1. Þegar máli lýkur með viðurlagaákvörðun dómara skv. 2. mgr. 163. gr. skal hún færð í þingbók og skýrlega tekið þar fram að með henni sé málinu lokið með því að ákærði sæti nánar tiltekinni refsingu og eftir atvikum öðrum refsikenndum viðurlögum. Skal einnig tekið fram hvernig fari um sakarkostnað.

2. Viðurlagaákvörðun hefur sömu áhrif og dómur, þar á meðal um ítrekunar-áhrif ef því er að skipta.

183. gr.

1. Nú verður mál ekki felld niður, því vísað frá dómi eða lokið með viðurlaga-ákvörðun skv. 182. gr., og skal þá saminn skriflegur dómur, þar sem forsendur fylgja dómsorðum.

2. Í dómi skal greina dómstól og nafn dómara eða nöfn ef fleiri en einn dæma málið, svo og stað og stund dómsuppkvaðningar. Síðan skal greina svo stutt og glögg sem verða má:

- a. nafn, kennitölu eða fæðingardag og heimili ákærða,
- b. hver hafi gefið út ákæru og hvenær og hvert meginefni hennar sé,
- c. hvers krafist sé í málinu,
- d. hver málsatvik séu í aðalatriðum,
- e. við hvaða sönnunargögn og rök hvert ákæruatriði sé stutt og hvaða andsvör ákærði færi við þeim ef því er að skipta,
- f. röksemdir dómara fyrir því hvað teljist nákvæmlega sannað í málinu og með hverjum hætti,
- g. röksemdir dómara fyrir niðurstöðu um önnur atriði máls, þar á meðal um viðurlög,
- h. sakarkostnað.

3. Í dómsorðum skulu niðurstöður máls dregnar saman.

4. Þrátt fyrir ákvæði 2. mgr. má í máli sem farið er með skv. 164. gr. láta nægja að skírskota í dómi til ákæru í stað þess að lýsa málsatvikum og geta þess jafnframt að málið sé dæmt samkvæmt skýlausri játningu ákærða. Það sama má gera í öðrum tilvikum, þar sem ekki er deilt um verknaðarlýsingu í ákæru. Í máli sem farið er með skv. 161. gr. má á sama hátt í dómi skírskota til ákæru og taka fram að ákærði hafi ekki sótt þing þótt þess hafi verið getið í fyrirkalli að málið kynni að verða dæmt að honum fjarstöddum.

5. Samkvæmt kröfu ákæruvaldsins getur dómari ákveðið í dómi að ákvörðun um missi réttinda komi þegar til framkvæmda og án tillits til áfrýjunar ef það telst nauðsynlegt til verndar lífi, heilsu eða eignum einstakra manna eða almennings, óviðurkvæmilegt má telja að dómfelldi haldi réttindum að gengnum dómi eða lög bjóða að áfrýjun fresti ekki áhrifum réttindamissis. Á sama hátt má ákveða í dómi að áfrýjun fresti ekki dómsákvæðum skv. 62., 63., 65. eða 67. gr. almennra hegningarlaga. Ákæruvaldið getur gert kröfu um dómsákvæði sem þessi allt fram að dómtöku máls.

184. gr.

1. Dómur skal kveðinn upp svo fljótt sem unnt er. Hafi dómur ekki verið kveðinn upp í máli sem var munnlega flutt innan fjögurra vikna frá því að það var dómtekið skal það flutt að nýju nema dómari og aðilar telji það óþarft.

2. Ef dómur er fjölskipaður og mál munnlega flutt skulu allir dómendur hafa hlýtt á flutning þess. Geti þeir ekki allir tekið þátt í uppkvaðningu dóms skal nefna dómara í stað þess sem hefur misst við og endurtaka munnlegan flutning máls. Dómendur ræða um niðurstöðu máls fyrir luktum dyrum og ræður afl atkvæða úrslitum um hvert atriði. Nú verður dómari í minni hluta um eitthvert atriði, og skal hann þá allt að einu taka þátt í ályktun um önnur atriði, en ágreiningsatriðis skal þá getið í dómi. Formaður dóms stýrir atkvæðagreiðslu og sér um samningu dóms.

185. gr.

1. Dómari tilkynnir aðilum hvar og hvenær dómur verði kveðinn upp nema farið hafi verið með mál skv. 161. gr. Við uppkvaðningu skal lesa upp dómsorð á

dómþingi. Eins skal farið að við uppkvaðningu úrskurðar sem felur í sér lokaniðurstöðu máls.

2. Endurrit af dómi eða úrskurði skal að öðru jöfnu vera til reiðu við uppkvaðningu hans.

3. Ef ákærði sækir þing við uppkvaðningu dóms telst dómurinn birtur fyrir honum, enda standi honum þegar til boða endurrit dómsins. Nú verður dómur ekki birtur á þann hátt á dómþingi og ákærða eru þar gerð önnur eða þyngri viðurlög en sekt eða upptaka eigna sem svarar til áfrýjunarfjárhæðar í einkamáli, og skal þá ákærandi birta honum dóm. Ella þarf ekki að birta dóm þótt ekki sé sótt þing af hálfu ákærða við uppkvaðningu hans.

4. Ekki má fullnægja ákvæði í dómi um refsingu og önnur viðurlög fyrr en af ráðið er hvort honum verði áfrýjað, sbr. þó 5. mgr. 183. gr. Með sama skilorði frestar áfrýjun fullnustu dóms um refsingu og önnur viðurlög.

186. gr.

1. Dómur er bindandi um úrslit sakarefnis fyrir ákærða, ákærvaldið og aðra um þau atriði sem þar eru dæmd að efni til.

2. Krafa sem dæmd hefur verið að efni til verður ekki borin aftur undir sama eða hliðsettan dómstól framar en í lögum þessum segir. Nýju máli um slíka kröfu skal vísað frá dómi.

3. Dómur er bindandi fyrir dómara þegar hann hefur verið kveðinn upp. Dómara er þó heimilt að leiðrétta ritvillur, reiknings skekkjur, nafnskekkjur og aðrar bersýnilegar villur í dómi, enda láti hann aðilum sem hafa fengið endurrit af dómi í té nýtt endurrit án tafar.

4. Dómur hefur fullt sönnunargildi um þau málsatvik sem í honum greinir þar til það gagnstæða er sannað.

5. ÞÁTTUR

Endurupptaka og málskot.

XXIX. KAFLI

Endurupptaka útivistarmáls í héraði.

187. gr.

1. Nú hefur ákærði ekki sótt þing við þingfestingu máls fyrir héraðsdómi og því hefur verið lokið með dómi samkvæmt því sem segir í 161. gr. Getur hann þá innan fjögurra vikna frá því að dómur var birtur fyrir honum eða dómur var kveðinn upp ef birtingar var ekki þörf skv. 3. mgr. 185. gr. krafist þess að málið verði tekið upp á ný fyrir héraðsdómi, enda berist beiðni hans um endurupptöku innan þess frests.

2. Ákærði getur ekki beiðst endurupptöku ef dómi hefur þegar verið áfrýjað til Hæstaréttar af ákærvaldsins hálfu að því er hann varðar.

3. Þegar frestur skv. 1. mgr. er liðinn verður mál ekki tekið upp á ný nema með ákvörðun Hæstaréttar skv. XXXII. kafla.

188. gr.

1. Skriflegri beiðni ákærða um endurupptöku skal beint til þess dómstóls þar sem útivistardómur gekk. Í henni skal skýrlega greint frá því hvaða mál hún varðar, hverra breytinga ákærði krefjist á fyrri málsúrslitum og á hvaða sönnunargögnum, rökum og réttarreglum sú krafa sé byggð.

2. Ef beiðni er ófullnægjandi, hún berst röngum dómstóli eða dómari telur að skilyrðum 187. gr. sé ekki fullnægt synjar hann þegar í stað um endurupptöku, en

úrskurður skal kveðinn upp um synjunina ef krafist er. Að öðrum kosti boðar dómari ákæranda og ákærða fyrir dóm til að taka beiðnina fyrir.

3. Sæki ákærði ekki þing þegar beiðni hans er tekin fyrir telst hún fallin niður.

4. Haldi ákærandi uppi andmælum gegn beiðni um endurupptöku skal leyst úr þeim með úrskurði áður en lengra er haldið. Að öðrum kosti tekur dómari málið upp á ný með bókun í þingbók.

189. gr.

1. Nú hefur mál verið endurupptekið, og falla þá niður réttaráhrif dóms þar til því er lokið á ný í héraði. Frá þessu getur dómari þó vikið samkvæmt kröfu ákæranda, enda standi svo á sem um ræðir í 5. mgr. 183. gr.

2. Upphaflegum dómi í málinu verður ekki áfrýjað til Hæstaréttar eftir að það er endurupptekið nema endurupptöku ljúki með því að dómurinn standi óhaggaður skv. 2. mgr. 190. gr. og ákærvaldið áfrýi.

190. gr.

1. Þegar endurupptaka er ráðin verður farið með mál eftir almennum reglum laga þessara frá því stigi þegar það var upphaflega þingfest.

2. Hverfi ákærði frá kröfu um endurupptöku eða falli þingsókn niður af hans hálfu á ný án þess að hann hafi lagt fram greinargerð skv. 1. mgr. 165. gr. lýkur henni með bókun dómara í þingbók um að upphaflegur dómur standi óhaggaður nema ákærandi krefjist þess að málið sæti frekari meðferð.

3. Mál verður ekki endurupptekið öðru sinni eftir ákvæðum þessa kafla.

191. gr.

1. Nú hefur mál verið endurupptekið án þess að því hafi verið lokið samkvæmt því sem segir í 2. mgr. 190. gr. eða að það hafi verið fellt niður. Skal þá dómari ákveða ákærða viðurlög skv. 182. gr. eða leggja á það dóm á nýjan leik nema því verði vísað frá dómi með úrskurði. Fellur þá fyrri dómur sjálfkrafa úr gildi.

2. Þegar máli lýkur samkvæmt því sem segir í 1. mgr. skal dómari kveða í einu lagi á um sakarkostnað vegna málsins í heild.

3. Áfrýja má dómi til Hæstaréttar eftir endurupptöku máls samkvæmt almennum reglum laga þessara.

XXX. KAFLI

Kæra.

192. gr.

1. Úrskurðir héraðsdómara um eftirfarandi sæta kæru til Hæstaréttar:

- a. hvort hann víki sæti í máli,
- b. hvort loka eigi þinghaldi eða leggja bann við opinberri frásögn af því sem þar fer fram,
- c. synjun um að láta af hendi afrit af gögnum eða veita leyfi til að hlýða á upptöku úr þinghaldi,
- d. atriði varðandi réttindi sakbornings, verjanda hans eða lögmanns við rannsókn máls,
- e. atriði varðandi réttindi brotþola eða réttargæslumanns hans við rannsókn máls,
- f. atriði varðandi skýrslutöku af sakborningi, brotþola eða öðrum vitnum við rannsókn máls,
- g. heimild til að leggja hald á muni eða hvort því verði aflétt,

- h. heimild til leitar og annarra aðgerða skv. X. kafla, svo og framkvæmd þeirra aðgerða,
- i. heimild til aðgerða skv. XI. kafla,
- j. heimild til réttarkrufningar,
- k. kyrrsetningu á eignum,
- l. gæsluvarðhald og aðrar ráðstafanir skv. XIV. kafla, þar á meðal tilhögun gæsluvarðhaldsvistar,
- m. synjun um að fara með rannsóknarmál án þess sakborningur eða annar sá sem það varðar verði kvaddur fyrir dóm,
- n. atriði varðandi skýrslugjöf ákærða eða vitnis fyrir dómi,
- o. atriði varðandi matsgerðir,
- p. heimild til að leggja fram sönnunargagn, skyldu til að láta það af hendi til framlagningar í máli eða hald til að fylgja þeirri skyldu eftir,
- q. synjun um heimild til að afla sönnunargagna fyrir öðrum dómi,
- r. synjun um endurupptöku máls sem lokið hefur verið með áritun sektarboðs,
- s. að frestur skuli veittur,
- t. að máli sé vísað frá dómi,
- u. að kröfu skv. XXVI. kafla sé vísað frá dómi eða vikið til meðferðar í einkamáli,
- v. hvort mál verði fellt niður,
- x. málefni sem sæta meðferð skv. XXVII. kafla,
- y. synjun um endurupptöku dæmds máls,
- z. réttarfarssekt.

2. Úrskurður héraðsdómara verður ekki kærður ef athöfn sem þar er kveðið á um hefur þegar farið fram eða ástand sem leitt hefur af úrskurðinum er þegar um garð gengið.

3. Nú hefur úrskurður verið kærður og svo fer sem í 2. mgr. segir eftir þann tíma en áður en dómur er felldur í kærumálinu, og skal þá vísa því frá Hæstarétti.

193. gr.

1. Héraðsdómari leiðbeinir þeim sem ekki nýtur aðstoðar lögmanns um rétt til að kæra úrskurð og um kærufrest.

2. Nú vill maður kæra úrskurð, og skal hann þá lýsa því yfir innan þriggja sólarhringa frá því að hann fékk vitneskju um úrskurðinn. Sé kæru lýst yfir á dómþingi má kærandi láta við það sitja að bókað verði um hana í þingbók, þar á meðal í hvaða skyni kært er. Að öðrum kosti skal hann afhenda héraðsdómara skriflega kæru, þar sem greint skal frá því hvaða úrskurður sé kærður, kröfu um breytingu á honum og ástæður sem kæra er reist á. Skriflegri kæru skulu fylgja ný gögn sem kærandi hyggst bera fyrir sig, enda sé í kæru getið hvað sanna eigi með þeim.

3. Sé ekki kært innan þess frests sem settur er í 2. mgr. getur sá sem kæra vill leitað eftir leyfi Hæstaréttar til þess, en afhenda skal hann héraðsdómara skriflega kæru áður en það verður gert. Um þá leyfisbeiðni og meðferð hennar fer samkvæmt því sem segir í 200. gr.

4. Kæra úrskurðar um aðgerðir skv. IX., X., XI., XII. og XIV. kafla frestar ekki framkvæmdum í máli. Þegar öðruvísi stendur á frestar kæra framkvæmdum við rannsókn eða málsmeðferð nema héraðsdómari fallist á kröfu um annað.

194. gr.

1. Ef héraðsdómari telur annmarka vera á kæru getur hann gefið kæranda skamman frest til að bæta úr henni. Að öðrum kosti sendir héraðsdómari kærana til Hæstaréttar svo fljótt sem verða má ásamt endurritum úr þingbók og öðrum gögnum málsins sem varða kæruefnið nema hann telji rétt að fella sjálfur úrskurð sinn úr gildi. Gögnin sendir héraðsdómari í fjórriti ásamt athugasemdum sínum ef hann vill.

2. Nú hefur kæru ekki verið lýst yfir í þinghaldi að viðstöddum gagnaðila kæranda, og skal héraðsdómari þá tilkynna gagnaðilanum tafarlaust um hana, enda hafi ekki verið farið með málið án þess að honum væri kunnert um það. Hafi héraðsdómari ekki þegar sent Hæstarétti kærumálið getur hann um leið gefið gagnaðilanum kost á að afhenda sér skriflega greinargerð sem geymi kröfur hans og röksemdir. Heimilt er að láta skrifleg gögn fylgja þeirri greinargerð, enda sé þess getið þar hvað sanna eigi með þeim. Hafi greinargerð ekki verið afhent héraðsdómara áður en hann sendir Hæstarétti málgögnin skal henni beint til réttarins.

3. Aðilar kærumáls geta hvor eða hver fyrir sitt leyti sent Hæstarétti greinargerð með því efni sem greinir í 2. mgr. ásamt nýjum gögnum innan sólarhrings eftir að málið hefur borist réttinum. Aðili skal samhliða því senda gagnaðila sínum afrit af greinargerðinni, enda hafi ekki verið farið með málið fyrir héraðsdómi án þess að honum væri kunnert það.

195. gr.

1. Að liðnum fresti skv. 3. mgr. 194. gr. eða þegar greinargerðir hafa borist Hæstarétti getur hann lagt dóm á kærumál. Tekið skal tillit til greinargerða eða gagna sem berast eftir að fresturinn er liðinn svo framarlega sem málinu er þá ekki lokið.

2. Hæstiréttur leggur dóm á kærumál á grundvelli skriflegra gagna, en getur þó ákveðið að það verði munnlega flutt. Dómur skal kveðinn upp svo fljótt sem kostur er.

3. Hæstiréttur skal tilkynna héraðsdómara og aðilum kærumáls sem hafa látið það til sín taka fyrir réttinum um úrslit þess.

4. Að öðru leyti en að framan greinir verður reglum um áfrýjunarmál beitt um kærumál eftir því sem átt getur við.

XXXI. KAFLI

Áfrýjun.

196. gr.

1. Með þeim takmörkunum sem leiðir af öðrum ákvæðum laga þessara er heimilt að áfrýja héraðsdómi til Hæstaréttar til þess að fá:

- a. endurskoðun á ákvörðun viðurlaga,
- b. endurskoðun á niðurstöðum sem byggðar eru á skýringu eða beitingu réttarreglna,
- c. endurskoðun á niðurstöðum sem byggðar eru á mati á sönnunargildi annarra gagna en munnlegs framburðar fyrir héraðsdómi,
- d. ómerkingu á dómi og heimvísun máls,
- e. frávísun máls frá héraðsdómi.

2. Við áfrýjun dóms er jafnframt heimilt að leita endurskoðunar á úrskurðum sem kveðnir hafa verið upp og ákvörðunum sem teknar hafa verið undir rekstri máls í héraði.

3. Nú er héraðsdómi áfrýjað í einhverjum þeim tilgangi sem um ræðir í 1. mgr., og er þá um leið heimilt að leita endurskoðunar á niðurstöðum hans um kröfu skv. XXVI. kafla, enda hafi verið leyst úr henni að efni til og ákærði eða kröfuhafi hafi krafist endurskoðunar fyrir sitt leyti. Verði héraðsdómi ekki áfrýjað samkvæmt framansögðu er ákærða og kröfuhafa hvorum um sig heimilt að áfrýja sérstaklega

úrlausn dómsins um kröfuna að efni til, en um það málskot fer eftir reglum um áfrýjun dóms í einkamáli.

197. gr.

1. Ríkissaksóknari getur áfrýjað héraðsdómi ef hann telur ákærða hafa ranglega verið sýknaðan eða refsingu eða önnur viðurlög ákveðin að mun of væg, sbr. þó 1. mgr. 198. gr. Hann getur einnig áfrýjað dómi ákærða til hagsbóta.

2. Ákærði sem sakfelldur hefur verið í héraði getur áfrýjað héraðsdómi, sbr. þó 1. mgr. 198. gr. Nú er ákærði látinn, og getur þá maki hans, börn, aðrir niðjar, foreldrar eða systkini áfrýjað dómi fyrir hans hönd.

198. gr.

1. Áfellingisdómi verður aðeins áfrýjað ef ákærði hefur verið dæmdur í fangelsi ellegar til að greiða sekt eða sæta upptöku eigna sem nær áfrýjunarfjárhæð í einkamáli. Ríkissaksóknara er ávallt heimilt að áfrýja dómi um sýknu ákærða.

2. Þrátt fyrir ákvæði 1. mgr. má áfrýja héraðsdómi með leyfi Hæstaréttar sem veita má ef úrslit málsins hafa verulegt almennt gildi eða varða mikilvæga hagsmuni ellegar ekki er útilokað samkvæmt fyrirbyggjandi gögnum að dómi kunni að verða breytt svo að einhverju nemi.

199. gr.

1. Ef ákærði er staddur við uppkvaðningu héraðsdóms skal dómari kynna honum rétt hans til áfrýjunar og frest til að lýsa henni yfir. Þegar annars er þörf á að birta dóm skv. 3. mgr. 185. gr. skal sá sem birtir kynna ákærða þetta. Skal getið að þessa hafi verið gætt með bókun í þingbók eða í birtingarvottorði.

2. Ákærði skal lýsa yfir áfrýjun héraðsdóms í bréflægri tilkynningu sem berast verður ríkissaksóknara innan fjögurra vikna frá birtingu dómsins, hafi birtingar verið þörf skv. 3. mgr. 185. gr., en ella innan fjögurra vikna frá uppkvaðningu hans. Í tilkynningunni skal tekið nákvæmlega fram í hverju skyni áfrýjað sé og hverjar dómkröfur ákærða séu, þar á meðal varðandi kröfur skv. XXVI. kafla ef því er að skipta, svo og hvern hann vill fá skipaðan sem verjanda fyrir Hæstarétti eða hvort hann óskar eftir að flytja mál sitt sjálfur. Ríkissaksóknara er skylt að veita ákærða leiðbeiningar um gerð tilkynningar ef eftir því er leitað, en jafnframt ber honum að benda á hvernig bæta megi úr annmörkum á efni hennar ef um þá er að ræða. Þegar tilkynning hefur borist frá ákærða innan framangreinds frests telst héraðsdómi áfrýjað af hans hálfu.

3. Nú hyggst ríkissaksóknari áfrýja héraðsdómi, og skal hann þá gefa út áfrýjunarstefnu innan fjögurra vikna frá uppkvaðningu dómsins.

4. Hvort sem ákærði eða ríkissaksóknari áfrýjar héraðsdómi getur gagnaðili, þar á meðal kröfuhafi ef krafa skv. XXVI. kafla hefur verið dæmd að efni til, ávallt gert kröfu fyrir Hæstarétti um breytingar á niðurstöðum dómsins án þess að áfrýja fyrir sitt leyti, enda komi sú krafa fram í greinargerð hans skv. 203. gr.

5. Hafi hvorki ákærði né ríkissaksóknari áfrýjað innan þeirra fresta sem mælt er fyrir um í 2. og 3. mgr. skal litið svo á að héraðsdómi sé unað af beggja hálfu. Þrátt fyrir það getur Hæstiréttur orðið við umsókn um leyfi til að áfrýja héraðsdómi sem berst næstu þrjá mánuði eftir lok áfrýjunarfrests, enda sé fullnægt skilyrðum 2. mgr. 198. gr. og dráttur á áfrýjun nægilega réttlættur. Beiðni um slíkt áfrýjunarleyfi frestar ekki fullnustu héraðsdóms um refsingu og önnur viðurlög.

200. gr.

1. Nú vill ákærði leita leyfis Hæstaréttar til að áfrýja héraðsdómi, og skal hann þá senda ríkissaksóknara tilkynningu skv. 2. mgr. 199. gr. ásamt skriflegri umsókn um leyfið, þar sem rökstutt skal ítarlega hvernig ákærði telur að skilyrðum fyrir áfrýjunarleyfi sé fullnægt. Leiti ákærði áfrýjunarleyfis skv. 2. mgr. 198. gr. verður umsókn hans ásamt tilkynningu um áfrýjun að berast ríkissaksóknara innan áfrýjunarfrests, sem þar með telst rofinn.

2. Leiti ríkissaksóknari áfrýjunarleyfis skal hann beina til Hæstaréttar skriflegri umsókn um það. Skal hún vera sama efnis og um ræðir í 1. mgr. Sé leitað áfrýjunarleyfis skv. 2. mgr. 198. gr. verður umsóknin að berast réttinum innan áfrýjunarfrests sem þar með telst rofinn.

3. Hæstiréttur gefur öðrum málsaðilum kost á að tjá sig um umsókn um áfrýjunarleyfi. Þegar meðferð umsóknar er lokið tilkynnir rétturinn aðilunum skriflega um niðurstöðuna. Sé leyfið veitt verður ekki krafist rökstuðnings fyrir þeirri ákvörðun, en sé umsókn hafnað skal greint frá ástæðum þess í tilkynningu til aðilanna.

201. gr.

1. Ríkissaksóknari er sóknaraðili máls fyrir Hæstarétti, hvort sem hann hefur sjálfur áfrýjað héraðsdómi eða ákærði.

2. Þegar áfrýjun er ráðin gefur ríkissaksóknari út áfrýjunarstefnu þar sem skal greina:

a. heiti og númer sem málið bar fyrir héraðsdómi, fyrir hverjum héraðsdómstóli var leyst úr því og hvenær dómur var kveðinn upp,

b. nafn ákærða, kennitölu eða fæðingardag og heimili, svo og hver komi fram fyrir hans hönd við áfrýjun skv. 2. mgr. 197. gr. ef því er að skipta,

c. hver áfrýi héraðsdómi og nákvæmlega í hverju skyni það sé gert,

d. ef því er að skipta hvert sé nafn, kennitala og heimili þess sem haft hefur uppi kröfu skv. XXVI. kafla sem dæmd hefur verið að efni til fyrir héraðsdómi,

e. að málið verði tekið til meðferðar fyrir Hæstarétti í samræmi við tilkynningar sem aðilunum verði á síðari stigum sendar þaðan.

3. Hafi ríkissaksóknari áfrýjað héraðsdómi skal hann svo fljótt sem verða má fá áfrýjunarstefnu birta fyrir ákærða. Skal ákærða um leið gefinn kostur á að bera fram ósk um verjanda eða greina ella frá ósk sinni um að fá að flytja mál sitt sjálfur.

4. Hafi krafa skv. XXVI. kafla verið dæmd að efni til í héraði skal ríkissaksóknari láta birta áfrýjunarstefnu fyrir þeim sem með kröfuna fer. Sé um brotaþola að ræða skal honum um leið gefinn kostur á að bera fram ósk um réttargæslumann þá þegar eða með tilkynningu til Hæstaréttar.

5. Að því búnu sem að framan greinir sendir ríkissaksóknari Hæstarétti áfrýjunarstefnuna með sönnun fyrir birtingu hennar ásamt endurriti af héraðsdómi og tilkynningu ákærða um áfrýjun ef því er að skipta. Hæstiréttur skipar ákærða verjanda nema hann hafi óskað eftir að flytja mál sitt sjálfur, enda sé hann hæfur til þess að mati réttarins. Ef því er að skipta skipar Hæstiréttur enn fremur brotaþola réttargæslumann ef skilyrði eru til þess. Að því búnu tilkynnir Hæstiréttur eftir því sem við á ríkissaksóknara, ákærða, verjanda, brotaþola eða réttargæslumanni að málið hafi borist réttinum og hvaða auðkenni það hefur hlotið, svo og að tilkynnt verði frekar á síðara stigi um fresti hvers um sig til að leggja fram greinargerð í málinu af sinni hálfu.

202. gr.

1. Þegar áfrýjun er ráðin skal héraðsdómstóllinn, þar sem leyst var úr máli, verða við beiðni ríkissaksóknara um að afhenda honum dómsgerðir.

2. Þegar ríkissaksóknara hafa borist dómsgerðir skv. 1. mgr. og verjandi hefur verið skipaður skal ríkissaksóknari í samráði við verjanda búa til málgögn, en til þeirra teljast afrit þeirra málskjala og endurrita sem aðilarnir telja þörf á við úrlausn málsins eins og áfrýjun er háttað. Hæstarétti skulu síðan afhent málgögn í þeim fjölda eintaka sem hann telur þörf á, svo og dómsgerðir.

3. Hæstiréttur setur nánari reglur um frágang málgagna og dómsgerða.

203. gr.

1. Þegar málgögn hafa verið afhent skal Hæstiréttur veita þeim aðila, sem áfrýjað hefur, tiltekinn frest til að skila skriflegri greinargerð og gögnum sem hann kann enn að telja vanta og hann hyggst byggja mál sitt á fyrir Hæstarétti. Þegar greinargerð og gögn hafa borist skal gagnaðila veittur frestur til að skila greinargerð og gögnum af sinni hálfu. Ef því er að skipta skal að lokum veita kröfuhafa skv. XXVI. kafla frest til að skila greinargerð og gögnum. Þegar greinargerð er skilað til Hæstaréttar skal sá sem það gerir senda öðrum þeim sem að framan er getið afrit af henni, svo og af gögnum sem fylgja henni.

2. Í greinargerð málsaðila skal koma fram:

- a. hvers krafist sé fyrir Hæstarétti,
- b. hvort hann felli sig við lýsingu málsatvika í héraðsdómi og röksemdir fyrir niðurstöðu, en ef svo er ekki skal getið á stuttan og gagnorðan hátt í hverjum atriðum hann sé ósammála og hvernig hann rökstyðji í meginatriðum kröfur um breytingar á niðurstöðum héraðsdóms,
- c. athugasemdir við málatilbúnað gagnaðila ef þeirra er þörf,
- d. hvort hann hyggist enn leggja ný gögn fram fyrir Hæstarétti á síðara stigi og hver þau séu þá í meginatriðum.

3. Málsaðilum er heimilt að leggja frekari gögn fyrir Hæstarétt, en þau skulu þá afhent réttinum og kynnt gagnaðila ekki síðar en einni viku fyrir flutning máls. Frá þessu getur Hæstiréttur vikið ef sérstaklega stendur á, enda séu aðilar á það sáttir að ný gögn komi fram með skemmri fyrirvara. Ríkissaksóknara er þó jafnan heimilt að leggja fram nýtt sakavottorð ákærða við upphaf málflutnings.

204. gr.

1. Hæstiréttur getur kveðið upp dóm um frávísun máls frá réttinum vegna galla á málatilbúnaði þar fyrir dómi án þess að málflutningur fari áður fram. Á sama hátt getur Hæstiréttur ómerkt héraðsdóm ef verulegir gallar hafa verið á meðferð máls í héraði og vísað því frá héraðsdómi ef undirbúningi undir málshöfðun hefur verið áfátt í meginatriðum.

2. Nú er málatilbúnaði áfátt, án þess að nauðsynlegt þyki þó að vísa máli frá eða ómerkja héraðsdóm, og getur þá Hæstiréttur beint því til aðila að afla gagna um tiltekin atriði eða grípa til annarra aðgerða til að ráða bót á því sem áfátt er.

3. Áður en málflutningur fer fram getur Hæstiréttur tekið mál fyrir á dómþingi eftir þörfum til að ráða til lykta atriðum varðandi rekstur þess. Skulu aðilar kvaddir fyrir dóm með hæfilegum fyrirvara í þessu skyni.

205. gr.

1. Mál skal að jafnaði flutt munnlega fyrir Hæstarétti. Rétturinn getur þó ákveðið að mál verði skriflega flutt ef sérstakar ástæður mæla með því. Hann getur

einnig ákveðið að mál verði dómtekið án sérstaks málflutnings ef samhljóða óskir koma fram um það frá aðilum eða dómi er aðeins áfrýjað um ákvörðun viðurlaga.

2. Nú er ákveðinn munnlegur flutningur í máli, og skulu þá aðilarnir tilkynna Hæstarétti að fram komnum greinargerðum þeirra beggja eða allra hve langan tíma þeir áætli hvor eða hver fyrir sitt leyti að þurfi til að flytja málflutningsræðu. Hæstiréttur ákveður hvenær munnlegur málflutningur fer fram og tilkynnir það aðilum með hæfilegum fyrirvara. Um leið skal aðilum tilkynnt hve langan tíma þeir fái til að flytja málflutningsræður ef ekki er fallist á óskir þeirra í þeim efnum. Hæstiréttur getur við sama tækifæri beint til aðilanna að þeir afhendi hvor eða hver um sig með tilteknum fyrirvara stutt yfirlit um atvik máls í tímaröð, helstu röksemdir sínar og tilvísanir í fræðirit og dóma sem þeir hyggjast styðjast við í málflutningi.

3. Hæstiréttur getur ákveðið að munnleg sönnunarfærsla fari þar fram í þeim mæli sem hann telur þörf, enda þyki honum í ljósi atvika ástæða til að ætla að sú sönnunarfærsla geti haft áhrif á úrslit máls.

206. gr.

1. Áður en munnlegur málflutningur hefst á dómþingi skal gerð grein fyrir dómsorðum héraðsdóms og áfrýjunarstefnu að því leyti sem forseti telur þess þörf til skýringar á málflutningi. Verður svo flutt frumræða af hálfu ákærvalds, síðan ef því er að skipta af hálfu þess sem gerir kröfu skv. XXVI. kafla og loks af hálfu ákærða nema forseti hafi ákveðið aðra röð og aðilum verið tilkynnt það með hæfilegum fyrirvara fyrir málflutning. Eftir frumræður eiga aðilar kost á að færa fram stutt andsvör í sömu röð. Flytji verjandi málið af hálfu ákærða getur forseti heimilað ákærða sjálfum að koma að stuttum athugasemdum að loknum andsvörum verjanda.

2. Í málflutningi skal gera grein fyrir þeim atriðum í niðurstöðum héraðsdóms sem leitað er breytinga á, kröfum í þeim efnum og röksemdum fyrir þeim. Skal forðast málalengingar og málflutningi beint að þeim atriðum einum ásamt nauðsynlegri frásögn af öðru sem þarf samhengis vegna.

3. Forseti stýrir þinghaldi. Hann getur krafist að málflytjendur haldi sér við efnið og láti vera að fjalla um þá þætti máls sem ekki eru til endurskoðunar eða ástæðulaust er af öðrum sökum að gera frekari grein fyrir. Forseti getur stöðvað málflutning ef ræður verða langar úr hófi fram eða sett honum tímatakörk og við þau bundið enda á málflutning.

4. Að loknum málflutningi tekur Hæstiréttur málið til dóms.

207. gr.

1. Að því leyti sem taka þarf afstöðu til atriða varðandi rekstur máls fyrir Hæstarétti ræður hann þeim til lykta með ákvörðun, hvort sem ágreiningur er um þau milli aðila eða ekki, enda leiði ákvörðunin ekki til loka máls fyrir dóminum. Ákvörðun skal ekki rökstudd sérstaklega, en um efni hennar skal getið í þingbók eftir þörfum.

2. Úr öðrum atriðum máls leysir Hæstiréttur með dómi. Ef máli er vísað frá Hæstarétti má láta við það sitja að geta um ástæður þess í dómi, svo og um sakarkostnað. Sama gildir ef héraðsdómurinn er ómerktur og máli vísað heim eða því er vísað frá héraðsdómi.

3. Sé kveðið á um önnur málalok í dómi en getur í 2. mgr. skal greina þar frá kröfum aðila eftir því sem þörf er á svo að niðurstaða verði skýr. Að því leyti sem greinargerð um málsatvik er ábótavant í héraðsdómi skal bætt úr því í dómi Hæstaréttar. Ef og að því leyti sem niðurstöðu héraðsdóms er breytt skal það rökstutt í

dómi Hæstaréttar. Fallist Hæstiréttur á niðurstöðu héraðsdóms en ekki á röksemdir fyrir henni greinir hann frá rökum sínum eftir því sem þörf þykir.

4. Um dóma Hæstaréttar gilda að öðru leyti ákvæði 183. gr. eftir því sem getur átt við.

208. gr.

1. Refsing og önnur viðurlög á hendur ákærða verða ekki þyngd með dómi Hæstaréttar nema þess hafi verið krafist af hálfu ákærvalds. Ákvæðum héraðsdóms um kröfu skv. XXVI. kafla verður heldur ekki breytt nema þess hafi verið krafist af þeim sem breyting er til hagsbóta, hvort sem það er ákærði eða kröfuhafi. Að öðru leyti getur Hæstiréttur ávallt breytt dómi til hagsbóta ákærða þótt hann hafi ekki gert kröfu um það.

2. Hæstiréttur getur ekki endurmetið niðurstöðu héraðsdómara um sönnunargildi munnlegs framburðar nema hlutaðeigandi vitni eða ákærði hafi gefið skýrslu þar fyrir dómi.

3. Nú telur Hæstiréttur líkur fyrir að niðurstaða héraðsdómara um sönnunargildi munnlegs framburðar fyrir dómi kunni að vera röng svo að einhverju skipti um úrslit máls og vitni eða ákærði sem eiga í hlut hafa ekki gefið munnlega skýrslu fyrir Hæstarétti. Getur þá rétturinn fellt úr gildi héraðsdóm og meðferð málsins í héraði í þeim mæli að munnleg sönnunarfærsla geti farið þar fram eftir þörfum og leyst verði úr máli á ný. Sé héraðsdómur ómerktur samkvæmt þessu skulu þrír dómáttar skipa dóm í málinu við nýja meðferð þess í héraði og mega þeir ekki vera hinir sömu og áður fóru með það.

209. gr.

1. Dóm skal kveða upp svo fljótt sem unnt er eftir að mál er dómtekið og aldrei síðar en þegar fjórar vikur eru liðnar frá því. Verði því ekki komið við og hafi mál verið munnlega flutt skal endurtaka málflutning að því leyti sem Hæstarétti þykir nauðsynlegt.

2. Strax eftir dómtöku máls skulu dómáttar ræða með sér fyrir luktum dyrum röksemdir og niðurstöðu dóms. Fyrir málflutning felur forseti einum dómara að vera frummælandi á þeim fundi, en forseti stýrir þar ráðagerðum, ber fram spurningar, stuðlar að því að álit hvers dómara komi þar sem skýrast fram og telur atkvæði þeirra. Afl atkvæða ræður úrslitum. Að lokinni umræðu felur forseti frummælandanum að semja atkvæði að dómi. Greinist dómáttar í meiri og minni hluta semur frummælandinn atkvæði fyrir þann hluta sem hann heyrir til, en hinir dómáttarnir ákveða hver semji atkvæði þeirra. Dómari sem greiðir atkvæði með ómerkingu héraðsdóms eða frávísun máls og verður í minni hluta verður einnig að greiða atkvæði um efni máls. Dómáttar ganga í sameiningu frá dómi, með eða án sératkvæða.

3. Við uppkvaðningu dóms skal lesa upp dómsorð í heyranda hljóði á dómþingi eftir því sem þörf þykir. Ef sératkvæði er í dómi skal þess einnig getið.

210. gr.

Eftir því sem átt getur við fer að öðru leyti um meðferð og úrlausn sakamála fyrir Hæstarétti eftir ákvæðum þessara laga um meðferð máls í héraði.

XXXII. KAFLI

Endurupptaka óáfrýjaðs máls.

211. gr.

1. Nú hefur héraðsdómur gengið í sakamáli sem ekki hefur verið áfrýjað og áfrýjunarfrestur er liðinn, og getur þá Hæstiréttur orðið við beiðni manns, sem telur sig ranglega sakfelldan eða sakfelldan fyrir mun meira brot en það sem hann hefur framið, um að málið verði endurupptekið í héraði ef einhverju eftirtalinna skilyrða er fullnægt:

a. fram eru komin ný gögn sem ætla má að hefðu verulega miklu skipt fyrir niðurstöðu málsins ef þau hefðu komið fram áður en dómur gekk,

b. ætla má að lögregla, ákærandi, dómari eða aðrir hafi haft í frammi refsiverða háttsemi í því skyni að fá fram þau málalok sem orðin eru, svo sem ef vitni eða aðrir hafa vísvitandi borið ranglega fyrir dómi eða fölsuð skjöl verið lögð fram og það hefur valdið rangri niðurstöðu málsins,

c. verulegar líkur eru leiddar að því að sönnunargögn sem færð voru fram í máli hafi verið rangt metin svo að áhrif hafi haft á niðurstöðu þess,

d. verulegir gallar hafa verið á meðferð máls þannig að áhrif hafi haft á niðurstöðu þess.

2. Ef einhver sá sem vinnur að rannsókn eða meðferð sakamála fær vitneskju eða rökstuddan grun um atriði sem í 1. mgr. getur ber honum að veita dómfellda vitneskju um það.

3. Hæstiréttur getur orðið við beiðni ríkissaksóknara um að mál verði tekið upp á ný í héraði ef dómur hefur gengið þar, honum hefur ekki verið áfrýjað, áfrýjunarfrestur er liðinn og ákærði hefur verið sýknaður eða sakfelldur fyrir mun minna brot en hann var borinn sökum um ef:

a. ákærði hefur eftir að dómur gekk játað að hafa framið það brot sem hann var sakaður um eða önnur gögn hafa komið fram sem geta gefið ótvíræðar vísbendingar um sök hans, eða

b. svo stendur á sem um ræðir í b. lið 1. mgr.

4. Ríkissaksóknari getur beiðst endurupptöku máls til hagsbóta fyrir dómfellda ef hann telur atvik vera með einhverjum þeim hætti sem greinir í 1. mgr.

212. gr.

1. Beiðni um endurupptöku skal vera skrifleg og henni beint til Hæstaréttar. Í henni skal ítarlega rökstutt hvernig skilyrðum til endurupptöku teljist fullnægt. Gögn því til stuðnings skulu fylgja beiðninni.

2. Ef dómfelldi leitar endurupptöku og hann er sviptur frelsi er yfirmanni fangelsis skylt að koma beiðni hans á framfæri.

3. Ef beiðni um endurupptöku er bersýnilega ekki á rökum reist hafnar Hæstiréttur henni þegar í stað.

213. gr.

1. Verði ekki farið með beiðni um endurupptöku samkvæmt því sem í 3. mgr. 212. gr. segir skulu hún og gögnin, sem henni fylgdu, send til gagnaðila og hann krafinn um skriflega greinargerð um viðhorf sín til hennar innan tiltekins frests. Hafi dómfelldi borið fram beiðnina og staðið sjálfur að henni getur þó Hæstiréttur fyrst skipað honum verjanda og gefið honum kost á að gera beiðni á nýjan leik. Skylt er endranær að skipa dómfellda eða ákærða verjanda vegna beiðni um endurupptöku ef hann óskar eftir því.

2. Hæstiréttur getur ákveðið að beiðni um endurupptöku fresti réttaráhrifum dóms meðan á meðferð hennar stendur.

3. Við meðferð beiðni um endurupptöku getur Hæstiréttur beint því til ríkissaksóknara að hann hlutist til um rannsókn á nánar tilgreindum atriðum eða að

aflað verði sönnunargagna fyrir héraðsdómi. Dómfelldi eða ákærði getur jafnframt krafist þess að gagna verði aflað fyrir dómi. Um slíka gagnaöflun fer skv. XXI. kafla eftir því sem átt getur við.

4. Hæstiréttur getur gefið aðilum kost á að tjá sig munnlega um beiðni um endurupptöku á dómþingi.

5. Ef í ljós er leitt að beiðni um endurupptöku hafi gengið of skammt getur sá sem hana bar fram breytt henni því til samræmis.

214. gr.

1. Hæstiréttur tekur ákvörðun um hvort mál verði endurupptekið. Sé beiðni tekin til greina skal fyrri dómur í málinu falla úr gildi, annaðhvort að öllu leyti eða að hluta, nema Hæstiréttur ákveði að réttaráhrif hans haldist þar til nýr dómur hefur verið kveðinn upp. Í ákvörðun skal í meginatriðum greint frá ástæðum sem niðurstaða hennar er reist á.

2. Hafi endurupptaka verið heimiluð skal málið sæta meðferð á ný fyrir héraðsdómi eftir almennum reglum laga þessara í samræmi við ákvörðun Hæstaréttar skv. 1. mgr. Um áfrýjun á nýjum dómi gilda ákvæði XXXI. kafla.

3. Nú hefur mál verið endurupptekið eftir beiðni dómfellda, og má þá hlutur hans aldrei verða lakari en hann var eftir hinum upphaflega dómi.

4. Kostnaður af beiðni dómfellda um endurupptöku og af nýrri meðferð málsins ef á hana er fallist skal greiddur úr ríkissjóði nema dómfelldi hafi komið henni til leiðar með gögnum sem hann mátti vita að væru ósönn. Að öðru leyti fer um sakarkostnað eftir almennum reglum.

XXXIII. KAFLI

Endurupptaka máls sem hefur verið dæmt í Hæstarétti.

215. gr.

1. Hæstiréttur getur leyft samkvæmt beiðni að mál, sem þar hefur verið dæmt, verði tekið þar til meðferðar og dómsuppsögu á ný ef fullnægt er þeim skilyrðum sem greinir í 211. gr.

2. Um beiðni um endurupptöku máls fyrir Hæstarétti og meðferð hennar gilda ákvæði 212. og 213. gr. eftir því sem átt getur við. Hæstiréttur getur ákveðið að varadómarrar, einn eða fleiri, verði kvaddir til að taka ákvörðun um hvort mál skuli tekið þar upp á ný þótt ekki sé fullnægt almennum skilyrðum til að kveðja varadómara til starfa.

3. Hæstiréttur tekur ákvörðun um hvort mál verði endurupptekið. Sé beiðni tekin til greina skal fyrri dómur í málinu falla úr gildi, nema Hæstiréttur ákveði að réttaráhrif hans haldist þar til nýr dómur hefur verið kveðinn upp, en að öðru leyti þarf ekki að færa fram ástæður sem ákvörðun um endurupptöku er reist á. Sé beiðni hafnað skal í meginatriðum greint í ákvörðun frá ástæðum sem sú niðurstaða er reist á.

4. Nú hefur endurupptaka máls verið heimiluð, annaðhvort að öllu leyti eða að hluta, og skal þá upp frá því fara með það að því marki, sem heimildin nær, eftir almennum reglum XXXI. kafla eins og áfrýjunarstefna hefði verið gefin út á þeim tíma þegar endurupptaka var ráðin.

5. Að því leyti sem endurupptaka máls hefur verið heimiluð skal nýr dómur ganga í því fyrir Hæstarétti án tillits til þess hvort niðurstöðu sé breytt frá fyrra dómi.

6. Ákvæði 3. og 4. mgr. 214. gr. gilda um mál sem endurupptekið er fyrir Hæstarétti.

6. ÞÁTTUR

Sakarkostnaður og réttarfarssektir.

XXXIV. KAFLI

Sakarkostnaður.

216. gr.

1. Til sakarkostnaðar teljast óhjákvæmileg útgjöld vegna rannsóknar sakamáls og meðferðar þess, þar á meðal:

- a. þóknun verjanda og réttargæslumanns, svo og annar kostnaður vegna varnar sakbornings og réttargæslu fyrir brotþola,
- b. kostnaður og þóknun vitna,
- c. kostnaður við sérfræðilegar álitserðir, matsgerðir og afnot af aðstöðu eða munum annarra manna,
- d. kostnaður af birtingu ákæru, kvaðninga og annarra tilkynninga.

2. Þóknun dómtúlks, þýðanda eða kunnáttumanns skv. 12. gr. telst ekki til sakarkostnaðar. Af sakamáli greiðast heldur engin dómsmálagjöld.

217. gr.

1. Í dómi, viðurlagaákvörðun eða úrskurði, ef máli lýkur á þann veg, skal kveða á um hvort ríkissjóður eða ákærði skuli bera sakarkostnað. Sé ákærða gert að greiða sakarkostnað, hvort sem er að öllu leyti eða að hluta, skal tiltaka þá heildarfjárhæð sem honum ber að greiða. Sé ríkissjóði gert að greiða sakarkostnað skal fjárhæðin ekki tilgreind. Í báðum tilvikum skal þóknun verjanda og réttargæslumanns þó ávallt greind sérstaklega með tiltekinni fjárhæð.

2. Ákærandi skal taka saman yfirlit um þau útgjöld sem hlotist hafa af málinu fram að þingfestingu þess og teljast til sakarkostnaðar. Skal það yfirlit lagt fram í málinu þegar það er þingfest. Ef sakarkostnaður fellur til eftir þingfestingu skal ákærandi leggja fram yfirlit um þau viðbótarútgjöld áður en málinu lýkur, þó í síðasta lagi við upphaf aðalmeðferðar. Ef til álita kemur að vísa máli frá dómi eða ljúka því með öðrum hætti án dóms getur dómari beint því til ákæranda að leggja fram yfirlit um slík viðbótarútgjöld telji hann ástæðu til.

218. gr.

1. Nú er ákærði sakfelldur fyrir það brot eða þau brot sem honum eru gefin að sök, og skal honum þá gert að greiða sakarkostnað. Ef ákærði er sakfelldur fyrir sum brotin, en sýknaður af öðrum getur dómari gert honum að greiða ákveðið hlutfall sakarkostnaðar, en ákveðið að kostnaðurinn greiðist að öðru leyti úr ríkissjóði. Þó skal aldrei gera ákærða að greiða kostnað sem lögregla, ákærvald, verjandi eða réttargæslumaður hafa valdið vegna vanrækslu eða skeytingarleysis.

2. Nú er ákærði sýknaður af kröfu um refsingu og önnur viðurlög eða mál gegn honum fellur niður af hvaða ástæðu sem er, og verður honum þá ekki gert að greiða sakarkostnað, nema hann hafi orðið valdur að kostnaðinum með vísitandi og ólögum framferði við rannsókn máls eða meðferð þess.

219. gr.

1. Nú er höfðað mál gegn tveimur eða fleiri mönnum saman og þeir sakfelldir, og skal þá hvorum eða hverjum þeirra gert að greiða einum sér þóknun verjanda síns ef hann hefur fengið skipaðan annan verjanda en hinn eða hinir. Þá menn sem saman eru um verjanda skal dæma óskipt til að greiða þóknun hans.

2. Nú hafa báðir ákærðu eða allir tekið þátt í broti með vitund og vilja hvors eða hvers annars og eru sakfelldir í sama máli. Skal þá venjulega gera þeim óskipt að

greiða annan sakarkostnað en þóknun verjanda. Ef sammæli einhverra þeirra eða allra um brot hefur ekki verið slíkt skiptir dómari sakarkostnaði hlutfallslega milli þeirra.

3. Nú eru tveir eða fleiri menn hafðir fyrir sökum og annar eða sumir þeirra sýknaðir, en hinn eða hinir sakfelldir, og skal þá ríkissjóður bera þann hluta kostnaðar sem telja má að aðeins komi við hinum sýknaða eða sýknuðu, nema telja megi hinn sakfellda eða hina sakfelldu beinlínis hafa valdið honum. Ef ekki liggur nákvæmlega fyrir hve háa fjárhæð ríkissjóður skuli bera af þessum sökum metur dómari í hvaða hlutfalli eða hlutföllum hinn sakfelldi eða hinir sakfelldu skuli bera sakarkostnað á móti ríkissjóði.

220. gr.

1. Nú áfrýjar ákærði héraðsdómi og hann er sýknaður með öllu eða að hluta með dómi Hæstaréttar eða viðurlög eru þar milduð. Skal þá kostnaður af áfrýjun felldur á ríkissjóð eða honum skipt samkvæmt því sem segir í 1. mgr. 218. gr.

2. Nú áfrýjar ríkissaksóknari héraðsdómi og viðurlög eru ekki þyngd svo að neinu nemi með dómi Hæstaréttar. Skal þá kostnaður af áfrýjun felldur á ríkissjóð.

3. Kærumálskostnaður verður ekki dæmdur fyrir Hæstarétti nema máli sé þá lokið með dómi.

4. Eftir því sem við á fer að öðru leyti um sakarkostnað fyrir Hæstarétti samkvæmt því sem mælt er fyrir í 216.–219. gr.

221. gr.

1. Lagt skal út fyrir sakarkostnaði úr ríkissjóði. Sakarkostnaður sem sakfelldum manni er gert að greiða samkvæmt dómi, úrskurði eða viðurlagaákvörðun skal innheimtur hjá honum, eftir atvikum með fjárnámi og nauðungarsölu. Skal hann bera kostnað af þeim aðgerðum, svo og aðgerðum vegna fullnustu refsingar og annarra viðurlaga á hendur honum, til viðbótar sakarkostnaði.

2. Nú liggur nægilega ljóst liggur fyrir að sakfelldur maður hefur hvorki eignir né tekjur til að standa straum af sakarkostnaði sem honum hefur verið gert að greiða, og ber þá að falla frá kröfu á hendur honum um greiðslu kostnaðarins.

XXXV. KAFLI

Réttarfarssektir.

222. gr.

1. Dómari ákveður sektir samkvæmt reglum þessa kafla af sjálfsdáðum og renna þær í ríkissjóð. Þó má höfða sjálfstætt mál vegna brota sem varða sektum samkvæmt þessum kafla.

2. Ef refsing liggur að auki eftir öðrum lögum við broti sem ákvæði þessa kafla taka til má hafa kröfu um hana uppi í öðru máli án tillits til ákvörðunar um réttarfarssekt.

223. gr.

1. Ákveða má sekt á hendur ákæranda, verjanda eða réttargæslumanni fyrir:

- a. að valda af ásetningi óþörfum drætti á máli,
- b. að brjóta gegn banni skv. 1. eða 2. mgr. 11. gr.,
- c. að viðhafa ósæmileg ummæli, skrifleg eða munnleg, fyrir dómi um dómara eða aðra menn,
- d. að misbjóða virðingu dóms á annan hátt með framferði sínu í þinghaldi.

2. Ákærða eða öðrum þeim, sem gefur skýrslu fyrir dómi, má ákveða sekt fyrir brot gegn b., c. eða d. lið 1. mgr.

3. Ákveða má sekt á hendur öðrum en þeim sem ákvæði 1. og 2. mgr. taka til fyrir að brjóta gegn banni skv. 1. eða 2. mgr. 11. gr., að hlýða ekki fyrirskipunum dómara sem miða að því að halda uppi reglu á dómþingi eða að koma þar annars hneykslanlega eða ósæmilega fram.

4. Nú telur dómari að brotið hafi verið gegn 1.–3. mgr., en brot er smávægilegt að hans dómi. Getur hann þá ákveðið að víta þann brotlega í stað þess að gera honum sekt.

5. Fyrir Hæstarétti má ákveða sekt á hendur ákæranda eða verjanda ellegar þeim báðum í senn fyrir tilefnislaust málskot. Enn fremur má gera ákæranda, verjanda eða réttargæslumanni sekt fyrir vítaverða vanrækslu eða önnur glöp við meðferð máls í héraði eða við undirbúning eða meðferð máls fyrir Hæstarétti. Ákvæði 1.–4. mgr. taka til meðferðar máls fyrir Hæstarétti eftir því sem við getur átt.

224. gr.

1. Nú gengur dómur í máli, og skal þá sekt á hendur ákæranda, ákærða, verjanda eða réttargæslumanni ákveðin þar. Ef máli lýkur með öðrum hætti skulu sektir á hendur þeim ákveðnar í úrskurði.

2. Sektir á hendur öðrum en þeim sem greindir eru í 1. mgr. skulu ákveðnar í úrskurði jafnskjótt og brot er framið.

7. ÞÁTTUR

Ýmis ákvæði.

XXXVI. KAFLI

Sakaskrá o.fl.

225. gr.

1. Ríkissaksóknari skal halda sakaskrá fyrir allt landið þar sem skráð eru úrslit sakamála, þar á meðal þeirra mála sem lokið hefur verið með sektargerð lögreglu-stjóra eða lögreglumanna.

2. Ríkissaksóknari skal setja nánari reglur um gerð og varðveislu sakaskrár, svo og um sakavottorð.

226. gr.

Lögreglu er heimilt að skrá og varðveita upplýsingar um brotaferil einstakra manna og atriði sem varða einkahagi þeirra. Skal dómsmálaráðherra setja fyrirmæli í reglugerð um þetta, þar á meðal um að upplýsingum um brotaferil einstakra manna og aðra einkahagi þeirra skuli eytt þegar þeirra er ekki lengur þörf við rannsókn sakamála.

227. gr.

1. Ákærandi skal leggja sakavottorð ákærða fram í sakamáli við þingfestingu máls nema hann telji óþarft að líta til sakaferils hans við úrlausn málsins.

2. Hver og einn á rétt á að fá afhent sakavottorð eða upplýsingar um eigin sakaferil úr sakaskrá. Aðrir eiga því aðeins rétt á að fá aðgang að slíkum upplýsingum að sá sem hlut á að máli hafi veitt ótvírætt samþykki sitt til þess.

XXXVII. KAFLI

Bætur vegna sakamáls.

228. gr.

1. Maður sem borinn hefur verið sökum í sakamáli á rétt til bóta skv. 2. mgr. ef mál hans hefur verið fellt niður, fallið hefur verið frá saksókn gegn honum eða

hann verið sýknaður með endanlegum dómi án þess að það hafi verið gert vegna þess að hann var talinn ósakhæfur.

2. Dæma skal bætur vegna aðgerða skv. IX., X., XI., XIII. og XIV. kafla laga þessara ef skilyrði 1. mgr. eru fyrir hendi. Þó má fella niður bætur eða lækka þær ef sakborningur hefur valdið eða stuðlað að þeim aðgerðum sem hann reisir kröfu sína á.

3. Nú hefur maður ekki verið borinn sökum í sakamáli, og á hann þó engu að síður rétt til bóta ef hann hefur beðið tjón af þeim aðgerðum sem taldar eru upp í 2. mgr. Þó má fella niður bætur eða lækka þær ef hann hefur valdið eða stuðlað að þeim aðgerðum sem hann reisir kröfu sína á.

4. Maður sem hlotið hefur saklaus dóm í sakamáli, þolað refsingu eða refsikennd viðurlög á rétt til bóta. Þó má lækka bætur ef hann hefur átt sök á því að hann var ranglega dæmdur.

5. Bæta skal fjártjón og miska samkvæmt þessari grein, ef því er að skipta.

229. gr.

Sömu reglur gilda um aðilaskipti að bótakröfu skv. 228. gr. og um kröfu um bætur fyrir líkamstjón samkvæmt skaðabótalögum.

230. gr.

1. Sækja skal bótakröfu skv. 228. gr. í einkamáli á hendur ríkinu, en veita skal stefnanda, enda sé um einstakling að ræða, gjafsókn í héraði. Að öðru leyti fer um málsókn eftir almennum reglum.

2. Nú hefur ríkið verið dæmt til greiðslu bóta, og á það þá endurkröfu um þær á hendur lögreglumanni, ákæranda eða öðrum ef telja má þá hafa með ásetningi eða stórkostlegu gáleysi valdið þeim aðgerðum sem krafa var reist á eða framkvæmt þær með sama hætti.

3. Nú er rannsókn eða meðferð sakamáls tekin upp á ný og það kemur í ljós að manni hafi ranglega verið greiddar bætur skv. 228. gr. Ber honum þá að endurgreiða bætunarnar.

231. gr.

Maður sem hefur orðið fyrir þeim aðgerðum sem taldar eru í 228. gr. getur í stað bóta krafist vottorðs ríkissaksóknara um að í ljós hafi komið að hann hafi verið órétti beittur. Telji ríkissaksóknari að maður eigi rétt á slíku vottorði ber að láta honum það í té.

XXXVIII. KAFLI

Gildistaka, brottfall laga o.fl.

232. gr.

Lög þessi taka gildi 1. júlí 2007.

233. gr.

Við gildistöku laga þessara falla brott eftirfarandi lög og ákvæði einstakra laga:

1. Lög um meðferð opinberra mála, nr. 19 26. mars 1991, með áorðnum breytingum.
2. Í 1. málsl. 11. gr. tilskipunar um veiði á Íslandi frá 20. júní 1849, sbr. lög nr. 116/1990, orðin „og fer um mál út af þeim samkvæmt lögum um meðferð opinberra mála”.

3. Í 7. gr. laga um landamerki o.fl., nr. 41 28. nóvember 1919, sbr. lög nr. 116/1990, orðin „og fer um mál vegna þeirra að hætti opinberra mála”.
4. Í 2. gr. laga um heimild handa ríkisstjórninni til að banna flutning til landsins á varningi, sem stjórnin telur stafa sýkingarhættu af, nr. 8 18. maí 1920, sbr. lög nr. 116/1990, orðin „og sæta mál út af því meðferð opinberra mála”.
5. Í 107. gr. vatnalaga, nr. 15 20. júní 1923, sbr. lög nr. 116/1990, orðin „og um mál út af þeim fer að hætti opinberra mála”.
6. Í 33. gr. laga um skipströnd og vogrek, nr. 42 15. júní 1926, sbr. lög nr. 116/1990, orðin „og fer um mál út af brotunum að hætti opinberra mála”.
7. Í 32. gr. hjúalaga, nr. 22 7. maí 1928, sbr. lög nr. 116/1990, orðin „og fer um mál vegna þess að hætti opinberra mála”.
8. 3. mgr. 6. gr. laga um ráðstafanir til öryggis við siglingar, nr. 56 23. júní 1932, sbr. lög nr. 75/1982.
9. Í 5. gr. laga um ostrurækt, nr. 21 12. júní 1939, sbr. lög nr. 116/1990, orðin „og fer um mál út af þeim samkvæmt lögum um meðferð opinberra mála”.
10. 2. mgr. 3. gr. laga um heimild fyrir ríkisstjórnina til að banna að veita upplýsingar um ferðir skipa, nr. 9 12. febrúar 1940, sbr. lög nr. 116/1990.
11. 2. másl. 40. gr. laga um ófriðartryggingar, nr. 2 21. janúar 1944, sbr. lög nr. 10/1983.
12. Í 4. gr. laga um kirkju- og manntalsbækur (sálnaregistur), nr. 3 12. janúar 1945, orðin „og skulu mál út af brotum sæta meðferð opinberra mála”.
13. Í 9. gr. laga um fyrirhleðslu Héraðsvatna norður af Vindheimabrekkum, nr. 113 31. desember 1945, orðin „og skulu mál út af brotum sæta meðferð opinberra mála”.
14. Í 27. gr. laga um innlenda endurtryggingu, stríðsslysaftryggingu skipshafna o.fl., nr. 43 9. maí 1947, sbr. lög nr. 10/1983, orðin „og skal farið með brot á lögnum að hætti opinberra mála”.
15. 2. másl. 17. gr. laga um tilkynningu aðsetursskipta, nr. 73 25. nóvember 1952, sbr. lög nr. 10/1983.
16. Í 37. gr. laga um skógrækt, nr. 3 6. mars 1955, sbr. lög nr. 10/1983, orðin „og fer um mál út af þeim brotum að hætti opinberra mála”.
17. 67. gr. lyfsölulaga, nr. 30 29. apríl 1963.
18. 2. másl. 43. gr. laga um landgræðslu, nr. 17 24. apríl 1965.
19. 83. gr. orkulaga, nr. 58 29. apríl 1967, sbr. lög nr. 53/1985.
20. 11. gr. laga um getraunir, nr. 59 29. maí 1972.
21. 3. másl. 3. gr. laga um róðrartíma fiskibáta, nr. 47 25. apríl 1973.
22. 2. mgr. 10. gr. hjúkrunarlaga, nr. 8 13. mars 1974.
23. 3. mgr. 5. gr. laga um ávana- og fíkniefni, nr. 65 21. maí 1974.
24. 2. másl. 4. gr. laga um samræmda vinnslu sjávarafla og veiðar, sem háðar eru sérstökum leyfum, nr. 12. 25. apríl 1975.
25. 2. másl. 8. gr. laga um sálfræðinga, nr. 40 23. maí 1976, sbr. lög nr. 68/1988.
26. 2. mgr. 11. gr. laga um sjúkrahjálfun, nr. 58 31. maí 1976.
27. 2. mgr. 11. gr. laga um iðjuþjálfun, nr. 75 31. desember 1977.
28. 8. gr. laga um þroskaþjálfna, nr. 18 28. apríl 1978.
29. 4. mgr. 37. gr. laga um stimpilgjald, nr. 36 10. maí 1978.
30. 66. gr. laga um stjórn efnahagsmála o.fl., nr. 13 10. apríl 1979.
31. 6. mgr. 2. gr. laga um framkvæmd samnings um framtíðarsamvinnu ríkja varðandi fiskveiðar á Norðvestur-Atlantshafi, nr. 48 30. maí 1979.
32. 3. mgr. 99. gr. laga um aðbúnað, hollustuhætti og öryggi á vinnustöðum, nr. 46 28. maí 1980.

33. 9. gr. laga um lífeindafræðinga, nr. 99 29. desember 1980, sbr. lög nr. 35/2005.
34. 5. gr. laga um rétt manna til að kalla sig viðskiptafræðinga eða hagfræðinga, nr. 27 25. maí 1981.
35. 6. mgr. 3. gr. laga um aðild Íslands að samningi um framtíðarsamvinnu ríkja varðandi fiskveiðar á Norðaustur-Atlantshafi, nr. 68 29. maí 1981.
36. 2. másl. 6. gr. laga um þjóðsöng Íslendinga, nr. 7 8. mars 1983.
37. 2. mgr. 9. gr. laga um sjóntækjafraeðinga, nr. 17 24. apríl 1984.
38. 9. gr. ljósmæðralaga, nr. 67 28. maí 1984.
39. 2. másl. 4. gr. laga um bókasafnsfræðinga, nr. 97 28. maí 1984.
40. 2. mgr. 22. gr. laga um atvinnuréttindi skipstjórnarmanna á íslenskum skipum, nr. 112 31. desember 1984.
41. 2. mgr. 14. gr. laga um atvinnuréttindi vélfræðinga, vélstjóra og vélavarda á íslenskum skipum, nr. 113 31. desember 1984.
42. Í 70. gr. laga um afréttarmálefni, fjallskil o.fl., nr. 6 21. mars 1986, orðin „og skal fara með mál út af þeim að hætti opinberra mála”.
43. 2. másl. 18. gr. laga um skiptaverðmæti og greiðslumiðlun innan sjávarútvegsins, nr. 24 7. maí 1986, sbr. lög nr. 79/1994.
44. 2. mgr. 18. gr. laga um Rannsóknardeild fisksjúkdóma, nr. 50 6. maí 1986.
45. 18. gr. laga um lögskráningu sjómanna, nr. 43 30. mars 1987.
46. 2. mgr. 3. gr. laga um útflutningsleyfi o.fl., nr. 4 11. janúar 1988.
47. 25. gr. laga um eiturefni og hættuleg efni, nr. 52 18. maí 1988.
48. 31. gr. læknalaga, nr. 53 19. maí 1988.
49. 2. mgr. 5. gr. laga um ráðstafanir gegn umhverfismengun af völdum einnota umbúða fyrir drykkjarvörur, nr. 52 19. maí 1989.
50. 2. másl. 12. gr. laga um Hagþjónustu landbúnaðarins, nr. 63 29. maí 1989.
51. 25. gr. b. laga um stjórn fiskveiða, nr. 38 15. maí 1990, sbr. lög nr. 57/1996 og 85/2002.
52. 2. másl. 8. gr. laga um flokkun og mat á gærum og ull, nr. 57 16. maí 1990.
53. 9. gr. laga um félagsráðgjöf, nr. 95 28. september 1990.
54. Í 2. másl. 11. gr. laga um tryggingagjald, nr. 113 28. desember 1990, orðið „opinberrar”.
55. 2. mgr. 14. gr. laga um fjárfestingu erlendra aðila í atvinnurekstri, nr. 34 25. mars 1991, sbr. lög nr. 46/1996.
56. 2. mgr. 7. gr. laga um vinnslu afla um borð í skipum, nr. 54 16. maí 1992, sbr. lög nr. 58/1996 og 154/2002.
57. 7. gr. laga um sinubrennur og meðferð elds á víðavangi, nr. 61 1. júní 1992.
58. 3. mgr. 4. gr. laga um innflutning, nr. 88 17. nóvember 1992.
59. 2. mgr. 30. gr. laga um dýrasjúkdóma og varnir gegn þeim, nr. 25 7. apríl 1993.
60. 22. gr. laga um dýravernd, nr. 15 16. mars 1994.
61. 2. mgr. 9. gr. laga um eftirlit með fóðri, áburði og sáðvöru, nr. 22 29. mars 1994.
62. 60. gr. vegalaga, nr. 45 6. maí 1994.
63. 22. gr. laga um vernd, friðun og veiðar á villtum fuglum og villtum spendýrum, nr. 64 19. maí 1994, sbr. lög nr. 94/2004.
64. 2. másl. 9. gr. laga um merkingar og upplýsingaskyldu varðandi orkunotkun heimilistækja o.fl., nr. 72 11. maí 1994.
65. 1. mgr. 48. gr. lyfjalaga, nr. 93 20. maí 1994, sbr. lög nr. 55/1995 og 83/2004.

66. 2. mgr. 37. gr. laga um skipulag ferðamála, nr. 117 16. september 1994, sbr. lög nr. 73/1998.
67. 2. mgr. 7. gr. laga um lífræna landbúnaðarframleiðslu, nr. 162 31. desember 1994, sbr. lög nr. 150/2001.
68. 2. mgr. 10. gr. laga um skoðun kvikmynda og bann við ofbeldiskvikmyndum, nr. 47 7. mars 1995.
69. 3. mgr. 9. gr. laga um vernd Breiðafjarðar, nr. 54 8. mars 1995.
70. 1. mgr. 29. gr. laga um erfðabreyttar lífverur, nr. 18 2. apríl 1996.
71. 25. gr. laga um umgengni um nytjastofna sjávar, nr. 57 3. júní 1996.
72. 2. másl. 17. gr. laga um öryggi raforkuvirkja, neysluveitna og raffanga, nr. 146 27. desember 1996.
73. 3. mgr. 16. gr. laga um fiskveiðar utan lögsögu Íslands, nr. 151 27. desember 1996.
74. 2. másl. 1. mgr. 27. gr. laga um atvinnuleysistryggingar, nr. 12 13. mars 1997.
75. 3. másl. 21. gr. laga um vinnumarkaðsaðgerðir, nr. 13 13. mars 1997.
76. 2. mgr. 20. gr. laga um Tryggingasjóð sjálfstætt starfandi einstaklinga, nr. 46 22. maí 1997.
77. 2. mgr. 60. gr. skipulags- og byggingarlaga, nr. 73 28. maí 1997.
78. 3. mgr. 19. gr. laga um veiðar í fiskveiðilandhelgi Íslands, nr. 79 26. maí 1997.
79. 2. mgr. 21. gr. laga um eldi og heilbrigði sláturdýra, slátrun, vinnslu, heilbrigðisskoðun og gæðamat á sláturafurðum, nr. 96 27. maí 1997.
80. 2. mgr. 34. gr. laga um hollustuhætti og mengunarvarnir, nr. 7 12. mars 1998.
81. 3. mgr. 15. gr. laga um veiðar og vinnslu erlendra skipa í fiskveiðilandhelgi Íslands, nr. 22 8. apríl 1998.
82. 33. gr. laga um meðferð, vinnslu og dreifingu sjávarafurða, nr. 55 10. júní 1998.
83. 2. másl. 19. gr. laga um dýralækna og heilbrigðisþjónustu við dýr, nr. 66 15. júní 1998.
84. 2. mgr. 76. gr. laga um náttúruvernd, nr. 44 22. mars 1999.
85. 2. másl. 7. gr. laga um orkunýtnikröfur, nr. 51 17. maí 2000.
86. 2. mgr. 2. gr. laga um starfsréttindi tannsmiða, nr. 109 25. maí 2000.
87. 2. mgr. 13. gr. laga um lækningatæki, nr. 16 30. apríl 2001.
88. Í 1. mgr. 16. gr. laga um fólksflutninga og farmflutninga á landi, nr. 73 31. maí 2001, sbr. lög nr. 51/2005, orðin „og skal fara með slík mál að hætti opinberra mála”.
89. Í 1. mgr. 11. gr. laga um leigubifreiðar, nr. 134 21. desember 2001, orðin „og skal farið með mál út af slíkum brotum að hætti opinberra mála”.
90. 2. mgr. 13. gr. girðingarlaga, nr. 135 21. desember 2001.
91. 21. gr. laga um tóbaksvarnir, nr. 6 31. janúar 2002.
92. 2. másl. 22. gr. laga um geislavarnir, nr. 44 18. apríl 2002.
93. 2. másl. 8. gr. laga um útflutning hrossa, nr. 55 2. maí 2002.
94. 3. másl. 18. gr. laga um búfjárhald o.fl., nr. 103 15. maí 2002.
95. Í 10. tölul. 1. mgr. 41. gr. og 7. tölul. 1. mgr. 42. gr. laga um fjármálafyrirtæki, nr. 161 20. desember 2002, orðið „opinberri”.
96. 3. mgr. 22. gr. laga um aðild starfsmanna að Evrópufélögum, nr. 27 27. apríl 2004.
97. 2. másl. 9. gr. laga um þjóðgarðinn á Þingvöllum, nr. 47 1. júní 2004.
98. 2. másl. 49. gr. ábúðarlaga, nr. 80 9. júní 2004.
99. 2. másl. 56. gr. jarðalaga, nr. 81 9. júní 2004.
100. 2. mgr. 9. gr. laga um græðara, nr. 34 11. maí 2005.

101. Í 4. gr. laga um gæðamat á æðardúni, nr. 52 18. maí 2005, orðin „og sæta meðferð opinberra mála”.
102. 2. mgr. 26. gr. laga um skipan ferðamála, nr. 73 24. maí 2005.
103. 1. másl. 9. gr. laga um uppboðsmarkaði sjávarafla, nr. 79 24. maí 2005.
104. 3. mgr. 13. gr. laga um stafsmanualeigur, nr. 139 20. desember 2005.

234. gr.

Við gildistöku laga þessara breytast eftirfarandi ákvæði laga sem hér segir:

1. Almenn hegningarlög, nr. 19 12. febrúar 1940, með áorðnum breytingum:
 - a. Heiti IV. kafla verður: Einkarefsimál.
 - b. 24. gr. fellur brott.
 - c. Í 1. mgr. 25. gr. falla niður orðin „opinbera”, „eða það á því aðeins að fylgja málinu fram, að krafa sé um það gerð,” og „eða borið fram kröfuna”.
 - d. Í 3. mgr. 25. gr. falla niður orðin „eða bera fram kröfu um opinbera málshöfðun”.
 - e. 1. og 3. mgr. 26. gr. falla brott.
 - f. 2. mgr. 26. gr. verður svohljóðandi: Hafi fleiri en einum manni verið misboðið með sama verknaði getur hver um sig sótt hinn seka til refsingar í einkamáli, enda beri ákærvaldinu ekki að höfða mál út af brotinu.
 - g. 27. gr. fellur brott.
 - h. 3. mgr. 28. gr. fellur brott.
 - i. 1. mgr. 29. gr. verður svohljóðandi: Heimild til þess að höfða einkamál til refsingar fellur niður sé mál ekki höfðað áður en 6 mánuðir eru liðnir frá því að sá, sem heimildina hefur, fékk vitneskju um hinn seka. Nú andast sá, sem misgert var við, áður en frestur er liðinn, og getur þá sá, sem í stað hans kemur, ávallt höfðað einkamál á næstu 3 mánuðum eftir andlátíð, þótt frestur væri annars liðinn.
 - j. Í 2. másl. 2. mgr. 29. gr. falla brott orðin „kröfu gera um málssókn eða”.
 - k. 2. másl. 2. mgr. og 2. másl. 3. mgr. 59. gr. falla brott.
 - l. Við 59. gr. bætist ný málsgrein svohljóðandi: Mál samkvæmt þessari grein sæta meðferð eftir lögum um meðferð sakamála.
 - m. 6. másl. 62. gr. verður svohljóðandi: Mál samkvæmt þessari grein sæta meðferð eftir lögum um meðferð sakamála.
 - n. 3. mgr. 66. gr. verður svohljóðandi: Mál samkvæmt þessari grein sæta meðferð eftir lögum um meðferð sakamála.
 - o. Í 1. mgr. og 1. másl. 2. mgr. 68. gr. falla niður orðin „opinberu máli” og í stað þeirra kemur: sakamáli.
 - p. Í 1. másl. 6. mgr. 68. gr. falla niður orðin „opinbert mál” og í stað þeirra kemur: sakamál.
 - q. Í 1. másl. 1. mgr. og 1. másl. 2. mgr. 68. gr. a. falla niður orðin „opinberra mála” og í stað þeirra kemur: sakamála. Í 1. másl. 2. mgr. sömu greinar falla niður orðin „opinberu máli” og í stað þeirra kemur: sakamáli. Í sama málslið falla einnig niður orðin „opinberra mála” og í stað þeirra kemur: sakamála.
 - r. 2. másl. 1. mgr. og 2. másl. 2. mgr. 68. gr. a. falla brott.
 - s. Í 1. másl. 4. mgr. 82. gr. falla niður orðin „opinbers máls” og í stað þeirra kemur: sakamáls.

- t. Í 1. málsl. 5. mgr. 82. gr. falla niður orðin „opinbert mál” og í stað þeirra kemur: sakamál.
 - u. 4. másl. 5. mgr. 82. gr. fellur brott.
 - v. 3. másl. 2. mgr. 83. gr. b. verður svohljóðandi: Mál samkvæmt þessari málsgrein sætir meðferð eftir lögum um meðferð sakamála.
 - x. Í 97. gr. falla niður orðin „opinberri meðferð” og í stað þeirra kemur: meðferð sakamála.
 - y. Í 105. gr. falla niður orðin „opinberri meðferð” og í stað þeirra kemur: meðferð sakamála.
 - z. Í 3. mgr. 162. gr. falla niður orðin „opinberu máli” og í stað þeirra kemur: sakamáli.
 - þ. 2. mgr. 217. gr. verður svohljóðandi: Ákærvaldið höfðar mál út af broti samkvæmt 1. mgr. og skal það ekki gert nema almenningshagsmunir krefjist þess.
 - æ. Í 1. mgr. 232. gr. falla niður orðin „samkvæmt lögum um meðferð opinberra mála”.
 - ö. Í 1. másl. 242. gr. fellur niður orðið „ákæra” og í stað þess kemur: saksókn. Í 1. tölul. og a-, b- og c- lið 2. tölul. sömu greinar fellur einnig brott orðið „opinberri”.
2. Lög um þjóðfána Íslendinga og ríkisskjaldarmerkið, nr. 34 17. júní 1944, sbr. lög nr. 67/1998:
 - a. Í 8. gr. falla niður orðin „opinberra mála” og í stað þeirra kemur: sakamála.
 - b. 3. mgr. 14. gr. fellur brott.
 3. Lög um prentrétt, nr. 57 10. apríl 1956:
 - a. Í 1. másl. 1. mgr. 29. gr., sbr. lög 92/1991, falla niður orðin „opinberra mála” og í stað þeirra kemur: sakamála.
 - b. 1. mgr. 31. gr. fellur brott.
 4. Í lögum um framsal sakamanna til Danmerkur, Finnlands, Noregs og Svíþjóðar, nr. 7. 14. mars 1962, með áorðnum breytingum, hvarvetna sem vísað er til laga um meðferð opinberra mála kemur í viðeigandi beygingarfalli: lög um meðferð sakamála.
 5. Í 24. gr., 1. másl. 25. gr. og 1. tölul. 2. mgr. 26. gr. erfðalaga, nr. 8 14. mars 1962, falla niður orðin „opinberu máli” og í stað þeirra kemur: sakamáli.
 6. Lög um landsdóm, nr. 3 19. febrúar 1963, með áorðnum breytingum:
 - a. Í 1. mgr. 23. gr. falla niður orðin „opinberra mála” og í stað þeirra kemur: sakamála.
 - b. Í 4. másl. 24. gr. falla niður orðin „opinberra mála” og í stað þeirra kemur: sakamála.
 - c. 29. gr. fellur brott.
 - d. Í 31. gr. fellur niður orðið „refsimálum” og í stað þess kemur: sakamálum.
 - e. 2. másl. 4. mgr. 32. gr. fellur brott.
 - f. Í 51. gr. fellur niður orðin „einkamála” og í stað þess kemur: sakamála.
 7. Lög um fullnustu refsídóma, sem kveðnir hafa verið upp í Danmörku, Finnlandi, Noregi eða Svíþjóð, o.fl., nr. 69 12. desember 1963:
 - a. Í 2. mgr. 1. gr. fellur brott orðið „opinberum”.
 - b. Í 4. gr. a, sbr. lög nr. 15/2000, falla niður orðin „110. gr. laga um meðferð opinberra mála” og í stað þeirra kemur: 100. gr. laga um meðferð sakamála.

- c. Í 1. mgr. 22 gr. falla niður orðin „opinberra mála” og í stað þeirra kemur: sakamála.
- 8. 15. gr. laga um verslun með áfengi og tóbak, nr. 63 28. maí 1969, sbr. lög nr. 95/1995, verður svohljóðandi: Brot gegn lögnum varða sektum nema þyngri refsing liggji við samkvæmt öðrum lögum.
- 9. 6. gr. laga um bann við losun hættulegra efna í sjó, nr. 20 21. apríl 1972, verður svohljóðandi: Brot gegn lögum þessum varða sektum.
- 10. 59. gr. höfundalaga, nr. 73 29. maí 1972, sbr. lög nr. 78/1984:
 - a. Í 1. mgr. fellur brott orðið „opinberri”.
 - b. Í 2. mgr. falla niður orðin „opinberrar ákæru” og í stað þeirra kemur: þess að ákæra verði gefin út.
 - c. Í 3. mgr. fellur brott orðið „opinberri”.
- 11. Lög um norræna vitnaskyldu, nr. 82 31. maí 1976, sbr. lög nr. 19/1991:
 - a. Í 2. mgr. 1. gr. falla niður orðin „opinberra mála” og í stað þeirra kemur: sakamála.
 - b. Í 1. mgr. 5. gr. falla niður orðin „opinberra mála” og í stað þeirra kemur: sakamála.
 - c. Í 1. másl. 2. mgr. 5. gr. falla niður orðin „opinberum málum” og í stað þeirra kemur: sakamálum
- 12. Í 1. másl. 15. gr. laga um lyfjafræðinga, nr. 35 11. maí 1978, falla niður orðin „opinberu máli” og í stað þeirra kemur: sakamáli.
- 13. Lög um framsal sakamanna og aðra aðstoð í sakamálum, nr. 13 17. apríl 1984, með áorðnum breytingum:
 - a. Hvarvetna þar sem vísað er til laga um meðferð opinberra mála kemur í viðeigandi beygingarfalli: lög um meðferð sakamála.
 - b. Í 3. mgr. 13. gr. falla niður orðin „opinberra mála” og í stað þeirra kemur: sakamála.
 - c. Í 23. gr. b. falla niður orðin „opinbers máls” og í stað þeirra kemur: sakamáls.
- 14. Í 2. mgr. 226. gr. siglingalaga, nr. 34 19. júní 1985, sbr. lög nr. 19/1991, falla niður orðin „opinberra mála” og í stað þeirra kemur: sakamála.
- 15. 74. gr. sjómannalaga, nr. 35 19. júní 1985:
 - a. Í 1. mgr., sbr. lög 53/1990, falla niður orðin „opinberri málssókn” og í stað þeirra kemur: saksókn
 - b. Í 3. mgr. falla niður orðin „opinberra mála” og í stað þeirra kemur: sakamála.
- 16. 1. mgr. 13. laga um Verðlagsráð sjávarútvegsins, nr. 43 4. júní 1985, sbr. lög nr. 84/1991, verður svohljóðandi: Brot gegn lögum þessum og reglum settum samkvæmt þeim varða sektum nema þyngri refsing liggji við samkvæmt öðrum lögum.
- 17. Í 3. mgr. 2. gr. laga um ríkislögmann, nr. 51 24. júní 1985, falla niður orðin „opinberum málum” og í stað þeirra kemur: sakamálum.
- 18. Í 1. másl. 1. mgr. 18. gr. laga um skráningu skipa, nr. 115 31. desember 1985, falla niður orðin „opinberra mála” og í stað þeirra kemur: sakamála.
- 19. Í 2. másl. 16. gr. laga um lögskráningu sjómanna, nr. 43 30. mars 1987, sbr. lög nr. 92/1991, falla niður orðin „opinberu máli” og í stað þeirra kemur: sakamáli.
- 20. Lög um staðgreiðslu opinberra gjalda, nr. 45 30. mars 1987, með áorðnum breytingum:

- a. Í 1. málsli. 4. mgr. 25. gr., falla niður orðin „opinberra mála” og í stað þeirra kemur: sakamála.
 - b. Í 2. málsli. 4. mgr. 25. gr. falla niður orðin „opinberrar rannsóknar” og í stað þeirra kemur: rannsóknar lögreglu.
 - c. Í fyrirsögn við 31. gr. fellur brott orðið „opinber”.
 - d. Í 1. málsli. 1. mgr. 31. gr. fellur brott orðið „opinberrar”.
 - e. Í 1. málsli. 2. mgr. 31. gr. falla niður orðin „opinberrar meðferðar” og í stað þeirra kemur: rannsóknar lögreglu.
 - f. Í 4. mgr. 31. gr. falla niður orðin „opinberrar rannsóknar” og í stað þeirra kemur: rannsóknar lögreglu.
 - g. 5. mgr. 31. gr. verður svohljóðandi: Greiðslukröfu má hafa uppi og dæma í sakamáli vegna brota á lögunum.
21. Umferðarlög, nr. 50 30. mars 1987:
- a. Í 1. málsli. 2. mgr. 97. gr. falla niður orðin „opinberu máli” og í stað þeirra kemur: sakamáli.
 - b. Í 2. málsli. 1. mgr. 103. gr. falla niður orðin „opinberra mála” og í stað þeirra kemur: sakamála.
 - c. Í 105. gr. falla niður orðin „opinberu máli” og í stað þeirra kemur: sakamáli.
 - d. Í 1. málsli. 2. mgr. 107. gr. falla niður orðin „opinberra mála” og í stað þeirra kemur: sakamála.
22. Lög um virðisaukaskatt, nr. 50 24. maí 1988, með áorðnum breytingum:
- a. Í 1. málsli. 5. mgr. 38. gr. falla niður orðin „opinberra mála” og í stað þeirra kemur: sakamála.
 - b. Í 2. málsli. 5. mgr. 38. gr. falla niður orðin „opinberrar rannsóknar” og í stað þeirra kemur: rannsóknar lögreglu.
 - c. Í 1. málsli. 1. mgr. 41. gr. fellur brott orðið „opinberrar”.
 - d. Í 1. málsli. 2. mgr. 41. gr. falla niður orðin „opinberrar meðferðar” og í stað þeirra kemur: rannsóknar lögreglu.
 - e. Í 4. mgr. 41. gr. falla niður orðin „opinberrar rannsóknar” og í stað þeirra kemur: rannsóknar lögreglu.
 - f. 5. mgr. 41. gr. verður svohljóðandi: Skattakröfu má hafa uppi og dæma í sakamáli vegna brota á lögunum.
23. Lög um aðför, nr. 90 1. júní 1989:
- a. Í 3. málsli. 1. mgr. 29. gr. falla niður orðin „opinberra mála” og í stað þeirra kemur: sakamála.
 - b. Í 5. málsli. 3. mgr. 30. gr. falla niður orðin „opinberra mála” og í stað þeirra kemur: sakamála.
 - c. Í 3. málsli. 2. mgr. 31. gr. falla niður orðin „opinberra mála” og í stað þeirra kemur: sakamála.
24. Í 1. málsli. 1. mgr. 4. gr. laga um skipti á dánarbúum o.fl., nr. 20 23. mars 1991, falla niður orðin „opinbert mál” og í stað þeirra kemur: sakamál
25. Lög um gjaldþrotaskipti o.fl., nr. 21 26. mars 1991:
- a. Í 1. málsli. 3. mgr. 83. gr. falla niður orðin „opinberra mála” og í stað þeirra kemur: sakamála.
 - b. Í 1. málsli. 1. mgr. 116. gr. falla niður orðin „opinbert mál” og í stað þeirra kemur: sakamál.
26. Í 2. málsli. 82. gr. laga um samvinnufélög, nr. 22 27. mars 1991, sbr. lög nr. 144/1994, falla niður orðin „opinberu máli” og í stað þeirra kemur: sakamáli.
27. Lög um meðferð einkamála, nr. 91 31. desember 1991:

- a. Í 2. mgr. 24. gr. falla niður orðin „opinberra mála” og í stað þeirra kemur: sakamála.
 - b. Í 1. másl. 3. mgr. 102. gr. falla niður orðin „opinbert mál” og í stað þeirra kemur: sakamál. Í sama málslið fellur brott orðið „opinber”. Í þessum málslið falla einnig niður orðin „opinbers máls” og í stað þeirra kemur: sakamáls.
28. 1. mgr. 22. gr. laga um yfirskattanefnd, nr. 30 27. mars 1992:
- a. Í 1. másl. falla niður orðin „opinberrar rannsóknar” og í stað þeirra kemur: rannsóknar lögreglu.
 - b. Í 2. másl. falla niður orðin „opinberra mála” og í stað þeirra kemur: sakamála.
29. Í 2. másl. 11. gr. laga um sérstakt gjald vegna ólögmæts sjávaraflla, nr. 37 27. maí 1992, fellur brott orðið „opinber”. Í sama málslið falla niður orðin „opinbers máls” og í stað þeirra kemur: sakamáls.
30. Í 1. másl. 3. mgr. 15. gr. stjórnarsýslulaga, nr. 37 30. apríl 1993, falla niður orðin „og saksóknar í opinberu mál” og í stað þeirra kemur: sakamáls og saksóknar.
31. Í 2. mgr. 18. gr. skaðabótalaga, nr. 50 19. maí 1993, falla niður orðin „opinberu máli” og í stað þeirra kemur: sakamáli.
32. Lög um alþjóðlega samvinnu um fullnustu refsídóma, nr. 56 19. maí 1993, sbr. lög nr. 15/2000:
- a. Í 1. mgr. 16. gr. falla niður orðin „2. mgr. 115. gr. laga um meðferð opinberra mála” og í stað þeirra kemur: 149. gr. laga um meðferð sakamála.
 - b. Í 1. másl. 3. mgr. og 4. mgr. 17. gr. og 2. másl. 3. mgr. og 2. másl. 4. mgr. 25. gr. falla niður orðin „110. gr. laga um meðferð opinberra mála” og í stað þeirra kemur: 100. gr. laga um meðferð sakamála.
 - c. Í 3. másl. 18. gr. falla niður orðin „X. kafla laga um meðferð opinberra mála” og í stað þeirra kemur: 88. gr. laga um meðferð sakamála.
 - d. Í 1. másl. 1. mgr. 28. gr. falla niður orðin „opinberra mála” og í stað þeirra kemur: sakamála.
33. 1. mgr. 82. gr. laga um framleiðslu, verðlagningu og sölu á búvörum, nr. 99 8. september 1993, sbr. lög nr. 101/2002, verður svohljóðandi: Brot gegn lögum þessum og reglugerðum settum samkvæmt þeim varða sektum nema þyngri refsing liggi við samkvæmt öðrum lögum.
34. Í 1. másl. 6. mgr. 18. gr. laga um dýravernd, nr. 15 16. mars 1994, falla niður orðin „opinberu máli” og í stað þeirra kemur: sakamáli.
35. Í 1. másl. 3. mgr. 1. gr. laga um öflun álits EFTA-dómstólsins um skýringu sammings um Evrópska efnahagssvæðið, nr. 21 21. febrúar 1994, falla niður orðin „opinberra mála” og í stað þeirra kemur: sakamála.
36. Í lögum um réttaraðstoð við alþjóðadómstólinn sem fjallar um stríðsglæpi í fyrrum Júgóslavíu, nr. 49 9. maí 1994, hvarvetna sem vísað er til laga um meðferð opinberra mála kemur í viðeigandi beygingarfalli: lög um meðferð sakamála.
37. Í 10. tölul. 2. mgr. og 7. tölul. 4. mgr. 39. gr. laga um váttryggingastarfsemi, nr. 60 11. maí 1994, sbr. lög nr. 69/2001, falla niður orðin „opinberri rannsókn” og í stað þeirra kemur: rannsókn lögreglu.
38. Í 2. másl. 131. gr. laga um einkahlutafélög, nr. 138 28. desember 1994, falla niður orðin „opinberu máli” og í stað þeirra kemur: sakamáli.

39. 88. gr. laga um ársreikninga, nr. 144 29. desember 1994, sbr. lög nr. 37/1995 og 56/2003:
- a. Í 1. málsl. 1. mgr. falla niður orðin „opinberra mála” og í stað þeirra kemur: sakamála.
 - b. Í 2. málsl. 1. mgr. falla niður orðin „opinberrar rannsóknar” og í stað þeirra kemur: rannsóknar lögreglu.
 - c. Í 1. málsl. 2. mgr. fellur brott orðið „opinberrar”.
40. 41. gr. laga um bókhald, nr. 145 29. desember 1994, sbr. lög nr. 37/1995 og 48/2005:
- a. Í 1. málsl. 1. mgr. falla niður orðin „opinberra mála” og í stað þeirra kemur: sakamála.
 - b. Í 2. málsl. 1. mgr. falla niður orðin „opinberrar rannsóknar” og í stað þeirra kemur: rannsóknar lögreglu.
 - c. Í 1. málsl. 2. mgr. fellur brott orðið „opinberrar”.
41. Í 2. málsl. 157. gr. laga um hlutafélög, nr. 2 30. janúar 1995, falla niður orðin „opinberu máli” og í stað þeirra kemur: sakamáli.
42. Í 1. mgr. 2. gr. upplýsingalaga, nr. 50 24. maí 1996, falla niður orðin „eða saksókn í opinberu máli” og í stað þeirra kemur: sakamáls eða saksókn.
43. Í 2. málsl. 1. mgr. 27. gr. laga um réttindi og skyldur starfsmanna ríkisins, nr. 70 11. júní 1996, falla niður orðin „að hætti opinberra mála” og í stað þeirra kemur: lögreglu.
44. Í 1. mgr. 8. gr. laga um réttindi og skyldur kennara og skólustjórnenda í grunnskóla, nr. 72 11. júní 1996, falla niður orðin „opinberra mála” og í stað þeirra kemur: sakamála.
45. Lögreglulög, nr. 90 13. júní 1996, með áorðnum breytingum:
- a. Í c-lið 2. mgr. 2. gr. falla niður orðin „opinberra mála” og í stað þeirra kemur: sakamála.
 - b. Við 8. gr. bætist ný málsgrein svohljóðandi: 5. Lögreglustjórar og aðrir þeir sem fara með lögregluvald mega ekki rannsaka brot ef þeir eru vanhæfir til þess samkvæmt stjórnarsýslulögum, sbr. þó 5. mgr. 5. gr. Starfsmenn þess lögreglustjóra, sem vanhæfur er, geta þó rannsakað mál undir stjórn annars lögreglustjóra nema þeir séu sjálfir vanhæfir til að fara með málið samkvæmt stjórnarsýslulögum.
 - c. Við 1. mgr. 16. gr. bætast þrjú nýir stafliðir svohljóðandi:
 - c. ef hann á að afplána refsingu,
 - d. ef hann hefur leyfislaust vikið úr fangelsi,
 - e. ef rökstuddur grunur leikur á að hann hafi rofið í verulegum atriðum skilyrði sem honum hafa verið sett í skilorðsbundnum dóm, reynslulausn eða náðun.
 - d. Í 3. mgr. 17. gr. falla niður orðin „opinberra mála” og í stað þeirra kemur: sakamála.
46. Lög um staðgreiðslu skatts á fjármagnstekjur, nr. 94 14. júní 1996, sbr. lög nr. 134/2005:
- a. Í 2. málsl. 4. mgr. 15. gr. falla niður orðin „opinberrar rannsóknar” og í stað þeirra kemur: rannsóknar lögreglu.
 - b. Í 1. málsl. 1. mgr. 20. gr. fellur brott orðið „opinberrar”.
 - c. Í 1. málsl. 2. mgr. 20. gr. falla niður orðin „opinberrar meðferðar” og í stað þeirra kemur: rannsóknar lögreglu.
 - d. Í 1. málsl. 4. mgr. 20. gr. falla niður orðin „Rannsóknarlögregla ríkisins” og í stað þeirra kemur: Ríkislögreglustjóri. Í sama málslið

- falla einnig niður orðin „opinberra mála” og í stað þeirra kemur: sakamála.
- e. Í 2. málsl. 4. mgr. 20. gr. falla niður orðin „opinberrar rannsóknar” og í stað þeirra kemur: rannsóknar lögreglu.
 - f. 5. mgr. 20. gr. verður svohljóðandi: Greiðslukröfu má hafa uppi og dæma í sakamáli vegna brota á lögunum.
47. Sóttvarnalög, nr. 19 17. apríl 1997:
- a. Í 3. málsl. 2. mgr. 15. gr. falla niður orðin „opinberra mála” og í stað þeirra kemur: sakamála.
 - b. 1. mgr. 19. gr. fellur brott.
48. Í 2. málsl. 45. gr. laga um vörumerki, nr. 45 22. maí 1997, falla niður orðin „opinberu máli” og í stað þeirra kemur: sakamáli.
49. 5. mgr. 8. gr. laga um varnir gegn snjóflóðum og skriðuföllum, nr. 49 23. maí 1997, verður svohljóðandi: Nú fer fram rannsókn á ætlaðri refsiverðri háttsemi í tengslum við ofanflóð og er slík rannsókn óháð rannsókn samkvæmt þessari grein.
50. Lögræðislög, nr. 71 28. maí 1997:
- a. Í 1. málsl. 3. mgr. 10. gr. og 2. málsl. 1. mgr. 31. gr. falla niður orðin „opinberra mála” og í stað þeirra kemur: sakamála.
 - b. Í 3. mgr. 78. gr. falla niður orðin „opinberu máli” og í stað þeirra kemur: sakamáli.
51. Í 2. málsl. 5. mgr. 7. gr. laga um umboðsmann Alþingis, nr. 85 27. maí 1997, falla niður orðin „opinberra mála” og í stað þeirra kemur: sakamála.
52. 4. gr. laga um kjaramál fiskimanna, nr. 10 27. mars 1998, verður svohljóðandi: Brot gegn 3. gr. laganna varðar sektum ef ekki liggja við þyngri refsingar samkvæmt öðrum lögum.
53. 29. gr. laga um dómstóla, nr. 15 25. mars 1998:
- a. Í 3. málsl. 1. mgr. falla niður orðin „opinber rannsókn” og í stað þeirra kemur: rannsókn lögreglu. Í sama málslið falla niður orðin „opinbert mál” og í stað þeirra kemur: sakamál.
 - b. Í 3. málsl. 3. mgr. fellur brott orðið „opinberri”. Í sama málslið falla niður orðin „opinberu máli” og í stað þeirra kemur: sakamáli.
54. 24. gr. laga um verslunaratvinnu, nr. 28 8. apríl 1998, sbr. lög nr. 94/2002:
- a. 1. mgr. fellur brott.
 - b. Í 2. málsl. 4. mgr. falla niður orðin „opinberu máli” og í stað þeirra kemur: sakamáli.
55. Lög um loftferðir, nr. 60 10. júní 1998, með áorðnum breytingum:
- a. Í 3. mgr. 141. gr. falla niður orðin „opinberu máli” og í stað þeirra kemur: sakamáli.
 - b. Í 3. málsl. 1. mgr. 143. gr. falla niður orðin „opinberra mála” og í stað þeirra kemur: sakamála.
 - c. 4. málsl. 1. mgr. 143. gr. fellur brott.
56. Lög um lögmenn, nr. 77 15. júní 1998:
- a. Í 2. mgr. 2. gr. falla niður orðin „opinber mál” og í stað þeirra kemur: sakamál.
 - b. Í 2. málsl. 3. mgr. 9. gr. falla niður orðin „opinber mál” og í stað þeirra kemur: sakamál.
 - c. Í 1. mgr. 20. gr. falla niður orðin „opinberu máli” og í stað þess kemur: sakamáli.

57. Í 1. og 2. másl. 4. mgr. 9. gr. laga um opinbert eftirlit með fjármálastarfsemi, nr. 87 16. júní 1998, sbr. lög nr. 11/2003, falla niður orðin „opinberra mála” og í stað þeirra kemur: sakamála.
58. Í 1. mgr. 5. gr. laga um vegabréf, nr. 136 22. desember 1998, falla niður orðin „opinberra mála” og í stað þeirra kemur: sakamála.
59. Lög um Schengen-upplýsingakerfið á Íslandi, nr. 16 14. apríl 2000:
- Í d-lið 1. mgr. 6. gr. falla niður orðin „opinberu máli” og í stað þeirra kemur: sakamáli.
 - Í a-lið 7. gr. falla niður orðin „opinbers máls” og í stað þeirra kemur: sakamáls.
 - Í 8. gr. falla niður orðin „opinberu máli” og í stað þeirra kemur: sakamáli.
60. Í 1. mgr. 119. gr. laga um kosningar til Alþingis, nr. 24 16. maí 2000, falla niður orðin „opinberra mála” og í stað þeirra kemur: sakamála.
61. Í 2. másl. 2. mgr. 27. gr. útlagslaga, nr. 53 17. maí 2000, falla niður orðin „opinbera málssókn” og í stað þeirra kemur: saksókn. Í sama málslið falla brott orðin „opinber” og „opinberri”.
62. Lög um rannsókn sjóslysa, nr. 68 20. maí 2000:
4. mgr. 1. gr. verður svohljóðandi: Nú fer fram rannsókn á ætlaðri refsiverðri háttsemi í tengslum við sjóslys og er slík rannsókn óháð rannsókn samkvæmt lögum þessum.
 - Í 1. másl. 1. mgr. 12. gr. falla niður orðin „opinberum málum” og í stað þeirra kemur: sakamálum.
63. Í 1. másl. 1. mgr. 27. gr. laga um brunavarnir, nr. 75 23. maí 2000, falla niður orðin „opinberra mála” og í stað þeirra kemur: sakamála.
64. 37. gr. laga um skráningu og mat fasteigna, nr. 6 6. febrúar 2001, verður svohljóðandi: Brot gegn ákvæðum laga þessara varða sektum nema þyngri refsing liggi við samkvæmt öðrum lögum.
65. Lög um framkvæmd Rómarsamþykktar um Alþjóðlega sakamáladómstólinn, nr. 43 19. maí 2001:
- Í 2. másl. 2. mgr. 3. gr., 2. másl. 1. mgr. 4. gr. og 2. mgr. 5. gr. falla niður orðin „opinberra mála” og í stað þeirra kemur: sakamála.
 - Í 2. mgr. 6. gr. falla niður orðin „VII. kafli laga um meðferð opinberra mála” og í stað þeirra kemur: V. kafli laga um meðferð sakamála.
66. 3. mgr. 37. gr. laga um hönnun, nr. 46 19. maí 2001:
- Í 2. másl. fellur brott orðið „opinberri”.
 3. másl. fellur brott.
67. Í 3. mgr. 16. gr. laga um áhafnir íslenskra farþegaskipa og flutningaskipa, nr. 76 31. maí 2001, falla niður orðin „opinberra mála” og í stað þeirra kemur: sakamála.
68. Í 1. másl. 1. mgr. 6. gr. laga um flutning menningarverðmæta úr landi og um skil menningarverðmæta til annarra landa, nr. 105 31. maí 2001, falla niður orðin „opinberu dómsmáli” og í stað þeirra kemur: sakamáli.
69. Barnaverndarlög, nr. 80 10. maí 2002:
- Í 2. mgr. 18. gr. falla niður orðin „opinberum málum” og í stað þeirra kemur: sakamálum. Í sömu málsgrein falla einnig niður orðin „opinberra mála” og í stað þeirra kemur: sakamála.
 - Í 3. másl. 37. gr. falla brott orðin „um meðferð opinberra mála”.
70. Lög um útlendinga, nr. 96 15. maí 2002:

- a. 1. máls. 27. gr. falla niður orðin „opinbers máls” og í stað þeirra kemur: sakamáls.
 - b. Í 3. mgr. 34. gr. falla niður orðin „VI. kafla laga um meðferð opinberra mála” og í stað þeirra kemur: IV. kafla laga um meðferð sakamála.
 - c. Hvarvetna í lögnum þar sem vísað er til laga um meðferð opinberra mála kemur í viðeigandi beygingarfalli: lög um meðferð sakamála.
71. 69. gr. laga um verðbréfavíðskipti, nr. 33 20. mars 2003, sbr. lög nr. 31/2005:
- a. Í 3. máls. 2. mgr. verður svohljóðandi: Um skilyrði slíkrar kröfu fer eftir 1. mgr. 83. gr. laga um meðferð sakamála og um meðferð hennar fer eftir XV. kafla sömu laga.
 - b. Í 2. máls. 4. mgr. falla niður orðin „85. gr. laga um meðferð opinberra mála, nr. 19/1991,” og í stað þeirra kemur: 88. gr. laga um meðferð sakamála.
72. Lög um eftirlit með skipum, nr. 47 20. mars 2003:
- a. 1. mgr. 26. gr. fellur brott.
 - b. Í 2. mgr. 26. gr. falla niður orðin „höfðar opinbert mál út af brotum” og í stað þeirra kemur: gefur út ákæru vegna brota á.
 - c. Í 29. gr. falla niður orðin „og lúta meðferð opinberra mála”.
73. Í 2. máls. 3. mgr. 25. gr. raforkulaga, nr. 65 27. mars 2003, falla niður orðin „opinberra mála” og í stað þeirra kemur: sakamála.
74. Í 2. máls. 7. mgr. 5. gr. laga um Póst- og fjarskiptastofnun, nr. 69 24. mars 2003, falla niður orðin „opinberra mála” og í stað þeirra kemur: sakamála.
75. Lög um fjarskipti, nr. 81 26. mars 2003, sbr. lög nr. 78/2005:
- a. Í 1. máls. 3. mgr. 42. gr. falla niður orðin „opinberra mála” og í stað þeirra kemur: sakamála.
 - b. Í 2. máls. 3. mgr. 47. gr. falla niður orðin „opinbers máls” og í stað þeirra kemur: sakamáls.
 - c. Í 3. máls. 3. mgr. 47. gr. falla niður orðin „opinberra mála” og í stað þeirra kemur: sakamála.
 - d. Við 47. gr. bætist ný málsgrein, sem verður 4. mgr., svohljóðandi: Í þágu rannsóknar máls er lögreglu heimilt að leggja fyrir fjarskiptafyrirtæki að varðveita þegar í stað tölvugögn, þar með talin gögn um tölvusamskipti. Fyrirmæli lögreglu geta eingöngu tekið til gagna sem þegar eru fyrir hendi. Í fyrirmælunum á að koma fram hvaða gögn eigi að varðveita og hve lengi, en sá tími má þó ekki vera lengri en 90 dagar.
76. Í 3. mgr. 26. gr. laga um Ábyrgðarsjóð launa, nr. 88 26. mars 2003, falla niður orðin „opinberrar rannsóknar” og í stað þeirra kemur: rannsóknar lögreglu.
77. Lög um tekjuskatt, nr. 90 7. maí 2003, með áorðnum breytingum:
- a. Í 2. máls. 4. mgr. 94. gr. falla niður orðin „opinberrar rannsóknar” og í stað þeirra kemur: rannsóknar lögreglu.
 - b. Í 7. mgr. 103. gr. falla niður orðin „opinberra mála” og í stað þeirra kemur: sakamála.
 - c. Í fyrirsögn 110. gr. fellur brott orðið „opinber”.
 - d. Í 1. máls. 1. mgr. 110. gr. fellur niður orðið „opinberrar”.
 - e. Í 1. máls. 2. mgr. 110. gr. falla niður orðin „opinberrar meðferðar” og í stað þeirra kemur: rannsóknar lögreglu.
 - f. Í 1. máls. 4. mgr. 110. gr. falla niður orðin „opinberrar rannsóknar” og í stað þeirra kemur: rannsóknar lögreglu.

- g. 5. mgr. 110. gr. verður svohljóðandi: Skattakröfu má hafa uppi og dæma í sakamáli vegna brota á lögnum.
78. Í 2. másl. 2. mgr. 12. gr. laga um erfðafjárskatt, nr. 14 26. mars 2004, falla niður orðin „opinberrar rannsóknar” og í stað þeirra kemur: rannsóknar lögreglu.
79. Lög um rannsókn flugslysa, nr. 35 7. maí 2004:
- a. Í 2. mgr. 2. gr. falla niður orðin „lögum nr. 19/1991, um meðferð opinberra mála,” og í stað þeirra kemur: lögum um meðferð sakamála.
- b. Í 1. mgr. 20. gr. falla niður orðin „opinberum málum” og í stað þeirra kemur: sakamálum.
- d. Í 1. másl. 2. mgr. 20. gr. falla niður orðin „opinberra mála” og í stað þeirra kemur: sakamála.
80. 18. gr. laga um olúgjald og kílómetragjald o.fl., nr. 87 9. júní 2004:
- a. Í 1. másl. 4. mgr. fellur brott orðið „opinberrar”.
- b. Í 4. másl. 4. mgr. falla niður orðin „opinberrar rannsóknar” og í stað þeirra kemur: rannsóknar lögreglu.
81. Lög um sölu fasteigna, fyrirtækja og skipa, nr. 99 9. júní 2004:
- a. Í 3. másl. 5. mgr. 21. gr. falla niður orðin „XI. kafla laga um meðferð opinberra mála” og í stað þeirra kemur: X. kafla laga um meðferð sakamála.
- b. 2. másl. 28. gr. fellur brott.
82. Lög um rannsóknarnefnd umferðarslysa, nr. 24 21. mars 2005:
- a. Í 2. mgr. 2. gr. falla niður orðin „opinberra mála, nr. 19/1991” og í stað þeirra kemur: sakamála.
- b. Í 4. mgr. 9. gr. falla niður orðin „opinberra mála” og í stað þeirra kemur: sakamála.
- c. Í 1. másl. 5. mgr. 12. gr. falla niður orðin „opinbers máls” og í stað þeirra kemur: sakamáls.
- d. Í 14. gr. falla niður orðin „opinberum málum” og í stað þeirra kemur: sakamálum.
83. Í 2. mgr. 20. gr. samkeppnislaga, nr. 44 19. maí 2005, falla niður orðin „opinberra mála” og í stað þeirra kemur: sakamála.
84. Lög um fullnustu refsingar, nr. 49 17. maí 2005:
- a. Í 2. másl. 2. mgr. 65. gr. falla niður orðin „1. mgr. 105. gr. laga um meðferð opinberra mála” og í stað þeirra kemur: XV. kafla laga um meðferð sakamála.
- b. Í 3. másl. 2. mgr. 65. gr. falla niður orðin „XVII. kafla laga um meðferð opinberra mála” og í stað þeirra kemur: XXX. kafla laga um meðferð sakamála.
- c. Í 1. másl. 2. mgr. 69. gr. fellur brott orðið „opinber”.
- d. Í 1. másl. 2. mgr. 77. gr. falla niður orðin „opinberra mála” og í stað þeirra kemur: sakamála.
85. Tollalög, nr. 88 18. maí 2005:
- a. Í 4. tölul. 42. gr. falla niður orðin „opinberra mála” og í stað þeirra kemur: sakamála.
- b. Í 161. gr. falla niður orðin „opinberu máli” og í stað þeirra kemur: sakamáli.
- c. Í fyrir sögn 163. gr. falla niður orðin „opinberra mála” og í stað þeirra kemur: sakamála.

- d. Í 1. mgr. 163. gr. falla niður orðin „opinberra mála” og í stað þeirra kemur: sakamála.
- e. Í 4. mgr. 183. gr. falla niður orðin „opinberra mála” og í stað þeirra kemur: sakamála.
- f. 1. mgr. 185. gr. fellur brott.
- g. Í 1. másl. 2. mgr. 185. gr. fellur brott orðið „þó”.
- h. Í 6. mgr. 185. gr. falla niður orðin „19. og 115. gr. laga nr. 19/1991, um meðferð opinberra mála” og í stað þeirra kemur: laga um meðferð sakamála.

XXXIX. KAFLI

Ákvæði til bráðabirgða.

235. gr.

1. Mál sem höfðað hefur verið fyrir gildistöku laga þessara á grundvelli heimilda í 1. eða 2. gr. eldri laga, sem ekki eiga sér samsvörun í 1. eða 2. gr. laga þessara, skulu þrátt fyrir það rekin áfram fyrir dómi, en eftir því sem átt getur við skal farið með þau og úr þeim leyst eftir fyrirætlum þessara laga.
2. Nú hefur fyrir gildistöku laga þessara verið lagt fyrir héraðsdómara mál sem eftir þann tíma ætti að sæta meðferð eftir XXVII. kafla, og skal þá farið svo með það eftir því sem átt getur við.
3. Mál sem réttilega hefur verið höfðað fyrir gildistöku laga þessara skal rekið áfram fyrir sama dómstóli þótt fara ætti með það á öðru varnarþingi eftir reglum VI. kafla.

236. gr.

Önnur mál en þau, sem um ræðir í 1. og 2. mgr. 235. gr., sem höfðuð hafa verið fyrir gildistöku laga þessara skulu eftir því sem átt getur við rekin áfram fyrir dómi eftir reglum þeirra að öðru leyti en því sem hér segir:

- a. Yfiraksonari skal taka við sókn máls sem höfðað hefur verið af lögreglustjóra, þar með talið ríkislögreglustjóra, fyrir gildistöku laga þessara ef ekki er lengur heimild fyrir ákærvaldi lögreglustjórans í ákvæðum III. kafla.
- b. Hafi mál verið úthlutað einum dómara til meðferðar eftir fyrirætlum eldri laga skal sú skipan standa þrátt fyrir ákvæði 3. gr.
- c. Ákærða skal ekki gefinn kostur á að leggja fram greinargerð skv. 165. gr. ef tími til aðalmeðferðar máls hefur þegar verið ákveðinn fyrir gildistöku laga þessara.
- d. Leyst skal úr einkaréttarkröfu, sem réttilega hefur verið höfð uppi samkvæmt eldri lögum, þótt hún fullnægi ekki skilyrðum XXVI. kafla.

237. gr.

Hafi verið krafist atbeina dómara til rannsóknaraðgerðar fyrir gildistöku laga þessara en því máli hefur ekki verið lokið skal eftir því sem átt getur við farið með kröfu um hana eftir ákvæðum XV. kafla upp frá því.

238. gr.

1. Lögreglurannsókn sem stendur yfir við gildistöku laga þessara skal upp frá því fara eftir ákvæðum þeirra, en ekki haggar það gildi þess sem þegar hefur verið gert.
2. Eftir gildistöku laga þessara má framkvæma rannsóknaraðgerð eftir reglum 2. þáttar þótt úrskurður dómara eða ákvörðun hans um heimild til hennar hafi verið kveðinn upp eða tekin eftir eldri lögum.

3. Úrskurður um að maður sæti gæsluvarðhaldi, sem kveðinn var upp fyrir gildistöku laga þessara, skal standa óraskaður svo lengi sem ákveðið var að gæsluvarðhald stæði. Frá því að lög þessi öðlast gildi verður maður þó ekki látinn sæta einangrun í gæsluvarðhaldi nema til þess standi heimild í 98. gr.

239. gr.

1. Ákvæðum XXIX. kafla verður beitt um endurupptöku máls sem lokið hefur verið á grundvelli 126. gr. eldri laga fyrir gildistöku laga þessara.
2. Fyrirmæli eldri laga um kærheimildir til Hæstaréttar gilda um úrskurði og ákvarðanir héraðsdómara sem kveðinir hafa verið upp eða teknar hafa verið fyrir gildistöku laga þessara. Að öðru leyti gilda ákvæði laga þessara um meðferð kærumála.
3. Nú hefur dómur verið kveðinn upp í héraði fyrir gildistöku laga þessara, og skal þá áfrýjunarfrestur fara eftir ákvæðum eldri laga. Verði slíkum dómi síðan áfrýjað eða hafi héraðsdómi verið áfrýjað fyrir gildistöku laga þessara skal ákvæðum þeirra beitt um meðferð málsins frá þeim tíma eftir því sem átt getur við.
4. Reglur XXXII. og XXXIII. kafla gilda um endurupptöku máls þótt það hafi verið dæmt fyrir gildistöku laga þessara.

240. gr.

1. Ákvæði 16. gr. um aðgang að gögnum taka aðeins til mála, sem ólokið er við gildistöku laga þessara. Um gögn mála, sem lokið hefur verið fyrir þann tíma, skal beitt reglum eldri laga.
2. Fyrirmæli XXXVII. kafla gilda um skaðabætur vegna atvika sem gerast eftir gildistöku laga þessara. Reglum eldri laga skal beitt um bætur fyrir það sem gerst hefur fyrir þann tíma.

Athugasemdir við lagafrumvarp þetta.

Þetta frumvarp hefur verið samið á vegum réttarfarsnefndar að tilhlutan dómsmálaráðherra. Við gerð þess hefur verið höfð hliðsjón af tillögum og ábendingum, sem fram hafa komið um æskilegar breytingar á núgildandi lögum nr. 19/1991 um meðferð opinberra mála, svo og af umræðum sem átt hafa sér stað um efni laganna hin síðari ár. Að auki hefur verið hugað sérstaklega að breytingum sem gerðar hafa verið nýlega á ákvæðum danskra og norskra laga á þessu réttarsviði.

Á þjóðveldisöld var ekki gerður neinn greinarmunur á þeim málum sem rekin voru fyrir dómstólum hér á landi. Fyrir áhrif frá kaþólsku kirkjunni tóku síðan smátt og smátt að myndast sérstakar reglur um meðferð opinberra mála eða sakamála og má heita að um miðja 18. öld hafi svonefnt rannsóknarréttarfar verið búið að festa sig í sessi við meðferð þeirra mála. Helstu einkenni rannsóknarréttarfars voru þau að skylda hvíldi á dómara að upplýsa mál. Hann hófst þannig handa um rannsókn máls að eigin frumkvæði og stýrði henni, þ. á m. annaðist hann sjálfur gagnasöfnun og yfirheyrði sakborning og vitni. Að því búnu kvað hann upp dóm í málinu. Lítið fór hins vegar fyrir hlutverki sækjanda og verjanda og má með nokkrum sanni segja að sakborningur hafi ekki notið réttarstöðu sem annar aðili máls, heldur hafi hann öllu fremur verið rannsóknarandlag dómarans.

Þegar kom fram á miðja 20. öld voru lög um meðferð opinberra mála öll í molum og sum lagafyrirmælin, sem skyldi fara eftir, höfðu aldrei verið gefin út með löggiltum íslenskum texta. Það var því stórt framfaraspor þegar sett voru heildarlög um þetta efni árið 1951, þ.e. lög nr. 27/1951. Með þeim lögum var jafnframt stigið

fyrsta skrefið í átt til þess réttarfars, sem nefnt hefur verið ákæruréttarfar, við meðferð máls fyrir dómi, með áþekktum hætti og um væri að ræða einkamál.

Þær breytingar, sem gerðar hafa verið á lögum um meðferð opinberra mála frá 1951, hafa einkum miðað að því að tryggja réttaröryggi sakbornings frá því, sem áður var, auk þess sem stefnt hefur verið að því að gera rannsókn og alla meðferð þessara mála í senn vandaðri og skilvirkari. Samkvæmt lögum nr. 57/1961 var ákærvaldið fært til sérstaks opinbers ákæranda, saksóknara ríkisins, síðar ríkissaksóknara, sem fara skyldi með það vald, óháður öðrum stjórnvöldum. Á árinu 1976 var stjórn rannsóknarlögreglu í Reykjavík og næsta nágrenni tekin úr höndum dómara og sett á laggirnar rannsóknarlögregla ríkisins sem falin var rannsókn sakamála á því svæði.

Með lögum nr. 92/1989 var síðan lagður grundvöllur að gjörbreyttri dómstóla-skipan og réttarfarsreglum með aðskilnaði dómsvalds og umboðsvalds hvarvetna á landinu og kom þessa breytta skipan til framkvæmda 1. júlí 1992. Samtímis tóku gildi ný lög um meðferð opinberra mála, nr. 19/1991, þar sem skilið var til fulls milli ákærvalds og lögreglu annars vegar og dómsvalds hins vegar. Samkvæmt lögnum var ákærendum ætlað stærra hlutverk en áður hafði tíðkast og í samræmi við það var lögreglustjórum fengið ákærvald í tilteknum málum, svo sem gerð verður frekari grein fyrir hér á eftir. Jafnframt var meðferð opinberra mála færð nær meðferð einkamála.

Frumvarpi þessu er ætlað að koma í stað laga nr. 19/1991, en þeim lögum hefur verið breytt alls 18 sinnum. Sumar þær breytingar hafa verið lítilfjörlegar, en aðrar viðameiri. Þannig var ákvæðum laganna um áfrýjun og meðferð mála fyrir Hæstarétti breytt í verulegum atriðum með lögum nr. 37/1994 og nýr kafli tekinn upp í lögin um brotþola og réttargæslumann með lögum nr. 36/1999, auk þess sem veigamiklar breytingar voru gerðar á öðrum ákvæðum þeirra, einkum til þess að treysta réttarstöðu brotþola frá því sem áður var. Fyrir vikið eru lögin orðin nokkuð brotakennd. Þá hefur lagaumhverfið einnig breyst hin síðari ár, ekki síst með tilkomu lögreglulaga nr. 90/1996, en með þeim var m.a. sett á stofn embætti ríkislögreglustjóra og rannsóknarlögregla ríkisins jafnframt lögð niður.

Þótt lög nr. 19/1991 hafi á sínum tíma falið í sér löngu tímabærar lagfæringar á íslensku sakamálaréttarfari þjóna sum ákvæði þeirra ekki lengur kalli tímans vegna þess hve allar aðstæður og viðhorf hafa breyst á þessu réttarsviði síðustu 15 ár. Þó má ekki horfa framhjá þeim réttarbótum, sem gerðar hafa verið á lögnum á undanförunum árum, sér í lagi með lögum nr. 36/1999, enda er gert ráð fyrir að þær haldist í meginráttum óbreyttar, eins og efni frumvarpsins ber með sér.

Helstu efnisatriði frumvarpsins.

I.

Í opinberum málum, sem svo hafa verið nefnd, er skorið úr því hvort menn hafi gerst sekir um refsiverða háttsemi, sem þeim er gefin að sök, og að auki er þeim, sem sekir eru taldir, ákvörðuð viðeigandi viðurlög. Þótt heitið “opinber mál” hafi orðið fyrir valinu þegar lög nr. 27/1951 voru sett er það ekki alls kostar heppilegt vegna þess að í hugum fólks vísar það ekki einungis til þeirra mála, sem að framan er lýst, heldur allt eins til þeirra mála annarra, sem ríki og sveitarfélög eiga aðild að, enda er “hið opinbera” oft notað sem heildarheiti á þessum aðilum og stofnunum á þeirra vegum. Þá er svo til orða tekið í 1. mgr. 6. gr. mannréttindasáttmála Evrópu, sbr. lög nr. 62/1994, að dómsmál skuli almennt sæta opinberri málsmeðferð. Með því er átt við að dómþing skuli háð í heyranda hljóði og á það að meginstefnu við um einkamál jafnt sem opinber mál, sbr. 1. mgr. 70. gr. stjórnarskrárinnar.

Af þessum ástæðum þykir rétt að taka upp annað og betra heiti og koma þar helst til greina “brotamál”, “refsimál” og “sakamál” sem öll hafa verið notuð um þau mál sem nefnd hafa verið opinber mál. Af þessum þremur orðum verður að telja “sakamál” hlutlausast vegna þess að það felur síður í sér áfellisdom en hin tvö, þar sem með því er ekki gefið eins sterklega til kynna og með “brotamálum” og “refsimálum” að maður hafi brotið af sér svo að refsingu varði, heldur er allt eins vísað til saka sem hann er borinn um refsiverða háttsemi.

Samkvæmt því er lagt til að heiti laganna verði framvegis “lög um meðferð sakamála”. Það styður jafnframt þessa breytingu að skv. 1., sbr. 2. gr. frv. er gert ráð fyrir að framvegis muni þau dómsmál ein fara eftir lögnum sem handhafar ákærvalds höfða vegna ætlaðrar refsiverðrar háttsemi. Það þýðir að mál, sem höfðuð væru af hálfu hins opinbera af öðru tilefni, sbr. a.–c. lið 2. gr. nógildandi laga, myndu sæta meðferð einkamála.

Í frumvarpinu er að mestu stuðst við sömu grundvallarhugtök og koma fyrir í gildandi lögum. Sá sem sökum er borinn er nefndur “sakborningur” og eftir að mál hefur verið höfðað gegn honum nefnist hann “ákærði”. Heitið “brotapoli” er áfram notað um þann sem kveður sig hafa orðið fyrir misgerð af völdum afbrots. Fram að þessu hafa hugtökin “sakborningur” og “brotapoli” ekki verið skilgreind í lögum. Vegna þess hve rík réttaráhrif tengjast þeim þykir hins vegar rétt að það verði gert, sbr. 27. og 39. gr. frv.

Heitið “verjandi” er áfram notað jöfnum höndum um skipaðan og tilnefndan málsvara sakbornings og “réttargæslumaður” um málsvara brotapola. Þá vísar “ákærandi” til viðeigandi handhafa ákærvalds, jafnt þegar hann tekur ákvörðun um saksókn og flytur mál af hálfu ákærvaldsins fyrir dómi. Samheitið “málflytjandi” er notað um þá, sem flytja sakamál, hvort sem um er að ræða ákæranda, verjanda, réttargæslumann eða eftir atvikum lögmann ákærða, brotapola eða annars þess sem hefur uppi kröfu á hendur ákærða í slíku máli.

Önnur hugtök, sem koma fyrir í frumvarpinu, skýra sig ýmist sjálf eða eru sérstaklega skilgreind í athugasemdum með einstökum greinum þess.

II.

Eins og að framan segir, hefur íslenskt sakamálaréttarfar smátt og smátt verið að breytast úr rannsóknarréttarfari í ákæruréttarfar. Þessi þróun hefur leitt til þess að ekki er eins mikill munur á meðferð einkamála og sakamála og áður var þótt vissulega sé enn ýmislegt ólíkt með þessum tveimur tegundum mála. Þannig gilda sumar þær reglur, sem móta einkamálaréttarfar öðru fremur, svo sem útilokunar- eða tómlætisreglan og reglurnar um málsforræði aðila, ýmist alls ekki eða aðeins að takmörkuðu leyti í sakamálaréttarfari. Hlutverk dómara í sakamálum er þar af leiðandi frábrugðið því sem gengur og gerist í venjulegum einkamálum. Við það bætist að sú skylda er lögð á ríkið, þ.e. ákærvaldið og lögreglu, að rannsaka sakamál og færa sönnur á sekt ákærða ef því er að skipta.

Enda þótt sumt horfi þannig öðru vísi við á þessum tveimur réttarsviðum er annað sem þau eiga sammerkt. Má sem dæmi nefna að meðferð mála fyrir dómi á almennt að vera opinber, munnleg og milliliðalaus, hvort sem um er að ræða einkamál eða sakamál. Enn fremur á að hraða meðferð mála eins og kostur er.

Samkvæmt núverandi dómstólaskipan er ekki leyst úr sakamálum af sérstökum dómstólum og einkamálum af öðrum, eins og tíðkaðist í Reykjavík um árabíl, heldur er gert ráð fyrir að dómarar fari jöfnum höndum með þessi tvenns konar mál hvar sem er á landinu. Þetta hefur orðið til þess að áþekku verklagi er beitt við úrlausn þeirra eftir því sem lög leyfa.

Ef nógildandi lög um meðferð opinberra mála eru borin saman við lög nr. 91/1991 um meðferð einkamála kemur í ljós að uppbygging laganna er ekki aðeins harla ólík, heldur er þar mælt á mismunandi hátt fyrir um reglur sem eiga jöfnum höndum við á báðum réttarsviðum og horfa þar eins við. Því er engin ástæða til þess að orða þær öðru vísi, hvort sem í hlut eiga einkamál eða sakamál. Þá er á nokkrum stöðum í lögnum um meðferð opinberra mála vísað til laganna um meðferð einkamála, t.d. um meðdómsmenn og vanhæfi dómara við meðferð einstakra mála, sbr. 2. mgr. 5. gr. og 6. gr. þeirra. Á öðrum stöðum er vísað um frekari útfærslu tiltekinna reglna til ákvæða einkamálalaga, sbr. t.d. 3. mgr. 65. gr., þar sem fram kemur að um mats- og skoðunargerðir í sakamálum skuli fara í megindráttum eftir fyrirætlum þeirra laga. Um enn önnur atriði segir ekkert í lögnum um meðferð opinberra mála, þ. á m. kemur þar hvergi fram að þingmálið sé íslenska, sbr. hins vegar 1. mgr. 10. gr. einkamálalaga.

Með frumvarpinu er leitast við að bæta úr þessum ágöllum þannig að hér eftir verði mælt fyrir um meðferð sakamála á heildstæðan hátt í lögum um meðferð þeirra mála, enda þarf oft og einatt að líta til sjónarmiða, sem eiga við um þau mál sérstaklega, við setningu reglna um meðferð þeirra. Þrátt fyrir það kemur fyrir að óbeint sé vísað til laganna um meðferð einkamála á stöku stað í frumvarpinu, t.d. í 1. mgr. 50. gr., þar sem vísað er heimilisvarnarþings, en of viðurhlutamikið væri að taka upp í lögin ákvæði einkamálalaga um það efni. Einnig þykir óþarft að mæla fyrir um ýmsar almennar reglur réttarfars í lögum um meðferð sakamála. Má sem dæmi nefna almenn ákvæði um sakarefni sem fram koma í 24.–26. gr. laga nr. 91/1991. Samkvæmt þessu ber eftir sem áður að forðast að gagnálykta frá ákvæðum laga um meðferð sakamála á þann veg, að ekki skuli undir neinum kringumstæðum beita ákvæðum einkamálalaga um meðferð þeirra mála, á sama hátt og til greina kæmi að beita ákvæðum laga um meðferð sakamála um meðferð einkamála, t.d. einkarefsimála, ef tilefni gæfist.

Með áþekkingu hætti og í lögum um meðferð einkamála er ákvæðum frumvarpsins skipt í sjö þætti og greinist hver þeirra síðan í kafla sem eru alls 39 talsins. Í athugasemdum, sem fylgja hér á eftir, er gerð grein fyrir efni hvers þáttar og hvers kafla, auk þess sem lýst er efni hvernar greinar frumvarpsins um sig, eftir því sem ástæða þykir til. Af þeim sökum er óþarft að lýsa efnisskipan þess hér, heldur verður getið helstu nýmæla sem það hefur að geyma.

III.

Ef frá er talið nýtt heiti laganna sem og aðlögun að lögum um meðferð einkamála, eru veigamestu breytingarnar, sem ráðgerðar eru samkvæmt frumvarpinu á efni nógildandi laga, eftirfarandi:

1. Í 1. gr., sbr. 1. mgr. 2. gr. frv. er gert ráð fyrir að gildissvið laga um meðferð sakamála verði afmarkað með skýrari hætti en gildissvið laga nr. 19/1991. Þannig sæti meðferð samkvæmt lögnum að meginstefnu þau mál ein sem handhafar ríkisvaldsins höfða til refsingar eða refsikenndra viðurlaga í tilefni af ætlaðri refsiverðri háttsemi. Önnur mál verði framvegis rekin sem einkamál. Að vísu er gengið út frá því í 1. mgr. 2. gr. að mál til úrlausnar kröfu um framsal sakamanns og fullnustu erlends refsíðoms hér á landi, svo og meðferð erinda frá erlendum dómstólum og yfirvöldum um aðgerðir hér á landi í tengslum við sakamál, fari eftir lögum um meðferð þeirra mála, eins og verið hefur. Þau mál sæta hins vegar afbrigðilegri meðferð, enda er hér ekki um að ræða venjuleg sakamál skv. 1. gr. frv. Því er mælt fyrir um meðferð þeirra í sérstökum kafla, þ.e. XXVII. kafla frv., en reglur þess efnis er ekki að finna í gildandi lögum. Á hliðstæðan hátt er kveðið sérstaklega á um meðferð mála fyrir dómi á rannsóknarstigi í XV. kafla frv., en fyrrgreind skilgreining sakamáls á ekki við þegar

svo stendur á, t.d. er sakborningur þá stundum sóknaraðili og lögregla eða ákærvald varnaraðili. Ekki eru heildstæðar reglur um meðferð rannsóknarmála fyrir dómi í gildandi lögum.

2. Samkvæmt 1. mgr. 2. gr. upplýsingalaga nr. 50/1996 gilda þau lög ekki um rannsókn eða saksókn í opinberu máli. Þar af leiðandi eru ekki fyrir hendi neinar lagareglur um aðgang almennings, þ. á m. fjölmiðla, að gögnum í vörslum stjórnvalda á því sviði sem hér um ræðir. Þótt leitast sé við að bæta úr þeim skorti með þessu frumvarpi er ekki lagt til að leidd verði í lög ákvæði um almennan aðgang að gögnum hjá lögreglu og ákærvaldi meðan mál er til meðferðar hjá þeim stjórnvöldum. Erfitt er að setja almennar reglur þess efnis á því stigi máls, þ.e. áður en tekin hefur verið ákvörðun um saksókn í málinu, m.a. til þess að rannsókn þess verði ekki stefnt í hættu eða gengið verði gegn viðurkenndum lagasjónarmiðum um persónuvernd. Á hinn bóginn er gert ráð fyrir því í 5. mgr. 156. gr. frv. að hver sem er geti fengið aðgang að ákæru þremur sólarhringum eftir að hún hefur verið birt ákærða, nema sérstakir almanna- eða einkahagsmunir standi því í vegi, sbr. 1. mgr. 16. gr. Þó er ekki að unnt að gagnálykta á þann veg að engar upplýsingar skuli veittar um mál áður en ákæra hefur verið birt, heldur er það á valdi lögreglu og ákærvalds að ákveða það hverju sinni, m.a. með tilliti til fyrirmæla um þagnarskyldu. Er í 3. mgr. 56. gr. frv. lagt til að ríkissaksóknara verði veitt heimild til að setja almennar reglur um skyldu lögreglu til að veita upplýsingar um rannsókn máls við þessar aðstæður. Þá er gert ráð fyrir skv. 1. mgr. 16. gr. að dómara sé skylt að láta hverjum sem er í té afrit af ákæru og greinargerð ákærða, nema sérstakir almanna- eða einkahagsmunir aftri því. Ákvæði þessa efnis er ekki að finna í núgildandi lögum, en mikilvægt er að þeir, sem vilja fylgjast með þinghöldum í sakamálum, sem eins og áður segir eru almennt háð í heyranda hljóði, geti fengið þessi gögn í hendur svo að þeir geti betur áttað sig á því sem þar fer fram.

3. Með III. kafla frv. er lagt til að gerð verði sú grundvallarbreyting á skipan ákærvaldsins að því verði framvegis skipt í þrjú stjórnslustig í stað tveggja, eins tíðkast hefur. Sett verði á stofn embætti yfirsaksóknara sem taki ákvörðun um saksókn á fyrsta stjórnslustigi í nánast öllum meiri háttar sakamálum. Hlutverk ríkissaksóknara sem æðsta handhafa ákærvaldsins verði hér eftir að setja almennar reglur og hafa eftirlit með öðrum ákærendum, auk þess sem gert er ráð fyrir að hann taki áfram ákvarðanir um áfrýjun héraðsdóma í sakamálum. Samkvæmt þessu er gerð tillaga um að ákærvald í veigameiri sakamálum, svo sem efnahagsbrotamálum, verði flutt frá lögreglustjórum til yfirsaksóknara. Á hinn bóginn verði rannsókn og ákærvald í minni háttar málum eftir sem áður í höndum lögreglustjóra. Með breytingum þessum, sem byggðar eru á hugmyndum ríkissaksóknara, er stefnt að því að efla ákærvaldið og styrkja sjálfstæði þess, auk þess sem réttaröryggi borgaranna ætti að vera betur tryggt með þessu móti.

4. Skýrslur lögreglu af sakborningi og vitnum, sem teknar eru á rannsóknarstigi, eiga stóran þátt í því að upplýsa mál og leggja þar með grunn að ákvörðun um saksókn. Skýrslutaka lögreglu er hins vegar vandasöm ef hún á að ná tilgangi sínum án þess að hallað sé um of á sakborning. Þrátt fyrir það hafa núgildandi lög að geyma fremur fá og dreifð ákvæði um það hvernig henni beri að haga. Í VIII. kafla frv. er kveðið á um skýrslutöku við rannsókn máls á heildstæðan hátt, þ. á m. er þar að finna ýmis nýmæli frá gildandi lögum, t.d. um óformlega skýrslutöku lögreglu af sjónarvottum og öðrum vitnum, sbr. 60. gr.

5. Í IX.–XIV. kafla frv. er að finna fyrirmæli um svonefndar þvingunarráðstafanir og ýmsar aðrar aðgerðir í þágu rannsóknar sakamáls. Þótt efni þessara kafla dragi í stórum dráttum dóm af ákvæðum núgildandi laga hefur þeim verið breytt á

ýmsa lund. Má í fyrsta lagi nefna að gert er ráð fyrir að fyrirmælum um símahlerun og aðrar aðgerðir, sem hafa í för með sér hliðstæða skerðingu á friðhelgi einkalífs, verði skipað í sérkafla, þ.e. XI. kafla frv. Að auki er lagt til að reglunum um þessar aðgerðir verði breytt í verulegum atriðum, m.a. með hliðsjón af tillögum nefndar, sem dómsmálaráðherra skipaði á sínum tíma til að fjalla um sérstakar, óhefðbundnar rannsóknaraðferðir lögreglu. Í annan stað hefur ákvæðum um ýmsar rannsóknaraðgerðir, sem ekki verða með góðu móti felldar undir hald á munum, leit, handtöku eða gæsluvarðhald og aðrar sambærilegar ráðstafanir, verið safnað saman í einn kafla, þ.e. XII. kafla frv. Í þriðja lagi hefur fyrirmælum um fyrrgreindar þvingunarráðstafanir verið breytt verulega, ekki síst með það fyrir augum, að fyrirmynd danskra og norskra réttarfarslaga, að gera það skýrara en nú er hvaða skilyrði verði að vera fyrir hendi til þess að til þeirra verði gripið. Má sem dæmi nefna að skilyrði fyrir gæsluvarðhaldi eru hert, sbr. 3 og 4. mgr. 95. gr. frv., en með því er leitast við að koma í veg fyrir að maður verði úrskurðaður í gæsluvarðhald fyrir tiltölulega litlar sakir eða það vari lengur en brýn nauðsyn krefur, sbr. og 1. og 2. mgr. 97. gr. Enn fremur er gerð tillaga um að maður verði ekki látinn sæta einangrun í gæsluvarðhaldi gegn vilja sínum nema samkvæmt dómsúrskurði, sbr. b. lið 1. mgr. 99. gr., sbr. 2. mgr. 98. gr.

6. Þótt gert sé ráð fyrir því í 3. þætti frv. að reglurnar um sönnun og sönnunargögn í sakamálum haldist í grófum dráttum óbreyttar er lagt til að á þeim verði gerðar veigamiklar breytingar frá núgildandi lögum, ekki síst til þess að laga þær, eftir því sem við á, að hliðstæðum reglum í lögum um meðferð einkamála. Má sem dæmi benda á XIX., XX. og XXI. kafla, þar sem er að finna ítarleg ákvæði um matsgerðir, skjöl og önnur sýnileg sönnunargögn og öflun sönnunargagna fyrir öðrum dómi, en ekki er kveðið á um neitt þessara efna í gildandi lögum, ef frá eru talin fátækleg ákvæði um dómkvaðningu matsmanna í 63.–65. gr. þeirra. Þá er gert ráð fyrir að settar verði sérstakar reglur um skýrslugjöf ákærða fyrir dómi, sbr. XVII. kafla frv., en ekki er að finna neinar sérreglur um það efni í gildandi lögum, heldur hefur í framkvæmd verið stuðst við reglur, sem miðaðar eru við skýrslugjöf sakbornings hjá lögreglu, og reglur um skýrslugjöf vitna fyrir dómi. Loks skal vakin athygli á því að í XVI. kafla frv. er að finna nokkur nýmæli frá lögum nr. 19/1991, þ. á m. er í 110. gr. kveðið sérstaklega á um öflun sönnunargagna og jafnframt í 112. gr. að það skuli að jafnaði gerast frammi fyrir þeim dómara sem fer með mál og kveður upp dóm í því.

7. Helsta formbreytingin, sem lagt er til að gerð verði á gildandi reglum um saksókn, er að ákvæði IV. kafla almennra hegningarlaga nr. 19/1940, sem einkum snúa að því hvernig fara skuli að þegar höfðun sakamáls er háð kröfu brotþola samkvæmt viðeigandi refsíákvæði, verði felld inn í lög um meðferð sakamála, sbr. 144. gr. frv. Hins vegar er gert ráð fyrir að áfram verði mælt fyrir um það í hegningarlögum hvernig brotþoli skuli standa að höfðun einkarefsímáls af sinni hálfu.

8. Þótt efni XXV. kafla frv., þar sem fjallað er um almenna meðferð sakamáls fyrir dómi, sé skipað með talsvert öðrum hætti en í samsvarandi kafla núgildandi laga er gengið út frá því að málsmeðferðin verði í meginatriðum lík því sem nú gerist. Veigamesta breytingin, sem ráðgerð er, lýtur að því að ákærða verði gefinn kostur á að skila skriflegri greinargerð af sinni hálfu, á sama hátt og stefnda í einkamáli, sbr. 1. mgr. 165. gr. frv. Markmiðið með þessu nýmæli er m.a. að jafna aðstöðu aðila að sakamáli, auk þess sem búast má við því að greinargerð ákærða verði til þess að skýra málatilbúnað hans og auðvelda þar með úrlausn máls, ekki síst í þeim málum þar sem sakarefnið er flókið. Í því sambandi má nefna að það var fyrst með lögum nr. 19/1991 að ákærða var gefinn kostur á að skila skriflegri greinargerð af sinni hálfu fyrir

Hæstarétti og er nú gengið út frá því sem almennri reglu þar fyrir dómi, sbr. lög nr. 37/1994. Verður ekki annað ráðið en að sá háttur hafi gefist vel í framkvæmd.

9. XXIX. kafli frv. hefur að geyma sérstakar reglur um heimild til þess að endurupptaka mál fyrir héraðsdómi í tilvikum, þar sem ákærði hefur ekki sótt þing og máli hefur verið lokið af þeim sökum skv. 161. gr. frv., en nógildandi ákvæði þess efnis eru fremur fábrotin, sbr. 2. og 3. mgr. 126. gr. gildandi laga. Enn fremur er í frumvarpinu lagt til að greint verði á milli endurupptöku óáfrýjaðs máls fyrir héraðsdómi og endurupptöku máls fyrir Hæstarétti, sbr. XXXII. og XXXIII. kafla þess, meðan kveðið er jöfnum höndum á um endurupptöku dæmdra mála í XXII. kafla gildandi laga.

10. Með XXXV. kafla frv. er lagt til að kveðið verði heildstætt á um réttarfarssektir í einum kafla á sama hátt og gert er í lögum um meðferð einkamála. eru ákvæðin mun ítarlegri en samsvarandi reglur nógildandi laga sem er að finna í 11. gr. þeirra.

11. Þess má að lokum geta að ákvæði nógildandi laga um meðferð opinberra mála um nálgunarbann, sem tekin voru upp í þau með lögum nr. 94/2000, sbr. XIII. kafla A, hafa ekki verið tekin upp í frumvarpið. Er þess í stað lagt til að þau verði færð í sérstök lög um nálgunarbann, en frumvarp til þeirra laga fylgir þessu frumvarpi. Skýringin á þessu er sú að nálgunarbann er ekki ráðstöfun, sem gripið er til í þágu rannsóknar eða meðferðar á sakamáli, heldur er um að ræða fyrirbyggjandi aðgerð sem er ekki síst ætlað að koma í veg fyrir að afbrot verði framið. Af þeirri ástæðu þykir rétt að kveða á um þetta úrræði í sérlögum.

IV.

Auk þess, sem talið er upp hér að framan, eru lagðar til fjölmargar breytingar á efni nógildandi laga sem gerð verður grein fyrir í athugasemdunum er á eftir fylgja. Þó er rétt að drepa á nokkur atriði, sem réttarfarsnefnd tók sérstaklega til skoðunar við samningu frumvarpsins, þar sem niðurstaðan hefur orðið sú að aðeins skuli lagðar til lagfæringar á gildandi réttarreglum, án þess að á þeim verði gerðar breytingar í grundvallaratriðum.

Einn helsti vandinn, er glíma hefur þurft við í íslensku sakamálaréttarfari á undanförunum árum, tengist meginreglunni um milliliðalaus sönnunarfærslu sem er þáttur í réttlátri málsmeðferð skv. 1. mgr. 70. gr. stjórnarskrárinnar og 1. mgr. 6. gr. mannréttindasáttmála Evrópu. Í reglunni felst m.a. að æðri dómstóll getur ekki sakfellt mann, sem sýknaður hefur verið í undirrétti, á grundvelli framburðar hans sjálfs eða vitna, nema dómendur hafi sjálfir hlýtt á framburðinn og sönnunarfærslan þannig verið milliliðalaus fyrir hinum æðra dómi. Samkvæmt 3. mgr. 157. gr. laga nr. 19/1991 getur Hæstiréttur ákveðið að slík sönnunarfærsla fari fram fyrir réttinum. Hins vegar er erfitt að koma því við í framkvæmd vegna þess mikla álags sem hvílir á réttinum. Þess í stað hefur Hæstiréttur oftast nær gripið til þess ráðs að ómerkja héraðsdóm og vísa máli aftur heim í hérað á grundvelli 5. mgr. 159. gr. laganna ef dómarrar hafa talið að mat héraðsdóms á sönnunargildi framburðar ákærða og vitna orki tvímælis. Þessi aðferð er þó ekki alls kostar heppileg, auk þess sem henni verður varla beitt nema einu sinni í hverju máli.

Eina leiðin til að ráða varanlega bót á þessum vanda er líklega sú að dómstigum verði fjölgað hér á landi úr tveimur í þrjú, eins og tíðkast í flestum öðrum Evrópuríkjum. Það myndi hins vegar auka umtalsvert kostnað við dómskerfið og gera það jafnframt flóknara, þannig að hætt yrði við að það tæki mun lengri tíma að afgreiða mál hjá dómstólunum en verið hefur hin síðari ár. Af þessum sökum er ekki lagt til að svo afdrifaríkt skref verði stigið að þessu sinni þótt sjálfsagt sé að kanna

kosti og galla slíkrar kerfisbreytingar. Hins vegar er gert ráð fyrir að það verði framvegis almenn regla að þrír dómara skipi héraðsdóm ef ákærði neitar sök og sýnt er að niðurstaða kunni að verulegu leyti að ráðast af mati á sönnunargildi munnlegs framburðar fyrir dómi, sbr. 4. mgr. 3. gr. frv. Þetta er gert til þess að sem réttust niðurstaða fáiast um sekt eða sýknu í tilvikum sem þessum strax í upphafi, svo að síður þurfi að koma til þess að héraðsdómur verði ómerktur og málinu vísað heim í hérað á ný. Ef svo færi er jafnframt lagt til að aðrir héraðsdómarar en þeir, sem dæmdu málið upphaflega, dæmi í því að nýju, sbr. 3. mgr. 208. gr. frv.

Þá hefur því verið hreyft að til greina komi að setja á stofn sérstaka úrskurðarnefnd sem hafi það hlutverk að ákveða hvort sakamál, sem dæmd hafa verið, verði endurupptekin, því að segja má að það sé ekki alls kostar heppilegt að Hæstiréttur, sem kemur hugsanlega til með að dæma í málinu eftir að það hefur verið endurupptekið, taki ákvörðun um hvort svo skuli gert. Að svo stöddu er ekki gerð tillaga um að sett skuli á stofn slík úrskurðarnefnd þótt sjálfsagt sé að kanna það mál frekar. Því er gert ráð fyrir að Hæstiréttur taki áfram ákvörðun um endurupptöku dæmdra mála, sbr. 211. og 215. gr. frv.

Þau ákvæði, sem hvað mest hafa verið rædd og mestur styr staðið um frá því að lög nr. 19/1991 tóku gildi, eru 1. og 2. mgr. 43. gr. laganna, þar sem kveðið er á um aðgang verjanda og um leið sakbornings að gögnum máls á rannsóknarstigi þess. Með lögum nr. 36/1999 var ákvæðunum breytt í þá veru að verjanda er heimilt að kynna skjólstæðingi sínum efni málsgagna jafnskjótt og hann hefur fengið aðgang að þeim. Á móti fékk lögregla heimild til þess að halda gögnum í allt að eina viku frá verjanda, ef ríkir rannsóknarhagsmunir væru í húfi, auk þess dómari gat lengt þennan frest í allt að þrjár vikur, að uppfylltum tilteknum skilyrðum. Þessir frestir hafa nýlega verið lengdir í þrjár og fimm vikur, sbr. lög nr. 86/2004. Réttarfarsnefnd velti fyrir sér þeim kosti að leggja til að ákvæðin yrðu færð aftur í upphaflegt horf, þannig að verjanda yrði veittur aðgangur að gögnum máls þegar í stað gegn því að hann héldi efni þeirra leyndu fyrir sakborningi teldi lögregla það nauðsynlegt vegna rannsóknarhagsmuna. Frá því var horfið í ljósi þeirrar gagnrýni, sem sú tilhögun sætti á sínum tíma, þar sem það var talið andstætt hlutverki verjanda að halda einhverju leyndu fyrir skjólstæðingi sínum. Fyrirgreind ákvæði eru því áfram lögð til grundvallar í 37. gr. frv., þótt lagt sé til í 3. mgr. hennar að lögregla geti synjað verjanda og þar með sakborningi um aðgang að einstökum gögnum meðan á rannsókn stendur ef öryggi ríkisins eða almennings er í húfi ellegar brýnir einkahagsmunir annarra en sakbornings standa því í vegi. Jafnframt er gert ráð fyrir að verjandi geti borið þessa synjun lögreglu sérstaklega undir dómara.

Eins og áður segir var meginmarkmiðið með breytingum þeim, sem gerðar voru á lögum um meðferð opinberra mála með lögum nr. 36/1999, að styrkja réttarstöðu brotþola, ekki síst barna sem þolenda kynferðisbrota, frá því sem verið hafði. Eitt af því, sem stefnt var að, var að börn yngri en 18 ára, sem eru ólöggráða fyrir æsku sakir, þyrftu ekki að gefa formlega skýrslu í slíkum málum oftast en einu sinni. Með því móti er þeim hlíft við því að rifja upp oftast og í smáatriðum atburði sem valdið hafa þeim miklum andlegum og jafnvel líkamlegum þjáningum. Til þess að unnt væri að undanþiggja börn frá því að þurfa að gefa skýrslu að nýju við aðalmeðferð máls, nema eitthvað sérstakt kæmi til, var mælt fyrir um það að þau skyldu gefa skýrslu fyrir dómara á rannsóknarstigi. Sú tilhögun hefur nýlega verið gagnrýnd og því m.a. haldið fram að hún leiði til þess að sýknað sé í fleiri tilvikum en ella væri ef formleg skýrslutaka færi fram hjá lögreglu. Það hefði hins vegar í för með sér að barnið yrði að jafnaði að gefa skýrslu að nýju fyrir dómi við aðalmeðferð máls vegna þess að sönnunargildi lögregluskýrslu er ekki það sama og skýrslu sem gefin er fyrir sjálf-

stæðum og óháðum dómara, þar sem varnaraðili málsins, sakborningurinn, er jafn settur sóknaraðilanum, ákærvaldinu.

Þótt sakfelld sé í tiltölulega fáum málum, þar sem ákært er fyrir kynferðisbrot gagnvart börnum, vegna skorts á sönnun verður ekki séð að þeirri tilhögun, sem að framan er lýst, sé um að kenna, enda er við sams konar vanda að etja, hvort sem skýrsla er tekin af brotapolum í þessum málum á rannsóknarstigi hjá lögreglu, eins og í Danmörku og Svíþjóð, eða fyrir dómi, eins og hér á landi og í Noregi. Með sams konar rökum og notuð hafa verið mætti halda því fram að ný tilhögun á aðferð við skýrslutöku, sem rutt hefur sér til rúms á síðari árum, hafi haft þau áhrif að sakfelld sé í hlutfallslega færri málum en áður tíðkaðist. Orsakirnar eru líkast til aðrar og væri sannarlega ástæða til að kanna það mál frekar af óháðum aðilum.

Með vísun til þess, sem að framan greinir, er ekki gerð tillaga um að horfið verði af þeirri braut sem mörkuð var með lögum nr. 36/1999. Hins vegar eru ráðgerðar breytingar á gildandi lögum, sem eiga að stuðla að því að mál þau er hér um ræðir, upplýsist og hljóti sem réttlátasta meðferð. Sem fyrr segir er lagt til að tekin verði upp í lög um meðferð sakamála ákvæði um óformlega skýrslutöku lögreglu, sbr. einkum 2. mgr. 60. gr. frv. Þar með er ekkert því til fyrirstöðu að lögregla ræði óformlega við brotþola áður en hann gefur formlega skýrslu fyrir dómi skv. a. lið 1. mgr. 59. gr. til þess að undirbúa þá skýrslugjöf. Þá er gert ráð fyrir að mælt verði fyrir um það, m.a. þegar skýrsla er tekin fyrir dómi af brotþola á rannsóknarstigi, að það verði að jafnaði gert fyrir þeim dómara sem mun síðar fara með málið og kveða upp dóm í því, ef til þess kemur, eftir atvikum sem dómsformaður. Með þessari breytingu er leitast við að búa svo um hnúta að sem minnst frávik verði gerð frá meginreglunni um milliliðalaus sönnunarfærslu. Þetta hvort tveggja ætti að verða til þess að tryggja betur en nú er að hið sanna verði leitt í ljós í þessum vandmeðförnu málum.

Athugasemdir við einstaka þætti, kafla og greinar frumvarpsins.

Um 1. þátt.

Þessi fyrsti þáttur frv. ber yfirskriftina “almennar reglur um meðferð sakamála”, eins og 1. þáttur laga um meðferð einkamála. Þátturinn hefur að geyma ákvæði í sex köflum sem ætlað er að koma í stað I.–VII. kafla núgildandi laga um meðferð opinberra mála. Í I. kafla er að finna reglur um gildissvið laga um meðferð sakamála og dómendur í héraði og í II. kafla reglur um þinghöld, þingbækur o.fl. Síðan er í III. kafla mælt fyrir um ákærvaldið og lögreglu, í IV. kafla um sakborning og verjanda, í V. kafla um brotþola og réttargæslumann og loks í VI. kafla um varnarþing.

Lagt er til að ákvæðin um dómendur í héraði og þinghöld, þingbækur o.fl. verði hliðstæð ákvæðum laga nr. 91/1991 um meðferð einkamála um sama efni. Að öðru leyti taka reglur þáttarins mið af reglum laga nr. 19/1991 þótt ráðgerðar séu nokkrar breytingar á þeim, eins og gerð verður nánari grein fyrir í athugasemdum með einstökum greinum.

Um I. kafla.

Í þennan kafla er skipað tvenns konar reglum. Annars vegar er í 1. og 2. gr. kveðið á um gildissvið laga um meðferð sakamála, sbr. I. kafla núgildandi laga, og hins vegar í 3.–7. gr. um dómendur í héraði, sbr. II. kafla gildandi laga og 2.–6. gr. laga um meðferð einkamála. Þótt gert sé ráð fyrir að gildissvið laga um meðferð sakamála verði í grófum dráttum óbreytt er gerð tillaga um annars konar afmörkun á því en verið hefur. Þá er lagt til í 4. mgr. 3. gr. að meginreglan verði framvegis sú í málum, þar sem ákærði neitar sök og sýnt er að niðurstaða kunni að verulegu leyti að ráðast af mati á sönnunargildi munnlegs framburðar fyrir dómi, að þrír héraðsdómarar

skipi þar dóm, þótt víkja megi frá þeirri reglu ef sérstaklega stendur á. Verður þessum breytingum, svo og öðrum sem ráðgerðar eru í kaflanum, gerð frekari skil í athugasemdum með einstökum greinum.

Um 1. gr.

Fyrsta málsgrein þessarar greinar er sama efnis og 1. mgr. 1. gr. núgildandi laga þótt gerðar hafi verið nokkrar breytingar á orðalagi hennar. Þannig er lagt til að í stað orðsins “ríkisvaldsins” komi “ákærvalds”, en með orðalaginu “handhafar ákærvalds” er vísað til þeirra stjórnvalda, sem höfða mál til refsingar, þ.e. fangelsis eða fésekta, lögum samkvæmt. Nánar tiltekið eru þeir handhafar ákærvaldsins, sem vísað er til, fyrst og fremst ríkissaksóknari, yfirsaksóknari og lögreglustjórar, sbr. 1. mgr. 18. gr. frv. Þótt mál skuli því aðeins höfða að dómsmálaráðherra hafi lagt svo fyrir, sbr. t.d. 97. og 105. gr. almennra hegningarlaga, er það ríkissaksóknari sem formlega höfðar slíkt mál, sbr. 2. mgr. 19. og 2. mgr. 21. gr. frv. Sama á við þegar það er skilyrði málshöfðunar að sá krefjist þess, sem misgert var við, sbr. t.d. 2. og 3. tölul. 242. gr. hegningarlaga. Ef einstaklingur höfðar hins vegar mál til refsingar eða refsikenndra viðurlaga sætir slíkt einkarefsimál ekki meðferð samkvæmt lögum um meðferð sakamála, heldur lögum um meðferð einkamála.

Í niðurlagi 1. mgr. 1. gr. gildandi laga segir að þau mál, sem eiga undir sérdómstóla, skuli ekki heldur fara eftir ákvæðum laga um meðferð opinberra mála. Samkvæmt því sætir mál, sem höfðað kann að vera fyrir landsdómi á hendur ráðherra samkvæmt ákvörðun Alþingis á grundvelli laga nr. 4/1963 um ráðherraábyrgð, ekki meðferð opinberra mála samkvæmt gildandi lögum, enda þótt vísað sé til laga um meðferð opinberra mála og reyndar einnig refsimála á stöku stað í lögum nr. 3/1963 um landsdóm. Þetta er eina dæmi þess að mál, sem handhafar ríkisvalds höfða til refsingar lögum samkvæmt, fari ekki eftir ákvæðum laga um meðferð opinberra mála, sbr. 51. gr. laga nr. 3/1963, þar sem kveðið er á um að beita skuli ákvæðum laga um meðferð einkamála um þau mál, sem höfðuð eru fyrir landsdómi, nema á annan veg sé mælt í lögum. Með þessu frumvarpi er gert ráð fyrir að breyting verði gerð á þessari skipan, sbr. 234. gr. frv., þar sem lagt er til að í 51. gr. laga nr. 3/1963 verði framvegis kveðið á um það að beita skuli ákvæðum laga um meðferð sakamála um mál sem höfðuð kunna að verða fyrir landsdómi. Vegna þess hve sérdómstólum hefur fækkað hér á landi síðustu árin má segja að tilvísunin til sérdómstóla sé orðin tímaskekkja. Eðlilegra er að tekið sé fram í niðurlagi 1. mgr. að þau mál, sem handhafar ákærvalds höfða til refsingar lögum samkvæmt, skuli sæta meðferð eftir ákvæðum laga um meðferð sakamála, nema öðru vísi sé fyrir mælt í lögum, jafnvel þótt enga slíka undantekningu verði þar að finna, fari svo að 51. gr. laga nr. 3/1963 verði breytt í það horf sem að framan greinir.

Þótt 2. mgr. hafi að geyma áþekka reglu og 2. mgr. 1. gr. gildandi laga er orðalagið víðtækara, að því leyti að gert er ráð fyrir að öll þau mál, þar sem krafist er “refsikenndra viðurlaga”, sæti meðferð samkvæmt lögum um meðferð sakamála, enda þótt ekki sé gerð krafa um refsingu í málinu. Það er þó gert að skilyrði að mál sé ávallt höfðað af handhöfum ákærvalds, eins og um væri að ræða eiginlegt sakamál skv. 1. mgr. Sem dæmi um mál, sem falla undir 2. mgr., má nefna það ef krafist er öryggisgæslu eða annarra öryggisráðstafana skv. 62., 66. eða 67. gr. almennra hegningarlaga. Enn fremur ef krafist er upptöku eigna, sviptingu réttinda eða ómerkingu ummæla, ef slíkar kröfur eiga rætur að rekja til ætlaðrar refsiverðrar háttsemi, en ekki þykja efni til að gera jafnframt kröfu um refsingu, t.d. vegna þess að sök er fyrnd, en krafa um eignaupptöku ekki. Af þeim sökum eru mál af þessu tagi fátíð.

Ef stjórnvöld, önnur en handhafar ákærvalds, höfða mál, t.d. til sviptingar réttinda, sæta þau mál meðferð samkvæmt lögum um meðferð einkamála. Sama á almennt við ef einstaklingar bera sviptingu réttinda eða synjun um endurveitingu þeirra undir dóm. Frá þessu er þó rétt að gera þá undantekningu að ein tegund þeirra mála, nánar tiltekið þau sem falla undir 68. gr. a. almennra hegningarlaga, sæti áfram meðferð eftir þessum lögum, nánar tiltekið afbrigðilegri meðferð skv. XXVII. kafla, sbr. 234. gr. frv.

Ákvæði þessarar greinar eru miðuð við það að mál sé höfðað fyrir dómi, yfirleitt með útgáfu ákæru, sbr. 142. gr. frv. Þótt máli vegna refsiverðrar háttsemi ljúki áður en til þess kemur, sem er mjög algengt, færi slíkt mál engu að síður eftir þessum lögum, sbr. t.d. XXIII. kafla frv. um lok máls án ákæru. Auk þess er gert ráð fyrir að einstaklingar geti borið mál undir dóm á grundvelli laganna, sbr. nánar XV. kafla frv.

Um 2. gr.

Í fyrri málslið 1. mgr. er gert ráð fyrir að mál, sem eiga rætur að rekja til kröfu eða beiðni frá erlendum ríkjum, ýmist um framsal sakamanna, fullnustu erlendra refsídóma eða aðgerðir hér á landi í tengslum við sakamál, sæti meðferð samkvæmt þessum lögum, sbr. e. og f. liði 2. gr. nógildandi laga. Í XXVII. kafla frv. er mælt sérstaklega fyrir um meðferð þessara mála sem er að ýmsu leyti afbrigðileg í samanburði við almenna málsmeðferð. Síðari málsliður málsgreinarinnar er efnislega eins og upphafsákvæði 2. gr. gildandi laga.

Jafnframt er lagt til að þrír fyrstu staflíðir 2. gr. laganna falli brott. Skýringin á því er sú að í 1. og 2. gr. frv. er gengið út frá því að framvegis muni þau mál ein sæta meðferð sakamála sem handhafar ákærvalds höfða í tilefni af ætlaðri refsiverðri háttsemi. Það þýðir, svo að dæmi sé tekið, að það fer eftir atvikum hvort mál, sem höfðað er af hálfu ríkisvaldsins til félagsslita skv. 1. mgr. 74. gr. stjórnarskrárinnar, sbr. 12. gr. stjórnarskipunarlaga nr. 97/1995, sætir meðferð eftir þessum lögum, eins og boðið er í a. lið 2. gr. gildandi laga, eða lögum um meðferð einkamála. Ef tilefni málshöfðunarinnar er refsiverð háttsemi á ákærvaldið sókn sakar og þar með verður málið rekið sem sakamál, sbr. 1. gr. frv. Í síðari málslið 2. mgr. þessarar greinar er gert ráð fyrir að kröfu allsherjarréttar eðlis, á borð við kröfu um félagsslit í þessu tilviki, megi hafa uppi og dæma í því máli. Ef mál er höfðað til félagsslita af öðru tilefni og þar með af öðrum stjórnvöldum en handhöfum ákærvalds er eðlilegt að það verði rekið eins og hvert annað einkamál.

Í d. lið nógildandi 2. gr. segir að mál til úrlausnar á ýmsum atriðum, sem um ræðir í almennum hegningarlögum, skuli sæta meðferð samkvæmt lögum um meðferð opinberra mála. Með lögum nr. 82/1998 var 55. gr. hegningarlaga breytt á þann veg að sýslumaður ákveður tímalengd fangelsisvistar ef dagsektir á að afplána í fangelsi. Heimilt er að bera þá ákvörðun hans undir héraðsdóm samkvæmt reglum aðfararlaga. Samkvæmt 1. mgr. 59. gr. hegningarlaga getur ákærandi krafist þess að dómari taki sakamál fyrir að nýju telji hann að dómfelldi hafi rofið skilorð. Fer sú málsmeðferð eftir þessum lögum, sbr. 1. mgr. 2. gr. frv. Í 2. mgr. 1. gr. frv. er sérstaklega mælt fyrir um að mál til þess að koma fram refsikenndum viðurlögum, svo sem öryggisgæslu og öðrum öryggisráðstöfunum, skuli sæta meðferð samkvæmt þessum lögum, sbr. 62., 63., 65., 66. og 67. gr. hegningarlaga. Loks má nefna í þessu sambandi að beinlínis er tekið fram í 1. mgr. 68. gr. a. hegningarlaga, sbr. 234. gr. frv., að mál, sem höfðað er vegna synjunar stjórnvalds um að veita manni opinbert starf eða opinbert leyfi til þess að stunda starf fyrir þá sök að hann hafi framið refsiverðan verknað, skuli sæta meðferð samkvæmt þessum lögum. Sama á við um mál, sem höfðað er til að fella

niður réttindasviptingu, sbr. 2. mgr. sömu greinar. Myndu þessi mál sæta meðferð skv. XXVII. kafla frv.

Fyrri málsliður 2. mgr. þessarar greinar er samhljóða 3. gr. gildandi laga. Hugtakið “einkaréttarkröfur” hefur verið skýrt svo rúmt að undir það falli ekki aðeins kröfur, sem stofnast til handa einstaklingum og öðrum einkaaðilum, heldur einnig kröfur hins opinbera, ríkis og sveitarfélaga, t.d. um skatta og önnur opinber gjöld. Með síðari málslið 2. mgr. er tekið af skarið um það að kröfur sem þessar megi hafa uppi og dæma í sakamáli, þá ekki aðeins fjárkröfur, heldur einnig kröfur annars eðlis, svo sem um brottnám ólögmæts ástands og bann við ólögmætri starfsemi. Þar með er ekkert því til fyrirstöðu, eins og áður segir, að mál sé höfðað til refsingar samkvæmt þessum lögum af handhafa ákærvalds og jafnframt höfð uppi krafa á borð við félagsslit eða staðfestingu lögbanns, sem hvor um sig felur í sér bann við ólögmætri starfsemi, ellegar krafa um brottnám ólögmæts ástands, svo sem að ólögmætt mannvirki skuli fjarlæggt, sbr. a., b. og c. liði 2. gr. gildandi laga. Nánar er kveðið á um þær kröfur, sem 2. mgr. vísar til, í XXVI. kafla frv.

Um 3. gr.

Ákvæði 1. mgr. þessarar greinar er efnislega samhljóða 4. gr. laga um meðferð opinberra mála og 2. mgr. 1. gr. laga um meðferð einkamála. Þá eru ákvæði 2. og 3. mgr. sama efnis og fyrri málsliður 1. og 2. mgr. 5. gr. laga um meðferð opinberra mála og 1. gr. og 2. mgr. 2. gr. laga um meðferð einkamála.

Árið 1994 var nýjum málslið bætt við 1. mgr. 5. gr. laga um meðferð opinberra mála, þar sem kveðið er á um það að neiti ákærði sök og telji dómari sýnt, að niðurstaða kunni að verulegu leyti að ráðast af mati á sönnunargildi munnlegs framburðar fyrir dómi, geti dómstjóri ákveðið að þrír héraðsdómarar skipi dóm í málinu. Þau rök voru færð fyrir þessu ákvæði á sínum tíma að þess væri ekki að vænta að Hæstiréttur myndi hrófla við mati héraðsdóms á sönnunargildi munnlegs framburðar ákærða eða vitna fyrir dómi nema í undantekningartilvikum. Því yrði oftast en ekki að styðjast við niðurstöðu héraðsdóms um það atriði. Ef mál væri umfangsmikið eða vandasamt gæti því verið ástæða til að styrkja niðurstöðu héraðsdóms um mat á munnlegum framburði með því að dómurinn væri fjölskipaður þegar svo stæði á.

Þessar röksemdir eiga ekki síður við nú en árið 1994. Sú réttarþróun, sem gerð er grein fyrir í almennum athugasemdum hér að framan, gefur að auki tilefni til þess að rýmka þessa reglu þannig að það verði framvegis meginregla laganna að þrír héraðsdómarar skuli skipa dóm í sakamáli ef ákærði neitar sök og sýnt er að niðurstaða um sök eða sakleysi hans kunni að verulegu leyti að ráðast af mati á sönnunargildi framburðar ákærða sjálfs eða vitna, eins og gert er ráð fyrir í 4. mgr. þessarar greinar. Þetta hefði það í för með sér að þrír dómarar tækju að jafnaði sæti í málum sem þessum við upphaf aðalmeðferðar eða jafnvel fyrr, sbr. 1. mgr. 5. gr. frv. Ef ákæra væri að meginstefnu reist á skjölum og öðrum sýnilegum sönnunargögnum kæmi hins vegar ekki til þess að dómur yrði fjölskipaður, nema ákvæði 3. eða 5. mgr. ættu við.

Þessi breyting yki að sjálfsögðu álag á dómendur við héraðsdómstólana og hefði þar af leiðandi nokkurn kostnaðarauka í för með sér. Á móti yrði réttaröryggi þeirra, sem bornir eru sökum, betur tryggt frá því að samkvæmt núgildandi lögum er það lagt í mat dómstjóra að ákveða hvort dómur skuli vera fjölskipaður, jafnvel þótt niðurstaða kunni að verulegu leyti að ráðast af mati á sönnunargildi munnlegs framburðar. Þótt Hæstiréttur geti endurskoðað þá ákvörðun dómstjóra að láta einn dómara dæma mál við þessar aðstæður er það engu að síður háð mati þess dómstjóra, sem í hlut á, og því getur framkvæmdin verið mismunandi frá einum dómstóli til

annars. Slíkt misræmi gengur þvert gegn sjónarmiðum um réttaröryggi, ekki síst þegar það getur oltið á mati eins dómara á sönnunargildi framburðar fyrir dómi hvort ákærði verður dæmdur til fangelsisrefsingar. Af þeim sökum er lagt til að framvegis skuli þrír dómara skipa dóm í sakamálum ef ákærði er saksóttur fyrir brot, sem getur að lögum varðað þyngri refsingu en tveggja ára fangelsi, að því gefnu að hann hafi alfarið neitað sök og niðurstaða kunni að verulegu leyti að ráðast af mati á sönnunargildi munnlegs framburðar fyrir dómi. Ef brot, sem ákært er út af, getur einungis varðað sektum eða fangelsi allt að tveimur árum, svo sem ef um er að ræða brot gegn umferðarlögum nr. 50/1987, eða ef ákærði er saksóttur fyrir fleiri brot og hefur játað að hluta þá refsiverðu háttsemi, sem honum er gefin að sök, enda sé um að ræða meginatriði máls, t.d. alvarlegustu sakargiftirnar, getur dómstjóri þó ákveðið að einn dómari skipi dóm. Í framkvæmd myndi dómstjóri eflaust taka ákvörðun um það, hvort mál félli undir 4. mgr. og þá hvort annarri hvorri umræddra undantekninga yrði beitt, um leið og hann úthlutar máli til eins af dómurum við hlutaðeigandi dómstól.

Ákvæði 5. mgr. er sama efnis og 3. mgr. 2. gr. laga um meðferð einkamála. Rétt þykir að dómstjóri hafi þessa almennu heimild til að ákveða að héraðsdómur skuli vera fjölskipaður, enda þótt tiltölulega sjaldan yrði gripið til hennar vegna ákvæðisins í 4. mgr.

Um 4. gr.

Fyrsta málsgrein er nánast samhljóða 1. mgr. 3. gr. laga um meðferð einkamála.

Önnur málsgrein svarar til 2. mgr. þeirrar greinar þótt henni hafi verið nokkuð breytt. Í fyrsta lagi er tekið af skarið um að málsgreinin taki einungis til skyldu manns til að verða við kvaðningu til starfa sem sérfróður meðdómsmaður, sbr. 3. mgr. og niðurlag 5. mgr. 3. gr. frv. Þar með er eðlilegt að héraðsdómarar og aðstoðarmenn þeirra séu undanþegnir þeirri skyldu á sama hátt og hæstaréttardómarar og aðstoðarmenn þeirra sem eru óvefengjanlega starfsmenn Hæstaréttar. Hins vegar þykir of langt gengið að útiloka aðra starfsmenn héraðsdómstóla en héraðsdómara og aðstoðarmenn þeirra frá því að taka sæti í dómi sem sérfróðir meðdómsmenn. Í annan stað er ekki tekið upp samsvarandi ákvæði og er nú að finna í lokamálslið 2. mgr. 3. gr. laga um meðferð einkamála. Telja verður það ákvæði óþarft, enda væri forstöðumaður ríkisstofnunar eða starfsmaður heilbrigðisþjónustu í mörgum tilvikum vanhæfur til að vera meðdómsmaður í máli skv. 6. gr. frv. ef það varðaði þá stofnun sem hann starfar við.

Um 5. gr.

Greinin er svo til samhljóða 4. gr. laga um meðferð einkamála og þarfnast ekki skýringa.

Um 6. gr.

Greinin hefur að geyma ástæður þess að dómari skuli víkja sæti við meðferð sakamáls vegna vanhæfis og er 1. mgr. hennar að mestu leyti samhljóða 5. gr. laga um meðferð einkamála. Einu frávikin eru þau að sakborningur og brotápoli koma í stað aðila. Þykir rétt að láta brotápoli njóta að þessu leyti sömu réttarstöðu og aðili, enda þótt hann teljist almennt ekki vera aðili sakamáls að íslenskum lögum. Jafnframt er sleppt í f. lið tilvísun til manns, sem neitar að láta af hendi sönnunargögn, vegna þess að í frumvarpinu er ekki gert ráð fyrir sams konar úrræðum aðila til að afla sýnilegra sönnunargagna í vörslum þriðja manns og kveðið er á um í X. kafla laga um meðferð einkamála. Þess í stað getur ákærandi lagt hald á slík gögn, verði sá, sem hefur þau

undir höndum, ekki við kröfu um að afhenda þau, sbr. nánar 135. gr. frv. Ef dómari tengdist þeim manni með sama hætti og segir í d. lið kæmi að sjálfsögðu til greina að hann viki sæti á grundvelli almenna ákvæðisins í g. lið.

Í 2. mgr. er að finna sérákvæði um vanhæfi dómara sem á sínum tíma var tekið upp í lög nr. 19/1991. Það á rót að rekja til skýringar Mannréttindadómstóls Evrópu á fyriræmum 1. mgr. 6. gr. mannréttindasáttmála Evrópu um óvilhallan dómstól í máli Hauschildt gegn Danmörku árið 1989. Þótt færa megi fyrir því rök að óþarft hafi verið að bregðast við þessum dómi Mannréttindadómstólsins með sérákvæði af þessu tagi, má með nokkrum rétti halda því fram að dómari, sem komist hefur að þeirri niðurstöðu að sterkur grunur leiki á því að ákærði hafi framið brot, svo að notað sé orðalag 2. mgr. 95. gr. frv., sé ekki óvilhallur þegar að því kemur að skera þarf úr um sekt hans eða sakleysi. Þess vegna er lagt til að þetta ákvæði standi áfram. Það liggur hins vegar ljóst fyrir, m.a. af úrlausnum eftirlitsstofnananna í Strasbourg, að dómari verður ekki vanhæfur til að leysa efnislega úr máli við það eitt að hafa áður úrskurðað ákærða í gæsluvarðhald af öðrum ástæðum en þeirri sem greinir í 2. mgr. 95. gr. Þar með er það hafið yfir allan vafa að dómari telst ekki vanhæfur þótt hann hafi áður fjallað um gæsluvarðhaldskröfu og hrundið henni, jafnvel þótt hún hafi verið reist á 2. mgr. 95. gr.

Um 7. gr.

Fyrsta málsgrein sækir fyrirmynd sína til 1. mgr. 6. gr. laga um meðferð einkamála, en þó er ekki gert ráð fyrir að héraðsdómari gæti sem dómsformaður að hæfi meðdómsmanna nema um sé að ræða sérfróða meðdómsmenn. Í því tilviki er rétt að hann inni hina sérfróðu meðdómsmenn eftir atvikum sem hugsanlega kynnu að valda vanhæfi þeirra til að fara með málið skv. 1. mgr. 6. gr. frv.

Önnur málsgrein svarar til 2. mgr. 6. gr. laga um meðferð einkamála, en þó er lagt til að dómsformaður kveði upp úrskurð um það hvort hann eða meðdómsmenn hans skuli víkja sæti, nema þrjú héraðsdómarar sitji í dómi skv. 4. eða 5. mgr. 3. gr. frv. Í því tilviki skulu þeir allir kveða upp slíkan úrskurð, þar sem meirihlutinn ræður niðurstöðunni ef ágreiningur verður þeirra á milli.

Þriðja málsgrein er samhljóða 3. mgr. 6. gr. laga um meðferð einkamála og þarfnast ekki skýringa.

Um II. kafla.

Kaflinn hefur að geyma reglur um þinghöld og það, sem þar fer fram, sbr. 8.–12. gr., þing- og dómabækur, sbr. 13. og 14. gr., skjöl sem lögð eru fram í dómi og aðgang að þeim og öðrum gögnum, sbr. 15. og 16. gr., og loks málaskrá, sbr. 1. mgr. 17. gr. Er lagt til að þessar reglur verði að mestu leyti sniðnar eftir reglum II. kafla laga um meðferð einkamála þótt einnig hafi verið höfð hliðsjón af ákvæðum III. kafla nügildandi laga við samningu kaflans. Nokkur nýmæli er að finna í honum, t.d. er ráðgert í 9. gr. að taka megi skýrslu af barni, yngra en 15 ára, í sérútbúnu húsnæði annars staðar en á föstum þingstöðum, ef það þykir æskilegra með tilliti til hagsmuna barnsins. Þá er lagt til að settar verði ítarlegar reglur um aðgang þeirra, sem hagsmuna hafa að gæta, svo og almennings að skjölum, sem lögð hafa verið fram í dómsmáli, og dómsúrlausnum, sbr. 1. og 2. mgr. 16. gr. Þess má að lokum geta að gerð er tillaga um að ákvæðið, sem nú er í 20. gr. gildandi laga, þar sem almennt er kveðið á um birtingu ákæru, fyrirkalls, kvaðninga, dóma, úrskurða og annarra tilkynninga í opinberum málum, verði fellt brott í núverandi mynd. Í staðinn verði mælt ítarlega fyrir um birtingu ákæru og fyrirkalls í XXIV. kafla, sbr. 1. og 2. mgr. 156. gr. frv., og síðan

vísað til þessara ákvæða, að því er varðar birtingu dómsúrlausna, kvaðninga og annarra tilkynninga, á viðeigandi stöðum í lögnum, eftir því sem átt getur við.

Um 8. gr.

Greinin er að mestu samhljóða 7. gr. laga um meðferð einkamála og 9. og 12. gr. núgildandi laga. Eina fráviknið er það að lagt er til að dómari skuli vara þann við, sem tekið hefur til máls með leyfi dómarans, að honum beri að halda sig við efni máls, áður en orðið er tekið af honum. Að öðru leyti þarfnast greinin ekki skýringa.

Um 9. gr.

Þótt fram komi í 21. gr. laga nr. 15/1998 um dómstóla að héraðsdómstólar skuli hver um sig hafa fasta þingstaði og dómþing skuli að jafnaði háð á þeim stöðum þykir engu að síður rétt að áréttta þá meginreglu í þessum lögum, enda er kveðið á um hana í 7. gr. laga um meðferð opinberra mála. Ef þinghöld eru háð í heyranda hljóði leiðir af eðli máls að þau skulu haldin í dómsölum svo að almenningi gefist kostur á að fylgjast með því sem þar fer fram, sbr. 10. gr. Ef þing er haldið fyrir luktum dyrum er hins vegar ekkert því til fyrirstöðu að það fari fram í sérútbúnu húsnæði dómstóls ef það þykir æskilegra, t.d. ef taka þarf skýrslu af barni skv. 2. mgr. 123. gr. frv. Af þeim sökum er lagt til að niðurlag 1. málsl. 1. mgr. 7. gr. núgildandi laga verði fellt á brott.

Samkvæmt 2. mgr. 21. gr. laga um dómstóla getur héraðsdómari háð dómþing utan fasts þingstaðar ef það þykir heppilegra fyrir rekstur máls, hvort sem er innan eða utan umdæmis síns. Þótt þessi regla taki jafnt til sakamála sem annarra dómsmála er rétt að taka af skarið um það að taka megi fyrir slík mál á stofnun, þ. á m. í fangelsi eða á sjúkrahúsi ef heppilegra þykir, t.d. af tillitsemi við sakborning eða brotþola.

Þá er mælt sérstaklega fyrir um það að dómari geti ákveðið að skýrsla skuli tekin af barni, sem ekki hefur náð 15 ára aldri, í sérútbúnu húsnæði á öðrum stað en í dómhúsi ef það þykir æskilegra, að hans mati, með tilliti til hagsmuna barnsins, sbr. meginreglu þá sem fram kemur í 1. mgr. 4. gr. barnaverndarlaga nr. 80/2002 og 3. gr. samnings Sameinuðu þjóðanna um réttindi barnsins. Hér er átt við aðstöðu eins og þá sem er fyrir hendi í svonefndu barnahúsi. Eðlilegt er að dómari leiti eftir afstöðu barnsins eða eftir atvikum þeirra, sem fara með forsjá þess, áður en ákvörðun er tekin um það hvar skýrslutaka skuli fara fram, sbr. til hliðsjónar 2. mgr. 4. gr. og 2. mgr. 46. gr. barnaverndarlaga. Sakhæfisaldur er 15 ár hér á landi skv. 14. gr. almennra hegningarlaga og þykir rétt að miða þessa sérstöku heimild við það aldersmark. Ákvæðinu yrði væntanlega fyrst og fremst beitt þegar taka þarf skýrslu af brotþola, t.d. í kynferðisbrotamáli. Það er þó ekki einskorðað við það, þ. á m. er ekkert því til fyrirstöðu að tekin yrði vitnaskýrsla af barni í sérútbúnu húsnæði af þessu tagi ef dómari teldi það þjóna hagsmunum þess.

Um 10. gr.

Á sama hátt og í 8. gr. laga um meðferð einkamála og 8. gr. laga um meðferð opinberra mála er kveðið á um það í upphafi greinarinnar að dómþing skuli háð í heyranda hljóði. Mælt er fyrir um þessa meginreglu íslensk réttarfars í 1. mgr. 70. gr. stjórnarskrárinnar, sbr. 8. gr. stjórnarskipunarlaga nr. 97/1995.

Þessi regla er hins vegar ekki fortakslaus því að samkvæmt tilvitnuðu ákvæði stjórnarskrárinnar er dómara heimilt “lögum samkvæmt” að takmarka aðgang að dómþingi “til að gæta velsæmis, allsherjarreglu, öryggis ríkisins eða hagsmuna málsaðila.” Þær ástæður, sem geta réttlætt það að dómþing fari fram fyrir luktum dyrum, eru tæmandi taldar í 1. mgr. greinarinnar sem er svo til sama efnis og 1. mgr. 8. gr. laga um meðferð opinberra mála þótt framsetning málsgreinarinnar og orðalag dragi

dám af 1. mgr. 8. gr. laga um meðferð einkamála. Jafnframt er gerð tillaga um að heimilt sé að loka þinghaldi meðan skýrsla er tekin af vitni, sem ekki þarf að skýra frá nafni sínu í heyranda hljóði, sbr. 8. mgr. 122. gr. frv., enda er hætt við að nafnleyndin næði ekki tilgangi sínum ef skýrslan væri gefin í opnu þinghaldi.

Leggja ber áherslu á að hér er um að ræða undantekningar frá fyrrgreindri meginreglu um opinbera málsmeðferð og því leiðir ekki sjálfkrafa af tilgreindum aðstæðum, t.d. því að þing sé háð utan reglulegs þingstaðar eða mál sé enn á rannsóknarstigi, að loka skuli þinghaldi. Þvert á móti ber dómara að veða og meta aðstæður í hverju slíku tilviki og vera reiðubúinn að rökstyðja það sérstaklega ef hann telur ástæðu til að halda þing fyrir luktum dyrum. Í samræmi við það er ráðgert í upphafi 1. mgr. að ekki þurfi að loka þinghaldi alveg, heldur megi halda það að hluta fyrir luktum og að hluta fyrir opnum dyrum, sbr. t.d. nýmælið í g. lið 1. mgr.

Með lögum nr. 36/1999 voru gerðar nokkrar breytingar á 8. gr. laga um meðferð opinberra mála, m.a. til þess að styrkja réttarstöðu brotþola. Ein af þeim var sú að sá, sem sættir sig ekki við þá ákvörðun dómara að þinghald skuli eftir atvikum vera opið eða lokað, geti krafist þess að hann kveði upp úrskurð um það hvort þinghald skuli háð fyrir luktum dyrum. Unnt er að kæra slíkan úrskurð til Hæstaréttar, skv. 142. gr. laganna, sbr. b. lið 1. mgr. 192. gr. frv. Þessi möguleiki hefur ekki aðeins nýst brotþola, heldur einnig öðrum, t.d. þeim sem andmæla því að þinghald sé háð fyrir luktum dyrum, svo sem fréttamönnum, sbr. H 2000, 3697. Gert er ráð fyrir að þetta ákvæði haldist efnislega óbreytt, sbr. síðari málslið 2. mgr. greinarinnar.

Að öðru leyti eru ákvæði 2.–4. mgr. efnislega samhljóða 2. og 3. mgr. 8. gr. og 3. mgr. 9. gr. laga um meðferð einkamála, sbr. 2.–4. mgr. 8. gr. og 9. gr. laga um meðferð opinberra mála.

Í 5. mgr. er að finna nýmæli er styðst við regluna um meðalhóf sem segja má að sé ein af meginreglum íslensks sakamálaréttarfars. Fyrirmynd þessa ákvæðis er að finna í 4. mgr. 29. gr. dönsku réttarfarslaganna.

Um 11. gr.

Fyrsta málsgrein er samhljóða 1. mgr. 10. gr. laga um meðferð opinberra mála og 1. mgr. 9. gr. laga um meðferð einkamála, að öðru leyti en því að lagt er til að lagt verði sérstakt bann við því að birta hljóðupptökur eða myndir, sem kunna að hafa verið teknar í þinghaldi án samþykkis dómara, sbr. 3. másl. málsgreinarinnar. Með vísun til sagnorðsins “að birta” er átt við hvers kyns flutning eða sýningu opinberlega á þessu efni, þ. á m. í fjölmiðlum, svo og sölu og annars konar dreifingu á því til almennings, sbr. 3. mgr., sbr. 2. mgr. 2. gr. höfundalaga nr. 73/1972.

Önnur málsgrein er að stórum hluta sama efnis og 2. mgr. 10. gr. laga um meðferð opinberra mála. Samkvæmt umræddu ákvæði liggur bann við að skýra frá því, sem gerst hefur í þinghaldi, en þó er það ekki einskorðað við opinbera frásögn, heldur felur það jafnt í sér bann við að skýra óviðkomandi frá því, sem þar hefur gerst, þótt um einkasamtal sé að ræða. Þá er gert ráð fyrir að dómari geti lagt bann við frásögn af því, sem fram fer í opnu þinghaldi, ef ætla má að af því leiði hættu á sakarspjöllum. Það ætti t.d. við ef mál væri umfangsmikið og skýrslutaka af ákærðu og vitnum tæki langan tíma. Þegar svo stæði á væri hætt við að ítarlegar frásagnir af framburði ákærðu eða vitna, áður en skýrslutöku væri að fullu lokið, gætu komið í veg fyrir að málið upplýstist. Í slíkum tilvikum væri hins vegar ekkert því til fyrirstöðu að greint yrði frá framburðinum síðar. Ekki síst af þeim sökum er lagt til í 3. másl. 2. mgr. að bann við frásögn geti verið tímabundið.

Í þriðju málsgrein, sem er nýmæli, er að finna tvenns konar viðurlög við því ef brotið er gegn banni skv. 1. eða 2. mgr. Þótt yfirvofandi sektir skv. 1. mgr. 223. gr.

frv. geti komið í veg fyrir að brotið sé gegn slíku banni er jafnvel líklegt að sá kostur að dómarrar geti framvegis meinað þeim brotlegu aðgang að þinghöldum í sakamálum aftri mönnum frá því að brjóta gegn því.

Um 12. gr.

Fyrstu fjórar málsgreinarnar eru sniðnar eftir 10. gr. laga um meðferð einkamála. Einu umtalsverðu frávikin stafa af því að sakamál eru um sumt frábrugðin einkamálum, t.d. leiðir af eðli máls að ákærvaldið, sem ber sönnunarbyrði fyrir sekt sakbornings, hafi frumkvæði að því að kveðja til dómtúlk skv. 2. mgr. eða kunnáttumann skv. 4. mgr. Vegna þeirrar áherslu, sem á það er lögð í sakamálum að leiða hið sanna í ljós, er enn fremur gert ráð fyrir því í 3. mgr. að þýðing skjals skuli að jafnaði gerð af löggiltum skjalaþýðanda eða öðrum hæfum manni, en aðilar máls geti ekki komið sér saman um rétta þýðingu skjals eins og í einkamálum.

Í nógildandi lögum eru ekki gerðar kröfur um að dómtúlkur, þýðandi og kunnáttumaður skuli vera óvilhallir. Vegna þess hversu þýðingarmiklu hlutverki dómtúlkur og kunnáttumaður gegna við skýrslutöku fyrir dómi er lagt til að sömu reglur gildi um sérstakt hæfi þeirra og gilda um sérstakt hæfi dómara skv. 6. gr. frv., sbr. 6. mgr. 149. gr. dönsku réttarfarslaganna. Ekki er ástæða til að gera svo strangar kröfur til þýðanda, enda er eðli þess starfa annað. Hins vegar er gert ráð fyrir að þessir sérhæfðu aðstoðarmenn hafi allir náð 20 ára aldri, en sú krafa er gerð til dómkvaddra matsmanna, sbr. 3. mgr. 128. gr. frv. Í 5. mgr. er jafnframt kveðið á um það, í samræmi við fyrirmæli e. liðar 3. mgr. 6. gr. mannréttindasáttmála Evrópu, sbr. lög nr. 62/1994, að kostnaður vegna starfa dómtúlks og þýðanda skuli ávallt greiddur úr ríkissjóði. Eðlilegt er að sama regla gildi um kostnað vegna starfa kunnáttumanns. Eins og í 4. mgr. 13. gr. laga um meðferð opinberra mála, er gengið út frá því að dómari ákvarði þóknun þessara sérhæfðu aðstoðarmanna.

Um 13. gr.

Greinin er svo til samhljóða 11. gr. laga um meðferð einkamála. Þótt ekki gildi að öllu leyti sömu meginreglur um meðferð einkamála eða sakamála er engin ástæða til að gera mun á þeim ákvæðum sem gilda um þingbækur, svo og heimild til að hljóðrita eða taka upp á myndband það, sem fram fer í þinghöldum, hvort sem um er að ræða einkamál eða sakamál. Í niðurlagi 2. mgr. er að finna ákvæði sem vísar til þess þegar vitni gefur skýrslu fyrir dómi án þess að það þurfi að skýra frá nafni sínu í heyranda hljóði, sbr. 8. mgr. 122. gr. frv. Greinin skýrir sig að öðru leyti sjálf.

Um 14. gr.

Greinin er samhljóða 1. mgr. 12. gr. laga um meðferð einkamála, sbr. og 17. gr. laga um meðferð opinberra mála. Þarfnast hún ekki skýringa.

Um 15. gr.

Greinin er sama efnis og 13. gr. laga um meðferð einkamála, en á sér ekki samsvörun í lögum um meðferð opinberra mála, ef frá er talin 3. mgr. 15. gr. sem kveður á um að hljóðritanir skuli varðveita í minnst þrjú ár frá lokum dómsmáls. Þótt orðalag sé á stöku stað á annan veg en í fyrrgreindu ákvæði í einkamálalögum þarfnast greinin ekki sérstakra skýringa.

Um 16. gr.

Í upphafi 1. mgr. er orðuð sú meginregla að ákærði og brotapolí eigi rétt á að fá afrit af skjölum máls án endurgjalds við þingfestingu þess skv. 158. gr. frv. Frá

þeirri reglu er þó gerð sú undantekning í 1. mgr. 47. gr. frv., að réttur brotþola til að fá aðgang og þar með afrit af málskjölum er einskorðaður við þau skjöl, sem varða þátt hans í málinu, auk þess sem dómara er veitt heimild til að synja brotþola um aðgang að skjölunum allt þar til komið er að flutningi málsins telji hann að það kunni að torvela að málið upplýsist. Ber að skýra ákvæði þessarar greinar með hliðsjón af þessu.

Samkvæmt lögum um meðferð opinberra mála er ekki gert ráð fyrir því að aðrir en aðilar máls og brotþoli geti fengið afhent afrit af einstökum skjölum sakamáls. Hins vegar hefur verið litið svo á að þeim einum megi láta í té endurrit úr þingbók eða dómabók sem hefur “lögvarinna hagsmuna að gæta”. Í 1. mgr. 14. gr. laga um meðferð einkamála er þetta gert að skilyrði fyrir afhendingu afrita af skjölum einkamáls, svo og endurrita úr þingbók eða dómabók. Þótt málflytningur sé oftast nær munnlegur í dómsmálum hefur á síðari árum fæst í vöxt að málflytjendur vísi til skjala sem lögð hafa verið fram í máli án þess að efni þeirra sé lesið upp. Þar af leiðandi er erfitt fyrir þá, sem eru viðstaddir þinghöld, að átta sig á því sem þar fer fram nema þeir hafi skjöl málsins undir höndum. Af þeim sökum samrýmist það ekki fyllilega meginreglunni um opinbera málsmeðferð að synja fjölmiðlum og öllum almenningi um aðgang að málskjölum. Á hinn bóginn getur það verið mjög íþyngjandi við meðferð máls og jafnvel aftrað því að það upplýsist ef aðrir en þeir, sem málið varðar sérstaklega, geta krafist þess að fá afhent afrit af öllum þeim skjölum sem lögð hafa verið fram í málinu. Jafnframt hafa skjöl í sakamálum iðulega að geyma upplýsingar sem sanngjarnt er og eðlilegt að leynt fari með tilliti til almanna- eða einkahagsmuna.

Með skírskotun til þessara andstæðu sjónarmiða er lagt til að eftir að mál hefur verið þingfest geti hver sem er fengið afhent gegn gjaldi afrit af þeim málskjölum, sem málatilbúnaður aðila er reistur á, þ.e. ákæru og greinargerð ákærða. Þó er óhjákvæmilegt að gera undantekningar frá þessari reglu, að því er varðar þá hluta þessara skjala er hafa að geyma upplýsingar, sem halda ber leyndum fyrir almenningi með tilliti til almanna- eða einkahagsmuna, sbr. til hliðsjónar 5. og 6. gr. upplýsingalaga nr. 50/1996.

Í 2. mgr. er kveðið á um þann sjálfsagða rétt aðila máls, þ.e. ákæranda og ákærða, svo og brotþola, að fá endurrit úr dómabók og þingbók endurgjaldslaust. Jafnframt er í 3. mgr. gert ráð fyrir að aðrir geti gegn gjaldi fengið endurrit af dómum, úrskurðum og ákvörðunum dómara, enda er eðlilegt að hver sem er, þ. á m. fjölmiðlar, hafi aðgang að þeim úrlausnum. Hins vegar er engin þörf á að aðrir en aðilar máls og brotþoli eigi aðgang að öðru því, sem fram kemur í þingbók, því að þeir, sem þess óska, eiga kost á að fylgjast með því, sem fram fer í þinghaldi, þ. á m. að hlýða á skýrslutöku af ákærða og vitnum fyrir dómi, að sjálfsögðu að því tilskildu að þinghaldið sé opið, eins og oftast er raunin. Ef sérstök ástæða er til skal afmá úr endurritum af dómum og öðrum dómsúrlausnum atriði sem eðlilegt er að leynt fari með tilliti til almanna- eða einkahagsmuna, sbr. 3. mgr. 10. gr. laga um meðferð opinberra mála og 2. mgr. 14. gr. laga um meðferð einkamála. Sérstaklega er tekið fram að afmá skuli atriði úr úrskurðum og ákvörðunum dómara ef það hefði í för með sér hættu á sakarspjöllum að þau kæmust til vitundar almennings. Þetta ætti einkum við þá úrskurði sem kveðnir eru upp á rannsóknarstigi. Má sem dæmi nefna úrskurð um gæsluvarðhald vegna rannsóknarhagsmuna skv. a. lið 1. mgr. 95. gr. frv., en til að forðast hættu á sakarspjöllum þyrfti í mörgum tilvikum að afmá öll efnisatriði úr slíkum úrskurði nema sjálft úrskurðarorðið.

Ákvæði 4.–6. mgr. eru efnislega eins og 2.–4. mgr. 14. gr. laga um meðferð einkamála. Þó er gert ráð fyrir að aðilar máls geti fengið eftirgerð af hljóð- eða

myndupptökum til afnota endurgjaldslaust, auk þess sem brotþola er veittur sami réttur og aðilum einkamáls til að fá eftirgerð af upptökum gegn greiðslu gjalds eða til að hlýða á þær ef honum er þörf á því til að gæta hagsmuna sinna. Dæmi um það er ef brotþoli hefði í hyggju að bera úrlausn héraðsdóms um einkaréttarkröfu sérstaklega undir Hæstarétt, sbr. 3. mgr. 196. gr. frv.

Um 17. gr.

Fyrri málsgreinin samsvarar 2. mgr. 12. gr. laga um meðferð einkamála og er eðlilegt að kveða á um skrá yfir sakamál, þ.e. málaskrá, á þessum stað.

Síðari málsgreinin er nánast samhljóða 15. gr. laga um meðferð einkamála, að öðru leyti en því að gert er ráð fyrir að settar verði nánari reglur um ýmis þau atriði, sem fjallað er um í 16. gr. Eðlilegra er að dómstólaráð setji reglur af þessu tagi í stað þess að dómsmálaráðherra geri það með reglugerð, eins og mælt er fyrir um í nágildandi lögum.

Um III. kafla.

Í kaflanum er mælt fyrir um ákærvaldið, sem er sóknaraðili sakamáls, á áþekkan hátt og gert er í V. kafla nágildandi laga.

Veigamesta breytingin, sem lögð er til með þessum kafla, er sú að ákærvaldinu verði framvegis skipt í þrjú stjórnarsýslustig í stað tveggja, eins og mælt er fyrir um í gildandi lögum. Samkvæmt því er lagt til að sett verði á stofn embætti yfirsaksóknara sem taki ákvörðun um saksókn á fyrsta stjórnarsýslustigi í svo að segja öllum meiri háttar sakamálum og hafi að auki eftirlit með lögreglustjórum sem ákærendum. Eftir þessa breytingu verði hlutverk ríkissaksóknara sem æðsta handhafa ákærvaldsins fyrst og fremst þrjúþætt. Í fyrsta lagi að setja almennar reglur um ákærendur og meðferð ákærvalds og lögreglu á sakamálum, svo og að gefa ákærendum og lögreglu fyrirsmáli um rannsókn og meðferð einstakra mála ef ástæða þykir til. Í öðru lagi að hafa eftirlit með meðferð ákærvalds, m.a. með því að leysa úr stjórnarsýslukærum, einkum þegar um er að ræða ákvarðanir yfirsaksóknara á fyrsta stjórnarsýslustigi. Í þriðja lagi að taka ákvarðanir um áfrýjun héraðsdóma í sakamálum og annast flutning þeirra mála fyrir Hæstarétti. Enginn vafi leikur á því að þessi breyting á skipan ákærvalds mun efla ákærvaldið og styrkja sjálfstæði þess, auk þess sem réttaröryggi borgaranna verður betur tryggt en verið hefur.

Eins og áður segir, er jafnframt lagt til að ákærvald í meiri háttar sakamálum verði flutt frá lögreglustjórum, þ. á m. ríkislögreglustjóra, til æðra stigs ákærvalds, þ.e. til yfirsaksóknara. Lögregla hefði að sjálfsögðu áfram með höndum rannsókn, en hún yrði framkvæmd eftir atvikum undir eftirliti og samkvæmt fyrirsmælum yfirsaksóknara, sem tekur ákvörðun um saksókn á grundvelli þeirrar rannsóknar. Slíkt fyrirkomulag tryggir bæði að ekki verði haldið áfram með rannsókn nema meiri líkur en minni þykja á sakfellingu og að rannsókn sé markaður skýr farvegur. Hér eins og annars staðar á Norðurlöndum yrði til dæmis við rannsókn efnahagsbrota náð samráð milli lögreglu og yfirsaksóknara til að tryggja markvissan framgang mála. Þegar þung viðurlög liggja við afbrotum er mikið í húfi, jafnt með tilliti til hagsmuna sakbornings sem almennings, að vandað sé til verka þegar ákveðið er hvort mál skuli höfðað eða það látið niður falla.

Samkvæmt framansögðu er ráðgert að yfirsaksóknari taki ákvörðun um saksókn í nánast öllum meiri háttar sakamálum og fari með þau mál fyrir dómi, meðan hlutverk lögreglu er að rannsaka málin, sbr. 2. mgr. 18. gr. og c. lið 2. mgr. 1. gr. lögreglulaga nr. 90/1996, svo og að vera ákæranda til aðstoðar við áframhaldandi meðferð þess. Auk þess höfða lögreglustjórar önnur mál en þau, sem ríkissaksóknari

og yfirsaksóknari höfða, og flytja þau mál fyrir héraðsdómi, sbr. 1. mgr. 28. gr. og 2. mgr. 29. gr. gildandi laga, sbr. 1. mgr. 24. gr. og 3. mgr. 25. gr. frv. Af þessum sökum þykir rétt að mæla almennt fyrir um hlutverk og starfsskyldur lögreglu við rannsókn og aðra meðferð sakamála í þessum kafla, jafnframt því sem kveðið er á um hlutverk og skyldur ákærvaldsins. Hefur heiti kaflans verið breytt til samræmis við þetta.

Um frekari skýringar á hinni breyttu skipan ákærvalds, sem og öðrum breytingum sem ráðgerðar eru í kaflanum, vísast til athugasemda með einstökum greinum.

Um 18. gr.

Í 1. og 2. mgr. er að finna almenn ákvæði um það hverjir fara með ákærvald og rannsókn sakamála, sbr. nú 1. mgr. 25. gr. og 1. másl. 1. mgr. 66. gr. laga um meðferð opinberra mála. Eins og tekið er fram í almennum athugasemdum hér að framan, er gengið út frá þeirri nýskipan ákærvalds og lögreglu að yfirsaksóknari fari með ákærvald, auk ríkissaksóknara og lögreglustjóra, þó að undanskildum ríkislögreglustjóra.

Í 1. mgr. er jafnframt kveðið á um hlutverk ákæranda, þ.e. þeirra sem fara með ákærvald, með sama hætti og gert er í 1. mgr. 27. gr. gildandi laga. Er eðlilegt að þetta hlutverk sé ekki einskorðað við ríkissaksóknara, eins og nú er gert. Það orðalag að ákærandur skuli, eftir því sem unnt er, fylgjast með því að þeir sem afbrot fremja verði beittir lögmæltum viðurlögum ber eftir sem áður að skýra á þann veg að þeir, sem grunaðir eru um brot, verði ekki ákærðir nema ljóst sé eða í það minnsta líklegt, að mati ákæranda, að þeir verði sakfelldir fyrir dómi, sbr. 145. gr. frv. Þannig verða ákærandur að gæta þess að ekki sé höfðað sakamál á hendur þeim, sem líkast til eru saklausir, ekki síður en að þeir, sem álitnir eru sekir, verði sóttir til saka. Í 20.–24. gr. er kveðið nánar á um meðferð ákærvalds og þau verkefni, sem falin eru ríkissaksóknara, yfirsaksóknara og lögreglustjórum sem handhöfum þess.

Á síðari árum hefur verið lögð aukin áhersla á sjálfstæði ákæranda í starfi, ekki síst gagnvart handhöfum framkvæmdarvalds. Þótt sú skipan hafi verið í gildi og jafnframt í heiðri höfð hér á landi frá því að embætti saksóknara ríkisins var sett á stofn með lögum nr. 82/1961 er sjálfsagt að áréttu þetta sjálfstæði þeirra sem fara með ákærvald, sbr. 3. másl. 1. mgr. Samkvæmt því eiga ákærandur ekki að taka við fyrirmælum frá öðrum stjórnvöldum um meðferð ákærvalds en æðri handhöfum þess valds, eins og sérstaklega er tekið fram í 2. mgr. 19. gr., 3. mgr. 21. gr., 3.–5. mgr. 23. gr. og 3. og 4. mgr. 24. gr. Hins vegar hafa forstöðumenn embætta, þ.e. ríkissaksóknari, yfirsaksóknari og lögreglustjórar, endanlegt ákvörðunarvald um þau mál, sem undir embætti þeirra heyra, og bera einir ábyrgð á þeim. Til þess að taka af allan vafa í því efni er tekið fram í 1. mgr. 20. gr. og 2. mgr. 22. gr. að ríkissaksóknari og yfirsaksóknari beri ábyrgð á ákvörðunum þeirra sem við embætti þeirra starfa.

Í 1. másl. 3. mgr. er tekin upp sú regla, sem er að finna í 31. gr. gildandi laga, að þeir sem fara með ákærvald og rannsaka sakamál skuli leitast við að leiða hið sanna í ljós og sýna hlutlægni í störfum sínum, sbr. og 2. mgr. 13. gr. lögreglulaga nr. 90/1996. Enn fremur þykir rétt að mæla sérstaklega fyrir um þagnarskyldu þeirra, sem fara með ákærvald og rannsaka sakamál, á sama hátt og gert er í 22. gr. lögreglulaga nr. 90/1996. Er ákvæði 4. mgr. nánast samhljóða þeirri grein.

Um 19. gr.

Greinin er efnislega samhljóða 1. mgr. 26. gr. laga um meðferð opinberra mála þótt framsetningu og orðalagi hafi lítillega verið breytt. Um langt árabíl hefur ekki reynt á þau sérákvæði sem vísast er til í 2. mgr. og er m.a. að finna í 97. og 105. gr. almennra hegningarlaga. Þó þykir ekki ástæða til að fella þau úr gildi vegna nánna

tengsla þeirra brota, sem þau taka til, við innra og ytra öryggi ríkisins. Eins og fram kemur í 2. mgr. 21. gr., er gert ráð fyrir að ríkissaksóknari höfði mál vegna þessara brota samkvæmt ákvörðun dómsmálaráðherra.

Ákvæði 2. mgr. 26. gr. gildandi laga, sem var lögtekið með lögum nr. 19/1991, þess efnis að dómsmálaráðherra geti fellt úr gildi þá ákvörðun ríkissaksóknara að fella niður mál, á ekki lengur rétt á sér eftir þá breytingu sem ráðgerð er á skipun ákærvalds. Samkvæmt 3. mgr. 21. gr. og 4. mgr. 147. gr. frv. gæti ríkissaksóknari gripið til þessa úrræðis, sem æðsti handhafi ákærvalds, ef hann teldi að ákvörðun annarra ákærenda um að fella niður mál væri andstæð lögum eða fjarstæð að öðru leyti. Af þessum sökum er lagt til að umrætt ákvæði verði fellt brott úr lögum um meðferð sakamála.

Um 20. gr.

Greinin er efnislega eins og 2. og 3. mgr. 25. gr. núgildandi laga.

Um 21. gr.

Í greininni er kveðið á um hver skuli vera helstu verkefni ríkissaksóknara eftir þá breytingu á skipan ákærvalds sem ráðgerð er samkvæmt þessu frumvarpi.

Fyrsta málsgrein er efnislega eins og 2. mgr. 27. gr. núgildandi laga, þótt orðlagi hennar hafi verið lítillega breytt.

Í 2. mgr. er kveðið á um það að ríkissaksóknari höfði þau sakamál, þar sem dómsmálaráðherra tekur ákvörðun um saksókn, sbr. 2. mgr. 19. gr. Þar er enn fremur tekið fram að feli sú háttsemi, sem um er að ræða, í sér annað eða önnur brot skuli ríkissaksóknari fara með ákærvald vegna þeirra brota. Að öðru leyti er ekki gert ráð fyrir að hann taki ákvörðun um saksókn á fyrsta stjórnarsýslustigi, heldur er það hlutverk yfirsaksóknara skv. 1. og 2. mgr. 23. gr. og lögreglustjóra skv. 1. mgr. 24. gr.

Ákvæði 3. mgr. er samhljóða 5. mgr. 27. gr. gildandi laga. Eðlilegt er að ríkissaksóknari geti eftir sem áður, sem æðsti handhafi ákærvalds, gefið öðrum ákærendum fyrirmæli um einstök mál að eigin frumkvæði, t.d. ef hann telur að ákvörðun þeirra um að fella niður mál sé andstæð lögum eða fjarstæð að öðru leyti. Enn fremur er rétt að ríkissaksóknari geti haft afskipti af rannsókn einstakra mála. Þó er ekki gert ráð fyrir því, frekar en í gildandi lögum, að ríkissaksóknari geti tekið rannsókn máls í sínar hendur þótt hann geti fyrirskipað lögreglu að rannsókn skuli hafin, mælt í grófum dráttum fyrir um hvernig henni skuli háttað og fylgst með henni.

Eins og í 6. mgr. 27. gr. gildandi laga, er kveðið á um það í 4. mgr. að ríkissaksóknari skuli taka ákvörðun um áfrýjun héraðsdóms til Hæstaréttar. Tekur það til allra mála, óháð því hvort yfirsaksóknari hafi höfðað málið í héraði eða hvort lögreglustjóri hafi gert það. Í samræmi við 6. mgr. 23. gr. og 5. mgr. 24. gr. er enn fremur tekið fram að ríkissaksóknari skuli taka ákvörðun um kæru til Hæstaréttar, þó aðeins í þeim undantekningartilvikum að hann hafi sjálfur höfðað málið. Að öðrum kosti tekur yfirsaksóknari eða sá lögreglustjóri, sem höfðað hefur mál, ákvörðun um kæru á þeim úrlausnum sem kærðar verða.

Um 22. gr.

Í 1. mgr. greinarinnar er gert ráð fyrir að yfirsaksóknari skuli skipaður af dómsmálaráðherra til fimm ára í senn og fullnægja skilyrðum til skipunar í embætti héraðsdómara, á sama hátt og saksóknarar. Vegna þess að gengið er út frá að starfssvæði yfirsaksóknara sé landið allt er lagt til að hann hafi skrifstofu í Reykjavík, en geti skipt embætti sínu í deildir, m.a. eftir landsvæðum, sbr. 3. mgr.

Önnur málsgrein hefur að geyma þá sjálfsögðu reglu að yfirsaksóknari skipti verkum með saksóknurum og úthluti þeim málum. Einnig að hann geti skipt þeim í deildir eftir málaflokkum eða umdæmum eða jafnvel hvoru tveggja. Það að yfirsaksóknari úthluti málum til saksóknara þýðir hins vegar ekki að þeir starfi sjálfstætt að þeim málum á hliðstæðan hátt og héraðsdómarar, heldur er skýrt tekið fram í upphafi 2. mgr. að yfirsaksóknari beri ábyrgð á ákvörðunum þeirra, sem við embætti hans starfa, jafnt saksóknara sem annarra starfsmanna.

Í 3 mgr. er lögð til heimild handa ráðherra til að ákveða að fenginni umsögn ríkissaksóknara að setja á stofn sérstakt embætti yfirsaksóknara, eftir atvikum fleiri en eitt, til að fara með ákærvald á þessu saksóknarstigi í ákveðnum flokkum sakamála. Er ráðgert að þetta yrði gert með reglugerð, þar sem meðal annars yrði kveðið á um verkaskiptingu milli slíks yfirsaksóknara og þess, sem almennt færi með mál á þessu saksóknarstigi. Með þessu er haft í huga að haganlegra gæti þótt að fela sérstöku embætti yfirsaksóknara að fara með ákærvald í málum á borð við efnahagsbrot, en ekki þykir ástæða til að binda slíka skipan í lög. Að öðru leyti er miðað við að sömu reglur gildi um skipan hans og stöðu og gilda um hinn almenna yfirsaksóknara, sbr. 1.-2. mgr. Eftir því sem við getur átt myndu önnur ákvæði frumvarpsins um yfirsaksóknara eiga við um slíkan sérstakan saksóknara.

Um 23. gr.

Í greininni er kveðið á um helstu verkefni yfirsaksóknara sem eftir ráðgerða breytingu á skipan ákærvalds eru að sumu leyti þau sömu og þau verkefni sem ríkissaksóknari hefur með höndum samkvæmt núgildandi lögum. Þannig eru 1., 3. og 4. mgr. í stórum dráttum samhljóða 3.–5. mgr. 27. gr. gildandi laga, að öðru leyti en því að í samræmi við hina breyttu skipan ákærvalds, sem lögð er til, er gert ráð fyrir í a. lið 1. mgr. að yfirsaksóknari fari með ákærvald ef um er að ræða brot gegn stjórnskipan ríkisins og æðstu stjórnvöldum þess skv. XI. kafla almennra hegningarlaga, öðrum en ákvæðum 99. og 101. gr. laganna, sbr. 2. mgr. 21. gr. Enn fremur að hann fari með ákærvald ef um er að ræða auðgunarbrot skv. XXVI. kafla hegningarlaga, að frátöldum þjófnaði skv. 244. gr., gripdeild skv. 245. gr. og ólögumætri meðferð fundins fjár skv. 246. gr. laganna, sbr. g. lið 1. mgr.

Samkvæmt 2. mgr. gerð tillaga um að yfirsaksóknari skuli fara með ákærvald ef um er að tefla meiri háttar brot á lögum um skatta, svo sem lögum nr. 90/2003 um tekjuskatt, lögum nr. 45/1987 um staðgreiðslu opinberra gjalda, lögum nr. 50/1988 um virðisaukaskatt og tollalögum nr. 88/2005, svo og meiri háttar brot á samkeppnislögum nr. 44/2005 og öðrum sérrefsilögum, eftir því sem nánar er kveðið á um í reglum sem ríkissaksóknari setur. Með hliðsjón af stöðu ríkissaksóknara sem æðsta handhafa ákærvalds skv. 1. mgr. 20. gr., sbr. 2. mgr. 25. gr. gildandi laga, er eðlilegt að honum verði veitt visst svigrúm til þess að ákveða hvaða brot á sérrefsilögum teljist meiri háttar í skilningi þessa ákvæðis.

Þá hefur síðari málsliður 1. mgr. 28. gr. gildandi laga verið færður í 3. mgr. og orðalagi hans breytt lítillega. Þykir skýrara að kveða á um almenna heimild yfirsaksóknara til að taka í sínar hendur saksókn úr höndum lögreglustjóra á þessum stað. Á hinn bóginn er ekki gert ráð fyrir því, frekar en í gildandi lögum, að yfirsaksóknari geti tekið rannsókn máls í sínar hendur þótt hann geti fyrirskipað lög-reglu að rannsókn skuli hafin, mælt í grófum dráttum fyrir um hvernig henni skuli háttað og fylgst með henni, sbr. 4. mgr. Í þessu efni sem öðrum verður hann þó að sjálfsögðu að virða fyrirmæli ríkissaksóknara sem æðsta handhafa ákærvalds, sbr. 3. mgr. 21. gr.

Fimmta málsgrein er sniðin eftir 3. mgr. 28. gr. gildandi laga. Á sama hátt og lögreglustjóra ber að tilkynna yfirsaksóknara hverju sinni þá ákvörðun sína að falla frá saksókn skv. 2.–4. mgr. 146. gr. frv., sbr. 3. mgr. 24. gr., er gert ráð fyrir að yfirsaksóknari tilkynni ríkissaksóknara sams konar ákvörðun af sinni hálfu. Með því móti getur ríkissaksóknari fylgst með því, hvernig ákvæðunum um niðurfellingu saksóknar er beitt í framkvæmd þegar meiri háttar sakamál eru annars vegar, og gripið í taumana telji hann nauðsyn bera til, sbr. og 4. mgr. 147. gr. frv.

Eins og áður er komið fram, er lagt til að ríkissaksóknari taki ákvörðun um áfrýjun héraðsdóms til Hæstaréttar þótt málið hafi verið höfðað af yfirsaksóknara, sbr. 4. mgr. 21. gr. Hins vegar er eðlilegt að yfirsaksóknari tekur ákvörðun um kæru til Hæstaréttar í slíkum málum, eins og tekið er fram í 6. mgr. þessarar greinar.

Um 24. gr.

Efni 1.–4. mgr. er nánast það sama og 1.–4. mgr. 28. gr. núgildandi laga, að teknu tilliti til breyttrar skipunar ákærvalds sem gerð er grein fyrir í almennum athugasemdum með þessum kafla.

Samkvæmt 4. mgr. er gert ráð fyrir að yfirsaksóknari geti ákveðið hvaða lögreglustjóri skuli höfða mál ef vafi leikur á því hver skuli gera það. Hins vegar hefur yfirsaksóknari ekki vald til að ákveða með sama hætti hvaða lögreglustjóri skuli annast rannsókn máls, heldur er kveðið á um það í 2. og 3. mgr. 8. gr., sbr. a. og b. lið 2. mgr. 5. gr. lögreglulaga nr. 90/1996, sbr. lög nr. 46/2006, svo og í reglugerðum sem settar hafa verið á grundvelli þeirra laga. Af þeim sökum, svo og vegna þeirrar breytingar á starfsviði ríkislögreglustjóra sem áður er gerð grein fyrir, er brostin forsenda fyrir ákvæði 5. mgr. 28. gr. gildandi laga, þar sem ráðherra er veitt heimild til að kveða nánar með reglugerð á um verkaskiptingu milli ríkislögreglustjóra og annarra lögreglustjóra.

Eins og ráða má af 141. gr. gildandi laga, er ráðgert í 5. mgr. að lögreglustjórar taki ákvörðun um kæru á úrlausnum héraðsdómara til Hæstaréttar, án atbeina annarra ákærenda. Á það annars vegar við um úrskurði dómara á rannsóknarstigi, sem á annað borð verða kærðir til Hæstaréttar, og er ákvörðunarvaldið þá í höndum þess lögreglustjóra sem fer með rannsókn málsins. Þegar hins vegar er um að ræða ákvörðun um kæru á dómsúrlausnum við meðferð máls fyrir dómi er gert ráð fyrir að ákvörðunarvaldið verði í höndum þess handhafa ákærvalds, sem höfðað hefur málið, þ.e. ýmist ríkissaksóknara, sbr. niðurlag 4. mgr. 21. gr., yfirsaksóknara, sbr. 6. mgr. 23. gr., eða lögreglustjóra, sbr. niðurlag þessarar málsgreinar. Ef lögreglustjóri telur vafa leika á því hvort dómsúrlausn skuli kærð getur hann þó ávallt borið það álitafni undir yfirsaksóknara skv. 2. mgr., sbr. orðalagið „málsmeðferð að öðru leyti”.

Um 25. gr.

Greinin eru í stórum dráttum eins og 29. gr. núgildandi laga.

Í 1. mgr. er tekið fram að ríkissaksóknari flytji sjálfur þau fáu mál sem hann kynni að höfða. Ákvæði 2.–4. mgr. eru nánast sama efnis og 29. gr. gildandi laga, að öðru leyti en því að yfirsaksóknari kemur í stað ríkissaksóknara. Rétt er að taka fram að hugtakið „saksóknari” í 3. mgr. tekur ekki einungis til saksóknara við embætti ríkissaksóknara, heldur einnig saksóknara við embætti yfirsaksóknara. Eðlilegt er að ríkissaksóknari leiti samþykkis yfirsaksóknara ef hann óskar eftir að fela saksóknara við embætti hans að flytja mál fyrir Hæstarétti.

Ákvæðið í 5. mgr. tengist 6. mgr. 23. gr. og 5. mgr. 24. gr., sbr. athugasemdir við þær greinar. Þarfnast það ekki frekari skýringa.

Um 26. gr.

Í samræmi við það sjónarmið að ríkissaksóknari, yfirsaksóknari og aðrir handhafar ákærvalds skuli vera sjálfstæðir og óvilhallir í störfum sínum er eðlilegt að gerðar séu sömu kröfur um sérstakt hæfi þeirra og gerðar eru til dómara skv. 6. gr. frv. Einnig er lagt til að gerðar séu jafn ríkar kröfur til þeirra sem flytja mál af hálfu ákærvaldsins fyrir dómi á grundvelli 25. gr.

Efni greinarinnar er annars sótt til 30. gr. nógildandi laga. Orðalaginu í lokamálsgreininni hefur verið breytt í þá veru að dómari skuli vísa máli frá dómi, hvort sem er að eigin frumkvæði eða eftir kröfu aðila, ef hann telur að ákærandi hafi verið vanhæfur til að höfða málið eða lögreglustjóri vanhæfur til að rannsaka það. Á sama hátt á dómari að vísa máli frá dómi ef maður, sem flytur mál sem ákærandi, er vanhæfur til þess samkvæmt framansögðu.

Þar sem kveðið er á um það í lögreglulögum nr. 90/1996 hvernig rannsókn sakamála skuli fyrir komið er lagt til að tekið verði upp í þau lög ákvæði um vanhæfi lögreglustjóra og annarra sem fara með lögregluvald til að fást við slíka rannsókn, sbr. 234. gr. frv.

Um IV. kafla.

Kaflanum er ætlað að koma í stað VI. kafla nógildandi laga sem fjallar um sakborning og verjanda. Þeim kafla var breytt í veigamiklum atriðum með lögum nr. 36/1999 og reyndar var 1. og 2. mgr. 43. gr. enn breytt með lögum nr. 86/2004. Af þeim sökum eru ekki lagðar til neinar verulegar breytingar á efni hans að þessu sinni. Þó er gert ráð fyrir að hugtakið “sakborningur” verði skilgreint í lögum um meðferð sakamála og jafnframt kveðið á um réttarstöðu lögráðamanns sakbornings og fyrirsvarsmanna þeirra lögaðila, sem sökum eru bornir, við meðferð þeirra mála, sbr. 27. gr. Enn fremur er bryddað upp á nokkrum breytingum til viðbótar, þ. á m. er lagt til að lögregla geti synjað verjanda og þar með sakborningi um aðgang að einstökum málgögnum meðan á rannsókn máls stendur, ef öryggi ríkisins eða almennings er í húfi ellegar brýnir einkahagsmunir annarra en sakbornings standa því í vegi, sbr. 3. mgr. 37. gr. Um skýringar á því ákvæði og öðrum vísast að öðru leyti til athugasemda með einstökum greinum.

Um 27. gr.

Rétt þykir að skilgreina hugtakið “sakborningur”, sem er eitt af grundvallarhugtökum laga um meðferð sakamála, í lögnum sjálfum. Samkvæmt íslenskum rétti hefur ekki verið gerður greinarmunur á grunuðum manni annars vegar og sökuðum manni hins vegar, eins og t.d. hefur verið gert í danskri lagaframkvæmd. Í 1. mgr. er gert ráð fyrir að þessi skipan haldist óbreytt hér á landi. Þar af leiðandi verður maður ekki sakborningur við neina formlega athöfn, þótt það liggi ljóst fyrir, svo að dæmi sé tekið, að um leið og maður er handtekinn í þágu rannsóknar skoðast hann sakborningur í skilningi laganna. Þótt miðað sé við að maður sé borinn sökum eða grunaður um refsiverða háttsemi nægja mjög óljósar grunsemdir í hans garð ekki til þess að hann teljist sakborningur. Á hinn bóginn er ekki gengið sé svo langt í þessu efni að gerð sé krafa um rökstuddan grun, sbr. hins vegar 90. og 95. gr. frv. Þetta þýðir að jafnskjótt og viss grunur vaknar um að maður sé viðriðinn brot, með þeim hætti að refsivert geti talist, skal litið á hann sem sakborning. Við það öðlast hann réttarstöðu sakaðs manns eftir því sem nánar er kveðið á um í lögnum.

Yfirleitt beinast sakamál að einstaklingum. Sé mælt fyrir um hlutlæga refsibýrgð lögaðila í lögum, eins og færst hefur í vöxt á síðari árum, getur sakamál og rannsókn slíks máls beinst að þeim. Í síðari málslið 1. mgr. er tekið af skarið um það

að í slíkum tilvikum skuli lögaðilar teljast sakborningar með sama hætti og einstaklingar sem sakaðir eru eða grunaðir um refsiverða háttsemi. Skv. 4. mgr. öðlast þá stjórnendur þessara lögaðila sömu réttarstöðu og væru þeir sjálfir sakborningar.

Lagt er til í 2. mgr. að lögráðamaður einstaklings, sem er sakaður eða grunaður um refsiverða háttsemi, skuli ávallt talinn fyrirsvarsmáður hans í merkingu laganna og því hafa sömu réttarstöðu og hinn ólögráða maður skv. 4. mgr. Það ræðst hins vegar af eðli máls og fer eftir atvikum hvort lögráðamaður tekur ákvarðanir fyrir hönd hins ólögráða. Í lögræðislögum nr. 71/1997 er kveðið á um það hver eða hverjir teljast lögráðamenn ólögráða manns. Ef sá, sem er fastur lögráðamaður, er sjálfur sakborningur eða hefur að öðru leyti eigin hagsmuna að gæta, er rétt að skipaður verði sérstakur lögráðamaður skv. 53. gr. lögræðislaga til þess að koma fram fyrir hönd ólögráða manns í sakamáli.

Á sama hátt og í 4. mgr. 17. gr. laga um meðferð einkamála er í 3. mgr. gert ráð fyrir að stjórnendur lögaðila komi fram í sakamáli og taki ákvarðanir fyrir hans hönd. Eftir atvikum ræðst það af lagafyrirmælum, venjum og ákvæðum í samþykktum hvaða stjórnandi eða stjórnendur teljast vera í fyrirsvari fyrir lögaðila í dómsmáli. Ef stjórnandi, sem að öðru jöfnu væri í fyrirsvari, væri sjálfur sakaður um sams konar brot og lögaðilinn væri óeðlilegt að hann kæmi fram fyrir hönd lögaðilans í málinu. Því er gert ráð fyrir í síðari málslíð 3. mgr. að maður skuli ekki fara með fyrir fyrirsvar ef þannig stendur á og verði því á annað borð við komið að annar komi í hans stað. Stundum væri það hins vegar ekki gerlegt, t.d. ef um væri að ræða einkahlutafélag í eigu hins sakaða manns og hann sæti einn í stjórn þess.

Um 28. gr.

Greinin er efnislega samhljóða 1. mgr. 32. gr. núgildandi laga. Orðalagi 1. mgr. er breytt þannig að kveðið er á um rétt sakbornings til að fá upplýsingar um sakarefni áður en skýrsla er tekin af honum út af því eða við handtöku ef til hennar kemur. Eðlilegra er að vísa til “sakarefnis” í þessu sambandi heldur en “kæruefnis”, eins og nú er gert, vegna þess að lögregla byrjar stundum rannsókn máls að eigin frumkvæði án þess að mál sé kært, sbr. 52. gr. frv.

Rétt er að vekja athygli á því að ákvæði þau, sem er að finna í 2.–4. mgr. 32. gr. núgildandi laga, hafa verið flutt í VIII. kafla frv., þar sem þau tengjast fyrst og fremst skýrslutöku af sakborningi á rannsóknarstigi, þótt sum þeirra eigi einnig við skýrslutöku af honum fyrir dómi, sbr. XVII. kafla frv.

Um 29. gr.

Í c. lið 3. mgr. 6. gr. mannréttindasáttmála Evrópu, sbr. lög nr. 62/1994, er svo fyrir mælt að sá sem borinn er sökum um refsiverða háttsemi skuli fá að halda uppi vörnum sjálfur eða með aðstoð verjanda að eigin vali. Ekki er kveðið beint á um rétt sakbornings til að annast vörn í máli sínu sjálfur í núgildandi lögum um meðferð opinberra mála, en gert er ráð fyrir því í niðurlagi 2. mgr. 34. gr. þeirra að sá réttur sé til staðar. Eðlilegt er að sami háttur sé hafður á og gert er í fyrrgreindu ákvæði mannréttindasáttmálans að mæla sérstaklega fyrir um þennan rétt sakaðs manns. Orðalag fyrri málslíðar greinarinnar er að öðru leyti sama efnis og niðurlag 2. mgr. 34. gr. gildandi laga.

Eins og gildandi lög eru úr garði gerð, er óvíst hvort dómara beri að veita sakborningi, sem kýs að halda sjálfur uppi vörnum í máli sínu, leiðbeiningar undir rekstri þess. Samkvæmt 4. mgr. 101. gr. laga um meðferð einkamála er dómara einkamáls hins vegar skylt að leiðbeina aðila, sem er ólöglerður og flytur mál sitt sjálfur, um formhlið þess eftir því sem dómara virðist nauðsyn bera til. Eðlilegt er að

hliðstæð regla gildi um sakamál og hefur hún því verið tekin upp í síðari málslið þessarar greinar. Reglan er þó víðtækari að því leyti að gert er ráð fyrir að lögregla og handhafar ákærvalds veiti sakborningi, sem er ólöglærður og kýs að verja sig sjálfur, sams konar leiðbeiningar um formhlið máls, eftir því sem nauðsyn ber til, sbr. hina almennu reglu um leiðbeiningarskyldu stjórnvalds í 1. mgr. 7. gr. stjórnsýslulaga.

Um 30. gr.

Ákvæði 1. mgr. er samhljóða fyrri málslið 36. gr. núgildandi laga.

Í 2. mgr. er hins vegar að finna nýmæli, þar sem gert er ráð fyrir að lögregla geti tilnefnt sakborningi verjanda meðan á rannsókn máls stendur í fleiri tilvikum en þegar hann er handtekinn. Samkvæmt 35. gr. núgildandi laga er dómara heimilt að skipa sakborningi verjanda, ýmis samkvæmt ósk hans sjálfs eða þótt hann hafi ekki óskað þess. Ákvæði 2. mgr. er sniðið eftir þessari grein, þótt orðalagi sé breytt lítillega. Í flestum tilvikum er einfaldara í sniðum að lögregla taki ákvörðun um þetta atriði í stað dómara meðan mál er enn til rannsóknar, t.d. ef sakborningur mætir til skýrslutöku sjálfviljugur eða gripið er til þvingunarráðstafana gagnvart honum á borð við haldlagningu eða húsleit án þess að hann sé handtekinn. Ef lögregla neitar eða lætur hjá líða að tilnefna sakborningi verjanda við þessar aðstæður gæti hann eða lögráðamaður hans leitað atbeina dómara og óskað eftir því að honum verði skipaður verjandi skv. 4. mgr. 31. gr. frv. Gildissvið 2. mgr. er takmarkað af 1. mgr. 31. gr., þar sem svo er fyrir mælt að dómara sé skylt að verða við ósk sakbornings um að skipa honum verjanda ef þess hefur verið krafist að hann verði settur í gæsluvarðhald, enda skal jafnan í því tilviki leiða hann fyrir dómara sem tekur afstöðu til slíkrar kröfu, sbr. 97. gr. Í samræmi við meginregluna í 29. gr. er tekið fram í niðurlagi 2. mgr. að sakborningur, sem ósáttur er við að honum sé tilnefndur verjandi af lögreglu, geti borið þá ákvörðun undir dómara. Með vísun til 60. gr. stjórnarskrárinnar stæði tilnefningin í því tilviki uns dómari hefði fellt hana úr gildi.

Fyrri málsliður 3. mgr. er samhljóða síðari málslið 36. gr. gildandi laga. Í síðari málslið er kveðið á um það hvenær tilnefning skv. 2. mgr. fellur úr gildi og þarfnast ákvæðið ekki skýringa. Þó er rétt að benda á að sakborningur getur ætíð borið ágreining, sem varðar tilnefningu verjanda, undir dómara skv. 2. mgr. 102. gr. frv.

Um 31. gr.

Ákvæði 1. og 2. mgr. eru efnislega samhljóða 1. og 2. mgr. 34. gr. núgildandi laga að öðru leyti en því að þvingunarráðstafanir á borð við farbann og vistun á sjúkrahúsi eða stofnun, sem komið geta í stað gæsluvarðhalds skv. 100. gr. frv., eru lagðar að jöfnu við gæsluvarðhald í 1. mgr. Það þýðir t.d. að sé einvörðungu gerð krafa um að sakborningur skuli sæta farbanni er dómara skylt að verða við ósk hans um að honum skuli skipaður verjandi.

Samkvæmt 3. mgr. er gert ráð fyrir að dómara sé heimilt að skipa sakborningi verjanda við meðferð máls fyrir dómi þótt hann hafi ekki óskað þess ef dómari telur hann ekki færán um að gæta hagsmuna sinna sem skyldi. Þetta ákvæði kemur í stað 2. mgr. 35. gr. núgildandi laga, en orðalag þess er almennara þar sem ekki eru greindar þær ástæður sem kunna að valda því að maður sé talinn ófær um að gæta hagsmuna sinna sjálfur. Þrátt fyrir ákvæði 2. mgr. 30. gr. frv. er gert ráð fyrir því að dómari taki afstöðu til þess hvort sakborningi skuli skipaður verjandi ef mál kemur fyrir dóm á rannsóknarstigi, t.d. við skýrslutöku fyrir dómi skv. 59. gr. frv. Ef sakborningi hefur áður verið tilnefndur verjandi er eðlilegt að dómari skipi þann hinn sama til að gegna því starfi nema hann telji sérstaka annmarka á því, sbr. 4. mgr. 33. gr.

Í samræmi við þá reglu að sakborningur geti borið lögmæti rannsóknarathafna undir dómara skv. 102. gr. frv. er gert ráð fyrir því í 4. mgr. að hann geti leitað atbeina dómara og farið fram á að honum verði skipaður verjandi ef lögregla hefur ekki fallist á ósk skv. 2. mgr. 30. gr. eða látið hjá líða að tilnefna verjanda skv. 1. mgr. þeirrar greinar, þrátt fyrir að henni sé það skylt. Lögráðamaður sakbornings getur á sama hátt farið fram á að honum verði skipaður verjandi á grundvelli þessa ákvæðis, sbr. 2. mgr. 27. gr. frv.

Á sama hátt og mælt er fyrir um það í 3. mgr. 30. gr. hvenær tilnefningu verjanda lýkur er eðlilegt að kveðið sé á um það hvenær skipun verjanda fellur úr gildi, sbr. 5. mgr. Ef héraðsdómi er áfrýjað þykir rétt, samhengisins vegna, að vísa til 5. mgr. 201. gr. frv., þar sem kveðið er á um skipun verjanda fyrir Hæstarétti, sbr. 6. mgr.

Um 32. gr.

Greinin er samhljóða 37. gr. nógildandi laga, að öðru leyti en því að lagt er til að heitið “talsmaður”, sem þar kemur fyrir, verði felld brott. Það þýðir að ekkert sérstakt heiti er notað um lögmann sem sakborningur hefur ráðið til að annast vörn sína án atbeina dómara eða lögreglu.

Um 33. gr.

Þessi grein er samsvarandi 38. og 39. gr. nógildandi laga sem báðar fjalla um það hvernig staðið skuli að skipun eða tilnefningu verjanda.

Ákvæði 1. og 3. mgr. eru svo til samhljóða 1. og 2. mgr. 38. gr. gildandi laga. Þó skal bent á að ekki er berum orðum gert ráð fyrir að lögráðamanni ósjálfráða manns, sem borinn er sökum, skuli gefinn kostur á að benda á lögmann til að gerast verjandi hans. Það skal því aðeins gert að hinn ólögráða sé ekki talinn bera skynbragð á eða vera fær um að gera það, sbr. 2. mgr. 27. gr. frv.

Ákvæði 2. og 4. mgr. svara til 39. gr. gildandi laga. Eina efnisbreytingin, sem lögð er til, er að verjendur skuli framvegis skipaðir eða tilnefndir úr hópi lögmanna einna, því að hagsmunum sakbornings er að jafnaði betur borgið ef hann nýtur aðstoðar starfandi lögmanns við vörn sína en annars löghæfs manns, eins og nú er gert ráð fyrir, reyndar í undantekningartilvikum. Það mælir jafnframt með þessari breytingu að skv. c. lið 3. mgr. 6. gr. mannréttindasáttmála Evrópu skal sakborningur eiga rétt á aðstoð löglærðs manns til að annast vörn sína. Lögmönnum hefur fjölgað mjög á síðustu árum og eru nú starfandi um land allt. Samfara bættum fjarskiptum og samgöngum á því að vera tryggt að kostur sé á lögmönnum til að taka að sér starf verjenda hvar sem er á landinu.

Lokamálsgreinin er samhljóða 3. mgr. 38. gr. gildandi laga og þarfnast ekki skýringa.

Um 34. gr.

Greinin er nánast samhljóða 40. gr. nógildandi laga og þarfnast ekki skýringa.

Um 35. gr.

Greinin er nánast samhljóða 41. gr. nógildandi laga að öðru leyti en því að lagt er til að orðið “skjólstaðingur” komi í stað sakbornings í 1. og 3. mgr. til þess að taka af allan vafa um það að átt er við þann sakborning, sem verjandi annast vörn fyrir, en ekki aðra þá sem bornir kunna að vera sökum í sama máli. Gert er ráð fyrir sams konar breytingu á þeim greinum sem á eftir fylgja.

Þess skal getið að samkvæmt 3. mgr. hvílir þagnarskylda á verjanda ekki aðeins um þau atriði, sem skjólstæðingur hans hefur trúað honum fyrir, heldur einnig um önnur atriði, sem verjandi hefur komist að í starfa sínum, þar á meðal vegna aðgangs að gögnum máls, enda séu þau atriði ekki á almanna vitorði. Til þess að þetta fari ekki á milli mála er lagt til að síðari hluti málsgreinarinnar verði tengdur fyrri hluta hennar með samtengingunni “svo og”.

Um 36. gr.

Fyrsta málsgrein er sama efnis og 1. mgr. 42. gr. nógildandi laga.

Önnur málsgrein er efnislega eins og 1. og 2. másl. 2. mgr. 42. gr. þótt orðalagi hafi lítillega verið breytt. Hins vegar þykir rétt að kveða á um réttarstöðu verjanda við skýrslutöku, hvort sem er af skjólstæðingi hans eða öðrum, í VIII. kafla, sbr. 4. mgr. 63. gr. frv.

Þriðja málsgrein svarar til 3. mgr. 42. gr. gildandi laga. Þykir rétt að taka fram að verjandi eigi ekki fortakslausan rétt á að vera viðstaddur þinghald á rannsóknarstigi ef hætta er á að rannsóknin torveldist við það, t.d. ef taka á skýrslu af öðrum en skjólstæðingi hans fyrir dómi og það kynni að valda réttarspjöllum að hann yrði við hana staddur, sbr. 2. mgr. Sama á við þegar leitað er atbeina dómara, t.d. til að kveða upp úrskurð um símahlerun eða aðra sambærilega rannsóknaraðgerð skv. XI. kafla frv., því að slík aðgerð yrði gagnslaus ef sá, sem hún beinist að, vissi af henni. Um þetta eru nánari ákvæði í 2. mgr. 104. gr. frv. Að lokum skal vakin athygli á því að lagt er til að tekið verði fram til að taka af öll tvímæli að dómara beri að tilkynna verjanda hvenær þing verður háð, svo að hann viti af þinghaldinu fyrirfram og geti verið viðstaddur það.

Um 37. gr.

Fyrsta málsgrein er svo til samhljóða 1. mgr. 43. gr. nógildandi laga, eins og henni hefur nýlega verið breytt með lögum nr. 86/2004. Með því að vísa til skjala, sem varða skjólstæðing verjanda, er tekið af skarið um það að verjandi eigi aðeins rétt á að fá afrit af skjölum og kynna sér önnur gögn í máli, sem snúa að skjólstæðingi hans, en ekki að öðrum sakborningum.

Lagt er til að heimild dómara til þess að framlengja frest skv. 1. mgr. úr þremur vikum í fimm, sem nú er að finna í b. lið 1. mgr. 74. gr. a laga um meðferð opinberra mála, verði færð í 2. mgr. þessarar greinar. Eftir sem áður er það skilyrði fyrir því að dómari geti framlengt umræddan frest að lögregla hafi krafist skýrslutöku fyrir dómi af sakborningi eða vitnum á grundvelli b. liðar 1. mgr. 59. gr. frv.

Samkvæmt 2. mgr. 43. gr. nógildandi laga, sbr. 4. mgr. þessarar greinar, er verjanda heimilt að láta skjólstæðingi sínum í té eintak af gögnum eða kynna honum þau með öðrum hætti jafnskjótt og hann hefur fengið aðgang að þeim. Í undantekningartilvikum getur því verið óhjákvæmilegt að synja verjanda um að aðgang að einstökum skjölum og öðrum gögnum ef brýnir einka- eða almannahagsmunir eru í húfi. Í samræmi við það er í 3. mgr. lagt til að brýnir einkahagsmunir annarra en skjólstæðings geti staðið í vegi fyrir því að verjandi fái afhent afrit eða að kynna sér gögn sem hann ætti annars rétt á að fá aðgang að. Sams konar reglu, þar sem heimilt er að synja sakborningi og verjanda hans um aðgang að gögnum vegna hagsmuna þriðja manns, er að finna í 1. mgr. 242. gr. norsku réttarfarslaganna. Hefur þessari reglu verið beitt í íslenskri dómaframlögum, sbr. H 1999, 3944, og þykir rétt að lögfesta hana. Jafnframt er rétt að benda á að í 3. mgr. 65. gr. og 8. mgr. 122. gr. frv. er að finna heimild til þess að meina verjanda og þar með sakborningi um aðgang að upplýsingum um nafn og persónuauðkenni vitna, vegna brýnna hagsmuna þeirra

sjálfra eða náinna vandamanna þeirra. Áþekk heimild er í 2. mgr. 56. gr. frv., þar sem vísað er til hagsmuna einstakra lögreglumanna og náinna vandamanna þeirra.

Enn fremur er lagt til að lögreglu verði veitt heimild til að synja verjanda um aðgang að gögnum ef öryggi ríkisins eða almennings er í húfi. Ekki þarf að fara mörgum orðum um það að hryðjuverk og önnur skipulögð brotastarfsemi, sem ógnar öryggi almennings, hefur færst í aukana að undanfögnu. Í baráttunni gegn þessum afbrotum er rétt að láta hagsmuni verjanda og sakbornings af því að fá aðgang að einstökum skjölum og öðrum gögnum á rannsóknarstigi víkja fyrir þeim mikilsverðu almannahagsmunum sem hér eru í húfi. Vegna þess að um undantekningarákvæði er að ræða ber að skýra það þröngt. Samkvæmt því er einungis heimilt að grípa til þess ef rannsókn beinist að afbrotum á borð við landráð eða brotum gegn stjórnskipan ríkisins og æðstu stjórnvöldum þess, sbr. X. og XI. kafla almennra hegningarlaga, ellegar alvarleg brot sem hafa í för með sér almannahættu, sbr. XVIII. kafla þeirra laga. Tekið skal fram að tillitið til samskipta íslenska ríkisins við önnur ríki getur, eitt og sér, ekki réttlætt það að verjanda og sakborningi sé synjað um aðgang á grundvelli þessa ákvæðis. Í niðurlagi 3. mgr. er kveðið á um það, eins og í niðurlagi 1. mgr., að bera megi synjun dómara samkvæmt málsgreininni sérstaklega undir dómara.

Lokamálsgreinin er samhljóða 3. mgr. 43. gr. gildandi laga og þarfnast ekki skýringa.

Um 38. gr.

Greinin er að mestu leyti samhljóða 44. gr. núgildandi laga og þarfnast ekki skýringa. Þó hefur lokamálsliður 1. mgr. 44. gr. verið felldur niður, enda ekki þörf á þeirri sérreglu, sem þar er að finna, í ljósi ákvæðis 2. másl. málsgreinarinnar.

Um V. kafla.

Með lögum nr. 36/1999 var tekinn upp nýr kafli í lög um meðferð opinberra mála, VII. kafli, sem ber yfirskriftina: “Brotapoli og réttargæslumaður”. Efni þessa kafla er í grófum dráttum eins, að því frátöldu að á sama hátt og í IV. kafla frv. er gert ráð fyrir að hugtakið “brotapoli” verði skilgreint í lögum um meðferð sakamála, auk þess sem kveðið verði á um réttarstöðu lögráðamanns brotapola og fyrirsvarsmanna lögaðila, sem brot hefur beinst gegn, við meðferð þeirra mála, sbr. 39. gr. Gerð er grein fyrir þessu nýmæli og öðrum minni háttar breytingum í athugasemdum með einstökum greinum.

Um 39. gr.

Á sama hátt og hugtakið „sakborningur“ er skilgreint í 1. mgr. 27. gr. frv. þykir rétt að skilgreina hugtakið „brotapoli“ strax í upphafi þessa kafla. Þetta hugtak er þó ekki alls kostar heppilegt vegna þess að stundum leikur vafi á því hvort sá einstaklingur, sem í hlut á, hafi þolað misgerð af völdum afbrots, t.d. verið beittur kynferðislegri misnotkun. Engu að síður hefur þetta heiti verið notað um þolanda afbrots, án tillits til þess hvort einhver merki séu um brot eða hvort einhver hafi játað verknaðinn á sig. Er lagt til að heitið „brotapoli“ verði notað áfram, en það er hins vegar skilgreint með þeim hætti í 1. mgr. að það er ekki gert að skilyrði fyrir því að maður teljist brotapoli í skilningi laga um meðferð sakamála að ljóst sé að hann hafi þolað misgerð af völdum afbrots. Þá telst sá maður brotapoli í merkingu laganna sem kveður sig einungis hafa beðið fjárhagslegt tjón af refsiverðri háttsemi, enda hafi hún beinst að honum sjálfum. Sama á við um lögaðila ef því er haldið fram að hann hafi orðið fyrir slíku tjóni. Hins vegar má gagnálykta frá 1. mgr. á þann veg að aðrir en

þeir, sem afbrot hefur beinlínis beinst að, verði ekki taldir brotþolar í skilningi laganna, svo sem nánustu aðstandendur þess sem brot hefur beinst gegn.

Ákvæði 2.–4. mgr. samsvara 2.–4. mgr. 27. gr. frv. og vísast til athugasemda með þeirri grein um skýringu á þessum ákvæðum. Það skal einungis áréttað að ef sá, sem er fastur lögráðamaður brotþola, er sjálfur sakborningur í sakamáli eða er að öðru leyti ekki talinn fær um að gæta hagsmuna brotþola sem skyldi í því, skal skipaður sérstakur lögráðamaður skv. 53. gr. lögræðislaga til þess að koma fram fyrir hönd hans í málinu.

Í 5. mgr. er að finna þá meginreglu, sem gengið hefur verið út frá í íslensku sakamálaréttarfari og reyndar í réttarfari nágrannalandanna, að brotþoli teljist ekki aðili að sakamáli með sama hætti og sakborningur. Eina undantekningin frá þeirri reglu er sú að sé einkaréttarkrafa höfð uppi í máli hefur sá, sem hana gerir, þ.e. brotþoli, sömu réttarstöðu og aðili að einkamáli, eftir því sem nánar er fyrir mælt í lögnum, sbr. XXVI. kafla frv.

Um 40. gr.

Greinin er að mestu leyti samhljóða 44. gr. a. nógildandi laga. Veigamesta efnisbreytingin er sú að 4. mgr. 44. gr. a. hefur verið felld brott þar eð ekki er þörf á að sett séu í reglugerð nánari ákvæði um leiðbeiningar- og tilkynningarskyldu lög-reglu samkvæmt greininni. Þarfnast hún ekki frekari skýringa.

Um 41. gr.

Greinin er efnislega eins og 44. gr. b. nógildandi laga. Þess má geta að orðalagi 3. mgr. hefur verið breytt til samræmis við samsvarandi ákvæði um heimild lögreglu til að tilnefna sakborningi verjanda, sbr. 2. másl. 2. mgr. 30. gr. frv.

Um 42. gr.

Greinin er sama efnis og 44. gr. c. nógildandi laga. Vegna þess að í 2. mgr. 39. gr. frv. er almennt kveðið á um fyrirvar lögráðamanns fyrir brotþola, sem er ólögráða, er óþarft að geta lögráðamanns sérstaklega í 2. mgr., eins og gert er í 2. mgr. 44. gr. c., en að sjálfsögðu getur hann leitað atbeina dómara og óskað eftir því að brotþola verði skipaður réttargæslumaður ef skilyrði eru til þess.

Um 43. gr.

Greinin er samhljóða 44. gr. d. nógildandi laga, að öðru leyti en því að heitið “talsmaður”, sem þar kemur fyrir, hefur verið felld brott á sama hátt og gert hefur verið í 32. gr. frv.

Um 44. gr.

Greinin er samhljóða 44. gr. e. nógildandi laga og þarfnast ekki skýringa.

Um 45. gr.

Greinin er nánast samhljóða 44. gr. f. nógildandi laga og þarfnast ekki skýringa.

Um 46. gr.

Greinin svarar í stórum dráttum til 44. gr. g. nógildandi laga.

Ákvæði 1. og 2. mgr. svara til 1. másl. 1. mgr. og 2. mgr. 44. gr. g., en orðalagi þeirra hefur verið breytt til samræmis við 2. og 3. mgr. 36. gr. frv. Hins vegar hafa ákvæði 2. og 3. másl. 1. mgr. 44. gr. g., þar sem kveðið er á um réttarstöðu

réttargæslumanns við skýrslutöku af skjólstæðingi hans hjá lögreglu, verið færð í VIII. kafla, sbr. 4. mgr. 63. gr. frv.

Eins og skýrt var tekið fram í athugasemdum með frumvarpi til laga nr. 36/1999, verður að gæta þess að tilvist réttargæslumanns sem málsvara brotþola í sakamáli verði ekki til þess að skerða frekar en brýna nauðsyn ber til það jafnræði við meðferð máls fyrir dómi sem ákærða er tryggt í 1. mgr. 70. gr. stjórnarskrárinnar og 1. mgr. 6. gr. mannréttindasáttmála Evrópu, sbr. lög nr. 62/1994. Af þessum sökum þykir rétt að kveða skýrt á um það í 3. mgr. að réttargæslumaður megi ekki spyrja þann beint, sem gefur skýrslu fyrir dómi, hvort sem er skjólstæðing sinn eða aðra, heldur verði það að gerast fyrir milligöngu ákæranda eða dómara. Til þess að gæta hagsmuna brotþola fyrir dómi er réttargæslumanni áskilinn réttur til að beina þeim tilmælum til dómara að skjólstæðingur hans verði spurður um einstök atriði, svo og ákærði og önnur vitni um afmörkuð atriði sem varða sérstaklega einkaréttarkröfur skjólstæðingsins. Ef dómari telur að spurningar um þessi atriði eigi rétt á sér ræður hann því eftir atvikum hvort hann spyr þeirra sjálfur eða beinir því til ákæranda að gera það.

Athygli skal vakin á því að niðurlag 4. mgr. 44. gr. g. hefur verið felld hér niður, þar sem kveðið er á um rétt réttargæslumanns til að fá bókaða stutta athugasemd í þingbók í 2. mgr. 13. gr. frv.

Um 47. gr.

Fyrsta málsgrein er að verulegu leyti sama efnis og 1. mgr. 44. gr. h. nógildandi laga. Frávikin eru fyrst og fremst tvenns konar. Í fyrsta lagi er gert ráð fyrir því að með sama skilorði og samkvæmt gildandi lögum eigi réttargæslumaður einungis rétt á að fá aðgang að gögnum sem varða þátt skjólstæðings hans í málinu. Það þýðir að hann á ekki rétt á að fá aðgang að gögnum, sem varða aðra hluta málsins, svo sem önnur brot en þau, sem beinst hafa að skjólstæðingi hans, eða aðra brotþola sérstaklega, ef því er að skipta. Í annan stað er kveðið á um það að óheimilt sé að afhenda réttargæslumanni afrit af skjölum eða veita honum aðgang að gögnum ef verjanda hefur verið synjað um það. Með lögum nr. 86/2004 og enn frekar með 3. mgr. 37. gr. frv. hefur aðgangur verjanda að gögnum máls verið skertur nokkuð frá því sem kveðið var á um með lögum nr. 36/1999. Það liggur í augum uppi að gengið væri með óeðlilegum hætti á rétt verjanda og sakbornings ef réttargæslumaður og þar með brotþoli, sbr. 3. mgr., gæti fengið í hendur afrit af skjölum eða aðgang að gögnum ef verjanda og þar með sakborningi væri neitað um það skv. 1. eða 3. mgr., sbr. 4. mgr. 37. gr. frv. Af þeim sökum þykir rétt að mæla fyrir um það að slíkt sé ávallt óheimilt, hvernig sem á stendur.

Ákvæði 2. og 3. mgr. eru nánast samhljóða 2. og 3. mgr. 44. gr. h.

Um 48. gr.

Greinin er samhljóða 44. gr. i. nógildandi laga, að því frátöldu að lokamálsliður 1. mgr. hefur verið felldur brott, sbr. athugasemdir með 38. gr. frv. Þarfnast hún ekki frekari skýringa.

Um VI. kafla.

Kaflinn samsvarar IV. kafla nógildandi laga og hefur að geyma reglur um varnarþing í sakamálum, hvort sem er á rannsóknarstigi, sbr. 49. gr. eða fyrir dómi, hvort heldur mál sætir almennri meðferð skv. XXV. kafla, sbr. 50. gr., eða afbrigðilegri meðferð skv. XXVII. kafla frv., sbr. 51. gr. Athygli skal vakin á því að ákvæði, sem heimila dómara að sameina fleiri mál í eitt eða skilja eitt mál sundur í

fleiri og er að finna í 3. mgr. 23. gr. og 24. gr. gildandi laga, hafa verið færð í XXV. kafla frv. nánar tiltekið 169. gr. þess. Þá eru reglur, sem svara til 1. og 2. mgr. 23. gr. laganna, í 143. gr. frv.

Um 49. gr.

Lögð er áhersla á að reglur um varnarþing í sakamálum verði eins sveigjanlegar og kostur er, þannig að öll meðferð þeirra taki sem skemmstan tíma og sé eins einföld og kostur er, án þess að gengið sé gegn hagsmunum sakbornings. Í samræmi við þetta er lagt til í 1. mgr. að kröfu um rannsóknaraðgerð, sem atbeina dómara þarf til, verði almennt beint til héraðsdóms í umdæmi þess lögreglustjóra sem stýrir rannsókn brots. Þetta ætti oftast að vera hagkvæmara fyrir lögreglu í stað þess að þurfa að leita til héraðsdómara í því umdæmi, þar sem aðgerð á að fara fram, eins og kveðið er á um í 1. mgr. 22. gr. gildandi laga.

Í 2. mgr. er þó tekið fram að þrátt fyrir ákvæðið í 1. mgr. megi beina kröfu um aðgerð til héraðsdóms í öðru umdæmi ef það horfir til flýtis eða hagræðis. Enn fremur má lögregla fara fram á að skýrsla verði tekin af sakborningi eða vitni á rannsóknarstigi þar sem skýrslugjafi á heimili eða er staddur eða þar sem fyrirsjáanlegt er að mál um sakarefnið kunni að verða höfðað, sbr. 50. gr.

Þá er gert ráð fyrir því í 3. mgr. að ágreining um lögmæti rannsóknarathafna og réttindi sakbornings, verjanda hans eða lögmanns, þar á meðal kröfu þeirra um tiltekna rannsóknaraðgerðir, réttindi brotþola, réttargæslumanns eða lögmanns hans, sem vísað er til í 2. mgr. 102. gr. frv., megi bera undir héraðsdóm í samræmi við meginregluna í 1. mgr., þ.e. í umdæmi þess lögreglustjóra, sem stýrir rannsókn brots, eða fari ríkislögreglustjóri með rannsókn þess, þá undir héraðsdóm í Reykjavík.

Um 50. gr.

Samkvæmt 1. mgr. 21. gr. núgildandi laga er meginreglan sú að mál á að höfða í þeirri þinghá þar sem brot var framið. Með 1. mgr. er gerð tillaga um að mál skuli almennt höfða í þeirri þinghá, þar sem ákærði á heimilisvarnarþing, sbr. hins vegar 2. mgr. 21. gr. gildandi laga, þar sem fram kemur að sú regla sé undantekning frá meginreglunni. Það ræðst af reglum 32. og eftir atvikum 33. gr. laga um meðferð einkamála hvar heimilisvarnarþing ákærða er, en ekki þykir þörf á að skilgreina það hugtak sérstaklega hér. Ef fleiri en einn eru sóttir til saka í sama máli er gert ráð fyrir að höfða megi það á heimilisvarnarþingi annars eða einhvers þeirra, sbr. síðari málslíð 1. mgr.

Önnur málsgrein hefur að geyma heimild til að höfða mál á brotavarnarþingi, sbr. 1. mgr. 21. gr. gildandi laga. Þá er lagt til að höfða megi mál fyrir héraðsdómi í Reykjavík ef svo stendur á, sem í 3. mgr. segir, sbr. til hliðsjónar 3. mgr. 21. gr. gildandi laga. Loks kemur fram í 4. mgr. sama regla og í 4. mgr. 21. gr. um að máli verið ekki vísað frá dómi, ef ákærði sækir þing við þingfestingu máls, nema hann krefjist þess. Gert er ráð fyrir að sama regla gildi um það ef verjandi ákærða sækir þing, fyrir hans hönd, þegar mál er þingfest.

Um 51. gr.

Greinin mælir fyrir um varnarþing þegar mál sætir afbrigðilegri meðferð skv. XXVII. kafla frv. Vegna þess að ekki er mælt fyrir um þess konar málsmeðferð samkvæmt núgildandi lögum er hér um að ræða nýmæli sem skýrir sig að öðru leyti sjálft.

Um 2. þátt.

Í þessum þætti frv. er mælt fyrir um rannsókn sakamála, en það er oftast nær lögregla, sem annast þá rannsókn, þótt hún lúti yfirstjórn ríkissaksóknara og eftir atvikum yfirsaksóknara skv. 3. mgr. 21. og 4. mgr. 23. gr. frv. Þá þarf lögregla stundum að leita atbeina dómara þegar um er að ræða einstakar aðgerðir eða athafnir í þágu rannsóknar. Þátturinn skiptist í níu kafla. Í tveimur þeim fyrstu, VII. og VIII. kafla, er að finna almennar reglur um rannsókn og skýrslutöku á rannsóknarstigi, sbr. IX. kafla núgildandi laga. Í IX.–XIV. kafla er mælt fyrir um þvingunarráðstafanir og ýmsar aðrar aðgerðir í þágu rannsóknar, sbr. X.–XIII. kafla gildandi laga, og í XV. kafla um meðferð mála fyrir dómi meðan á rannsókn stendur. Ákvæði síðastgreinda kaflans eru mestmegnis nýmæli sem eiga sér ekki hliðstæðu í gildandi lögum.

Við samningu reglna um rannsókn sakamála hefur að sjálfsögðu verið höfð hliðsjón af núgildandi reglum, svo langt sem þær ná. Enn fremur hefur verið leitast við að kveða nánar á um málsmeðferð á rannsóknarstigi og sér í lagi um skilyrði fyrir einstökum þvingunarráðstöfunum sem hafa í för með sér skerðingu á mannréttindum þeirra er þær beinast gegn. Markmiðið er fyrst og fremst að gera heimildir lögreglu til að grípa til slíkra aðgerða skýrari og binda þær um leið frekari skilyrðum að lögum, svo að réttindi sakborninga og annarra verði ekki skert umfram það, sem nauðsyn ber til, í viðleitni lögreglu til að upplýsa brot. Jafnframt hefur verið reynt að búa svo um hnúta að lögregla geti beitt þeim aðferðum, sem vænlegast geta talist, til þess að hún geti rækt það mikilvæga hlutverk sitt að berjast gegn afbrotum með því að upplýsa þau, þannig að þeir, sem brotið hafa af sér, verði beittir lögmæltum viðurlögum.

Um VII. kafla.

Kaflinn hefur að geyma almennar reglur um rannsókn sakamála sem ætlað er að koma í stað ýmissa ákvæða í IX. kafla núgildandi laga. Um skýringar á einstökum greinum vísast til athugasemda með þeim.

Um 52. gr.

Í þessari grein er kveðið á um upphaf rannsóknar vegna ætlaðrar refsiverðrar háttsemi. Þar eð sama regla gildir um kærheimild þess, sem á hagsmuna að gæta, hvort sem lögregla telur að ekki sé ástæða til að hefja rannsókn eða ákveður að hætta henni eftir að hún er byrjuð, er til einföldunar fjallað um bæði þessi tilvik í 3. mgr. Greinin svarar annars í stórum dráttum til 2. másl. 1. mgr., 2. og 3. mgr. 66. gr. núgildandi laga, svo og til 1. og 2. mgr. 76. gr. þeirra. Ekki þykir ástæða til að taka hér upp þá heimild sem nú er að finna í 4. mgr. 66. gr. laganna.

Vegna þess að 1. mgr. 26. gr. almennra hegningarlaga tengist upphafi rannsóknar hefur efni hennar verið tekið upp hér, sbr. 2. másl. 2. mgr. Um kröfu brotþola um að rannsókn skuli hafin í því tilviki, sem þar um ræðir, er að öðru leyti vísað til 144. gr. frv., þar sem er að finna reglur um það hverjir séu bærir til að krefjast málsóknar ef brotþoli er látinn, hvernig eigi að bregðast við ef brotþolar eða nánustu vandamenn þeirra eru ekki á eitt sáttir um hvort mál skuli höfðað og fleiri slík atriði. Þetta þýðir að leysa ber úr þessum álitamálum með sama hætti og þar er gert, að teknu tilliti til þess að hér er um að ræða upphaf rannsóknar, en ekki höfðun sakamáls. Þannig væri eðlilegt að lögreglustjóri tæki þær ákvarðanir sem ákæranda er ætlað að taka skv. 144. gr.

Í 5. mgr. er þeim, sem hagsmuna hefur að gæta, veitt heimild til að kæra til yfirsaksóknara þá ákvörðun lögreglu að neita að hefja rannsókn eða hætta henni, jafnvel þótt sá hinn sami hafi ekki borið fram kæru eða beiðni um rannsókn. Það er þó gert að skilyrði að ákvörðunin sé kærð innan eins mánaðar frá því að sá, sem í hlut á, fékk vitneskju um hana. Um kærana gilda að öðru leyti ákvæði VII. kafla stjórnsýslu-

laga. Ekki er gert ráð fyrir að úrskurður yfirsaksóknara skv. 5. mgr. verði kærður til ríkissaksóknara, nema kæra lúti að broti sem varðað getur að lögum sex ára fangelsi eða þyngri refsingu, sbr. 6. mgr. Skýrir efni hennar sig að öðru leyti sjálft.

Athygli skal að lokum vakin á því að gert er ráð fyrir að síðari málsliður 3. mgr. 66. gr. nógildandi laga falli brott, þar sem segir að sérreglur annarra laga um opinbera rannsókn skuli haldast. Óþarft er að kveða sérstaklega á um það, auk þess sem hugtakið “opinber rannsókn” mun heyra sögunni til verði þetta frumvarp samþykkt sem lög.

Um 53. gr.

Hér er í 1. mgr. kveðið á um markmið rannsóknar á sama hátt og gert er í 67. gr. nógildandi laga.

Þá er lagt til að lögfest verði almenn meðalhófsregla um rannsókn sakamála, sbr. 2. mgr. þessarar greinar. Ákvæðið er sniðið eftir 2. mgr. 13. gr. lögreglulaga nr. 90/1996. Síðari hluti þess er þó víðtækari að því leyti að gert er ráð fyrir að bann við að beita ólögmætu harðræði og þvingun nái ekki einungis til sakbornings, heldur og til annarra manna sem hafa þarf afskipti af í þágu rannsókna.

Um 54. gr.

Í þessari grein er í stórum dráttum kveðið á um það að hverju rannsókn sakamáls skuli beinast. Er 1. mgr. nánast samhljóða 68. gr. nógildandi laga.

Ákvæði 2. mgr. svarar til 1. mgr. 71. gr. gildandi laga. Þær breytingar, sem gerðar hafa verið, er að felldar hafa verið á brott tilvísanir til einstakra sönnunargagna, svo sem fæðingarvottorðs og sakavottorðs. Með því móti eru lögreglu gefnar frjálsar hendur um það hvernig hún færir sönnur á þau atriði sem talin eru upp í málsgreininni. Þá hefur ákvæðið um sérstaka geðrannsókn á sakborningi, sem er nú að finna í d. lið 1. mgr. 71. gr., verið fært í X. kafla frv., nánar tiltekið 77. gr.

Loks er 3. mgr. sama efnis og 2. mgr. 71. gr. gildandi laga þótt orðalagi hafi verið vikið við á stöku stað.

Um 55. gr.

Þessi grein hefur að geyma ákvæði um heimild lögreglu til að leita utanaðkomandi aðstoðar við rannsókn sakamála, þó ekki sérfræðilegrar rannsóknar, sbr. 73. gr. nógildandi laga. Skilyrði þess að mönnum sé skylt að veita lögreglu lið í þágu rannsókna eru þau sömu og í 1. mgr. 73. gr., að öðru leyti en því að lagt er til að fyrirvari um að aðstoð við lögreglu leiði ekki til “tilfinnanlegs atvinnutjóns” verði felldur á brott. Þar sem skýrt er kveðið á um það í 2. mgr. að greitt skuli fyrir vinnu og annað það sem látið er í té skv. 1. mgr. verður að telja þennan fyrirvara óþarfan, enda getur verið erfitt að skýra orðalag eins og þetta. Þá getur svo staðið á að ekki sé möguleiki að leita aðstoðar manna í þágu rannsókna nema það hafi umtalsverð áhrif á atvinnu þeirra. Samkvæmt 2. mgr. 53. gr. frv. skal lögregla ætíð gæta þess að þeim, sem veita henni aðstoð við rannsókn máls, verði ekki gert meira tjón, óhagræði eða miski en óhjákvæmilegt er.

Um 56. gr.

Fyrsta málsgrein er í megindráttum sama efnis og 1. mgr. 72. gr. nógildandi laga. Hefur hún einungis verið löguð að þeim breytingum, sem lagt er til að gerðar verði á gildandi ákvæðum um rannsókn lögreglu samkvæmt frumvarpinu.

Í 2. mgr. hefur verið tekið sams konar ákvæði og er að finna í 3. mgr. 72. gr. gildandi laga, sbr. lög nr. 86/2004, en orðalagi þess hefur verið breytt til samræmis

við 3. mgr. 65. gr. og 8. mgr. 122. gr. frv. Ef lögreglumaður sá, sem í hlut á, kæmi síðar fyrir dóm sem vitni yrði hann að greina frá nafni sínu og öðrum persónueinkennum, nema skilyrðin, sem sett eru í síðastgreindu ákvæði, ættu við, þar sem ekki er gerð tillaga um að sett verði sérstakt ákvæði um nafnleynd lögreglumanna þegar þeir bera vitni fyrir dómi.

Eins og gerð er grein fyrir í almennum athugasemdum með frumvarpinu, er lagt til í 3. mgr. að ríkissaksóknara verði veitt heimild til þess að setja almennar reglur um skyldu lögreglu til að veita upplýsingar um rannsókn máls. Eðlilegt er að ríkissaksóknari setji slíkar reglur vegna þess að hann getur skv. 3. mgr. 20. gr. frv. kveðið á um rannsókn lögreglu, mælt fyrir um framkvæmd rannsókna og fylgst með henni.

Rétt er að geta þess að lokum að sérákvæði, sem nú er að finna í 95. gr. gildandi laga, þar sem kveðið er á um gerð skýrslu um leit, hvort sem er húsleit eða líkamsleit, hefur verið fellt á brott, enda tekur hið almenna ákvæði 1. mgr. til þeirra rannsóknaraðgerða jafnt og annarra.

Um 57. gr.

Í 1. mgr. er kveðið á um lok rannsóknar í því tilviki að lögregla telji gögn fram komin sem geti leitt til saksóknar, sbr. 1. mgr. 77. gr. nógildandi laga.

Ef rannsókn lýkur af öðrum ástæðum er annars vegar kveðið á um þau málalok í 3. mgr. 52. gr. frv., eins og gerð er grein fyrir í athugasemdum með þeirri grein, og hins vegar í 3. mgr. þessarar greinar sem er að mestu sama efnis og 3. og 4. mgr. 76. gr. gildandi laga.

Þá er í 2. mgr. að finna ákvæði um heimild ákæranda til að fyrirskipa framhaldsrannsókn af hálfu lögreglu telji hann þess þörf, sbr. 2. mgr. 77. gr. gildandi laga.

Um VIII. kafla.

Í 69. og 72. gr., svo og í 32. og 33. gr. nógildandi laga er að finna dreifð ákvæði um skýrslutöku lögreglu af sakborningi og vitnum. Með þessum kafla er lagt til að þessi ákvæði verði færð á einn stað, auk þess sem kveðið er á um ýmis atriði, sem ekki eru gerð skil í gildandi lögum, þ. á m. um óformlega skýrslutöku af sjónarvottum og öðrum vitnum, sbr. 60. gr. Þá er mælt fyrir um það í 1. mgr. 59. gr. hvenær skýrslutaka skuli fara fram fyrir dómi á rannsóknarstigi, sbr. 1. mgr. 74. gr. a. gildandi laga. Gerð er frekari grein fyrir einstökum ákvæðum kaflans í athugasemdum með einstökum greinum.

Um 58. gr.

Hér er í 1. mgr. mælt fyrir um þá meginreglu að lögregla taki skýrslu af sakborningi og vitnum meðan mál er til rannsóknar, sbr. 1. mgr. 69. gr. nógildandi laga. Í undantekningartilvikum er þó gert ráð fyrir að tekin sé skýrsla fyrir dómi af þeim, sem við mál eru riðnir, sbr. 59. gr. frv.

Samkvæmt 2. mgr. er hverjum þeim, sem lögregla spyr, hvort sem það gerist í upphafi formlegrar skýrslutöku skv. 1. mgr. 63. gr. eða við önnur tækifæri, t.d. á vettvangi brots, skylt að gefa upp nafn sitt, kennitölu og heimili, þótt honum sé annars óskylt að svara spurningum um önnur atriði, þ. á m. málsatvik. Fyrirmynd að þessu ákvæði er að finna í niðurlagi 750. gr. dönsku réttarfarslaganna, en nauðsynlegt er að lögregla fái að vita deili á þeim, sem gefur skýrslu eða kynni að geta borið um málsatvik, svo að unnt sé að hafa upp á honum síðar til þess að bera vitni í málinu.

Neiti maður að segja til nafns eða deili á sér að öðru leyti er lagt til að lögreglu verði heimilt að handtaka hann í þágu rannsóknar, sbr. a. lið 3. mgr. 90. gr. frv.

Um 59. gr.

Fyrsta málsgreinin er sama efnis og 74. gr. a. núgildandi laga, sbr. lög nr. 36/1999 og 86/2004, að öðru leyti en því að síðari málsliður b. liðar hefur verið færður í 2. mgr. 37. gr. frv., eins og gerð er grein fyrir í athugasemdum við þá grein.

Þegar 74. gr. a. var tekin upp í lög um meðferð opinberra mála með lögum nr. 36/1999 voru ákvæðin í norsku lögnum um meðferð sakamála um skýrslutöku fyrir dómi höfð að nokkru leyti sem fyrirmynd. Hafi brotþoli, yngri en 18 ára, ekki gefið skýrslu fyrir dómi, heldur aðeins hjá lögreglu, við rannsókn máls er erfitt að réttlæta það frávík frá meginreglunni um milliliðalaus sönnunarfærslu, sem gert er ráð fyrir í 2. mgr. 111. gr. frv., sbr. 2. mgr. 48. gr. gildandi laga, að hann skuli að jafnaði ekki koma fyrir dóm við aðalmeðferð máls. Ástæðan er sú að skýrsla fyrir dómi hefur að öðru jöfnu ríkara sönnunargildi en skýrsla sem tekin er af lögreglu. Ekki er lagt til að aldursmarkinu 18 ár í a. lið 1. mgr. verði breytt, enda er lögræði, sjálfræði jafnt sem fjárræði, miðað við það aldursmark. Hins vegar er gert ráð fyrir að skýrsla af brotþolum eldri en 15 ára verði tekin í dómhúsi, sbr. 9. gr. frv. Þá er nauðsynlegt að verjandi sé viðstaddur skýrslutöku, ef kostur er, vegna þess að annars hefur skýrslan takmarkað sönnunargildi, eins og m.a. verður ráðið af úrlausnum Mannréttindadómstóls Evrópu. Þótt það ákvæði, sem hér um ræðir, hafi verið umdeilt í upphafi verður ekki annað séð en að markmiðið með setningu þess hafi gengið eftir og framkvæmdin sé nú komin í nokkuð fastar skorður. Því er ekki gerð tillaga um að efni þess né annarra ákvæða 1. mgr. 74. gr. a. verði breytt. Orðalagi c. liðar hefur einungis verið breytt til þess að ekki fari á milli mála að fara megi fram á skýrslutöku af vitnum fyrir dómi á rannsóknarstigi ef þau neita að mæta til skýrslutöku hjá lögreglu.

Í XV. kafla frv. er m.a. kveðið á um það hvernig skýrslutaka fyrir dómi á rannsóknarstigi skuli fara fram. Er vísað til þeirra ákvæða í 2. mgr., þar sem ákvæði þessa kafla um skýrslutöku hjá lögreglu eiga ekki við.

Um 60. gr.

Það hefur lengi tíðkast að lögregla spyrji sjónarvotta og aðra þá, sem hún telur að geti gefið upplýsingar um brot og atriði, sem þeim tengjast, og skrái svör þeirra niður. Í sumum tilvikum hafa þeir verið kvaddir síðar til formlegrar skýrslutöku hjá lögreglu, sem sakborningar eða vitni. Í 1. og 2. mgr. er gert ráð fyrir að þessi óformlegi háttur á skýrslutöku af hálfu lögreglu verði lögfestur. Með því er m.a. stefnt að því að lögregla láti slíka óformlega skýrslutöku nægja þannig að hún komi í fleiri tilvikum í stað formlegrar skýrslutöku en reyndin hefur verið. Oft og tíðum hefur óþarflega rík áhersla verið lögð á það að vitni mæti til slíkrar skýrslutöku þrátt fyrir mikla fyrirhöfn og hættu á að rannsókn dragist á langinn af þeim sökum. Ekki er síst ástæða til að endurskoða þessa framkvæmd vegna þess að skýrslur vitna hjá lögreglu hafa í fæstum tilvikum sönnunargildi við meðferð máls fyrir dómi, sbr. 111. gr. frv. Til þess að gera óformlega skýrslu skv. 1. eða 2. mgr. jafngilda formlegri skýrslu að þessu leyti er skv. 122. gr. gert ráð fyrir að kynna megi slíka skýrslu fyrir vitni ef þess þykir þörf til skýringar eða leiðréttingar skýrslu þess fyrir dómi.

Við óformlega skýrslutöku eins og þá, sem vísað er til í 1. og 2. mgr., getur reynt á ákvæði, sem fyrst og fremst eiga við um formlega skýrslutöku af sakborningi eða vitnum og mælt er fyrir um í 63.–65. gr. frv. Má sem dæmi nefna að spurningar lögreglu eiga ávallt að vera skýrar og ótvíræðar, sbr. 3. mgr. 63. gr. Þá á sá, sem

spurður er, rétt á því að vita hvort hann er spurður sem sakborningur eða vitni, ef mál er farið að skýrast, sbr. 2. mgr. sömu greinar. Þótt gengið sé út frá því að formleg skýrsla sé að jafnaði tekin af sakborningi getur komið til þess að hann sé spurður óformlega, t.d. á vettvangi brots, ef ekki þykir næg ástæða til að handtaka hann, enda þótt hann verði síðar kvaddur til formlegrar skýrslutöku. Í því tilviki þarf lögregla að gæta ákvæða 1. og 2. mgr. 64. gr. frv. Af þessum sökum er kveðið skýrt á um það í 3. mgr. að ákvæði 63.–65. gr. gildi um skýrslutöku skv. 1. og 2. mgr. eftir því sem við á.

Um 61. gr.

Í 1. mgr. er kveðið á um kvaðningu sakbornings til skýrslutöku hjá lögreglu og í 2. mgr. um boðun vitna, þ. á m. brotáþola, til slíkrar skýrslutöku. Ekki er það gert að skilyrði að um sé að ræða formlega kvaðningu eða boðun til skýrslutöku.

Á sama hátt og í núgildandi lögum er gerður sá greinarmunur á réttarstöðu sakbornings og vitna að sökuðum manni er skylt að sinna kvaðningu og má handtaka hann og færa til skýrslutöku til þess að fullnægja þeirri skyldu, sbr. b. lið 3. mgr. 90. gr. frv. Á hinn bóginn er vitnum óskylt að mæta til skýrslutöku hjá lögreglu, þannig að leita verður atbeina dómara skv. c. lið 1. mgr. 59. gr. ef vitni neitar að mæta til skýrslutöku, en lögregla telur óhjákvæmilegt að taka formlega skýrslu af vitninu á rannsóknarstigi.

Síðari málsliður 1. mgr. svarar til 4. mgr. 69. gr. núgildandi laga. Samkvæmt því ákvæði ber að tilkynna barnaverndarnefnd ef taka á skýrslu af sakborningi, yngri en 16 ára, án tillits til eðlis þess brots sem honum er gefið að sök. Lagt er til að þessi tilkynningarskylda lögreglu verði framvegis miðuð við að um sé að ræða meiri háttar brot, þ.e. annaðhvort brot gegn almennum hegningarlögum eða brot gegn öðrum lögum, ef það getur varðað þyngri refsingu en tveggja ára fangelsi. Þá hefur það aldursmark, sem vísað er til í 4. mgr. 69. gr., þ.e. 16 ár, verið hækkað í 18 ár til samræmis við það að sjálfræðisaldur er nú miðaður við þann aldur í stað 16 ára aldurs áður, sbr. 1. mgr. 1. gr. lögræðislaga nr. 71/1997, sbr. og 1. mgr. 3. gr. og 2. mgr. 18. gr. barnaverndarlaga nr. 80/2002, þar sem um skýrslutöku af börnum sem sakborningum er vísað til ákvæða laga um meðferð opinberra mála, sbr. 234. gr. frv.

Loks er í 3. mgr. kveðið á um skyldu til þess að boða verjanda og réttargæslumann til skýrslutöku, ef þeir eiga á annað borð rétt á vera viðstaddir hana, sbr. 2. mgr. 36. gr. og 1. mgr. 46. gr. frv.

Um 62. gr.

Í greininni er mælt fyrir um umgjörð formlegrar skýrslutöku hjá lögreglu af sakborningi og vitnum.

Í núgildandi lögum er gengið út frá því, þótt það sé ekki tekið fram berum orðum, að skýrslutaka hjá lögreglu fari fram fyrir luktum dyrum, enda er slíkt nauðsynlegt vegna augljósra rannsóknarhagsmuna. Rétt þykir að kveða skýrt á um þetta í 1. mgr., auk þess sem skýrslutaka skuli fara fram á lögreglustöð eða í öðru sérútbúnu húsnæði, t.d. í fangelsi, sé þess kostur.

Samkvæmt 1. másl. 2. mgr. 69. gr. núgildandi laga má ekki prófa mann lengur en sex klukkustundir í einu, enda fái hann að öðru leyti nægilegan svefn eða hvíld. Vegna þess hve þetta ákvæði er almennt orðað þykir óhjákvæmilegt að breyta því þannig að tryggt sé að lengd skýrslutöku af sakborningi og einstökum vitnum, sem kann að standa sólarhringum saman, verði settar þær skorður að hún gangi ekki of nærri andlegri og líkamlegri heilsu þeirra. Í því skyni er lagt til í 1. másl. 2. mgr. að svo sé fyrir mælt að skýrslutaka geti aldrei staðið lengur en í samtals átta klukkustundir á hverjum 24 stundum, þ.e. innan sólarhrings frá því að skýrslutaka hefst.

Einnig verði skylt skv. 2. másl. að gera minnst tveggja stunda hlé á skýrslutöku ef hún hefur staðið svo til samfellt í fjórar klukkustundir. Í 3. másl. er tekið fram að jafnframt skuli séð til þess að skýrslugjafi fái nægilega hvíld og næringu meðan á skýrslutöku stendur. Þetta merkir það t.d. að forðast ber að taka skýrslu að næturlagi nema það sé óhjákvæmilegt í þágu rannsóknar. Enn fremur skal koma því svo fyrir að skýrslugjafi geti hvílst af og til um lengri tíma og neytt matar og drykkjar reglulega.

Ákvæði 3. mgr. svarar til 3. mgr. 69. gr. núgildandi laga og ákvæði 4. mgr. til 2. mgr. 72. gr. þeirra. Síðari málsliður 3. mgr. er nýmæli, þar sem mælt er fyrir um það hvernig samprófun tveggja eða fleiri skýrslugjafa skuli fara fram.

Um 63. gr.

Greinin hefur að geyma almenn fyrirmæli um framkvæmd skýrslutöku hjá lögreglu, hvort sem skýrsla er tekin af sakborningi eða vitni. Sum þeirra eru tekin upp lítið breytt úr 32. og 33. gr. núgildandi laga, þar sem þau eru reyndar einskorðuð við sakborning. Hér er hins vegar lagt til að þau gildi jöfnum höndum um skýrslutöku af sakborningi og vitnum.

Ákvæði 1. mgr. svarar til 1. másl. 1. mgr. 33. gr. gildandi laga, ákvæði 2. mgr. til 2. mgr. 32. gr. þeirra og ákvæði 3. mgr. til 2. mgr. 33. gr. þeirra. Vegna þess sem segir í 1. mgr. er rétt að vekja athygli á að skv. 3. mgr. 65. gr. frv. getur vitni farið fram á, að tilteknum skilyrðum uppfylltum, að nafn þess, kennitala og heimili komi ekki fram í lögregluskýrslu, heldur verði þær upplýsingar varðveittar þannig að tryggt sé að aðrir fái ekki aðgang að þeim.

Samkvæmt 3. másl. 2. mgr. 42. gr. gildandi laga getur verjandi, sem viðstaddur er skýrslutöku, beint því til þess, sem tekur skýrslu, að spyrja skýrslugjafa um tiltekin atriði. Sömuleiðis getur réttargæslumaður, sem viðstaddur er skýrslutöku af skjólstaðingi sínum, beint því til lögreglu að spyrja hann um tiltekin atriði. Með því að kveða á um það í 4. mgr. að verjandi geti beint tilmælum til þess lögreglumanns, sem skýrslu tekur, að skýrslugjafi, hvort sem það er skjólstaðingur hans eða einhver annar, verði spurður um tiltekin atriði eru tekin af öll tvímæli um það að verjandinn á ekki kröfu á því að þetta verði gert. Það sama á við um réttargæslumann. Hins vegar geta þeir, hvor um sig, krafist þess að það verði fært til bókar ef ekki er orðið við þessum tilmælum þeirra.

Ákvæði 5. mgr. svarar til 5. mgr. 69. gr. núgildandi laga, en hefur verið rýmkað og lagað að ákvæðum 12. gr. frv. Til frekari skýringa á ákvæðinu vísast til athugasemda með þeirri grein.

Um 64. gr.

Í þessa grein hafa verið teknar reglur um framkvæmd skýrslutöku hjá lögreglu sem einungis eiga við þegar skýrsla er tekin af sakborningi.

Þannig er í upphafi 1. mgr. vísað til þeirrar almennu reglu, sem fram kemur í 1. mgr. 28. gr. Styðst hún við fyrirmæli 1. mgr. 70. gr. stjórnarskrárinnar og sér í lagi a. liðar 3. mgr. 6. gr. mannréttindasáttmála Evrópu. Ákvæði 2. mgr. er sama efnis og 3. mgr. 32. gr. núgildandi laga, en þessi réttur sakbornings til að neita að svara spurningum um refsiverða háttsemi, sem honum er gefin að sök, styðst við fyrirmæli 1. mgr. 70. gr. stjórnarskrárinnar og 1. mgr. 6. gr. mannréttindasáttmála Evrópu um réttláta málsmeðferð. Þá er 3. mgr. eins úr garði gerð og 2. másl. 1. mgr. 33. gr. núgildandi laga.

Það leiðir af þeirri skyldu, sem mælt er fyrir um í 3. mgr., að sakborningur á sjálfur að svara spurningum lögreglu. Vegna þess að honum ber að segja satt og rétt frá og draga ekkert undan, sem máli kann að skipta, er engin ástæða til þess að hann

ráðfæri sig við verjanda sinn um hvernig hann eigi að svara einstökum spurningum kjósi hann það á annað borð. Til þess að taka af öll tvímæli er þetta tekið fram berum orðum í 1. málsl. 4. mgr., en samsvarandi ákvæði er að finna í 5. mgr. 752. gr. dönsku réttarfarslaganna. Eftir sem áður er sakborningi heimilt að ráðgast við verjanda sinn um réttarstöðu sína og með hliðsjón af ákvæðinu í 1. mgr. 36. gr. á hann rétt á að það gerist í einrúmi, án þess að aðrir heyri til, enda trúfli það ekki skýrslutöku að mati þess sem skýrslu tekur. Þannig ætti sakborningi ávallt að vera heimilt að inna verjanda sinn eftir því hvort honum sé skylt að svara tiltekinni spurningu því að skv. 2. mgr. ber sökuðum manni ekki skylda til þess, ef spurningin varðar þá refsiverðu háttsemi sem honum er gefin að sök. Í samræmi við þetta hefur efni 3. mgr. 33. gr. núgildandi laga verið tekið svo til óbreytt upp í 2. og 3. másl. 4. mgr.

Um 65. gr.

Ef vitni kýs að mæta til skýrslutöku hjá lögreglu hefur verið talið að því sé skylt að svara spurningum hennar og skýra jafnframt satt og rétt frá, að viðlagðri refsíabyrgð skv. 1. mgr. 146. gr. almennra hegningarlaga. Eins og tekið er fram í 2. mgr. 146. gr., varðar það sakborning hins vegar ekki refsingu þótt hann skýri rangt frá við skýrslutöku hjá lögreglu, sbr. 1. mgr. 143. gr. laganna. Í 1. mgr. þessarar greinar er fyrrgreind skylda vitnis, þ. á m. brotþola, árétuð. Jafnframt ber þeim, sem skýrslu tekur, að brýna fyrir vitninu þessa skyldu þess.

Í 2. mgr. er gert ráð fyrir að sömu undanþágur verði gerðar frá skyldu vitnis til að svara einstökum spurningum við skýrslutöku hjá lögreglu og gerðar eru þegar tekin er skýrsla af vitni fyrir dómi. Enn fremur að sá lögreglumaður, sem skýrslu tekur, skuli vekja athygli vitnisins á þessum undanþágum ef tilefni er til. Um skýringu á þessu ákvæði vísast að öðru leyti til athugasemda með 117.–119. gr. frv.

Þriðja málsgrein hefur að geyma nýmæli sem er nátengt ákvæðinu í 8. mgr. 122. gr. frv. Eðlilegt er að vitni, sem kýs að gefa skýrslu hjá lögreglu, geti farið fram á að nafni þess og öðrum persónuauðkennum sé haldið leyndum telji það hættu á að lífi, heilbrigði eða frelsi þess sjálfs ellegar náinna vandamanna þess, sbr. 1. eða 2. mgr. 117. gr., yrði stefnt í hættu ef það kæmist til vitundar sakbornings eða annarra hvert það er. Aðgangur verjanda og þar með sakbornings að þessum hluta rannsóknargagna lögreglu yrði þar með takmarkaður vegna hinna sérstöku hagsmuna vitnisins eða náinna vandamanna þess, sbr. 3. mgr. 37. gr. frv. Ef lögregluskýrslan er síðar lögð fyrir dóm eiga persónuauðkenni vitnisins að fylgja henni sem trúnaðarupplýsingar, sbr. 154. gr. frv. Það myndi svo ráðast af atvikum hvort vitninu yrði heimilt að varðveita nafnleynd sína ef til þess kæmi að það gæfi skýrslu fyrir dómi, en skv. 8. mgr. 122. gr. er eðli máls samkvæmt lagt til að sett verði mun strangari skilyrði fyrir nafnleynd þegar svo stendur á en hér er ráðgert.

Um 66. gr.

Þessi grein er að nokkru leyti nýmæli. Í 1. mgr. er kveðið á um að tiltekin atriði varðandi formlega skýrslutöku af sakborningi eða vitni skuli skráð á þar til gert eyðublað, hvort sem skýrslutakan er hljóðrituð, tekin upp á myndband eða mynddisk ellegar rituð af þeim skýrslu tekur. Ákvæðið í 2. mgr. er að hluta byggt á 1. mgr. 72. gr. núgildandi laga, sbr. lög nr. 86/2004, og á 2. og 3. mgr. 13. gr. frv. Þá á 3. másl. sér fyrirmynd í 1. mgr. 751. gr. dönsku réttarfarslaganna. Að öðru leyti þarfnast greinin ekki skýringa.

Um 67. gr.

Fyrsta málsgrein hefur að geyma þá reglu að sá, sem skýrslu gefur hjá lögreglu, eigi rétt á að fá eintak af henni. Það getur verið mikilvægt, jafnt fyrir sakborning, brotþola og önnur vitni, að fá eintak af skýrslu sinni í hendur. Ekki verður talið að það geti valdið sakarspjöllum að skýrslugjafi fái þannig eintak af eigin skýrslu í hendur.

Önnur málsgrein gerir ráð fyrir að dómsmálaráðherra setji í reglugerð nánari ákvæði um málaskrá lögreglu, um skýrslur samkvæmt þessum kafla og varðveislur þeirra.

Um IX. kafla.

Í kaflanum er mælt fyrir um það úrræði í þágu rannsóknar sakamáls að leggja hald á muni í eigu eða vörslum sakbornings eða annarra manna, sbr. 78.–82. gr. núgildandi laga. Þótt gert sé ráð fyrir því í 1. mgr. 68. gr. að skilyrði þess, að hald verði lagt á muni, verði áþekkt þeim, sem nú er kveðið á um í lögum, eru lagðar til ýmsar breytingar á þeim ákvæðum sem hér er um að ræða. Má t.d. nefna meðalhófsreglu þá, sem er að finna í 2. mgr. 68. gr. og áskilnað um dómsúrskurð þegar svo stendur á sem í 2. og 4. mgr. 69. gr. og lokamálslið 1. mgr. 70. gr. segir.

Um 68. gr.

Í 1. mgr. eru greind skilyrði þess að hald verði lagt á muni og er málsgreinin efnislega samhljóða 1. mgr. 78. gr. gildandi laga, að öðru leyti en því að tekið er fram að hald verði lagt á mun þótt hann hafi ekki sem slíkur sönnunargildi í sakamáli, heldur hlutir ellegar upplýsingar sem hann hefur að geyma. Með því fyrirnefnda er t.d. vísað til þeirrar aðstöðu að grunur leiki á að í munum á borð við skip, loftför eða bifreiðar, sem hald verður lagt á, sé að finna hlut eða hluti sem hafi sönnunargildi í sakamáli eða hafi eftir atvikum verið aflað á refsiverðan hátt eða kunni að verða gerðir upptækir. Með tilvísun til upplýsinga, sem munur hefur að geyma, er t.d. átt við tölvu. Sjálf hefur tölvann sjaldnast sönnunargildi, heldur á það við þær rafrænu upplýsingar sem þar er að finna. Í 4. mgr. 69. gr. er gert ráð fyrir að dómsúrskurð þurfi til þess að rannsaka upplýsingar sem þessar, t.d. lesa þær eða afrita, nema fyrir liggi samþykki eiganda eða vörsluhafa hennar.

Ákvæðið í 2. mgr. er nýmæli. Í samræmi við meðalhófsreglu þá, sem mælt er fyrir um í 2. mgr. 53. gr. frv., er stundum mögulegt að ná því meginmarkmiði, sem að er stefnt með því að leggja hald á mun, þ.e. að tryggja sönnun í sakamáli, með öðru og vægara móti. Á þann hátt er unnt að komast hjá því tjóni og óhagræði sem af því leiðir að hald sé lagt á mun. Sé þess á annað borð kostur er til þess ætlast samkvæmt ákvæðinu að í stað þess að leggja hald á mun beini lögregla því til eiganda eða vörslumanns munar að veita aðgang að honum, þannig að skoða megi hann og taka af honum myndir í þágu rannsóknar. Einnig að láta í té upplýsingar, sem hlutur hefur að geyma, t.d. með því að afhenda ljósrit eða annars konar endurrit af skjali ellegar endurrit af rafrænum upplýsingum úr tölvu. Þessu vægara úrræði kæmi m.a. til greina að beita við leit í starfsstöðvum fyrirtækja í stað þess að leggja hald á og þar með fjarlægja frumskjöl og tölvur sem þar er að finna.

Til þess að koma í veg fyrir misskilning er rétt að taka fram að með ákvæðinu í 2. mgr. er leitast við að komast hjá því að hald verði lagt á muni í þágu rannsóknar, þannig að hann verði tekinn úr vörslum eiganda eða vörslumanns um lengri eða skemmri tíma. Ef einhverju þeirra markmiða, sem greind eru í 1. mgr., verður ekki náð nema með því að hald verði lagt á mun ber að sjálfsögðu skv. 2. mgr. 53. gr. frv. að framkvæma þá þvingunarráðstöfun eins og aðrar með eins vægu móti og mögulegt

er, þ. á m. með því að skora á þann, sem hefur mun í vörslum sínum, að afhenda hann af frjálsum og fúsum vilja svo að ekki þurfi að taka muninn af honum með valdi.

Um 69. gr.

Í 1. mgr. er berum orðum tekið fram að almennt sé heimilt að leggja hald á muni án dómsúrskurðar, hvar sem þá er að finna. Það þjónar engum tilgangi að kveða nánar á um það, eins og nú er gert í 2. mgr. 78. gr. gildandi laga, við hvaða aðstæður það verði gert, enda geta tildrög þess verið margbreytileg.

Samkvæmt dönskum og norskum lögum er heimilt að skylda aðra menn en þá, sem sakaðir eru um brot, að afhenda muni ef þeir geta haft sönnunargildi í sakamáli eða ef líklegt er að þeir verði gerðir upptækir. Ákvæðið í 2. mgr., sem er nýmæli, tekur mið af þessum reglum. Samkvæmt því er heimilt að leggja hald á muni, sem eru í eigu eða vörslum annarra en sakaðs manns, á grundvelli dómsúrskurðar. Þó þarf ekki að leita slíks úrskurðar ef eigandi eða vörslumaður samþykkir að láta hlut af hendi, t.d. vegna beiðni lögreglu. Enn fremur er tekið fram að ákvæðið, sem hefur að geyma undantekningu frá meginreglu 1. mgr., eigi því aðeins við að ekki sé hætta á að munirnir fari forgörðum eða verði skotið undan. Þetta þýðir að ekki þarf að leita dómsúrskurðar til þess að leggja hald á mun ef hann finnst t.d. á vettvangi brots eða á víðavangi, þar sem hætta er á að hann fari forgörðum, eða talin er hætta á að honum verði skotið undan, t.d. ef grunur leikur á því að eigandi eða vörslumaður sé í vitorði með sakborningi. Jafnframt liggur ljóst fyrir að skv. 1. mgr. verður hald lagt á muni án dómsúrskurðar ef þeir eru í eigu eða vörslum sakbornings eða ef ekki liggur fyrir hver er eigandi eða vörslumaður þeirra.

Regla 79. gr. gildandi laga hefur verið tekin upp í 3. mgr. Gerð hefur verið á henni orðalagsbreyting, þar sem sagt er að eigandi eða vörsluhafi munar geti borið ágreining um haldlagningu undir dómara. Óþarft er að kveða á um það, eins og nú er gert, að benda skuli eiganda eða vörsluhafa á þennan rétt, enda er lögreglu skylt að gera það á grundvelli almennrar leiðbeiningarskyldu hennar skv. 1. mgr. 7. gr. stjórnarsýslulaga.

Ákvæði 4. mgr. er nýmæli. Tölvur hafa oft og tíðum að geyma upplýsingar um einkamálefni einstaklinga, fyrirtækja og annarra lögaðila sem sanngjarnt er og eðlilegt að leynt fari. Þetta á ekki síst við þær upplýsingar sem er að finna í tölvubréfum og þvíumlíkum skjölum. Það verður því að telja það tilfinnanlega skerðingu á friðhelgi einkalífs þeirra, sem í hlut eiga, ef þessar upplýsingar eru rannsakaðar af lögreglu án samþykkis þeirra. Í raun réttir er lítill eðlismunur á því þegar tölvubréf og slík skjöl eru rannsökuð og þegar tekin eru upp í þágu rannsóknar símtöl eða önnur fjarskipti án vitundar þeirra, sem hlut eiga að máli, sbr. 81. gr. frv. Því er gert ráð fyrir að úrskurð dómara þurfi til að rannsaka upplýsingar, sem kann að vera að finna í tölvu er hald hefur verið lagt á, að uppfylltum sömu skilyrðum og sett eru fyrir símahlerun og skyldum aðgerðum skv. 1. og 2. mgr. 83. gr. Þar sem hugtakið “tölva” er hvergi skýrt í lögum þykir vissara að leggja “aðra sambærilega hluti” að jöfnu við tölvur í þessu ákvæði.

Enda þótt leiti þurfi atbeina dómara telji lögregla þörf á að rannsaka þær upplýsingar, sem hér er um að ræða, er rannsóknarhagsmunum ekki stefnt í voða með því að beðið sé dómsúrskurðar vegna þess að lögregla hefur þegar lagt hald á tölvur eða aðra þá hluti þar sem upplýsingarnar er að finna. Þar með er mögulegt að geyma þær óskertar meðan beðið er úrskurðar.

Um 70. gr.

Greinin svarar í stórum dráttum til 80. gr. nógildandi laga. Þó hefur orðalagi 1. mgr. verið breytt til samræmis við breytt eignarhald og rekstrarform póst- og fjarskiptafyrirtækja. Um leið er ástæða til að greina á milli póst- og flutningafyrirtækja annars vegar og fjarskiptafyrirtækja hins vegar, svo sem gert er í fyrsta málslið.

Samkvæmt gildandi lögum eru ekki sett nein efnisleg skilyrði fyrir því að rannsaka megi efni eða innihald bréfa, skeyta eða annarra sendinga sem hald er lagt á skv. 1. mgr. Þar sem um er að ræða tilfinnanlega skerðingu á friðhelgi einkalífs þykir rétt að sömu skilyrði verði að vera fyrir hendi til þess að þetta verði gert og sett eru fyrir símahlerun og skyldum aðgerðum skv. 1. og 2. mgr. 83. gr., sbr. 81. gr. Um skýringu á þessu ákvæði vísast að öðru leyti til athugasemda með 4. mgr. 69. gr. hér að framan.

Um 71. gr.

Greinin er svo til samhljóða 81. gr. nógildandi laga og þarfnast hún ekki skýringa. Athygli skal vakin á því að ekki er gert ráð fyrir því að eiganda eða umráðamanni verði sérstaklega tilkynnt um að hald hafi verið lagt á mun, enda getur það verið vandkvæðum bundið.

Um 72. gr.

Fyrri málsgrein greinarinnar er samhljóða 82. gr. nógildandi laga. Síðari málsgreinin á sér á hinn bóginn ekki hliðstæðu þar, en með henni er ráðgert að lögregla hlutist að eigin frumkvæði til um að koma munum, sem haldi hefur verið létt af, í hendur þess, sem á tilkall til þeirra. Verður ekki séð að ákvæði þessarar greinar þarfnist frekari skýringa.

Um X. kafla.

Kaflinn geymir fyrirmæli um leit og líkamsrannsókn, sem framkvæmd er í þágu rannsóknar sakamáls, en samsvarandi ákvæði er að finna í XI. kafla nógildandi laga. Þá er lagt til að það ákvæði, sem nú er að finna í 83. gr. laganna, verði fært í þennan kafla. Nokkrar breytingar eru ráðgerðar á efni umræddra ákvæði og lúta þær einkum að þeim efnisskilyrðum, sem verða að vera fyrir hendi, til þess að heimilt sé að grípa til þeirra aðgerða, sem hér er um að ræða, sbr. 3. mgr. 74. gr., 1. og 2. mgr. 76. gr. og 77. gr. Í 96. gr. gildandi laga er svo fyrir mælt að haldast skuli í lögum sérákvæði um húsleit og líkamsleit, svo og um líkamsrannsóknir. Þar sem líta verður svo á að sérákvæði í settum lögum standi áfram óhögguð, þrátt fyrir tilkomu almennra lagareglna á borð við þær, sem er að finna í þessum kafla, þykir þetta ákvæði óþarft og er því lagt til að það verði fellt brott.

Um 73. gr.

Greinin er sama efnis og 83. gr. nógildandi laga. Eðlilegra er að skipa henni í kaflann um leit, fremur en kaflann um hald á munum, vegna þess að hér er veitt heimild til að grípa til ýmissa ráðstafana í þágu rannsóknar, sem tengjast yfirleitt leit, fyrst og fremst húsleit, annaðhvort áður en hún fer fram, t.d. meðan beðið er dómsúrskurðar eða samþykkis fyrir henni, eða samhliða því að leitað er, t.d. meðan hlé er gert á leit.

Markmiðið með þeim ráðstöfunum, sem taldar eru upp í greininni, er að viðhalda óbreyttu ástandi á vettvangi brots eða annars staðar, þar sem þess er talin þörf. Hins vegar er ekki um að ræða tæmandi upptalningu á ráðstöfunum, sem grípa má til í þeim tilgangi, án dómsúrskurðar. Ber að skýra tilvísunina til “sambærilegra

ráðstafana” á þann veg að átt sé við ráðstafanir til að tryggja óbreytt ástand, eftir því sem kostur er, eins og skýrt kemur fram í niðurlagi greinarinnar.

Um 74. gr.

Á sama hátt og gert er í 89. gr. núgildandi laga er í 1. og 2. mgr. gerður greinarmunur á leit hjá sakborningi annars vegar og öðrum mönnum hins vegar. Eins og í gildandi lögum, er gert ráð fyrir að heimild til leitar í húsakynnum og farartækjum í eigu eða vörslum sakbornings sé rýmri en þegar um er að ræða leit í húsakynnum eða farartækjum annarra. Ákvæði 1. og 2. mgr. eru efnislega eins og 1. og 2. mgr. 89. gr. gildandi laga þótt orðalagi hafi lítillega verið breytt.

Þau efnislegu skilyrði, sem sett eru fyrir húsleit samkvæmt gildandi lögum, eru fremur fátækleg í samanburði við sambærileg skilyrði danskra og norskra laga. Með hliðsjón af 794. og 795. gr. dönsku réttarfarlaganna er lagt til að það verði gert að almennum skilyrðum fyrir húsleit, hvort sem hún er gerð hjá sakborningi eða öðrum mönnum, að rökstuddur grunur leiki á því að framið hafi verið brot sem sætt getur ákæru og að augljósir rannsóknarhagsmunir séu í húfi. Ef leit fer fram skv. 1. mgr. verður jafnframt að liggja fyrir rökstuddur grunur um að sakborningur hafi verið þar að verki. Sama á við ef leit fer fram á grundvelli 2. mgr. á þeirri forsendu að sakborningur haldi sig í húsakynnum eða farartæki annarra manna. Þá nægir ekki að rökstuddur grunur leiki á að sakaður maður haldi sig þar, heldur verður einnig að vera fyrir hendi rökstuddur grunur um að hann hafi framið það brot sem til rannsóknar er. Í niðurlagi 3. mgr. er það loks sett sem skilyrði fyrir húsleit hjá öðrum en sakborningi að rannsókn beinist að broti sem varðað getur fangelsisrefsingu að lögum. Þótt þessi skilyrði geti ekki talist ströng er með þeim leitast við að koma í veg fyrir að gripið sé til jafn íþyngjandi aðgerðar og húsleit er, nema brýna þörf krefji, m.a. með tilliti til eðlis brots.

Um 75. gr.

Ákvæði 1. og 2. mgr. eru efnislega eins og 90. gr. núgildandi laga og þarfnast ekki skýringa. Þó er rétt að nefna að eftir meðalhófsreglunni, sem er að finna í 2. mgr. 53. gr. frv., á að framkvæma húsleit á grundvelli dómsúrskurðar skv. 1. mgr. eins fljótt og kostur er og á hún ekki að taka lengri tíma en þörf krefur. Þannig er ljóst að ekki er unnt að grípa til húsleitar samkvæmt sama úrskurði ef nokkur tími er liðinn frá því að hann var kveðinn upp, heldur yrði lögregla í því tilviki að leita úrskurðar að nýju ef hún teldi nauðsynlegt að leita á stöðum, sem greindir eru í 74. gr., án tillits til þess hvort leit hefði áður farið þar fram.

Ákvæðið í 3. mgr. kemur í stað 91. gr. gildandi laga. Í upphafi er sérstaklega kveðið á um það, sem ekki hefur áður verið gert berum orðum í lögum, að heimilt sé að leita án dómsúrskurðar á víðavangi, en með því er fyrst og fremst átt við svæði í byggð og óbyggðum sem ekki eru sérstaklega afgirt. Enn fremur geta tún og önnur svæði undir berum himni fallið undir þetta ákvæði, þótt afgirt séu, enda séu þau í nokkurri fjarlægð frá íbúðarhúsum. Hins vegar verður leit ekki gerð í gördum umhverfis íbúðarhús án samþykkis eiganda eða umráðamanns þess nema samkvæmt dómsúrskurði, sbr. þó 2. mgr.

Samkvæmt gildandi lögum má leit fara fram án úrskurðar í húsakynnum, sem opin eru almenningi, og í húsum, þar sem lausungarlýður og brotamenn venja komur sínar. Þótt orðalaginu hafi verið breytt til nútímalegra horfs, m.a. með því að tilgreina farartæki auk húsakynna, er ekki um að ræða neina efnisbreytingu frá gildandi lögum að þessu leyti. Þess skal getið að með farartækjum er m.a. átt við skip, loftför og bifreiðar.

Þá er rétt að vekja athygli á þeirri sjálfsögðu verklagsreglu, sem byggist á sjónarmiðum um meðalhóf, sbr. 2. mgr. 53. gr. frv., að leiki vafi á því, hvort heimild skv. 3. mgr. og reyndar einnig 2. mgr. sé fyrir hendi, er varlegra fyrir lögreglu að leita úrskurðar dómara til að firra sig ábyrgð af því að hafa gripið til ólögmatrar leitar í þágu rannsóknar. Þegar svo stendur á væri í sumum tilvikum unnt að tryggja rannsóknarhagsmuni með því að grípa til ráðstafana skv. 73. gr. til að varna því að hróflað verði við vettvangi brots eða ummerkjum að öðru leyti.

Í 4. mgr. er að finna nýmæli, þar sem gert er ráð fyrir að vilji sá, sem á hagsmuna að gæta, t.d. eigandi eða umráðamaður húsnaðis, ekki hlíta ákvörðun lögreglu um að framkvæma húsleit án dómsúrskurðar skuli honum bent á að hann geti borið ágreiningsefnið undir dómara skv. 102. gr. Það frestar henni þó ekki að það sé gert, sbr. 60. gr. stjórnarskrárinnar. Með öðrum orðum er mælt fyrir um leiðbeiningarskyldu lögreglu ef svo stendur á, sem hér um ræðir, og gildir einu hvort leit er yfirvofandi eða hún stendur yfir. Rétt er að vekja athygli á því að ekki er lagt til að lögreglu verði gert skylt að tilkynna eiganda eða umráðamanni sérstaklega um húsleit, enda getur það verið erfiðleikum bundið, sbr. og 2. mgr. 79. gr. Ekki er heldur gerð tillaga um að lögreglu verði gert skylt að bera lögmati húsleitar, sem framkvæmd hefur verið án úrskurðar, sjálfkrafa undir dómara innan tiltekins tíma.

Um 76. gr.

Í greininni er kveðið á um hvenær grípa megi til líkamsleitar í þágu rannsóknar. Ákvæði fyrri málsliðar 1. mgr. svarar til fyrsta málsliðar 92. gr. núgildandi laga, en það er gert að skilyrði fyrir líkamsleit á sakborningi, með hliðsjón af ákvæðum danskra laga, að rökstuddur grunur leiki á að sakborningur hafi framið brot sem varðað getur fangelsisrefsingu samkvæmt almennum hegningarlögum eða tveggja ára fangelsi samkvæmt öðrum lögum. Það þýðir að ekki má grípa til þessa úrræðis við rannsókn á smávægilegum brotum sem aðeins geta varðað sektum. Í síðari málslið 1. mgr. er að finna nýmæli, þar sem veitt er heimild til að leita á öðrum en sökuðum manni. Skilyrði fyrir því eru þau sömu og þegar sakborningur á hlut að máli, auk þess sem rökstuddur grunur þarf að leika á því að sá, sem ætlunin er að leita á, hafi á sér muni sem hald skal leggja á.

Í 2. mgr. hefur verið tekið upp sams konar ákvæði og er að finna í öðrum málslið 1. mgr. 92. gr. gildandi laga, þar sem heimiluð er leit að munum eða efni, sem grunur leikur á að sakborningur feli innvortis. Áskilið er að fyrir liggi álit læknis, en að öðru leyti eru ekki sett frekari skilyrði fyrir leit sem þessari þótt hún geti vissulega gengið nærri heilsu sakaðs manns. Lagt er til að skilyrðin verði hert með því að áskilja að rökstuddur grunur verði að leika á því að sakborningur hafi gerst sekur um brot sem varðað getur minnst sex ára fangelsisrefsingu að lögum. Það þýðir að þessu úrræði mætti eftir sem áður beita við rannsókn fíkniefnabrota, hvort sem um væri að ræða meiri eða minni háttar brot, sbr. 173. gr. a. almennra hegningarlaga og 5. gr. laga nr. 65/1974 um ávana- og fíkniefni. Hins vegar væri ekki unnt að grípa til þess við rannsókn ýmissa annarra brota þar sem refsiramminn er lægri.

Ekki eru settar neinar skorður við því, frekar en í niðurlagi 1. mgr. 92. gr. gildandi laga, að tekin séu fingraför af sakborningi og ljósmyndir af honum í þágu rannsóknar, sbr. 3. mgr. Enn fremur er lagt til að sama regla gildi um og töku öndunarsýnis úr sakborningi, sbr. til hliðsjónar 47. gr. umferðarlaga nr. 50/1987. Er hér ekki um að ræða eiginlega líkamsrannsókn í skilningi 77. gr. frv.

Um 77. gr.

Þessi grein hefur að geyma reglur um tvenns konar rannsóknarúrræði.

Í 1. mgr. er að finna heimild til að taka í þágu rannsóknar blóð- og þvagsýni, svo og önnur lífsýni úr sakborningi, og rannsaka þau sýni. Í samræmi við skilgreiningu á hugtakinu “lífsýni” í 1. tölul. 3. gr. laga nr. 110/2000 um lífsýnasöfn er með því átt við “lífrænt efni úr mönnum sem veitt getur um þá líffræðilegar upplýsingar”. Enn fremur er skv. 1. mgr. heimilt að framkvæma annars konar rannsókn á líkama sakbornings en að taka úr honum lífsýni, enda verði slík rannsókn gerð honum að meinalausu. Það þýðir t.d. að óheimilt er að láta sakaðan mann gangast undir aðgerð í þeim tilgangi einum að upplýsa brot ef hún felur í sér umtalsverða áhættu fyrir líf hans og heilsu.

Ákvæði þessa efnis er að finna í þriðja málslið 1. mgr. 92. gr. nógildandi laga, þar sem segir að taka megi blóð- og þvagsýni úr sakborningi og framkvæma á honum aðra þá líkamsrannsókn í þágu rannsóknar sem gerð verði honum að meinalausu. Samkvæmt gildandi lögum eru ekki sett frekari skilyrði fyrir slíkri rannsókn sem felur óneitanlega í sér tilfinnanlega skerðingu á persónufrelsi manna og í sumum tilvikum á friðhelgi einkalífs þeirra. Af þeim sökum er lagt til að skilyrði fyrir rannsókn á líkama manna og einstökum líkamshlutum verði hert, annars vegar með því að takmarka heimild til rannsóknar af því tagi við tiltölulega alvarleg brot og hins vegar að mæla fyrir um að álit læknis skuli jafnan liggja fyrir, eins og þegar um er að ræða leit að mun innvortis á mönnum, sbr. 2. mgr. 76. gr. frv. Þó er ekki þörf á slíku álit ef aðeins er um að ræða töku blóð- og þvagsýna úr sakborningi. Það er jafnframt sett sem skilyrði fyrir slíkum aðgerðum, sem telja verður minni háttar skerðingu á persónufrelsi í samanburði við töku annarra lífsýna og annars konar líkamsrannsókn, að rökstuddur grunur leiki á að sakborningur hafi framið brot sem varðað getur að minnsta kosti fangelsisrefsingu að lögum. Sé ætlunin að taka lífsýni úr sakborningi eða framkvæma á honum annars konar líkamsrannsókn en blóð- eða þvagsýnatöku er heimild til þess einskorðuð við alvarlegri brot, enda er í mörgum tilvikum um að ræða mjög verulega skerðingu á persónufrelsi og friðhelgi einkalífs þess sem í hlut á. Er miðað við að brot geti varðað að lögum minnst tveggja ára fangelsi.

Með sömu skilyrðum og gerð hefur verið grein fyrir hér að framan er skv. 1. mgr. heimilt að taka lífsýni úr öðrum mönnum en sakborningi ef þess þykir þörf í þágu rannsóknar. Slíkt úrræði getur t.d. verið nauðsynlegt í þeim undantekningar-tilvikum að til greina komi að einhver úr stórum hópi manna liggja undir grun um að hafa framið alvarlegt brot og með töku lífsýna úr hinum grunuðu og rannsókn á þeim, t.d. svonefndri DNA-rannsókn, sé talið mögulegt að ganga úr skugga um hver þeirra hafi framið brotið eða að minnsta kosti hverja þeirra sé unnt að útiloka frá því. Að því er varðar aðra menn en þá, sem sakaðir eru um brot, þykir ekki ástæða til að gera neinn greinarmun á töku blóð- og þvagsýna annars vegar og töku annarra lífsýna hins vegar. Það hefur í för með sér að þau sýni má því aðeins taka úr öðrum en sakborningum að brot geti varðað að lögum minnst tveggja ára fangelsi og fyrir liggja álit læknis um að óhætt sé að taka sýnin með tilliti til heilsu þeirra sem í hlut eiga.

Í síðari hluta d. liðar 1. mgr. 71. gr. gildandi laga er að finna ákvæði um geðrannsókn á sakborningi í þágu rannsóknar. Rétt þykir að skipa þessu ákvæði í 2. mgr. þessarar greinar, þar sem um er að ræða læknisrannsókn á sakborningi þótt all sérstæð sé. Ekki hafa verið gerðar neinar efnisbreytingar á því, að því undanskildu að áskilið er að sakborningur verði því aðeins látinn sæta geðrannsókn að rökstuddur grunur leiki á að hann hafi framið brot sem varðað getur minnst fangelsisrefsingu að lögum.

Um 78. gr.

Greinin er efnislega samhljóða 93. gr. nógildandi laga, að öðru leyti en því að gert er ráð fyrir að ótvírætt samþykki þess, sem í hlut á, verði að liggja fyrir til þess að

leit eða líkamsrannsókn verði framkvæmd án dómsúrskurðar. Með því er t.d. komið í veg fyrir að unnt sé að skoða þögn sem samþykki í merkingu greinarinnar. Þarfnast hún ekki frekari skýringa.

Um 79. gr.

Greinin er í meginatriðum sama efnis og 94. gr. nógildandi laga.

Í 1. mgr. er kveðið á um hver eða hverjir skuli framkvæma leit og líkamsrannsókn í þágu rannsóknar samkvæmt lögum um meðferð sakamála, sbr. 1. og 4. mgr. 94. gr. gildandi laga. Áskilið er að líkamsleit skuli ávallt gerð af lögreglumanni sem er sama kyns og sá sem leitað er á. Þá er mælt svo fyrir um að lækni- og geðrannsókn, skuli framkvæmd af lækni eða öðrum, sem hefur til þess tilskilda menntun, t.d. hjúkrunarfræðingi þar sem það á við, svo sem ef um er að töku blóð- og þvagsýna.

Önnur málsgrein svarar til 2. mgr. 94. gr. gildandi laga. Auk breytinga, sem gerðar hafa verið á orðalagi málsgreinarinnar, hefur nýju ákvæði verið bætt við, þar sem mælt er fyrir um að lögregla skuli tilkynna eiganda eða umráðamanni húsakynna eða farartækis um leit, ef hún hefur farið fram án þess að hann eða einhver á hans vegum hafi verið viðstaddur hana. Skal það gert svo fljótt sem við verður komið.

Þriðja málsgrein er nánast samhljóða fyrri tveimur málslíðum 3. mgr. 94. gr. gildandi laga. Þótt í 2. mgr. 53. gr. sé almennt mælt fyrir um skyldu þeirra, sem annast rannsókn, til að gæta meðalhófs í störfum sínum, þykir rétt að mæla sérstaklega fyrir um það í 3. mgr. að við leit og líkamsrannsókn skuli gæta varfærni og hlífðar, enda oft um að ræða viðkvæmar aðgerðir. Í gildandi lögum er lagt bann við því að húsleit sé gerð að næturþeli nema mjög brýn nauðsyn sé á og sakarefni stórfellt. Niðurlagi þessa ákvæðis hefur verið breytt til að leggja áherslu á að húsleit skuli því aðeins gerð á þessum tíma sólarhrings að brýnir rannsóknarhagsmunir séu í húfi sem sjaldnast ætti við.

Um XI. kafla.

Fyrirmæli um þær þvingunarráðstafanir, sem mælt er fyrir um í þessum kafla, er að finna í 86.–88. gr. nógildandi laga. Ef frá eru talin þau rannsóknarræði, sem lýst er í 80. gr., eiga þessar ráðstafanir það sammerkt að til þess að þær nái tilgangi sínum er óhjákvæmilegt að grípa til þeirra án þess að þeir, sem þær beinast að, viti af þeim. Það þýðir að aðgerðirnar valda enn tilfinnanlegri skerðingu á friðhelgi þeirra, sem hlut eiga að máli, en ella væri. Þess vegna er nauðsynlegt að setja þeim þröngar skorður.

Brugðið hefur verið á það að ráð að skipta þvingunarráðstöfunum, sem undir kaflann falla, í tvo flokka, sbr. 80.–82. gr., þar sem sett eru mismunandi ströng skilyrði fyrir ráðstöfunum sem tilheyra hvorum flokki um sig. Með því er horfið frá þeirri skipan, sem nú gildir, að fella þessar aðgerðir, sem eru harla ólíkar innbyrðis, undir sama hatt.

Við gerð kaflans hefur verið höfð hliðsjón af tillögum nefndar, sem dómsmálaráðherra skipaði á sínum tíma til að fjalla um sérstakar, óhefðbundnar rannsóknaraðferðir lögreglu, en tillögurnar er að finna í skýrslu nefndarinnar sem kom út í aprílmánuði 1999. Þótt lagt sé til að farið verði að nokkrum af tillögum nefndarinnar, eins og gerð er nánari grein fyrir í athugasemdum við einstakar greinar, hefur svo ekki verið gert í öllum tilvikum. Má þar einkum nefna tvö atriði.

Í fyrsta lagi lagði nefndin til að heimild til þess að grípa til umræddra aðgerða yrði bundin því skilyrði að rannsókn beindist að brotum á tilteknum ákvæðum almennra hegningarlaga. Með því hefði verið horfið frá stefnu, sem fylgt hefur verið

fram að þessu, að binda aðgerðirnar almennum skilyrðum. Enda þótt því megi halda fram, að fyrrgreinda leiðin bindi fremur hendur lögreglu og tryggi þar með betur réttaröryggi manna en sú síðarnefnda, eru á henni augljósir gallar. Þannig verða laga-ákvæðin bæði flóknari og vandmeðfarnari, lagatæknilega séð, þ. á m. vegna þess að huga þarf að breytingum á þeim í hvert sinn sem hlutaðeigandi ákvæðum hegningarlaga kann að verða breytt. Það sem skiptir þó meira máli í þessu sambandi er að vafasamt er að einskorða heimild lögreglu til að grípa til þessara aðgerða í þágu rannsóknar við það að hún beinist að fyrir fram ákveðnum brotum. Slíkt getur orðið til þess að koma í veg fyrir að alvarleg brot sem falla utan gildissviðs ákvæðanna, verði upplýst. Einnig má túlka tilvísun til tiltekinna refsíákvæða á þann veg að með því hafi löggjafinn markað þá stefnu að veita beri lögreglu að öðru jöfnu heimild til þess að grípa til símahlerunar og þvífkra aðgerða ef rannsókn beinist að þeim brotum sem þannig er sérstaklega vísað til í lögum. Því sé meiri hætta á því en ella að lögregla fái sjálfkrafa heimild til að beita aðgerðunum í þessum tilvikum, að öðrum formskilyrðum uppfylltum. Af þessum sökum er gert ráð fyrir í 83. gr. að skilyrði fyrir aðgerðum þeim, sem hér er fjallað um, verði áfram almenns eðlis, þannig að dómara sé ætlað að meta það í hvert sinn, með tilliti til eðlis brots og annarra atriða, hvort ástæða sé til að verða við beiðni lögreglu um heimild til að grípa til þessara aðgerða.

Í annan stað gerði nefndin það að tillögu sinni, samkvæmt danskri og norskrir fyrirmynd, að í hvert skipti sem slík beiðni kæmi fram af hálfu lögreglu yrði skipaður lögmaður til að gæta hagsmuna þess sem aðgerð ætti að beinast gegn. Rökin fyrir þessari skipan eru fyrst og fremst þau að með þessu móti sé réttaröryggi þeirra, sem hlut eiga að máli, betur tryggt en ella væri. Á henni eru hins vegar þeir ágallar að skjólstaðingur lögmannsins hefði þá ekki hugmynd um að honum hefði verið skipaður maður til að gæta hagsmuna sinna og jafnframt ætti lögmaðurinn ekki kost á því að ræða við skjólstaðing sinn og ráðgast við hann um málið. Vegna þessa má halda því fram að hér sé um að ræða falskt öryggi sem bæti litlu sem engu við aðkomu sjálfstæðs og óvilhalls dómara að málinu. Nær sé að beita öðrum ráðum til að veita lögreglu og dómurum aðhald í þessu efni, t.d. með því að tilkynna þeim, sem aðgerð beinist að, um hana eftir á, sbr. 2. mgr. 85. gr. Með vísun til þessa er ekki lagt til að þessi skipan verði tekin upp hér á landi.

Um 80. gr.

Samkvæmt b. lið 86. gr. nógildandi laga er lögreglu heimilt í þágu rannsóknar, að tilteknum skilyrðum uppfylltum, “að fá upplýsingar hjá síma- eða fjarskipta-fyrirtækjum um símtöl eða önnur fjarskipti við tiltekinn síma eða fjarskiptatæki”. Í 1. mgr. 87. gr. er tekið fram að til þessa úrræðis þurfi úrskurð dómara, en þó beri að veita lögreglu umræddar upplýsingar ef fyrir liggur samþykki umráðamanns og eiginlegs notanda síma eða fjarskiptatækis.

Þessi grein er sama efnis og b. liður 86. gr. gildandi laga, þótt orðalagi hafi lítilllega verið breytt og jafnframt hafi verið gerðar breytingar á öðrum ákvæðum sem henni tengjast. Fyrst er rétt að nefna að með orðinu “fjarskipti” er átt við hvers konar sendingu og móttöku tákna, merkja, skriftar, mynda og hljóða eða hvers konar boðmiðlun eftir leiðslum, með þráðlausri útbreiðslu eða öðrum rafsegulkerfum, sbr. skilgreiningu á þessu hugtaki í 15. tölul. 3. gr. laga nr. 81/2003 um fjarskipti. Þótt símtöl falli undir þetta víðtæka hugtak þykir engu að síður rétt að geta þeirra áfram sérstaklega, enda eru þau enn sem komið það form fjarskipta, sem oftast er óskað eftir að fá upplýsingar um við rannsókn sakamála, þótt upplýsingar um önnur fjarskipti, svo sem tölvubréfaskipti, skipti orðið æ meira máli í því sambandi. Af þeirri ástæðu þykir rétt að tilgreina tölvur sérstaklega, auk síma, þegar vísað er til fjarskiptatækja.

Þar eð talsímaþjónusta fellur undir fjarskiptaþjónustu samkvæmt fjarskiptalögum er hins vegar eðlilegt að nota einungis orðið fjarskiptafyrirtæki um þau fyrirtæki, jafnvel þótt þau reki talsímaþjónustu eingöngu.

Telja verður að það rannsóknarræði, sem hér er kveðið á um, þ.e. að fá aðeins upplýsingar um símtöl og önnur fjarskipti, sem átt hafa sér stað, án þess að aðgangur sé veittur að efni þeirra, sbr. 81. gr., sé tiltölulega væg skerðing á friðhelgi einkalífs þeirra, sem hlut eiga að máli, í samanburði við þær aðgerðir sem fjallað er um í 81. og 82. gr. Af þeim sökum er lagt til að skilyrði fyrir þessu úrræði verði framvegis mun vægari en skilyrði fyrir öðrum aðgerðum samkvæmt þessum kafla, sbr. 83. og 84. gr., þótt áfram þurfi til að koma dómsúrskurður, nema fyrir liggja ótvírætt samþykki umráðamanns og eiginlegs notanda síma, tölvu eða annars konar fjarskiptatækis, sbr. 1. mgr. 84. gr. Þess má geta að með lögum nr. 78/2005 hefur 42. gr. fjarskiptalaga verið breytt á þann veg að fjarskiptafyrirtækjum er nú skylt að varðveita lágmarksskráningu gagna um fjarskiptaumferð notenda í sex mánuði, sbr. nánar 3. mgr. þeirrar greinar. Þessi breyting mun eflaust gera það úrræði, sem hér um ræðir, virkara við rannsókn sakamála en verið hefur.

Um 81. gr.

Greinin er efnislega samhljóða a. lið 86. gr. núgildandi laga, eins og því ákvæði var breytt með lögum nr. 86/2004. Að uppfylltum þeim skilyrðum, sem fram koma í 83. gr. og 1. mgr. 84. gr. og síðar verður gerð grein fyrir, er leyfilegt í þágu rannsóknar að hlustað sé á og tekin upp símtöl eða önnur fjarskipti, annaðhvort við tiltekinn síma, tölvu eða annars konar fjarskiptatæki, eða við ótiltekinn síma, tölvu eða annars konar fjarskiptatæki í eigu eða umráðum tilgreinds manns. Í þessu sambandi er rétt að nefna að skv. 3. mgr. 47. gr. fjarskiptalaga, eins og henni hefur verið breytt með lögum nr. 78/2005, er fjarskiptafyrirtæki rétt og skylt að veita lögreglu í þágu rannsóknar upplýsingar um hver sé skráður eigandi ákveðins símanúmers og/eða eigandi eða notandi vistfangs (IP-tölu).

Um 82. gr.

Ákvæði a. og b. liðar 1. mgr. eru sama efnis og c. og d. liðir 86. gr. núgildandi laga þótt lítils háttar breytingar hafi verið gerðar á orðalagi, m.a. með hliðsjón af tillögum nefndar þeirrar sem áður er getið. Ákvæðið í c. lið er aftur á móti nýmæli sem nefndin gerði á sínum tíma tillögu um. Mæla rök með því að fyrirmæli um þetta rannsóknarræði, þ.e. notkun svonefnds eftirfararbúnaðar, séu tekin upp í lög um meðferð sakamála og úrræðið lagt að jöfnu við þær aðgerðir sem lýst er í hinum tveimur stafliðunum.

Þær rannsóknaraðgerðir, sem hér um ræðir, fela í sér óvenju mikla skerðingu á friðhelgi einkalífs þeirra sem þær beinast að. Það stafar ekki síst af því að með þessu móti er unnt að afla upplýsinga um daglegar athafnir fólks, á heimilum þess sem annars staðar, án vitundar þess. Segja má að hér sé gengið enn lengra í þá átt að skerða friðhelgi einkalífs manna en þegar símtöl og önnur fjarskipti þeirra eru hleruð og þau tekin upp vegna þess að þær upplýsingar, sem þannig fást, eru einskorðaðar við það sem mönnum fer á milli með þessum hætti, t.d. í símtölum eða tölvubréfa-skiptum. Á hinn bóginn er mikilvægt, ekki síst þegar um er að ræða skipulega brotastarfsemi á borð við hryðjuverk eða meiri háttar fíkniefnabrot, að lögregla geti aflað upplýsinga með þessum hætti. Er því lagt til að eftir sem áður verði heimilt að grípa til þessara aðgerða í þágu rannsóknar, að uppfylltum nánar greindum skilyrðum.

Ákvæði 2. mgr. svarar til 3. mgr. 87. gr. gildandi laga.

Um 83. gr.

Samkvæmt 2. mgr. 87. gr. nógildandi laga eru sett sömu efnisskilyrði fyrir þeim rannsóknaraðgerðum, sem taldar eru upp í 86. gr. laganna, þ.e. annars vegar að ástæða sé til að ætla að upplýsingar, sem skipt geta miklu fyrir rannsókn máls, fáið með þessum hætti og hins vegar að rannsókn beinist að broti, sem varðað getur að lögum átta ára fangelsi, eða ríkir almannahagsmunir eða einkahagsmunir krefjist þess. Í 1. mgr. þessarar greinar er gert ráð fyrir að fyrrnefnda skilyrðið gildi eftir sem áður um allar þær aðgerðir sem taldar eru upp í 80.–82. gr. Á hinn bóginn er lagt til að ekki verði sett frekari skilyrði fyrir því rannsóknarúrræði sem fjallað er um í 80. gr. Um rök fyrir þeirri breytingu vísast til athugasemda með þeirri grein.

Eins og fram kemur í 2. mgr., er gert ráð fyrir að efnisskilyrði fyrir símahlerun og skyldum aðgerðum, sem taldar eru upp í 81. gr., verði óbreytt frá gildandi lögum. Að sjálfsögðu hefði komið til greina að herða þessi skilyrði, með því t.d. að einskorða heimild til að grípa til þessara aðgerða við það að rannsókn beinist að broti sem varðað geti tiltekinni refsingu að lögum. Á því er hins vegar sá galli að erfitt er að upplýsa sum brot, sem tiltölulega væg refsing liggur við, nema með þessum hætti. Má sem dæmi nefna röskun á friði manna, sbr. 232. gr. almennra hegningarlaga, og ýmiss konar brot á fjarskiptalögum, sbr. 74. gr. þeirra laga. Í slíkum tilvikum kæmi til greina að beita þessu úrræði ef ríkir almanna- eða einkahagsmunir krefjast þess.

Um 84. gr.

Á sama hátt og í 1. mgr. 87. gr. nógildandi laga er í 1. mgr. svo fyrir mælt að til þeirra rannsóknaraðgerða, sem taldar eru upp í 80.–82. gr., þurfi dómsúrskurð. Eina undantekningin er sem fyrr segir sú að veita ber upplýsingar þær, sem greindar eru í 80. gr., án slíks úrskurðar ef fyrir liggur ótvírætt samþykki umráðamanns og eiginlegs notanda síma, tölvu eða annars fjarskiptatækis.

Ákvæði 2. mgr. er sama efnis og 3. másl. 1. mgr. 87. gr. gildandi laga. Þó hefur orðalag þess verið gert skýrara svo að ekki fari milli mála hvað koma skuli fram í úrskurði, sem kveðinn er upp á grundvelli 1. mgr., til viðbótar þeim atriðum, sem almennt á að greina í úrskurði, sbr. 3. mgr. 181. gr. frv.

Eins og í lokamálslið 1. mgr. 87. gr. gildandi laga, er kveðið á um það í 3. mgr. að heimild til aðgerðar skuli markaður ákveðinn tími. Það er hins vegar nýmæli og í samræmi við tillögur nefndar þeirrar, sem áður er getið, að þessi tími megi ekki vera lengri en fjórar vikur hverju sinni, sbr. og 2. mgr. 783. gr. dönsku réttarfarslaganna og 216. gr. f. norsku laganna um meðferð sakamála. Ekkert er því til fyrirstöðu að heimildin verði framlengd, að þeim tíma liðnum, en til þess þyrfti þó nýjan dómsúrskurð.

Með lögum nr. 78/2005 var svofellt ákvæði tekið upp í 6. mgr. 6. gr. fjarskiptalaga: “Fjarskiptafyrirtæki skulu án endurgjalds tryggja þar til bærum yfirvöldum aðgang að búnaði til hlerunar símtala og annarrar löglegrar gagnaöflunar í fjarskiptanetum sínum og fjarskiptaþjónustu.” Enda þótt draga megi þá ályktun af þessu ákvæði og 1. mgr. 55. gr. frv. að starfsmönnum fjarskiptafyrirtækja sé skylt að veita lögreglu aðstoð við framkvæmd þeirra aðgerða, sem taldar eru upp í 80.–82. gr., þykir engu að síður rétt, með tilliti til þess að hér er um að ræða starfsmenn einkafyrirtækja, að taka þetta fram berum orðum til þess að taka af öll tvímæli í þessu efni, eins og gert er í 4. mgr.

Um 85. gr.

Fyrsta málsgrein er sama efnis og 1. mgr. 88. gr. nógildandi laga. Í lok málsgreinarinnar er tekið fram, svo að ekki fari á milli mála, að hafi afrit eða endurrit verið

gerð af upptökum, myndum eða öðrum upplýsingum, sem aflað hefur verið á þann hátt er greinir í 80.–82. gr., skuli eyða þeim á sama hátt og frumgerðunum eða -upplýsingunum.

Í 2. mgr. 88. gr. er svo fyrir mælt að þegar rannsóknaraðgerð, sem hér er fjallað um, sé lokið skuli þeim, sem hún beinist að, birtur úrskurður um hana eða tilkynnt hún. Skuli það gert svo fljótt sem verða má, þó þannig að það skaði ekki frekari rannsókn málsins. Ekki er að finna fyrirmæli um það hver skuli sjá um að birta úrskurð eða tilkynna um aðgerð og virðist verulegur misbrestur vera á því að það sé gert. Til þess að ráða bót á því lagði nefnd dóms- og kirkjumálaráðuneytisins til að héraðsdómur, þar sem úrskurður væri kveðinn upp, skyldi framvegis sjá um að tilkynna um aðgerð eftir að henni væri lokið.

Samkvæmt 2. mgr. er lagt til að þessi skylda verði lögð á herðar lögreglustjóra, enda yrði það óneitanlega erfiðleikum bundið fyrir dómstjóra eða einstaka dómara að fylgjast með því, hvenær aðgerð væri lokið og óhætt væri að tilkynna um hana, svo að það skaðaði ekki frekari rannsókn málsins. Í niðurlagi 2. mgr. er mælt svo fyrir að yfirsóknari skuli fylgjast sérstaklega með því að lögreglustjórar sinni þessari skyldu sinni. Er þetta gert til þess að tryggja að tilkynningarskyldan verði virt í framtíðinni, en eitt af því, sem ætlað er að treysta réttaröryggi manna og koma í veg fyrir að gripid sé til þessara úrræða nema brýna nauðsyn beri til, er að þeir, sem aðgerð beinist að, fái vitneskju um það eftir á að fylgst hafi verið með þeim með þessum hætti. Auk ótvíræðra varnaðaráhrifa, sem tilkynningarskylda hefur í för með sér, er nauðsynlegt að sá, sem hlut á að máli, fái að vita um aðgerðina, svo að hann eigi þess kost að krefjast skaðabóta á grundvelli skv. 228. gr. frv.

Ekki er mælt fyrir um það í 2. mgr. á hvern hátt skuli tilkynna um aðgerð eftir að hún er afstaðin. Það má t.d. gera með því að birta úrskurð eða sérstaka tilkynningu um aðgerðina fyrir þeim sem hlut á að máli. Aðalatriðið er að þetta sé gert á trygglegan hátt, sbr. til hliðsjónar fyrirmæli um birtingu ákæru í 156. gr. frv. Að sjálfsgöðu er ekki þörf á að tilkynna um aðgerð ef sá, sem hún beinist að, fær að vita um hana með öðru móti, t.d. ef um er að ræða ákærða og upptökur, myndir eða aðrar upplýsingar eru lagðar fyrir dóm við þingfestingu máls eða kynntar honum við skýrslutöku hjá lögreglu. Lögreglustjóri má fresta því að tilkynna um aðgerð telji hann að hún geti skaðað frekari rannsókn þess máls sem um er að tefla. Það þýðir að tilkynningin má ekki dragast lengur en þar til ákæra er gefin út og málið þingfest eða málinu lýkur með því að það er fellt niður eða fallið er frá saksókn. Frekari frestun tilkynningar er hins vegar óheimil, þ. á m. verður hún ekki réttlætt með því að það kynni að skaða rannsókn annarra mála ef maður fengi vitneskju um aðgerð sem beinst hefði gegn honum.

Um XII. kafla.

Í fyrstu þrjár greinar kaflans hafa verið tekin ákvæði um ýmsar rannsóknaraðgerðir sem gripid verður til í þágu rannsóknar sakamála og ekki verða með góðu móti felldar undir aðra kafla þessa þáttar. Með 89. gr. er samkvæmt ábendingu nefndar þeirrar, sem á sínum tíma var skipuð til að fjalla um sérstakar, óhefðbundnar rannsóknaraðferðir lögreglu, lagt til að ríkissóknara verði veitt heimild til að setja reglur um sérstakar rannsóknaraðferðir og -aðgerðir lögreglu sem ekki er kveðið sérstaklega á um í lögum um meðferð sakamála.

Athygli er vakin á því að í 84. gr. nógildandi laga er að finna ákvæði, þar sem lögreglu er veitt vald til að varna mönnum til bráðabirgða að rækja starfa ef þeir hafa brotið öryggisreglur um starfsemina. Þetta ákvæði var upphaflega sett í lög um meðferð opinberra mála árið 1951 í kafla sem fjallaði almennt um lögreglumenn og

lögreglurannsókn. Í þennan kafla voru jafnframt tekin upp ýmis önnur ákvæði um starfsemi lögreglu, sem tengdust ekki beint rannsókn sakamála, eflaust vegna þess að þá var ekki til að dreifa neinum almennum lögreglulögum. Flest þessara ákvæða voru felld brott úr lögum um meðferð opinberra mála við setningu laga nr. 19/1991. Þó hélst umrætt ákvæði áfram í lögnum, en var fært í kaflann um hald, þar sem talið var að það ætti betur heima. Eftir að lögreglulög nr. 90/1996 tóku gildi, þar sem almennt er kveðið á um hlutverk lögreglu og valdheimildir hennar, er eðlilegt að ákvæðið sé felld brott úr lögum um meðferð sakamála. Jafnframt skiptir máli að sett hafa verið ákvæði í sérlög um sum þau tilvika, sem talin voru falla undir ákvæðið í upphafi, svo sem um bráðabirgðasviptingu ökuréttar í 103. gr. umferðarlaga nr. 50/1987. Í ljósi lögmætisreglu stjórnvísinguréttar verður og að telja eðlilegt að slík ákvæði séu tekin upp í lög, þar sem þörf er talin á heimild til að svipta menn réttindum til bráðabirgða. Á það ekki síst við atvinnuréttindi, þar sem svo er fyrir mælt í 1. mgr. 75. gr. stjórnarskrárinnar að aðeins megi setja atvinnufrelsi manna skorður með lögum. Þrátt fyrir það væri lögreglu eflaust, í ólögmæltum tilvikum, heimilt að aftra mönnum frá að rækja starfa til bráðabirgða ef af því háttalagi kynni að stafa hættu, sbr. 1.–3. mgr. 15. gr. lögreglulaga.

Um 86. gr.

Fyrri málslíður 1. mgr. er sama efnis og 1. mgr. 70. gr. núgildandi laga. Hins vegar hefur orðalagi verið breytt, þ. á m. er vísað til “sérfróðra manna” í stað “kunnáttumanna”. Með “sérfróðum mönnum” er jöfnum höndum átt við þá, sem aflað hafa sér sérmenntunar, hvort sem er bóklegar eða verklegar, eða búa yfir sérfræðilegri kunnáttu á einhverju sviði. Þá eru sem fyrr nefnd dæmi um helstu tegundir sérfræðilegra skoðana og rannsókna sem gripið er til í því skyni að upplýsa sakamál, en alls ekki má líta á það sem tæmandi upptalningu.

Í 2. málsl. 1. mgr. er að finna nýmæli, þar sem gert er ráð fyrir að lögregla eða ákærandi geti farið fram á, sé talin ástæða til, að sérfræðingar, sem kvaddir eru til aðstoðar við rannsókn máls, verði dómkvaddir sem matsmenn skv. 1. mgr. 128. gr. frv. í stað þess að þeir séu fengnir til aðstoðar með óformlegri hætti, án atbeina dómara, eins og tíðkast hefur. Þar eð dómari hefur sjálfstæðari stöðu gagnvart sökuðum manni heldur en lögregla og ákærvald og vegna þess að veita ber sakborningi, ef hann er á annað borð til staðar á þessu stigi máls, tækifæri til að tjá sig um dómkvaðninguna og síðar á matsfundi hefur matsgerð slíkra matsmanna að öðru jöfnu ríkara sönnunargildi en skýrsla eða álitgerð sérfræðinga sem ekki eru dómkvaddir. Af þeim sökum getur verið æskilegt, þ. á m. til að freista þess að atvik verði upplýst með óyggjandi hætti áður en mál er höfðað, að unnt sé að fara fram á dómkvaðningu matsmanna á rannsóknarstigi, sbr. til hliðsjónar 1. mgr. 77. gr. laga um meðferð einkamála. Þessi aðferð getur einnig dregið úr fjárútlátum hins opinbera þegar upp er staðið, því að stundum getur reynst óhjákvæmilegt að dómkveðja einn eða fleiri matsmenn eftir að mál kemur fyrir dóm, t.d. ef lögregla hefur leitað álit sérfróðra manna, sem sjálfir eru viðriðnir mál eða tengjast einhverjum er hlut á að máli, í þeim tilgangi að upplýsa málið. Þegar svo háttar til er hins vegar vafasamt að unnt sé að líta á slíkt álit sem fullgilt sönnunargagn fyrir dómi, sbr. H 19. maí 2004 í máli nr. 325/2003.

Þeim sérfróðu mönnum, er veita lögreglu aðstoð á þann hátt sem kveðið er á um í 1. mgr., ber að jafnaði þóknun fyrir störf sín. Á sama hátt og lögreglustjóri eða löglærður starfsmaður hans ákveður þóknun tilnefnds verjanda eða réttargæslumanns, sbr. 2. mgr. 38. gr. og 2. mgr. 48. gr. frv. er eðlilegt að sama regla gildi um það hver skuli taka ákvörðun um þóknun sérfróðra manna fyrir störf þeirra skv. 1. mgr. Til að

fyrirbyggja misskilning skal tekið fram að sé maður dómkvaddur sem matsmaður á rannsóknarstigi, að beiðni lögreglu eða ákæranda, ber að ákveða þóknun hans skv. 3. mgr. 130. gr. frv., á sama hátt og þóknun þeirra sem dómkvaddir eru til matsstarfa eftir að mál hefur verið höfðað.

Um 87. gr.

Þessi grein er efnislega samhljóða 2. mgr. 70. gr. nógildandi laga sem tekin var upp í þau með lögum nr. 61/1998 um dánarvottorð, krufningar o.fl., þar sem er að finna ítarleg ákvæði um líkskoðun og krufningu. Þarfnast greinin ekki frekari skýringa.

Um 88. gr.

Þótt því úrræði, sem kveðið er á um í 85. gr. nógildandi laga, þ.e. kyrrsetningu til tryggingar greiðslu sekta og annarra fjárkrafna í tengslum við sakamál, sé sjaldan beitt í framkvæmd vegna þess að oftast nær nægir að leggja hald á muni til að ná því markmiði, sem að er stefnt, þykir engu að síður rétt að láta það haldast áfram í lögum. Þótt gerðar hafi verið nokkrar breytingar á orðalagi 85. gr. í þessari grein hafa aðeins verið gerðar tvær breytingar á efni hennar.

Sú fyrri lýtur að því að ekki er lengur gert ráð fyrir að unnt sé að krefjast kyrrsetningar hjá sakborningi til tryggingar greiðslu skaðabóta. Vegna þess að bóta-krafa, sem á rætur að rekja til refsiverðrar háttsemi, er í eðli sínu ekki frábrugðin öðrum bótakröfum og verður t.d. höfð uppi í sérstöku einkamáli, er eðlilegt að kyrrsetning til tryggingar henni, eins og öðrum bótakröfum, verði gerð á grundvelli II. kafla laga nr. 31/1990 um kyrrsetningu, lögbann o.fl. og jafnframt fari um framkvæmd og gildi hennar eftir þeim lögum.

Síðari breytingin er fólgin í því að ákvæðið, sem nú er að finna í niðurlagi 2. mgr. 85. gr., þess efnis að um ábyrgð á kyrrsetningu samkvæmt greininni fari eftir almennum skaðabótareglum, hefur verið fellt brott. Er engin ástæða til annars en að um ábyrgð á kyrrsetningu til tryggingar greiðslu sekta, sakarkostnaðar og upptöku ávinnings, sem aflað hefur verið með broti, sbr. 3. tölul. 1. mgr. 69. gr. almennra hegningarlaga, fari eftir sömu reglum og um ábyrgð á kyrrsetningu almennt. Þær reglur er nú að finna í 42. gr. laga nr. 31/1990 og er bótaskylda nokkru ríkari samkvæmt þeim en almennum skaðabótareglum.

Um 89. gr.

Nefndin sem skipuð var á sínum tíma til að fjalla um sérstakar, óhefðbundnar rannsóknaraðferðir lögreglu lagði til að ekki yrðu tekin upp í lög ákvæði um tálbeitur, uppljóstrara, afhendingu undir eftirliti, skyggingu og notkun flugumanna eða aðrar þvítíkar aðferðir. Helstu rökin fyrir þeirri afstöðu eru að erfitt sé að setja tæmandi reglur um þessar rannsóknaraðferðir í lög, auk þess sem reynslan af slíkum ákvæðum, þar sem þau hafa verið lögtekin á annað borð, sé misjöfn. Nefndin taldi árangursríkara að settar verði reglur um þessar aðferðir af ríkissaksóknara, auk þess sem þýðingarmikið sé að dómstólar veiti aðhald á þessu sviði, sbr. t.d. H 1993, 1081, þar sem Hæstiréttur fjallaði um lögmæti þess að lögregla hafði notað tálbeitu við rannsókn sakamáls. Enn fremur hefur reynt á lögmæti þessa rannsóknarúrræðis fyrir Mannréttindadómstóli Evrópu á grundvelli fyrirmælanna um réttláta málsmeðferð fyrir dómi í 1. mgr. 6. gr. mannréttindasáttmála Evrópu, sbr. 1. mgr. 70. gr. stjórnarskrárinnar.

Þessi grein tekur mið af þessari tillögu nefndarinnar. Lagt er til að ríkissaksóknara verði veitt heimild til að setja reglur um þær aðferðir og aðgerðir lögreglu við

rannsókn sakamála, sem ekki er kveðið sérstaklega á um í lögum, sbr. regluna í 3. mgr. 21. gr., þar sem segir að hann geti mælt fyrir um framkvæmd rannsókna og fylgst með henni. Óþarft er að telja upp í greininni þær aðferðir og aðgerðir sem hér um ræðir. Þó má nefna að auk þeirra aðferða, sem einkum er fjallað um í skýrslu nefndarinnar og áður er getið, kemur til greina að setja reglur á grundvelli greinarinnar um aðgerðir á borð við sakbendingu og birtingu mynda og annarra persónueinkenna af manni, t.d. þegar lögregla ákveður að auglýsa opinberlega eftir sakborningi eða brotþola með því að birta mynd af honum og lýsa honum að öðru leyti.

Um XIII. kafla.

Kaflinn svarar í stórum dráttum til XII. kafla núgildandi laga. Þó hefur ákvæðið í 100. gr. laganna, þar sem lagt er bann við handtöku alþingismanns í þágu rannsókna sakamáls, meðan Alþingi stendur, nema hann sé staðinn að glæp, verið fellt brott. Samsvarandi ákvæði var fyrst tekið upp í lög nr. 27/1951 um meðferð opinberra mála meðan mælt var svo fyrir í 1. mgr. 49. gr. stjórnarskrárinnar að ekki mætti taka neinn alþingismann fastan fyrir skuldir meðan Alþingi stæði yfir án samþykkis þeirrar deildar sem hann sæti í. Það ákvæði var hins vegar fellt brott úr stjórnarskránni með stjórnarskipunarlögum nr. 56/1991, en áfram er þar mælt svo fyrir að ekki megi setja neinn alþingismann í gæsluvarðhald meðan Alþingi er að störfum, án samþykkis þingsins, nema hann sé staðinn að glæp. Vegna þessarar breytingar á 1. mgr. 49. gr. stjórnarskrárinnar þykir rétt að fella ákvæðið, sem lýtur að banni við handtöku alþingismanna, úr lögum um meðferð sakamála.

Um 90. gr.

Þessi grein hefur að geyma heimild til handa lögreglu til að handtaka menn, fyrst og fremst í þágu rannsókna, sbr. 1. og 2. mgr. og a., b. og d. liði 3. mgr., en einnig í tengslum við meðferð sakamáls fyrir dómi, sbr. c. lið 3. mgr. Þar sem nú er einnig kveðið á um handtökuheimildir lögreglu í 1. mgr. 16. gr. lögreglulaga þykir rétt að orða upphaf greinarinnar með þeim hætti að ljóst sé að þar er ekki um að ræða tæmandi upptalningu á þeim heimildum lögreglu.

Ákvæði 1. mgr. er nánast samhljóða 1. mgr. 97. gr. núgildandi laga, að öðru leyti en því að tekið er fram að lögreglu sé rétt að handtaka mann til að tryggja ekki aðeins öryggi hans sjálfs, heldur til að tryggja öryggi annarra manna, ef því er að skipta, sbr. til hliðsjónar d. lið 1. mgr. 95. gr. frv.

Önnur málsgrein er sama efnis og 3. mgr. 97. gr., þótt gerðar hafi verið nokkrar breytingar á orðalagi hennar, til einföldunar.

Ákvæði 3. mgr. svarar að nokkru til 98. gr. gildandi laga, en þar er einnig að finna nýmæli. Þannig á ákvæðið í a. lið sér ekki hliðstæðu í gildandi lögum, en samkvæmt því er lögreglu heimilt að handtaka mann, þótt ekki leiki rökstuddur grunur á að hann hafi framið brot, ef hann neitar að segja til nafns og deili á sér að öðru leyti, sbr. 2. mgr. 58. gr. Eins og fram kemur í 4. mgr. 15. gr. lögreglulaga, er lögreglu heimilt að krefjast þess að maður segi til nafns síns, kennitölu og heimilisfangs og sýni skilríki því til sönnunar. Neiti hann að verða við þeirri sjálfsgöðu kröfu kann það að torvela rannsókn máls ef lögregla á þess ekki kost við þær aðstæður að handtaka hann til þess m.a. að ganga úr skugga um hver hann er. Skilyrði fyrir því að maður sé handtekinn samkvæmt þessu ákvæði er að það sé nauðsynlegt í þágu rannsókna, t.d. ef álitid er að hann sé viðriðinn brot, án þess að rökstuddur grunur sé fyrir hendi um aðild hans að því, eða hann sé talinn geta gefið mikilsverðar upplýsingar um brotið sem vitni.

Ákvæðið í b. lið er sett til að taka af allan vafa um það að lögreglu sé heimilt að handtaka sakborning og færa hann til skýrslutöku, að því tilskildu að hann hafi áður verið kvaddur til að gefa skýrslu hjá lögreglu skv. 1. mgr. 61. gr. frv. og ekki sinnt þeirri kvaðningu.

Ákvæði c. liðar er nánast sama efnis og d. liður 98. gr. gildandi laga, að öðru leyti en því að heimild lögreglu til að handtaka mann, sem ekki sinnir kvaðningu vegna kröfu um nálgunarbann, hefur verið felld brott, enda er gert ráð fyrir að ákvæði um þetta úrræði, sem tekin voru upp í lög um meðferð opinberra mála með lögum nr. 94/2000, verði færð í sérstök lög, eins og gerð er grein fyrir í almennum athugasemdum með þessu frumvarpi. Þá er efni d. liðar að hluta það sama og b. liðar 98. gr., en lagt er til að heimildir lögreglu til að handtaka mann, sem annaðhvort hefur leyfislaust vikið úr fangelsi eða talið er að hafi rofið skilyrði, er honum hafa verið sett með reynslulausn eða náðun, verði fluttar í lögreglulög, eins og gerð er grein fyrir hér á eftir.

Segja má að þau ákvæði, sem nú er að finna í a. til c. liðum 98. gr. gildandi laga, tengist flest framkvæmd refsinga, fremur en rannsókn eða meðferð sakamála. Á sama hátt og ýmis ákvæði um handtökuheimildir lögreglu, sem ekki tengjast slíkri rannsókn eða málsmeðferð, hafa áður verið flutt í lögreglulög, sbr. nú 1. mgr. 16. gr. þeirra laga, er lagt til að umrædd ákvæði verði færð þangað, sbr. 234. gr. frv.

Um 91. gr.

Hér er kveðið á um heimild annarra en lögreglu til handtöku í þágu rannsóknar, svonefnda borgaralega handtöku. Greinin er efnislega samhljóða 2. mgr. 97. gr. gildandi laga og þarfnast ekki frekari skýringa.

Um 92. gr.

Þessi grein, þar sem gert er ráð fyrir að leita megi atbeina dómara til að gefa út handtökuskipun, er sama efnis og 99. gr. gildandi laga. Gert er ráð fyrir að skilyrði 1. mgr. eða 3. mgr. 90. gr. frv. verði að vera fyrir hendi til þess að dómari megi gefa út slíka handtökuskipun. Þarfnast greinin ekki frekari skýringa.

Um 93. gr.

Greinin lýtur að framkvæmd handtöku og eru 2.–4. mgr. í stórum dráttum eins og 101. gr. núgildandi laga. Sú breyting hefur verið gerð á efnisskipan að ákvæðið í 3. mgr. 101. gr. hefur verið fært í 2. mgr., þar sem það þykir fremur eiga heima.

Ákvæðið í 1. mgr. er hins vegar nýmæli, sem á sér að vísu hliðstæðu í niðurlagi 1. mgr. 28. gr. frv., sbr. niðurlag 1. másl. 1. mgr. 32. gr. gildandi laga. Vegna þess að það ákvæði er takmarkað við handtöku sakbornings og nær því ekki til þess þegar vitni er tekið höndum skv. c. lið 3. mgr. 90. gr. frv., er mælt almennt fyrir um það hér að sá, sem handtekinn er, skuli jafnan upplýstur um ástæður handtöku, enda er engin ástæða til þess að önnur regla gildi um vitni en sakborninga að þessu leyti.

Eðli máls samkvæmt er handtaka fólgin í líkamlegri valdbeitingu eða hótun um að slíku valdi verði beitt. Þrátt fyrir hina almennu meðalhófsreglu, sem m.a. er kveðið á um í 2. mgr. 53. gr. frv., þykir af þeirri ástæðu rétt að halda sérákvæðinu í fyrri málslið 2. mgr., þar sem svo er mælt fyrir að við handtöku skuli þess gætt að baka hinum handtekna ekki meiri óþægindi en nauðsyn ber til. Til viðbótar er tekið fram að forðast skuli að valda honum tjóni.

Rétt er að taka fram að í greininni er ekki að finna tæmandi upptalningu á þeim atriðum, sem gæta þarf að við handtöku manns og vistun hans, uns honum er

sleppt eða hann leiddur fyrir dómara skv. 94. gr. frv. Þannig á sakborningur, sem handtekinn hefur verið, rétt á að hafa samband við lögmann og eftir atvikum við nánustu vandamenn sína skv. 2. mgr. 28. gr. frv. Einnig er lögreglu skylt að verða við ósk hans um að tilnefna honum verjanda skv. 1. mgr. 30. gr. frv. Loks má minna á ákvæði VIII. kafla frv. um skýrslutöku við rannsókn, en þau gilda eftir atvikum þegar skýrsla er tekin af sakborningi sem tekinn hefur verið höndum.

Um 94. gr.

Greinin svarar að nokkru leyti til 102. gr. nógildandi laga, þar sem segir að leiða skuli handtekinn mann fyrir dóm “án undandráttar”. Það er sama orðalag og í 3. mgr. 67. gr. stjórnarskrárinnar, sbr. stjórnarskipunarlög nr. 97/1995. Sú venja hefur hins vegar skapast að maður, sem handtekinn hefur verið í þágu rannsóknar, sé leiddur fyrir dóm innan sólarhrings frá því að hann er sviptur frelsi. Þykir rétt að lögfesta þessa venjuhelguðu reglu, enda gefst lögreglu með þessu móti hæfilegur tími til að ganga úr skugga um hvort ástæða sé til að krefjast gæsluvarðhalds yfir hinum handtekna og ganga frá kröfugerð þar að lútandi. Þó er hugsanlegt að veður, ófærð og aðrar þvílíkar óviðráðanlegar ástæður, svo sem náttúruhamfarir, geti komið í veg fyrir að unnt sé að leiða handtekinn mann fyrir dóm innan sólarhrings. Á það einkum við á landsbyggðinni, þar sem sums staðar þarf að fara langan veg á fund dómara. Af þessum sökum er kveðið á um í niðurlagi greinarinnar að við þessar aðstæður skuli sá handtekni leiddur fyrir dómara jafnskjótt og kostur er.

Um XIV. kafla.

Í kaflanum er að finna fyrirmæli um gæsluvarðhald og aðrar sambærilegar ráðstafanir, svo sem vistun á sjúkrahúsi eða viðeigandi stofnun og farbann, sbr. 100. gr., og tryggingu, sbr. 101. gr. Er honum ætlað að koma í stað XIII. kafla nógildandi laga. Gert er ráð fyrir að tekið verði fram berum orðum, svo að það fari ekki á milli mála, að skilyrði gæsluvarðhalds verði að vera fyrir hendi til þess að mæla megir fyrir um vistun eða farbann, sbr. 1. mgr. 100. gr. Ýmsar fleiri breytingar eru ráðgerðar á gildandi lögum, þ. á m. að skilyrði fyrir gæsluvarðhaldi verði hert, sbr. nýmælin í 3. og 4. mgr. 95. gr. Enn fremur að ákvæðum um form gæsluvarðhaldsúrskurðar verði breytt á þann veg að ríkari áhersla sé lögð á það að gæsluvarðhald standi ekki lengur en þörf krefur, sbr. 1. og 2. mgr. 97. gr. Að lokum má nefna að gerð er tillaga um það í b. lið 1. mgr. 99. að þeir, sem sitja í gæsluvarðhaldi, verði aðeins látnir sæta einangrun samkvæmt úrskurði dómara, nema þeir kjósi það sjálfir, sbr. og 2. mgr. 98. gr. Um frekari skýringar á ákvæðum kaflans vísast til athugasemda með einstökum greinum.

Um 95. gr.

Í greininni eru talin upp þau skilyrði sem verða að vera fyrir hendi til þess að maður verði úrskurðaður í gæsluvarðhald. Ákvæði 1. og 2. mgr. eru að mestu leyti samhljóða 103. gr. nógildandi laga þótt orðalagi hafi verið breytt á stöku stað. Ekki verður annað séð en að þessi efnislegu skilyrði fyrir gæsluvarðhaldi hafi í meginatriðum reynst vel, m.a. með hliðsjón af 3. mgr. 67. gr. stjórnarskrárinnar og c. lið 1. mgr. 5. gr. mannréttindasáttmála Evrópu, eins og þau fyrirmæli hafa verið skýrð af dómstólum.

Þriðja málsgrein hefur að geyma ákvæði, sem eru nýmæli í íslenskum lögum, en sækja fyrirmynd sína til 3. mgr. 762. gr. dönsku réttarfarslaganna. Í eðli sínu er gæsluvarðhald fólgið í því að sakaður maður er sviptur frelsi í þágu rannsóknar eða meðferðar sakamáls. Þótt gæsluvarðhaldi verði ekki jafnað til fangelsisrefsingar fyrir

brot, sem maður hefur verið sakfelldur fyrir af dómstóli, hefur það engu að síður verið viðhorf löggjafans að gæsluvarðhaldsvist skuli dregin frá fangelsisvist að einhverju eða öllu leyti þegar dómur er upp kveðinn, nema hegðun sakbornings sé um að kenna, sbr. 76. gr. almennra hegningarlaga. Má draga þá ályktun af þessu að forðast beri að svipta mann frelsi til langframa í kjölfar brots, sem hann er talinn hafa framið, nema líklegt sé að hann verði dæmdur til fangelsisrefsingar, þ.e. frelsissviptingar, verði hann á annað borð sakfelldur, vegna þess að annars hefði hann í raun og veru tekið út þyngri refsingu fyrir brotið en lög og lagaframkvæmd segja fyrir um. Samkvæmt meðalhöfsreglunni á gæsluvarðhald heldur ekki að standa lengur en þörf krefur.

Til þess að koma í veg fyrir að sakborningur verði sviptur frelsi í þágu rannsóknar eða málsmeðferðar þegar ljóst er að refsing við því broti, sem hann er sakaður um, muni ekki leiða til frelsisskerðingar í formi óskilorðsbundins fangelsis, er kveðið á um það í fyrri málslíð 3. mgr. að ekki sé heimilt að úrskurða sakborning í gæsluvarðhald ef sýnt þykir að brot muni aðeins varða sektum eða skilorðsbundinni fangelsisrefsingu miðað við allar aðstæður. Þetta ákvæði ber að skilja svo að maður verði ekki látinn sæta gæsluvarðhaldi, þótt rökstuddur grunur leiki á að hann hafi framið brot, sem varðar getur fangelsisrefsingu samkvæmt viðeigandi refsíákvæði, ef ljóst er af dómaframkvæmd að refsing sú, sem hann kann að hafa unnið til, muni ekki fara fram úr sektum eða skilorðsbundnu fangelsi, sé miðað við eðli brotsins, aldur sakbornings og önnur atriði sem áhrif hafa á refsihæðina. Með orðalaginu “ef sýnt þykir” er átt við að verulegar líkur séu á því þegar úrskurður er upp kveðinn að sakborningur verði ekki dæmdur í óskilorðsbundið fangelsi. Sé svo ekki, t.d. ef rannsókn er nýhafin og málsatvik eru óljós, ber dómara hins vegar að taka afstöðu til kröfu um gæsluvarðhald, óháð þessu ákvæði.

Í samræmi við þau sjónarmið, sem reifuð eru hér að framan, er tekið fram í síðari málslíð 3. mgr. að gæta skuli þess eftir föngum að sakborningur verði ekki látinn sæta gæsluvarðhaldi lengur en sýnt þykir að fangelsisrefsing verði dæmd, að teknu tilliti til eðlis brotsins og önnur atriði sem áhrif hafa á refsihæðina. Við mat á því ber m.a. að líta til þess hver verði líkleg fangelsisrefsing miðað við dómaframkvæmd. Um skýringu á ákvæðinu vísast að öðru leyti til þess sem að framan greinir.

Eins og áður segir, á gæsluvarðhald, sem fólgið er í frelsissviptingu, ekki að standa lengur en þörf krefur. Eitt af því, sem dregið getur gæsluvarðhald óhóflega á langinn, er að rannsókn brots sé ekki fram haldið sem skyldi. Sama á við ef það dregst úr hömlu að taka ákvörðun um saksókn. Í því skyni að setja lögreglu og ákærvaldi vissar skorður í þessu efni er kveðið á um það í 4. mgr. að ekki verði almennt heimilt að úrskurða sakborning til að sæta gæsluvarðhaldi lengur en í átta vikur, jafnvel þótt öll skilyrði 1.–3. mgr. séu uppfyllt, ef mál hefur ekki verið höfðað á hendur honum með útgáfu ákæru. Eina undantekningin frá þessari meginreglu er að brýnir rannsóknarhagsmunir krefjist þess að sakborningur sitji áfram í gæsluvarðhaldi. Er í því sambandi vísað til a. liðar 1. mgr. Það þýðir að ekki er heimilt að úrskurða mann til að sæta áframhaldandi gæsluvarðhaldi eftir að átta vikna markinu er náð á grundvelli annarra skilyrða b.–d. liða 1. mgr. eða 2. mgr., nema mál hafi verið höfðað gegn sakborningi.

Fimmta málsgrein hefur að geyma nýmæli, en þar er lagt til að ekki megi úrskurða sakborning á aldrinum 15–18 ára í gæsluvarðhald, nema telja megi víst að önnur úrræði, sem vísað er til í 1. mgr. 100. gr. eða mælt er fyrir um í barnaverndarlögum, geti ekki komið í stað þess. Þau úrræði, sem helst kæmu til álita í þessu sambandi fyrir utan farbann eða fyrirmæli um að sakborningur haldi sig á ákveðnum stað, eru vistun á viðeigandi heimili eða stofnun skv. XIII. eða XIV. kafla barna-

verndarlaga nr. 80/2002 eða jafnvel ráðstöfun í fóstur skv. XII. kafla þeirra laga. Markmið þessa ákvæðis er að leitað verði allra tiltækra ráða til að koma í veg fyrir að ungmenni yngri en 18 ára, sem eru ólöggráða fyrir æsku sakir, þurfi að sæta gæsluvarðhaldi, enda þótt ekki verði hjá því komist í vissum tilvikum, einkum í þágu rannsóknarhagsmuna skv. a. lið 1. mgr. þessarar greinar.

Um 96. gr.

Greinin er sama efnis og 104. gr. nógildandi laga. Orðalagi hennar hefur hins vegar verið breytt til samræmis við 1. mgr. 49. gr. stjórnarskrárinnar, eins og henni var breytt með stjórnarskipunarlögum nr. 56/1991.

Um 97. gr.

Í samræmi við fyrirmæli 3. mgr. 67. gr. stjórnarskrárinnar segir berum orðum í 1. mgr. að gæsluvarðhald skuli ákveðið með úrskurði dómara, en í 3. mgr. 181. gr. frv. kemur fram að úrskurður skuli jafnan vera rökstuddur. Eins og í 2. mgr. 105. gr. nógildandi laga, er enn fremur svo fyrir mælt að gæsluvarðhaldi skuli markaður ákveðinn tími í úrskurði dómara og að það verði ekki framlengt nema til komi nýr dómsúrskurður. Þótt það leiði af hinni almennu meðalhófsreglu að sakborningur skuli ekki úrskurðaður í lengra gæsluvarðhald en þörf krefur hverju sinni, miðað við allar aðstæður, er sú regla ekki orðuð í gildandi lögum. Þar eru heldur ekki reistar neinar skorður við því hve langur gæsluvarðhaldstími megi vera samkvæmt úrskurði dómara. Með hliðsjón af 767. gr. dönsku réttarfarslaganna og 185. gr. norsku laganna um meðferð sakamála er lagt til að kveðið verði á um það að þessi tími skuli ávallt vera sem stystur og hann megi ekki vera lengri en fjórar vikur í senn, þannig að framlengja verði gæsluvarðhald með nýjum dómsúrskurði á minnst fjögurra vikna fresti. Með þeim hætti er dregið úr hættu á því að sakaðir menn sæti gæsluvarðhaldi lengur en þörf krefur. Í samræmi við ákvæðið í 4. mgr. 95. gr. frv., þar sem segir að almennt verði sakborningur ekki látinn sæta gæsluvarðhaldi í lengri tíma en átta vikur, nema mál hafi verið höfðað gegn honum, er tekið fram að þetta ákvæði kunnist að setja gæsluvarðhaldi enn þrengri tímamörk en fjórar vikur. Ef sakborningur hefur t.d. þegar sætt gæslu í sex vikur kemur ákvæðið þannig almennt í veg fyrir að hann verði úrskurðaður í gæsluvarðhald í lengri tíma en tvær vikur. Í þessu tilviki væri óheimilt að úrskurða sakborning til að sæta gæsluvarðhaldi í fjórar vikur, með því skilyrði að mál gegn honum yrði höfðað innan tveggja vikna. Þess í stað yrði að fara fram á framlengingu gæsluvarðhaldsins með nýjum úrskurði eftir að ákæra hefði verið gefin út og mál þar með höfðað.

Í 2. mgr. er mælt fyrir um það að gæsluvarðhald skuli ekki vara lengur en þörf krefur, jafnvel þótt sá tími, sem sakborningur hefur verið úrskurðaður til að sæta gæslu, sé ekki liðinn. Þar segir jafnframt, eins og í 2. mgr. 105. gr. gildandi laga, að sá sem krafist hefur gæsluvarðhalds, þ.e. ákærandi eða lögregla, skuli láta sakborning lausan jafnskjótt og ástæður til gæslu eru ekki lengur fyrir hendi.

Ákvæði 3. mgr. er sama efnis og 106. gr. gildandi laga þótt orðalagi hafi verið breytt til að gera ákvæðið enn skýrara. Ekki ber að skilja ákvæði 2. másl. 3. mgr. svo að víkja megi frá fyrirmælum 1. mgr. um gæsluvarðhaldstíma í dómsúrskurði þannig að hann má ekki vera lengri en fjórar vikur í senn þótt héraðsdómur hafi gengið í málinu. Verður gæsluvarðhald heldur ekki framlengt meðan á áfrýjunarfresti stendur og meðan mál er til meðferðar fyrir Hæstarétti, nema til komi nýr dómsúrskurður. Gæsluvarðhaldi lýkur hins vegar í síðasta lagi þegar dómur gengur í málinu í Hæstarétti.

Um 98. gr.

Samkvæmt 3. mgr. 67. gr. stjórnarskrárinnar skal dómari, áður en sólarhringur er liðinn frá því að sakborningur var leiddur fyrir hann, ákveða með rökstuddum úrskurði hvort hann skuli sæta gæsluvarðhaldi. Fyrsta málsgrein þessarar greinar tekur mið af þessum fyrirmælum stjórnarskrárinnar og leysir af hólmi 3. málsl. 1. mgr. 105. gr. núgildandi laga. Ekki er kveðið frekar á um meðferð gæsluvarðhaldskröfu hér, heldur er það gert í XV. kafla frv.

Í Danmörku og Noregi eru það dómendur sem taka afstöðu til kröfu lögreglu og eftir atvikum ákærvalds um að sakborningur skuli sæta einangrun í gæsluvarðhaldi, auk þess sem frekari skilyrði eru sett fyrir slíkri vistun, sem felur í sér enn meiri skerðingu á frelsi þeirra er henni sæta en gæsluvarðhaldsvist. Einnig liggur fyrir að langvarandi einangrun getur haft alvarlegar og varanlegar afleiðingar á andlega jafnt sem líkamlega heilsu þeirra og mælir það með að settar séu skorður við því hve lengi hún má standa. Á hinn bóginn getur verið nauðsynlegt að halda sakborningum í einangrun í langan tíma í því skyni að upplýsa atvik ef mál er mjög umfangsmikið og rannsókn þess tímafrek.

Með skírskotun til þessa er gert ráð fyrir því í 2. mgr. að dómari taki framvegis afstöðu til kröfu um að sakborningur, sem úrskurðaður er í gæsluvarðhald, skuli jafnframt sæta einangrun og þá hversu lengi hún skuli standa. Dómari skal taka afstöðu til slíkrar kröfu með rökstuddum úrskurði og má að sjálfsögðu gera það um leið og sakborningur er úrskurðaður í gæsluvarðhald. Ella yrði það gert með sérstökum úrskurði. Ef gerð er krafa um það af hálfu sakbornings að réttindi hans skv. c.–e. liðum 1. mgr. 99. gr. frv. skuli haldast óskert, þrátt fyrir gæsluvarðhald og jafnvel einangrun, skal dómari einnig taka afstöðu til þvílíkrar kröfu með rökstuddum úrskurði, sbr. 3. mgr. sömu greinar.

Samkvæmt 2. másl. 2. mgr. er það sett sem skilyrði fyrir einangrun að hún sé nauðsynleg af tilteknum ástæðum. Annaðhvort þeim, sem greindar eru í a. lið 1. mgr. 95. gr., þ.e. að ætla megi að sakborningur muni torvelda rannsókn málsins á þann hátt sem þar segir ef hann hefur samskipti við aðra, eða þeim, sem fram koma í d. lið sömu málsgreinar, þ.e. að telja megi einangrun nauðsynlega til að verja aðra fyrir árásum sakbornings ellegar hann sjálfan fyrir árásum eða áhrifum annarra. Þá er tekið fram í 3. másl. að einangrun megi ekki standa samfleytt lengur en í átta vikur nema sá, sem henni sætir, sé sakaður um brot sem varðað getur að lögum minnst 10 ára fangelsi.

Um 99. gr.

Í 108. gr. núgildandi laga er kveðið á um tilhögun gæsluvarðhalds og er þessi grein efnislega eins og sú grein, með þeim frávikum sem hér greinir.

Í fyrsta lagi hefur b. lið 1. mgr. verið breytt til samræmis við 2. mgr. 98. gr., þar sem segir að dómari skuli ákveða með úrskurði hvort gæsluvarðhaldsfangar skuli sæta einangrun. Athygli er vakin á því að sú regla, sem er í gildandi lögum, að gæslufangar skuli ekki gegn vilja sínum hafðir með öðrum föngum, helst óbreytt.

Í annan stað hefur síðari málsliður 2. mgr. 108. gr. verið felldur brott, þar sem sú heimild, sem ráðherra er þar veitt, þykir of óljós og reyndar óþörf í ljósi fyrri málsliðar málsgreinarinnar.

Í þriðja lagi hefur nýrri málsgrein, 3. mgr., verið skotið inn í greinina og eru þar á ferðinni nýmæli. Ekki er ástæða til að þau réttindi, sem gæsluföngum eru áskilin í c.–e. liðum 1. mgr., þ.e. að eiga rétt á heimsóknum, mega senda og taka við bréfum og öðrum skjölum, lesa dagblöð og bækur og fylgjast með hljóðvarpi og sjónvarpi, séu skert, nema nauðsyn beri til í þágu rannsóknar. Treystir það réttaröryggi þeirra, sem sæta gæsluvarðhaldi, og veitir þeim um leið aðhald, sem stýrir rannsókn, að unnt

sé að fá úrskurð dómara um að óheimilt sé að skerða þessi réttindi, hvort sem er þau öll eða sum þeirra.

Þess skal að lokum getið að skv. 1. mgr. 77. gr. laga nr. 49/2005 um fullnustu refsinga gilda ákvæði V. kafla laganna um leit, líkamsleit og líkamsrannsókn og VI. kafla þeirra um agabrot og viðurlög við þeim um gæslufanga. Því er óþarft að kveða sérstaklega á um þau atriði í þessari grein.

Um 100. gr.

Í þessari grein er kveðið á um heimild dómara til þess að mæla fyrir um farbann eða vistun sakbornings á sjúkrahúsi eða viðeigandi stofnun í stað þess að úrskurða hann í gæsluvarðhald, sbr. 110. gr. núgildandi laga. Að baki þessu úrræði býr það sjónarmið um meðalhóf að ekki skuli grípa til ráðstöfunar á borð við gæsluvarðhald, sem felur í sér tilfinnanlega skerðingu á persónufrelsi þess er því sætir, ef unnt er að ná sama markmiði með öðru og vægara móti.

Samkvæmt gildandi lögum eru ekki sett nein skilyrði fyrir því að til slíkrar ráðstöfunar sé gripið, sem hér um ræðir, auk þess sem dómarar hafa iðulega mælt fyrir um hana með einfaldri ákvörðun, án rökstuðnings, þrátt fyrir að hún hafi ætíð í för með sér meiri eða minni skerðingu á ferðafrelsi þess er henni sætir. Í 1. mgr. er gert ráð fyrir að sömu skilyrði verði að vera fyrir hendi til þess að ráðstöfun af þessu tagi verði beitt og sett eru fyrir gæsluvarðhaldi í 1. eða 2. mgr. 95. gr. frv. Þá er í upphafi 2. mgr. kveðið á um að dómari skuli ávallt mæla fyrir um ráðstöfun á borð við farbann í rökstuddum úrskurði, sbr. 3. mgr. 181. gr. Ekki þarf að marka ráðstöfun ákveðinn tíma, eins og ef um gæsluvarðhald væri að ræða, sbr. 1. mgr. 97. gr. frv., en ekkert er því hins vegar til fyrirstöðu að það sé gert. Í 2. mgr. er tekið fram að ráðstöfun skuli ekki vara lengur en þörf krefur og beri þeim, sem krafist hefur hennar eða gæsluvarðhalds yfir sakborningi, ef mælt hefur verið fyrir um ráðstöfun í þess stað, að aflétta henni jafnskjótt og hennar er ekki lengur þörf. Í síðustu tveimur málslíðum 2. mgr. er að finna sams konar reglur um lok ráðstöfunar og gilda um lok gæsluvarðhalds skv. 3. mgr. 97. gr. frv.

Um 101. gr.

Í 109. gr. núgildandi laga er að finna heimild til handa dómara að ákveða að sakborningur, sem úrskurðaður verður í gæsluvarðhald á grundvelli ákvæðis er svarar til b. liðar 1. mgr. 95. gr. frv., haldi frelsi sínu gegn því að hann setji tiltekna fjártryggingu. Þótt þessu úrræði hafi sjaldan, ef nokkurn tíma verið beitt þykir samt sem áður ekki ástæða til að fella það brott úr lögum. Greinin er sama efnis og 109. gr. Þótt orðalag hennar hafi verið fært til nútímans og um leið gert einfaldara. Þarfnast hún ekki frekari skýringa.

Um XV. kafla.

Í þessum kafla er að finna margvísleg nýmæli, en í núgildandi lögum eru ekki heildstæðar reglur um meðferð þeirra mála, sem lúta gagngert að rannsóknaradgerðum lögreglu eða ákærvalds. Í 74. gr., 74. gr. a., 75. gr. og 105. gr. laganna er þó að finna stakar reglur um atriði af þessum meiði. Þegar rætt er um rannsóknarmál í skilningi þessa kafla er fyrst og fremst átt við dómsmál sem koma til út af kröfum lögreglu eða ákæranda um heimild til nánar tiltekinnar rannsóknaradgerða eftir ákvæðum 2. þáttar frv., en einnig þegar lögð eru fyrir dómara ágreiningsatriði, m.a. ágreiningur um lögmati rannsóknarathafna, eins og gerð verður frekari grein fyrir í athugasemdum með 102. gr. Um skýringu á efni annarra greina vísast til athugasemda með þeim.

Um 102. gr.

Samkvæmt 1. mgr. er gert ráð fyrir að leggja megi fyrir héraðsdóm kröfu um rannsóknaraðgerð, sem atbeina dómara þarf til eftir ákvæðum laga um meðferð sakamála. Slík ákvæði er m.a. að finna í 69. gr. frv., þar sem kveðið er á um þörf á úrskurði dómara til að leggja hald á muni, 70. gr. til að skoða efni bréfs, skeytis eða sendingar, 75. gr. til húsleitar, 78. gr. til líkamsleitar og líkamsrannsóknar, 84. gr. til að krefja fjarskiptafyrirtæki um upplýsingar, hlera síma o.fl., 87. gr. til réttarkrufningar og loks 97.–101. gr., þar sem mælt er fyrir um þörf á úrskurði dómara varðandi margvísleg atriði í tengslum við gæsluvarðhald. Með orðalaginu “aðgerð á rannsóknarstigi” er vísað til þess að hér undir geti, eftir atvikum, fallið aðrar aðgerðir eða athafnir en rannsóknaraðgerðir í þrengri merkingu þess orðs. Sem dæmi má nefna það að lögregla vilji neyta heimildar í 1. mgr. 86. gr., sbr. 128. gr. frv. til að fá dómkvaddan matsmann á rannsóknarstigi máls. Auk þess er lagt til í síðari málslið 1. mgr. að farið verði með kröfu um skýrslutöku fyrir dómi á rannsóknarstigi skv. 59. gr. frv. eftir reglum þessa kafla.

Í 2. mgr. er samsvarandi regla og kemur fram í 75. gr. núgildandi laga, en þau ágreiningsatriði, sem þar um ræðir, koma einnig til úrlausnar fyrir héraðsdómi eftir reglum þessa kafla. Um sum atriði, sem eiga undir þessa reglu, eru sérákvæði annars staðar í frumvarpinu, þ. á m. í 69. gr. og 75. gr. um heimild þess, sem hald beinist að eða húsleit er gerð hjá, til að bera álitafni varðandi hana undir dóm, svo og í 4. mgr. 31. gr. og 1. mgr. 37. gr. um hluti varðandi sakborning og verjanda hans. Að öðru leyti er í 2. mgr. að finna almenna heimild til að bera undir dóm þau ágreiningsatriði, sem ekki eru sérstök fyrirmæli um annars staðar í frumvarpinu, t.d. varðandi ýmis réttindi sakbornings, verjanda eða lögmanns hans, sem um ræðir í IV. kafla frv., ellegar réttindi brotþola, réttargæslumanns eða lögmanns hans, sbr. V. kafla þess. Í ljósi þess að ákvæði 2. mgr. eiga samsvörun í gildandi lögum er ekki þörf á frekari skýringum á því hvers konar ágreiningsefni geta átt hér undir.

Um 103. gr.

Greinin geymir reglur um það hvað skuli koma fram í kröfu til héraðsdóms um aðgerðir samkvæmt ákvæðum þessa kafla og hvaða gögn þurfi að fylgja henni. Þegar krafa berst dómara markar það upphaf afskipta hans af málinu. Í 74. gr. núgildandi laga eru að nokkru fyrirmæli um hliðstætt efni, en ekki svo nákvæm sem hér er lagt til. Greinin tekur á hinn bóginn að vissu leyti mið af framkvæmd eftir gildandi lögum.

Þó er ástæða til að geta tveggja atriða, sem lagt er til að hagað verði á annan veg en gert hefur verið. Annars vegar skal bent á að í niðurlagi 1. mgr. er ráðgert að sá, sem beinir kröfu til héraðsdóms, verði að geta þess sérstaklega ef hann krefst þess að hún hljóti þar meðferð án þess að sá, sem henni er beint gegn, verði kvaddur fyrir dóm. Standa þessi fyrirmæli í sambandi við ákvæði 1. mgr. 104. gr., sem vikið verður nánar að hér síðar.

Hins vegar er þess að geta að í 74. gr. gildandi laga er jöfnum höndum heimilað að krafa sé borin fram skriflega eða munnlega á dómþingi. Lagt er til að meginreglan verði sú að krafa sé skrifleg, en í undantekningartilvikum, sem 3. mgr. tekur til, verði heimilt að gera breytingar á henni munnlega fyrir dómi. Er þá haft í huga að á dómþingi gæti risið tilefni til að gera slíkar breytingar vegna upplýsinga, sem þar koma fram, svo sem að krafist yrði farbanns í stað gæsluvarðhalds sem skrifleg krafa hefði verið gerð um. Heimildin í 3. mgr. yrði þó ekki bundin við breytingar, sem horfðu til ívilnunar fyrir þann sem krafa beinist að, heldur yrði hún háð því að tilefni hefði gefist til breytinga á kröfu eftir að henni var komið á framfæri og fyrirbyggjandi

gögn og rökstuðningur nægðu til að fjalla um hana með áorðnum breytingum. Ef þessum skilyrðum væri ekki fullnægt felst í ákvæðinu ráðagerð um að hefjast yrði handa á nýjan leik með nýrri skriflegri kröfu skv. 1. eða 2. mgr.

Um 104. gr.

Í greininni er að finna fyrirmæli um fyrstu aðgerðir dómara eftir að borist hefur krafa sem sætir meðferð eftir þessum kafla frv. Ráðgert er í 1. mgr. að dómari þurfi þegar í byrjun að taka afstöðu til kröfu, sem kann að vera gerð um að farið verði með málið án þess að sakborningi eða þeim, sem rannsóknaraðgerð er ætlað að beinast að, verði gefinn kostur á að mæta fyrir dómi. Krafa sem þessi gæti til dæmis átt rétt á sér þegar krafist væri að dómari gæfi út handtökuskipun, sbr. 92. gr. frv., ellegar kvæði upp úrskurð um heimild til húsleitar, sbr. 75. gr., eða símahlerunar, sbr. 84. gr. Í 1. mgr. 104. gr. er miðað við að sú regla gildi að dómari taki afstöðu til kröfu sem þessarar með tilliti til þess hvort sá, sem hana gerir, hafi fært fram nægileg rök fyrir því að vitneskja sakbornings eða þess, sem rannsóknaraðgerð á að beinst að, um að hún standi fyrir dyrum geti spillt fyrir rannsókn. Eftir orðalagi ákvæðisins er ætlast til að slík málsmeðferð sé undantekning, en ekki aðalreglan, þótt vissulega sé ljóst að við margs konar rannsóknaraðgerðir hljóti að vera sjálfgefið að fara verði með kröfu á þennan hátt. Slíkt mundi þó eðli máls samkvæmt aldrei geta átt við ef krafa lýtur að því að sakborningur sæti gæsluvarðhaldi eða hann gefi skýrslu fyrir dómi. Ef dómari fellst á að taka kröfu til meðferðar, án þess að sakborningur eða annar hlutaðeigandi verði kvaddur fyrir dóm, ber honum skv. 1. mgr. að kveðja þann, sem gerir kröfu um rannsóknaraðgerð, til þinghalds svo fljótt sem verða má.

Í 2. mgr. eru fyrirmæli um meðferð kröfu í öðrum tilvikum en 1. mgr. tekur til, þ.e. þegar kveðja ber fleiri fyrir dóm en þann sem hana gerir. Samkvæmt 102. gr. geta kröfur, sem þannig yrði farið með, hvort heldur stafað frá lögreglu eða ákæranda ellegar frá sakborningi eða verjanda, brotþola eða réttargæslumanni eða öðrum sem hagsmuna eiga að gæta. Eftir orðalagi ákvæðisins yrði dómari að boða gagnaðila þess, sem kröfuna gerir, til þinghalds, t.d. sakborning eða verjanda hans, ef krafist er gæsluvarðhalds, ellegar lögreglustjóra eða ákæranda ef fram er komin krafa af hálfu sakbornings sem 2. mgr. 102. gr. tekur til. Áður en þetta yrði gert þyrfti dómari þó að gæta að því hvort augljósir annmarkar væri á kröfunni, sem valdið gætu frávísun hennar frá dómi, t.d. ef sýnt þætti að ágreiningsatriði gæti ekki sætt meðferð eftir reglum XV. kafla. Ef svo væri yrði dómari að vísa kröfunni þegar í stað frá dómi með úrskurði, án þess að taka hana fyrir á dómþingi. Ljúki máli ekki á þennan hátt myndi dómari boða til þinghalds, en ekki er gert ráð fyrir að honum yrði skylt að gera það skriflega. Kjósi hann á hinn bóginn að fara þá leið bæri honum að meginreglu að láta afrit af kröfu fylgja boðuninni.

Að öðru leyti verður ekki séð að ákvæði greinarinnar þarfnist sérstakra skýringa.

Um 105. gr.

Hér er kveðið á um fyrstu stigin við meðferð kröfu á dómþingi. Er miðað við að málsmeðferðin verði í meginatriðum munnleg, þannig að röksemdir fyrir kröfu og eftir atvikum gegn henni verði ekki færðar fram skriflega umfram það sem fram kemur í henni sjálfri. Þessu til samræmis er ráðgert að frestir verði almennt ekki veittir við meðferð máls af þessum toga og henni ljúki þannig í einu og sama þinghaldi.

Samkvæmt 2. mgr. ber dómara að taka strax til meðferðar kröfu sem kynni að koma fram um að máli yrði vísað frá dómi. Er ætlast til þess að hann hlýði á munnlega röksemdafærslu aðila um þetta efni, en taki síðan þegar í stað afstöðu til

frávísunarkröfunnar, ýmist með því að hafna henni eða taka hana til greina með úrskurði.

Um 106. gr.

Greinin hefur að geyma fyrir mæli um munnlega skýrslugjöf fyrir dómi við meðferð mála samkvæmt þessum kafla frv., bæði í tilvikum, þar sem málið lýtur að því einu að taka slíka skýrslu og í tilvikum þar sem skýrslugjafar er annars þörf. Í meginatriðum er ekki ráðgert að skýrslur verði teknar í málum sem þessum nema þegar mál kemur fyrir dóm eftir reglum 59. gr. um skýrslugjöf fyrir dómi á rannsóknarstigi máls, auk mála, þar sem krafist er gæsluvarðhalds og annarra ráðstafana eftir XIII. kafla frv., sbr. 1. og 2. mgr. Þó er lagt til að heimilt verði að taka munnlegar skýrslur fyrir dómi þegar öðru vísi stendur á, sbr. 3. mgr., en reikna má með að slíkt heyri til undantekninga.

Í 1. mgr. kemur enn fremur fram að sé tekin skýrsla af sakborningi á rannsóknarstigi skuli hann færður til skýrslutöku af lögreglu hafi hann verið handtekinn eða sæti hann gæsluvarðhaldi. Ella gildi ákvæði 1. og 2. mgr. 120. gr. frv. um boðun og eftir atvikum kvaðningu sakbornings og vitna til skýrslutöku, svo og ákvæði 121. gr. þess um viðbrögð við því ef sá, sem skýrslu á að gefa, mætir ekki eða vitni fullnægir annars ekki vitnaskyldu sinni. Um skýringu á þeim ákvæðum vísast til skýringa við þær greinar. Þá er í 2. mgr. ráðgert að sé krafist gæsluvarðhalds eða annarra ráðstafana eftir XIV. kafla frv. sé sakborningi skylt að mæta fyrir dóm og gefa þar skýrslu, ef lögregla eða ákærandi telur þess þörf. Nauðsynlegt væri að sakborningur kæmi fyrir dóm og gæfi þar skýrslu þegar krafist væri gæsluvarðhalds yfir honum í fyrsta sinn. Hins vegar væri ekki víst að lögregla eða ákærandi teldi þörf á að hann mætti til skýrslutöku ef krafist væri framlengingar á gæsluvarðhaldi, heldur væri nægilegt að verjandi mætti fyrir hans hönd við það tækifæri. Rétt er að taka fram að hér er einungis fjallað um skyldu sakbornings til að mæta og gefa skýrslu fyrir dómi, en hann ætti ávallt rétt til að mæta í þinghald ásamt verjanda sínum, þar sem tekin væri fyrir krafa um gæsluvarðhald og þvífíkar ráðstafanir, og gefa þar skýrslu, sbr. 1. mgr. 113. gr. frv.

Að öðru leyti er gert ráð fyrir því í 4. mgr. að um skýrslutöku af sakborningi og vitnum fari eftir almennum reglum XVII. og XVIII. kafla frv. Í niðurlagi þess ákvæðis er tekið fram að þær skýrslur, sem eiga undir 1. mgr., skuli teknar upp á myndband eða mynddisk, sbr. 3. mgr. 13. gr. frv., sé þess kostur. Er þá haft í huga að skýrslur sem þessar yrðu að jafnaði teknar til að tryggja sönnur í eftirfarandi dómsmáli, sem ekki er víst að sami dómari og annaðist skýrslutökuna færi með.

Um 107. gr.

Hér er mælt fyrir um það hvernig dómari skuli ljúka máli sem sætir meðferð eftir þessum kafla frv. Snúist málið um það eitt að taka skýrslu á dómþingi eftir ákvæðum 59. gr. lýkur málinu skýrslan hefur verið tekin skv. 1. mgr. 106. gr. Í öðrum tilvikum myndi máli yfirleitt ljúka annaðhvort með úrskurði eða ákvörðun dómara. Er í þeim efnum lagt til að dómari ljúki máli með úrskurði í tvenns konar tilvikum. Annars vegar verði það gert ef önnur ákvæði mæla svo fyrir, að úrskurð skuli kveða upp um það atriði sem til úrlausnar er, sbr. m.a. 69., 70., 75., 78., 84., 87. og 97. gr. frv. Gildir þá einu hvort ágreiningur hafi staðið um kröfuna. Þetta á við um flestar rannsóknaraðgerðir, sem atbeina dómara þarf til, en frá því eru þó undantekningar, sbr. t.d. 92. gr. frv. Hins vegar yrði þörf á úrskurði ef ágreiningur væri uppi varðandi atriði sem heimilt væri að kæra úrlausn um til Hæstaréttar skv. 192. gr. frv. Öðrum ágreiningsatriðum gæti dómari á hinn bóginn lokið með ákvörðun sem færð yrði í

þingbók. Í niðurlagi þessa ákvæðis er að auki ráðgert að dómari gæti lokið máli með annarri ráðstöfun en úrskurði eða ákvörðun. Með þessu orðalagi er tekið tillit til þess að mál eftir þessum kafla gæti m.a. snúið að því að fá dómkvaddan matsmann og væri þá dómkvaðningin önnur ráðstöfun í þessum skilningi.

Um 3. þátt.

Þessi þáttur frv. hefur að geyma reglur um sönnun og sönnunargögn á sama hátt og 2. þáttur laga um meðferð einkamála. Leitast hefur verið við að sníða þessi ákvæði eftir samsvarandi ákvæðum í þeim lögum, eftir því sem tök hafa verið á. Frávikin eru samt sem áður nokkur og stafa þau einkum af því að sönnunarreglur eru ekki að öllu leyti þær sömu í sakamálaréttarfari og einkamálaréttarfari. Skiptir þar tvennt mestu máli. Í fyrsta lagi er lögð á það ríkari áhersla í sakamálum heldur en í einkamálum að upplýsa málsatvik til þess að leggja megi eins traustan grundvöll að niðurstöðunni og kostur er. Þannig hvílir sú skylda á dómara að sjá til þess að mál verði upplýst, eftir því sem unnt er, og hann er því hvorki bundinn af samkomulagi eða sammæli aðila um sönnunarfærslu né af staðhæfingum þeirra um málsatvik, á sama hátt og í venjulegum einkamálum. Í öðru lagi gildir sú meginregla í sakamálum að ákærvaldið ber sönnunarbyrði um sekt ákærða. Þótt reglan um jafnræði aðila fyrir dómi gildi jafnt í sakamálum sem einkamálum, verður heldur ekki framhjá því litið að staða ákærða er frábrugðin þeirri stöðu sem ákærvaldið hefur. Það stafar ekki aðeins af því að sönnunarbyrðin hvílir á ákærvaldinu, heldur nýtur ákærði ýmiss réttarfarshagræðis í samanburði við aðila einkamáls og kann jafnframt að þurfa að þola meiri skerðingu á réttindum sínum meðan á málsmeðferð stendur, ekki síst ef hann þarf að sæta gæsluvarðhaldi á þeim tíma.

Reglum um sönnun og sönnunargögn er skipað í einn viðamikinn kafla samkvæmt núgildandi lögum sem telur alls 21 lagagrein. Þótt þessi ákvæði fjalli öll um skyld efni þykir hentugra að skipa þeim í fleiri kafla, ekki síst vegna þess að gert er ráð fyrir að reglur um ýmis efnisatriði verði mun ítarlegri en nú er, þ. á m. reglur um skýrslugjöf ákærða fyrir dómi, matsgerðir og skjöl og önnur sýnileg sönnunargögn. Af þeim sökum er lagt til að efnisskipan þessa þáttar verði með áþekkingu hætti og í lögum um meðferð einkamála. Þannig hefur almennum reglum um sönnun verið skipað í XVI. kafla, og síðan er sérstaklega mælt fyrir um skýrslugjöf ákærða fyrir dómi í XVII. kafla, vitni í XVIII. kafla, matsgerðir í XIX. kafla, skjöl og önnur sýnileg sönnunargögn í XX. kafla og loks öflun sönnunargagna fyrir öðrum dómi í XXI. kafla.

Um XVI. kafla.

Eins og heiti kaflans ber með sér, hefur hann að geyma almennar reglur um sönnun. Nánar tiltekið er þar mælt fyrir um að sönnunarbyrði í sakamálum hvíli á ákærvaldinu, sbr. 108. gr., að dómari leggi mat á sönnun, sbr. 109. gr., að aðilar, einkum ákærvaldið, afli sönnunargagna, sbr. 110. gr., og loks að sönnunarfærsla skuli að meginstefnu vera milliliðalaus, sbr. 111. og 112. gr.

Fyrirmæli 1. mgr. 70. gr. stjórnarskrárinnar og 1. mgr. 6. gr. mannréttinda-sáttmála Evrópu um réttláta málsmeðferð hafa verið skýrð á þann veg að sönnunarfærsla í sakamálum skuli að jafnaði vera milliliðalaus. Má segja að milliliðalaus sönnunarfærsla sé tvíþætt. Annars vegar skal dómur reistur á sönnunargögnum, sem færð eru fram við meðferð máls fyrir dómi, sbr. 1. mgr. 111. gr., og hins vegar er gert ráð fyrir að sönnunargagna sé aflað og þau lögð fyrir þann dómara, sem fer með málið og leggur að lokum dóm á það, sbr. fyrri málslíð 1. mgr. 112. gr. Sérstaklega er lögð áhersla á að sá dómari, sem hlýtt hefur á framburð ákærða, brotþola og annarra vitna

og jafnframt átt þess kost að leggja fyrir þau spurningar, kveði upp efnisdóm í málinu, þar sem m.a. er tekin afstaða til sönnunargildis framburðarins. Er leitast við að tryggja þetta, eftir því sem kostur er, með ákvæðunum í fyrri málslíð 1. mgr. og 2. mgr. 112. gr., en sambærileg ákvæði eru ekki til staðar í núgildandi lögum um meðferð opinberra mála.

Um 108. gr.

Sú meginregla að ákærvaldið beri sönnunarbyrðina í sakamállum er fólgin í fyrirmælum 2. mgr. 70. gr. stjórnarskrárinnar um að hver sá, sem er borinn sökum um refsiverða háttsemi, skuli talinn saklaus þar til sekt hans hefur verið sönnuð, sbr. og 2. mgr. 6. gr. mannréttindasáttmála Evrópu. Greinin er samhljóða 45. gr. núgildandi laga, að öðru leyti en því að lagt er til að orðið “ákærði” komi í stað “sakbornings” vegna þess að verið er að vísa til sönnunarfærslu fyrir dómi, eftir að ákæra hefur verið gefin út. Þarfnast hún ekki frekari skýringa.

Um 109. gr.

Í 1. mgr. er kveðið á um sönnunarmat dómara og er hún samhljóða 46. gr. núgildandi laga. Dómari hefur óbundnar hendur þegar hann leggur mat á sönnun og er óþarft að hafa hér fyrirvara, eins og gert er í 1. mgr. 44. gr. laga um meðferð einkamála, um að þetta sé háð því að fyrirmæli laga bindi hann ekki sérstaklega í þeim efnum.

Óbein sönnun er fólgin í því að ályktað sé frá sönnunargögnum, sem varða ekki beint það atriði er sanna skal, um það hvað gerst hafi. Sem dæmi má nefna skýrslu vitnis sem ekki hefur skynjað verknað af eigin raun. Þótt slík sönnunargögn hafi að öðru jöfnu ekki eins ríkt sönnunargildi og þau, sem varða beinlínis það atriði er sanna skal, hefur verið talið leyfilegt að líta til þeirra, jafnt í sakamállum sem einkamállum, sér í lagi ef öðrum sönnunargögnum er ekki til að dreifa eða þau eru talin ófullnægjandi. Í 2. mgr. er lagt til að tekið sé af skarið um þetta, að því er sakamál varðar, eins og gert er í 47. gr. gildandi laga.

Þriðja málsgrein er samhljóða 3. mgr. 44. gr. laga um meðferð einkamála. Þessi regla hefur verið talin gilda í sakamállum þótt hana hafi hingað til ekki verið að finna í lögum um meðferð opinberra mála. Með þessu er lagt til að bætt verði úr því. Í 2. mgr. 44. gr. einkamálalaga segir að sá, sem ber fyrir sig venju eða erlenda réttarreglu, verði að leiða tilvist og efni hennar í ljós. Þótt sú regla sé sjálfsgöð í einkamállum, þar sem aðilar fara almennt með óskorað forræði á sakarefninu og sönnunarfærslu, gildir ekki það sama um sakamál. Vegna meginreglunnar, sem fram kemur í 108. gr. frv., um að sönnunarbyrðin hvíli á ákærvaldinu og með hliðsjón af þeirri hlutlægnisskyldu, sem á því hvílir, sbr. 3. mgr. 18. gr. frv., er það yfirleitt hlutverk ákæranda að leiða í ljós tilvist og efni erlendra réttarreglna jafnt sem réttarvenja. Í undantekningartilvikum getur þó verið eðlilegra að ákærði eða verjandi hans afli gagna um tilvist og efni slíkra réttarreglna ef þeim er ætlað að leiða í ljós atvik sem eru ákærða sérstaklega í hag. Einnig skiptir máli í þessu sambandi að í sakamállum hvílir sú skylda á dómara að leiða hið sanna í ljós og verður hann því að sannreyna efni umræddra réttarreglna sem málsúrslit kunna að velta á.

Um 110. gr.

Það tíðkast ekki lengur í sakamállum að dómara afli sönnunargagna, heldur er það fyrst og fremst hlutverk ákæranda, sem handhafa ákærvaldsins, að gera það, sbr. meginreglu 108. gr. frv. um að sönnunarbyrðin hvíli á ákærvaldinu. Er gerð tillaga um að þessi meginregla verði fest í lög, sbr. upphaf 1. mgr. þessarar greinar. Enn

fremur hefur ákærði eða verjandi, fyrir hans hönd, ótvíræðan rétt til að afla sönnunargagna á eigin spýtur. Sá réttur er m.a. leiddur af fyrirmælum 1. mgr. 70. gr. stjórnarskrárinnar og 1. mgr. 6. gr. mannréttindasáttmála Evrópu, sbr. og d. lið 3. mgr. þeirrar greinar. Er kveðið á um þennan rétt í niðurlagi 1. mgr. Þó skal tekið fram að dómari getur ekki beint því til ákærða að afla sönnunargagna um tiltekin atriði, þar sem á honum hvílir engin skylda til að aðstoða við að upplýsa málið.

Ákvæði 2. og 3. mgr. eru í meginatriðum sama efnis og 2. og 3. mgr. 46. gr. laga um meðferð einkamála, sbr. og 3. og 4. mgr. 128. gr. laga um meðferð opinberra mála. Þó er sá munur á orðalaginu í 2. mgr. að hér er gert ráð fyrir að dómari geti ekki einungis beint því til ákæranda að afla gagna “til skýringar á máli”, eins og segir í lögum um meðferð einkamála, heldur einnig “til að upplýsa mál”. Með þessu er lögð áhersla á þá skyldu dómara í sakamáli að leitast við upplýsa málið, þ.e. leiða hið sanna í ljós, eftir því sem kostur er. Í flestum tilvikum væri eðlilegt að ákærandi færi að tilmælum dómara um að afla frekari gagna, ekki síst ef um væri að ræða mikilsverð gögn sem gætu leitt sakleysi ákærða í ljós, sbr. 3. mgr. 18. gr. frv. Ella kynni sök ákærða að reynast ósönnuð, sem myndi leiða til sýknu, sbr. 108. gr. frv.

Um 111. gr.

Í samræmi við meginregluna um milliliðalaus sönnunarfærslu, sem áður er minnst á, er í greininni, sem er nánast samhljóða 48. gr. núgildandi laga, kveðið á um það í 1. mgr. að dómur skuli reistur á sönnunargögnum sem færð eru fram við meðferð máls fyrir dómi. Í 2. og 3. mgr. þessarar greinar er síðan að finna undantekningar frá þeirri meginreglu sem fram kemur í 1. mgr.

Ákvæðið í 3. mgr. var skýrt svo í athugasemdum með frumvarpi til laga nr. 19/1991 að það ætti við ef vitni, sem gefið hefði skýrslu hjá lögreglu eða öðrum rannsóknaraðila, væri látið eða þess væri annars enginn kostur að ná til þess. Hæstiréttur hefur litið svo á að orðalagið “þess er ekki kostur” geti tekið til þess þegar vitni er svo alvarlega veikt að það gæti stofnað heilsu þess í hættu að koma fyrir dóm til skýrslugjafar, sbr. H 1999, 2147. Einnig gæti orðalagið átt við það ef vitni væri horfið og ekki væri vitað hvar það væri niður komið eða það neitaði að gefa skýrslu fyrir dómi skv. 117. gr. frv. Framburður vitnis, sem hefur gefið skýrslu hjá lögreglu eða öðrum stjórnvöldum, án þess að það hafi komið síðar fyrir dóm, hefur þó sjaldnast jafn ríkt sönnunargildi og ella væri. Í því efni skiptir m.a. máli hvort skýrsla vitnis hafi verið tekin á myndband eða mynddisk, svo og hvort verjandi hafi verið viðstaddur skýrslutöku.

Um 112. gr.

Eins og áður segir, er í 1. mgr. lagt til að mælt verði fyrir um það, með áþekkum hætti og í 1. mgr. 47. gr. laga um meðferð einkamála, að öflun sönnunargagna skuli að jafnaði fara fram fyrir þeim dómara sem fer með málið og kveður upp dóm í því.

Í 2. mgr., sem er nýmæli, er ráðgert að sérstaklega verði kveðið á um það að leitast skuli við að fylgja meginreglunni í 1. mgr. þegar skýrsla er tekin á rannsóknarstigi af sakborningi, brotþola eða vitni skv. 1. mgr. 59. gr. frv. Með því er gert ráð fyrir að séð verði til þess af hálfu dómstjóra við hlutaðeigandi héraðsdómstól að sá dómari, sem stýrir þinghaldi þar sem skýrslutaka fer fram samkvæmt umræddu ákvæði, fari eftirleidis með málið, eftir atvikum sem dómsformaður. Þetta ætti m.a. að tryggja að í flestum tilvikum hefði dómsformaður í fjölskipuðum dómi í kynferðisbrotamáli, þar sem brotþoli er yngri en 18 ára, hlýtt á framburð brotþolans og átt þess kost að leggja fyrir hann spurningar þótt brotþolinn komi ekki fyrir dóm við

aðalmeðferð málsins, sbr. lokamálslið 2. mgr. 111. gr. frv. Rétt er að vekja athygli á að ákvæði 2. mgr. tekur ekki til þess þegar skýrsla er tekin af sakborningi í öðrum tilvikum en þeim, sem b. liður 1. mgr. 59. gr. tekur til, t.d. þegar þess er krafist að hann verði úrskurðaður í gæsluvarðhald, sbr. 2. mgr. 106. gr. frv.

Með fyrri málslið 1. mgr. og 2. mgr. þessarar greinar er stefnt að því að sönnunarfærsla verði milliliðalaus í fleiri tilvikum en verið hefur, ýmist að öllu leyti eða að hluta. Slíkt stuðlar ekki aðeins að vandaðri málsmeðferð, heldur eykur það líkur á að niðurstaða um sekt eða sýknu ákærða verði efnislega rétt. Jafnframt er með nýmælinu í 2. mgr. reynt að búa svo um hnúta að brotapolar, sem ungir eru að árum, þurfi í sem fæstum tilvikum að mæta til skýrslugjafar við meðferð máls fyrir dómi, heldur nægi að þeir gefi skýrslu fyrir dómi á rannsóknarstigi skv. 1. mgr. 59. gr., eins og gert er ráð fyrir í lokamálslið 2. mgr. 111. gr. frv.

Um XVII. kafla.

Í núgildandi lögum um meðferð opinberra mála er ekki að finna sérreglur um skýrslugjöf ákærða fyrir dómi, heldur hefur í framkvæmd verið stuðst við reglur, sem miðaðar eru við skýrslugjöf sakbornings hjá lögreglu, sbr. t.d. 3. mgr. 32. gr. og 1. mgr. 33. gr. laganna, svo og við reglur um skýrslugjöf vitna fyrir dómi, sbr. 59. gr. þeirra. Þar eð því verður ekki að öllu leyti jafnað saman, þegar sakborningur gefur skýrslu hjá lögreglu annars vegar og fyrir dómi hins vegar, hefur verið tekinn sá kostur við gerð þessa frumvarps að kveða sérstaklega á um skýrslugjöf sakbornings hjá lögreglu, sbr. einkum 63. og 64. gr. frv., og skýrslugjöf hans fyrir dómi, svo sem gert er í þessum kafla.

Fyrstu tvær greinarnar, 113. og 114. gr., hafa einkum að geyma ákvæði sem eiga sérstaklega við um skýrslugjöf ákærða og eru frábrugðin þeim reglum er gilda um skýrslugjöf vitna fyrir dómi. Í 3. mgr. 114. gr. er síðan gert ráð fyrir að um framkvæmd skýrslugjafar ákærða fari að öðru leyti eftir ákvæðum 2. og 3. mgr. 122. gr. frv. um skýrslugjöf vitna, eftir því sem við getur átt.

Þessi kafli er miðaður við það þegar ákærði gefur skýrslu fyrir dómi, eftir að ákæra hefur verið gefin út, hvort sem er við þingfestingu máls eða þegar hann kemur fyrst fyrir dóm eftir þingfestingu, sbr. 1. mgr. 163. gr. frv., ellegar síðar, þ. á m. við aðalmeðferð málsins, sbr. 5. mgr. 165. gr. og 2. mgr. 166. gr. frv. Af þeim sökum er hér notað heitið ákærði um hinn sakaða mann. Hins vegar gilda sömu reglur um skýrslugjöf sakbornings fyrir dómi á rannsóknarstigi og hér er kveðið á um, eins og tekið er fram í 4. mgr. 106. gr. frv.

Um 113. gr.

Ákærði hefur ótvíræðan rétt til að mæta fyrir dóm og gefa þar skýrslu. Sá réttur byggist m.a. á jafnræði aðila fyrir dómi, sem er þáttur í réttlátri málsmeðferð skv. 1. mgr. 70. gr. stjórnarskrárinnar og 1. mgr. 6. gr. mannréttindasáttmála Evrópu, sbr. og b. lið 3. mgr. þeirrar greinar. Er lagt til að þetta verði áréttað í 1. mgr., þar sem segir að ákærða sé rétt að gefa skýrslu fyrir dómi eftir að mál hefur verið höfðað gegn honum og meðan á rannsókn þess stendur ef tilefni gefst.

Í samræmi við 4. mgr. 32. gr. og 127. gr. núgildandi laga er jafnframt ráðgert að kveðið verði á um það í 1. mgr. að ákærða sé skylt að koma fyrir dóm til að gefa skýrslu eftir að mál hefur verið höfðað. Ef þess er krafist að sakborningur verði úrskurðaður í gæsluvarðhald eða beittur öðrum ráðstöfunum skv. XIV. kafla frv. er honum eftir 2. mgr. 106. gr. skylt að mæta fyrir dóm í sama skyni, ef lögreglustjóri eða ákærandi telur þess þörf. Þá er sakborningi sömuleiðis skylt samkvæmt kröfu

lögreglu að koma fyrir dóm til að gefa skýrslu á rannsóknarstigi, ef svo stendur á sem b. lið 1. mgr. 59. gr. og 2. mgr. 106. gr. segir.

Önnur málsgrein hefur að geyma sömu reglu og er að finna í 3. mgr. 32. gr. gildandi laga, sbr. og 2. mgr. 64. gr. frv. Í síðari málslið hennar er lagt til að tekið sé fram, til þess að taka af öll tvímæli, að ákærði geti notfært sér rétt sinn til að neita að svara spurningum um sakargiftir með því annaðhvort að neita alveg að gefa skýrslu um sakarefnið eða neita að svara einstökum spurningum sem fyrir hann eru lagðar og varða refsiverða hegðun sem honum er gefin að sök.

Í 3. mgr. er ráðgert, með áþekkum hætti og nú er gert í 127. gr. gildandi laga, að mæti ákærði ekki til skýrslutöku, án þess að um lögmæt forföll sé að ræða af hans hálfu, geti ákærandi lagt fyrir lögreglu að sækja hann eða færa hann síðar fyrir dóm ef ákveðið hefur verið að hann gefi skýrslu í nýju þinghaldi. Er lögreglu skylt að verða við þessum tilmælum með því eftir atvikum að handtaka ákærða skv. c. lið 90. gr. frv. og færa hann til skýrslutöku með valdi, sbr. og 162. gr.

Á sama hátt og í 4. mgr. 48. gr. laga um meðferð einkamála er kveðið á um það í 4. mgr. að sömu reglur skuli gilda um skýrslugjöf fyrirsvarsmanns ákærða fyrir dómi og hann sjálfan. Á þetta jöfnum höndum við lögráðamann ákærða og fyrirsvarsmann lögaðila sem ákærður hefur verið í sakamáli.

Um 114. gr.

Fyrsta málsgrein er efnislega eins og síðari málsliður 3. mgr. 32. gr. og 1. mgr. 33. gr. núgildandi laga. Þó er ekki gert ráð fyrir að ákærði sé spurður um stöðu, sem hann gegnir, sbr. og 1. mgr. 63. gr. frv. Í niðurlagi málsgreinarinnar er lagt til að svo verði fyrir mælt að dómari skuli bjóða ákærða að tjá sig sjálfstætt um málsatvik og gefa síðan málflytjendum kost á að leggja spurningar fyrir hann. Eftir sem áður er gengið út frá því að dómari stýri skýrslutöku af ákærða á sama hátt og skýrslutöku af vitni, þ. á m. getur hann sjálfur lagt spurningar fyrir ákærða, sbr. 2. mgr. 122. gr. frv., sbr. 3. mgr. þessarar greinar.

Af 2. mgr. leiðir að ekki er gert ráð fyrir að vitni hlýði á skýrslugjöf ákærða. Séu fleiri en einn ákærðir í sama máli eiga þeir heldur ekki að hlýða á skýrslugjöf hvers annars. Þótt þessi regla sé ekki beint orðuð í gildandi lögum hefur henni gjarnan verið fylgt í framkvæmd, enda er í 3. mgr. 69. gr. laganna kveðið á um að spyrja skuli sakborning á rannsóknarstigi án nærveru annarra sakaðra manna eða vitna og í 4. mgr. 59. gr. þeirra að hvert vitni skuli prófa sér fyrir dómi án þess að önnur vitni hlýði á. Segja má að það sé skerðing á rétti ákærða til að sækja þinghöld og fylgjast með því, sem þar fer fram, að hann geti ekki fylgst með framburði annarra ákærðu, en það er talið nauðsynlegt til að koma í veg fyrir að hann geti hagrætt framburði sínum fyrir dómi eftir að hafa hlýtt á framburð meðákærðu. Slík skerðing er réttlæt看leg í því skyni að upplýsa málið, enda á verjandi ákærða þess ávallt kost að hlýða á skýrslugjöf annarra ákærðu í málinu. Frá þessu yrði þó að víkja ef ákærði annaðist vörn sína sjálfur. Í 2. mgr. er hins vegar gengið út frá því að ákærði eða ákærðu geti hlýtt á framburð vitna í málinu, sbr. fyrirmæli d. liðar 3. mgr. 6. gr. mannréttindasáttmála Evrópu um að sakaður maður skuli fá að spyrja eða láta spyrja vitni sem leidd eru gegn honum. Því aðeins er heimilt að víkja frá þeirri reglu að svo standi á sem í 123. gr. frv. segir.

Að öðru leyti en fram kemur í 1. og 2. mgr. er lagt til í 3. mgr. að farið sé eftir ákvæðum 2. og 3. mgr. 122. gr. frv. við skýrslugjöf ákærða fyrir dómi, eftir því sem við getur átt. Af því leiðir m.a. að hafi ákærði áður gefið skýrslu í málinu hjá lögreglu kynnir dómari honum ekki þá skýrslu fyrr en dómaramum þykir þess þörf til skýringar eða leiðréttingar skýrslu ákærða fyrir dómi, sbr. 3. mgr. 122. gr.

Um 115. gr.

Vegna þess hve framburður ákærða er mikilvægt sönnunargagn í sakamálum þykir rétt að kveða sérstaklega á um mat dómara á sönnunargildi þess framburðar á sama hátt og mat dómara á sönnunargildi vitnisburðar, sbr. 126. gr. frv., en að þessu er óbeint vikið í 46. gr. núgildandi laga. Við samningu þessarar greinar var m.a. stuðst við 59. gr. laga um meðferð einkamála.

Eitt af því sem kann að draga úr trúverðugleika framburðar ákærða er hegðun hans við skýrslugjöf, þ. á m. viðbrögð hans við spurningum, sem til hans er beint, t.d. ef hann neitar að tjá sig um málsatvik, án þess að eðlileg skýring búi þar að baki, önnur en sú að hann vilji halda leyndri vitneskju sinni um þau. Undir þessum kringumstæðum væri dómara eftir atvikum rétt að vekja athygli ákærða á því, við skýrslutöku, að þögn hans kunni að verði að skýrð honum í óhag. Þá getur það gert framburð ákærða ótrúverðugan ef hann reynist óstöðugur í framburðinum, t.d. ef hann ber allt annað fyrir dómi en hann hefur áður gert hjá lögreglu, án þess að viðhlítandi skýring komi fram á því.

Um XVIII. kafla.

Í þessum kafla er að finna reglur um vitni og skýrslugjöf þeirra fyrir dómi. Í samræmi við það, sem áður er komið fram, er gerð tillaga um að ákvæðin taki mið af sambærilegum kafla í lögum um meðferð einkamála, sbr. VIII. kafla þeirra. Vegna þess að sakamálum verður ekki að öllu leyti jafnað til einkamála er hins vegar óhjákvæmilegt að efni sumra af þessum ákvæðum sé skipað á annan veg. Á það t.d. við um hið almenna ákvæði um vitnaskyldu skv. 1. mgr. 116. gr., heimild vitnis til að svara spurningum fyrir dómi, sbr. einkum 2. og 3. mgr. 119. gr., það hvernig vitni er boðað á dómþing og eftir atvikum kvatt fyrir dóm með formlegum hætti, sbr. 120. gr. og 1. mgr. 121. gr., og ýmis atriði er varða skýrslugjöf vitnis fyrir dómi, sbr. 122. gr. Þá á 123. gr. sér ekki hliðstæðu í lögum um meðferð einkamála, en þar er dómara í undantekningartilvikum veitt heimild til að ákveða að ákærða, og jafnvel einnig ákæranda og verjanda, sbr. 2. mgr. 123. gr., skuli vikið úr þinghaldi meðan skýrsla er tekin af vitni, sbr. hins vegar 6. og 7. mgr. 59. gr. laga um meðferð opinberra mála. Verður gerð frekari grein fyrir þessum ákvæðum, svo og öðrum, í athugasemdum með einstökum greinum.

Rétt er að vekja athygli á að skv. 1. og 2. mgr. 181. gr. frv. er gert ráð fyrir því sem meginreglu að dómari taki afstöðu til atriða, sem varða rekstur sakamáls, með einfaldri ákvörðun, nema ágreiningur sé uppi um atriði sem kæra má til Hæstaréttar eða skylt sé að ráða þeim til lykta með úrskurði samkvæmt sérstökum fyrirætlum í frumvarpinu. Af þessum sökum er óþarft að mæla fyrir um það, eins og nú er gert í 2. mgr. 55. gr. og 2. mgr. 61. gr. gildandi laga, að tiltekna ákvarðanir, sem varða vitni, skuli vera í formi úrskurðar vegna þess að það ræðst, eins og áður segir, fyrst og fremst af því hvort ágreiningur er uppi um það atriði, t.d. milli vitnis og annars hvors málsaðila. Þó þykir óhjákvæmilegt að kveða á um það að sinni vitni, sem kemur fyrir dóm, ekki vitnaskyldu sinni og telji dómari ástæðu til að knýja það til þess með dagsektum skuli það gert með úrskurði, sbr. 2. mgr. 121. gr.

Um 116. gr.

Í 1. mgr. er mælt fyrir um hina almennu skyldu manns til að koma fyrir dóm sem vitni og svara spurningum sem er beint til hans um málsatvik. Er lagt til að fyrri málsliður verði eins orðaður og 1. mgr. 51. gr. laga um meðferð einkamála, að öðru leyti en því að ákærði komi í stað aðila máls. Þótt 1. mgr. 49. gr. laga um meðferð

opinberra mála sé öðru vísi orðuð en tilvitnað ákvæði í lögum um meðferð einkamála hefur Hæstiréttur skýrt 1. mgr. 49. gr. á þann veg að sama regla eigi við í þeim málum og í einkamálum um að maður verði því aðeins kvaddur fyrir dóm sem vitni að hann geti borið um málsatvik sem hann hafi skynjað af eigin raun. Af því leiðir að maður verður ekki leiddur sem vitni í sakamáli til að svara spurningum um sérfræðileg atriði, nema hann hafi verið dómkvaddur sem matsmaður í málinu.

Í samræmi við dómaframkvæmd er lagt til að frá þessari meginreglu verði gerð undantekning þegar um er að ræða þann, sem veitt hafa ákærvaldi eða lögreglu sérfræðilega aðstoð eða ráðgjöf, annaðhvort við rannsókn máls eða ákvörðun um saksókn áður en mál er höfðað. Þannig er gert ráð fyrir því í síðari málslið 1. mgr. að sérfræðingi, sem veitt hefur slíka aðstoð eða ráðgjöf, verði skylt að koma fyrir dóm sem vitni til að svara munnlega spurningum sem beint kann að vera til hans um sérfræðileg atriði. Ef ákærandi teldi nauðsynlegt að kveðja sérfræðing til vitnisburðar eftir að mál er komið fyrir dóm til að upplýsa það enn frekar, yrði hann, eins og ákærði, að fara fram á að sá maður yrði dómkvaddur sem matsmaður skv. 128. gr. frv. Samkvæmt 132. gr. frv. ber matsmanni að koma fyrir dóm til að gefa skýrslu til skýringar og staðfestingar á mati og um atriði sem tengjast því.

Ákvæði 2.–4. mgr. eru nánast eins og 2.–4. mgr. 51. gr. laga um meðferð einkamála. Í síðari málslið 2. mgr. er þó lagt til að orðalagi verði hagað þannig að dómari skuli meta það með hliðsjón af atvikum hverju sinni, hvort mönnum “sem eru andlega vanheilir” verði gert skylt að gefa skýrslu fyrir dómi sem vitni, í stað þess að vísa til geðveikra manna og þroskaheftra í þessu sambandi. Rétt er að taka fram að 2. mgr. nær til brotþola, eftir því sem við getur átt, enda er litið á hann sem vitni, sbr. 5. mgr. 39. gr. frv. Enn fremur er rétt að benda á að 4. mgr. er nákvæmlega eins orðuð og 3. mgr. 49. gr. laga um meðferð opinberra mála sem tekin var upp í þau með lögum nr. 36/1999. Þar sem hér er um að ræða frávík frá meginreglunni um milliliðalaus sönnunarfærslu ber að skýra það þröngt, eins og gert hefur verið í dómaframkvæmd.

Ákvæði 5. mgr. er sama efnis og 4. mgr. 49. gr. gildandi laga. Samkvæmt því getur dómari lagt fyrir vitni að hafa með sér gögn til sýningar fyrir dómi eða að gera útdrátt úr tilteknum atriðum í bókum sínum, skjölum og öðrum munum til skýringar á málsatvikum. Eins og í 4. mgr. 49. gr., er gert ráð fyrir að dómari geti gert þetta, hvort sem er að eigin frumkvæði eða eftir kröfu aðila, enda hvílir ríkari skylda á dómara í sakamáli heldur en í einkamáli að sjá til þess að mál verði upplýst. Á hinn bóginn er lagt til, á sama hátt og í 5. mgr. 51. gr. laga um meðferð einkamála, að dómari geti einungis lagt þessa skyldu á vitnið, svo að þýðingu hafi að lögum, í formlegri kvaðningu til þess skv. 2. mgr. 120. gr. frv. Ef vitnið sinnir ekki þessari skyldu, þrátt fyrir kvaðningu, getur dómari gert því dagsektir að kröfu aðila skv. 2. mgr. 121. gr. Orðalag þessarar málsgreinar hefur annars verið fært til sama horfs og í 5. mgr. 51. gr. laga um meðferð einkamála.

Um 117. gr.

Í 1. og 2. mgr. er kveðið á um heimild nánustu vandamanna ákærða og þeirra, sem eru honum sérstaklega nákomnir, til að skorast undan vitnaskyldu. Lagt er til að ákvæðin verði eins orðuð og 1. og 2. mgr. 52. gr. laga um meðferð einkamála, að öðru leyti en því að ákærði kemur í stað aðila máls. Samsvarandi ákvæði er að finna í 50. gr. laga um meðferð opinberra mála og þykir rétt að nefna í dæmaskyni, eins og gert er í 2. mgr. þeirrar greinar, þá sem geta talist nákomnir ákærða í skilningi málsgreinarinnar, svo sem “fósturforeldri eða fósturbarn, sambúðarkonu eða sambúðarmann, unnustu eða unnusta”. Eins og orðalagið ber með sér, er þessi

upptalning hins vegar ekki tæmandi, þar sem til greina gæti komið að fella aðra undir það, t.d. fóstur- eða stjúpustkuni ef samband þeirra og ákærða virðist vera mjög náíð.

Í 1. og 2. mgr. er mælt fyrir um heimild manna til að skorast undan því að gefa vitnaskýrslu að öllu leyti eða einhverju, en ekki aðeins að svara spurningum um einstök atriði, sbr. hins vegar 118. og 119. gr. frv.

Samkvæmt a. lið 1. mgr. 55. gr. gildandi laga er verjanda óheimilt að svara spurningum, án leyfis ákærða, um það sem hann hefur trúað verjandanum fyrir um málsatvik eftir að hann hefur tekið að sér vörn hans. Vegna hinnar ríku trúnaðar- og þagnarskyldu, sem hvílir á verjanda gagnvart skjólstæðingi sínum skv. 1. og 3. mgr. 41. gr. gildandi laga og 35. gr. frv., og einnig sökum stöðu hans sem málflytjanda er lagt til að honum verði með öllu óheimilt að bera vitni í máli skjólstæðings síns, nema með leyfi ákærða, t.d. í því tilviki að hann telji að sá vitnisburður geti orðið sér til hagsbóta í málinu. Þar af leiðandi þykir rétt að taka þetta ákvæði í 3. mgr. þessarar greinar vegna þess að hér er ekki einungis lagt bann við því að verjandi svari spurningum um tiltekin atriði, heldur að hann beri vitni í máli skjólstæðings síns án leyfis hans.

Af sömu ástæðu er gerð tillaga um að í 4. mgr. verði skipað ákvæði sem nú er að finna í 52. gr. laga um meðferð opinberra mála og 5. mgr. 52. gr. laga um meðferð einkamála. Samkvæmt því er embættis- og sýslunarmönnum ekki skylt að koma fyrir dóm til að vitna um atvik, sem hafa gerst í embætti þeirra eða sýslan, ef þau má leiða nægilega í ljós með vottorði úr embættisbók eða öðru opinberu skjali. Það hugtak er skilgreint svo í 1. mgr. 71. gr. laga um meðferð einkamála að opinber séu “þau skjöl sem embættis- eða sýslunarmenn gefa út í embættisnafni um það sem gerist í embætti þeirra eða sýslan.”

Um 118. gr.

Samkvæmt 1. mgr. er gert ráð fyrir að vitni geti skorast undan því að svara spurningu ef ætla má að í svari þess geti falist játning eða bending um að það eða aðrir þeir, sem vísað er til í 1. og 2. mgr. 117. gr., hafi framið refsiverðan verknað. Sömuleiðis ef ætla má að í svari vitnisins geti falist atriði sem valdi því eða öðrum nánnum vandamönnum þess eða nákomnum siðferðislegum hnekki eða tilfinnanlegu fjárhagstjóni. Áþekka reglu er nú að finna í 51. gr. laga um meðferð opinberra mála, en lagt er til að orðalagið verði fært til sama horfs og í 3. mgr. 52. gr. laga um meðferð einkamála. Með því móti er ákvæðið rýmkað frá því, sem nú er, þar sem ráðgert er að vitni í sakamáli geti skorast undan því að svara spurningu ef ætla má að í svari þess geti falist atriði, sem valdi því eða öðrum nánnum vandamönnum þess eða nákomnum, tilfinnanlegu fjártjóni, t.d. bakað þeim skaðabótaskyldu, án þess að um sé að ræða refsiverðan verknað.

Önnur málsgrein hefur að geyma ákvæði sem nú er að finna í 4. mgr. 52. gr. laga um meðferð einkamála, en hliðstætt ákvæði er í 2. mgr. 53. gr. laga um meðferð opinberra mála. Lagt er til að dómari geti undanþegið vitni frá því að upplýsa um viðskiptaleyndarmál eða önnur þau leyndarmál, sem þar er vísað til, ef hann telur hagsmuni vitnisins af leyndinni verulega ríkari en þá hagsmuni sem tengjast vitnisburði þess. Það hagsmunamat dómara myndi ráðast af atvikum, m.a. af því hversu alvarlegt brot ákærða væri gefið að sök.

Um 119. gr.

Hér er kveðið á um það að vitni sé óheimilt við þær aðstæður, sem nánar er lýst í 1. og 2. mgr., að svara spurningum um tiltekin atriði vegna þagnarskyldu sem á því hvílir. Þar af leiðandi getur sá, sem er í fyrirsvari fyrir opinbera hagsmuni eða

þagnarskyldu er ætlað að vernda, þegar um er að ræða einkahagsmuni, leyst vitnið undan þeirri skyldu og leyft til að svara slíkum spurningum.

Leitast hefur verið við að samræma reglur um það, hvenær vitni er óheimilt að svara spurningum af fyrrgreindum ástæðum, samsvarandi ákvæðum í lögum um meðferð einkamála. Þó verður ávallt við útfærslu reglna af þessu tagi, sem gilda um sakamál, að gæta að þeirri meginreglu sakamálaréttarfars að leiða beri hið sanna í ljós, eftir því sem kostur er. Samkvæmt því hljóta öll frávík frá vitnaskyldu að vera þrengri þegar um er ræða sakamál heldur en einkamál.

Fyrsta málsgrein er samhljóða 1. mgr. 53. gr. laga um meðferð einkamála og á sér einnig samsvörun í 1. mgr. 54. gr. laga um meðferð opinberra mála. Hins vegar er lagt til að ákvæði 2. mgr. 54. gr. gildandi laga, þar sem mælt er fyrir um frekari undanþágur frá vitnaskyldu vegna þagnarskyldu opinberra starfsmanna, verði fellt brott í núverandi mynd, en í stað þess tekið upp almennt ákvæði um að vitni sé óheimilt án leyfis þess, sem í hlut á, að svara spurningum um “atriði sem það hefur komist að í opinberu starfi og á að fara leynt”, sbr. c. lið 2. mgr. sem er samhljóða c. lið 2. mgr. 53. gr. laga um meðferð einkamála.

Fyrirmynd 2. mgr. er þannig sótt til 2. mgr. 53. gr. laga nr. 91/1991, en hliðstæðar reglur er að finna í 1. mgr. 53. gr. og 1. mgr. 55. gr. laga um meðferð opinberra mála. Að tvennu leyti er þó vikið frá fyrirmyndinni í b. lið 2. mgr. 53. gr. Í fyrsta lagi er gert ráð fyrir að vitni geti því aðeins skorast undan að svara spurningum um einkahagi manns, hvort sem er ákærða, brotþola eða einhvers annars, skv. b. lið 2. mgr. að vitninu hafi verið trúað fyrir þeim einkamálefnum, sem um ræðir, en ekki ef það hefur fengið vitneskju um slík málefni með öðrum hætti. Með þessu móti er lagt til að þessi undantekning frá hinni almennu vitnaskyldu verði þrengd frá því sem er í lögum um meðferð einkamála. Í annan stað hefur forstöðumanni trúfélags verið bætt við upptalninguna í staflíðnum, meðan gert er ráð fyrir að ákvæðið nái ekki sjálfkrafa til lyfsala né lögfræðinga, nema þeir gegni eða hafi gegnt störfum lögmanna. Þó er hugsanlegt að lyfsalar eða lögfræðingar geti fallið undir ákvæðið á grundvelli hinnar almennu tilvísunar í niðurlagi ákvæðisins, á sama hátt og aðrir sem gegna störfum er rík trúnaðarskylda fylgir. Enn fremur skal þess getið að ekki þykir rétt að láta umrætt ákvæði ná til aðstoðarmanna þeirra sem þar eru taldir.

Samkvæmt 3. mgr., sem á sér að nokkru fyrirmynd í 3. mgr. 53. gr. laga um meðferð einkamála og ákvæðum danskra og norskra réttarfarslaga, getur dómari, þrátt fyrir fyrirmæli 1. og 2. mgr., ákveðið, telji hann að vitnisburður geti ráðið úrslitum um niðurstöðu máls, að vitni skuli svara spurningum um tiltekin atriði, enda séu ríkari hagsmunir af því að spurningunum verði svarað en trúnaði haldið. Í b. lið 1. mgr. 55. gr. laga um meðferð opinberra mála er gengið út frá því að þeir, sem gegna störfum er rík trúnaðarskylda fylgir, geti ekki skorast undan að svara spurningum sem vitni ef ákærði er sakaður um brot sem varðar minnst tveggja ára fangelsi. Í stað svo fortakslausrar reglu er gerð tillaga um að lögfest verði regla, þar sem dómara er veitt heimild til þess að víkja frá fyrirmælum 1. og 2. mgr., óháð vilja þess sem hlut á að máli, ef hagsmunir af því að vitni svari tilteknum spurningum vegur að hans mati þyngra en þeir hagsmunir að trúnaði sé haldið. Hér yrði dómari að leggja annars vegar mat á trúnaðarsambandið og eðli þess og hins vegar á alvarleika málsins. Því alvarlegri, sem sakargiftir eru, þeim mun líklegri væri að trúnaði yrði aflétt og því ríkari sem trúnaður er, því líklegri væri að hann héldi.

Eins og tekið er fram í síðari málslið 3. mgr., er lagt til að gerð sé sérstök undantekning frá reglunni í fyrri málslið hennar þegar um er að ræða það sem ákærði hefur trúað verjanda sínum, presti eða forstöðumanni trúfélags fyrir um málsatvik. Af því leiðir að ekki má undir neinum kringumstæðum skylda þá, sem að framan greinir,

til að rjúfa slíkan trúnað nema ákærði veiti leyfi sitt til þess. Að baki þessu ákvæði býr það sjónarmið að hér sé trúnaðarskyldan svo rík að það mætti nánast leggja að jöfnu við að ákærða yrði sjálfum gert skylt að tjá sig fyrir dómi um atvik máls ef dómari tæki ákvörðun um að trúnaði skyldi aflétt þegar svona stæði á. Vegna þess að verjanda er skv. 3. mgr. 117. gr. frv. óheimilt að bera vitni í máli skjólstæðings síns án leyfis hans hefur ákvæðið einungis þýðingu þegar í hlut á sá sem áður hefur verið verjandi ákærða í málinu ellegar er eða hefur verið verjandi hans í öðru máli. Rétt er og að vekja athygli á því að ákvæðið á eingöngu við um trúnaðarsamband ákærða við þá, sem taldir eru upp að framan, en tekur ekki til þess, sem aðrir, t.d. brotápoli, hafa sagt í trúnaði við prest, forstöðumann trúfélags eða réttargæslumann. Í þeim tilvikum þyrfti því að fara fram hagsmunamat á grundvelli fyrri málsliðar 3. mgr. sem áður er gerð grein fyrir.

Í 4. mgr. hefur verið tekið upp sams konar ákvæði og nú er að finna í niðurlagi 3. mgr. 53. gr. laga um meðferð einkamála. Þarfnast það ekki sérstakra skýringa.

Um 120. gr.

Samkvæmt 1. mgr. 58. gr. núgildandi laga gefur dómari út kvaðningu til vitnis eftir því sem aðilar krefjast. Í lögnum er aftur á móti ekki minnst á það hvernig staðið skuli að boðun vitnis á dómþing í öðrum tilvikum, öfugt við lög um meðferð einkamála, þar sem segir í 1. mgr. 54. gr. að aðili, sem óskar eftir að leiða vitni, annist boðun þess.

Í 1. mgr. er kveðið á um það, hvernig staðið skuli að boðun vitnis á dómþing, sé það gert á annan hátt en með því að boða vitnið með skriflegri kvaðningu, sbr. 2. mgr. Í samræmi við hlutverk og stöðu ákæranda í sakamálum er lagt til að hann skuli að jafnaði sjá um það, án tillits til þess hvort hann hyggst leiða vitnið sjálfur. Samkvæmt því yrði aðalreglan sú að ákærandi annist boðun vitna, þ. á m. þeirra vitna sem ákærði eða verjandi hans óska eftir að verði leidd fyrir dóm. Þó er gert ráð fyrir að verjandi geti boðað vitni, sem hann vill leiða í þágu ákærða, kjósi hann það. Eins og ákvæðið er orðað, getur ákærði hins vegar ekki boðað vitni, jafnvel þótt hann annist vörn sína sjálfur. Í því tilviki yrði hann að koma ósk um að vitnið yrði boðað á framfæri við ákæranda sem ætti þá að öðru jöfnu að sjá um að boða það til skýrslutöku á dómþingi.

Ef ástæða er til, t.d. vegna þess að vitni hafi ekki mætt til skýrslutöku þrátt fyrir boðun eða ástæða sé til að óttast að það muni ekki gera það, er gert ráð fyrir því í 2. mgr. að dómari boði vitnið á dómþing með skriflegri kvaðningu. Lagt er til að dómari gefi ávallt sjálfur út kvaðningu og geti gert það að eigin frumkvæði, enda þótt líklegt verði að telja að frumkvæðið komi oftast nær frá öðrum hvorum málsaðila. Dæmi um að dómari tæki ákvörðun um skriflega kvaðningu af sjálfsdáðum væri að hann álitu nauðsynlegt að vitnið hefði með sér gögn til sýningar fyrir dómi eða athugaði bækur sínar, skjöl og aðra muni, áður en það gæfi skýrslu, en skv. 5. mgr. 116. gr. er gengið út frá að mælt verði fyrir um slíkt í skriflegri kvaðningu. Í 2. mgr. er einnig mælt fyrir um efni kvaðningar og birtingu hennar fyrir vitni með hliðstæðum hætti og í 2. mgr. 54. gr. laga um meðferð einkamála. Þó er lagt til að þess verði ekki aðeins getið í kvaðningu hverjar afleiðingar það geti haft að vitni mæti ekki, heldur jafnframt að það sinni ekki skyldu sinni, þ. á m. að fara eftir fyrir mælum dómara skv. 5. mgr. 116. gr. sem áður er minnst á.

Rétt er að taka fram, til þess að fyrirbyggja misskilning, að sé vitni kvatt til að mæta fyrir dóm er því skylt að gera það, jafnvel þótt það geti skorast undan að gefa vitnaskýrslu skv. 117. gr. frv. Getur þetta verið gert í því skyni að fá ótvíræða yfirlýsingu vitnisins um að það kjósi að notfæra sér þennan rétt sinn.

Ákvæði 3. mgr. er samhljóða 3. mgr. 54. gr. laga um meðferð einkamála og þarfnast efni þess ekki skýringa.

Um 121. gr.

Fyrsta málsgrein er sama efnis og fyrri málsliður 2. mgr. 58. gr. núgildandi laga og 1. mgr. 55. gr. laga um meðferð einkamála. Eini munurinn er sá að gert er ráð fyrir að ákærandi, en ekki dómari, geti lagt fyrir lögreglu að sækja vitnið og færa það þannig fyrir dóm með valdi, gerist þess þörf. Ber lögreglu skilyrðislaust að verða við slíkum fyrirmælum ákæranda, sbr. c. lið 3. mgr. 90. gr. frv. Ekki er lagt til að unnt sé að gera vitni dagsektir eða refsingu ef það sinnir ekki kvaðningu án gildra forfalla, eins og nú er unnt að gera á grundvelli síðari málsliðar 2. mgr. 58. gr. gildandi laga.

Hins vegar er kveðið á um það í 2. mgr., eins og í 3. mgr. 58. gr. gildandi laga og 2. mgr. 55. gr. laga um meðferð einkamála, að gera megi vitni sekt ef það kemur fyrir dóm, en fullnægir ekki vitnaskyldu sinni. Það getur einkum átt sér stað ef vitnið neitar að svara spurningum, sem til þess er beint, án þess að einhver af undantekningunum í 117.–119. gr. frá þeirri skyldu sé fyrir hendi, þó að því tilskildu að spurningarnar séu ekki haldnar þeim annmörkum sem í 2. mgr. 122. gr. greinir. Lagt er til að sektin sé í formi dagsekta, eins og reyndar virðist gengið út frá í 2. mgr. 55. gr. laga um meðferð einkamála, þar sem þær falla niður ef vitnið fullnægir skyldu sinni eða aðili hverfur frá því að krefja það vættis. Er sérstaklega tekið fram í 2. mgr. að gera megi vitni dagsektir ef það hefur ekki farið að fyrirmælum dómara skv. 5. mgr. 116. gr. og haft með sér gögn til skýrslutöku eða gert annað það sem fyrir vitnið hefur verið lagt eftir því ákvæði. Ekki er hins vegar gert ráð fyrir að gera megi vitni dagsektir skv. 2. mgr., nema annar hvor málsaðila krefjist þess. Dagsektum verður fullnægt með fjárnámi skv. 10. kafla laga nr. 90/1989 um aðför.

Þriðja málsgrein er samhljóða 3. mgr. 55. gr. laga um meðferð einkamála, en þetta ákvæði á sér ekki hliðstæðu í gildandi lögum um meðferð opinberra mála. Þarfnast það ekki frekari skýringa.

Um 122. gr.

Í þessari grein er kveðið á um það hvernig haga beri skýrslugjöf vitnis fyrir dómi og önnur atriði þar að lútandi. Í 123. gr. er síðan mælt fyrir um heimild dómara til að víkja ákærða úr þinghaldi meðan skýrsla vitnis er tekin og jafnvel ákæranda og verjanda að auki.

Ákvæði 1. og 2. mgr. sem og 4.–7. mgr. eru sniðnar eftir samsvarandi reglum í 56. gr. og 1. mgr. 57. gr. laga um meðferð einkamála, þótt þau dragi einnig dóm af 1. og 2. mgr., svo og 4. og 5. mgr. 59. gr. og 1. mgr. 61. gr. laga um meðferð opinberra mála. Fyrirmyndin að 3. mgr. er sótt til fyrri málsliðar 3. mgr. 59. gr., eins og nánar verður vikið að hér á eftir.

Efni 1. mgr. skýrir sig sjálft. Í 2. mgr. er gengið út frá þeirri meginreglu, sem tíðkast hefur hin síðari ár, jafnt í einkamálum sem sakamálum, að dómari láti málflytjendum eftir að leggja spurningar fyrir vitni. Yfirleitt skal ákæranda gefinn kostur á að spyrja fyrst og síðan verjanda, en eins og 2. mgr. er orðuð getur dómari ákveðið að hafa annan hátt á, t.d. þegar skýrsla er tekin af vitni sem leitt er af verjanda. Þótt ákærði annist vörn sína sjálfur á hann hins vegar ekki rétt á að spyrja vitni beint, heldur getur hann farið þess á leit, með vísun til d. liðar 3. mgr. 6. gr. mannréttindasáttmála Evrópu, að dómari leggi tiltekna spurningar fyrir vitnið, sbr. niðurlag 2. mgr., þar sem segir að hann geti lagt spurningar fyrir vitnið sjálfstætt eða að ósk ákærða, ef því er að skipta. Samkvæmt 3. mgr. 46. gr. frv. má réttargæslumaður brotþola heldur ekki beina spurningum til vitna, en getur beint

þeim tilmælum til dómara að skjólstaðingur hans verði spurður um tiltekin atriði, svo og önnur vitni, þó aðeins um afmörkuð atriði sem varða sérstaklega einkaréttarkröfur brotþola. Gert er ráð fyrir að dómari gefi réttargæslumanni kost á að koma á framfæri við sig þeim spurningum, sem hann óskar að verði lagðar fyrir vitnið, áður en skýrslutöku lýkur.

Í samræmi við meginregluna um milliliðalausa sönnunarfærslu skv. 1. mgr. 48. gr. gildandi laga og 1. mgr. 111. gr. frv. er gengið út frá því í 3. mgr. að vitni skuli gefa sjálfstæða skýrslu á dómþingi, áður en því er kynnt efni skýrslna, sem það kann áður að hafa gefið hjá lögreglu, þ. á m. óformlegra skýrslna skv. 1. eða 2. mgr. 60. gr. frv., eða þá fyrir dómi í málinu. Er heldur ekki gert ráð fyrir að það sé gert, nema dómara þyki þess þörf til skýringar eða fyllingar því sem vitnið hefur borið. Þessa reglu er nú að finna í fyrri málslið 3. mgr. 59. gr. gildandi laga, en lagt er til að sama regla gildi um efni skýrslna sem vitnið kann að hafa gefið hjá öðrum stjórnvöldum en lögreglu, sbr. til hliðsjónar 3. mgr. 48. gr. gildandi laga og 3. mgr. 111. gr. frv. Rétt er að taka fram að staðfesti vitni fyrir dómi eitthvað af því, sem fram kemur í lögregluskýrslu, hefur sá framburður sönnunargildi í málinu.

Í síðari málslið fyrrgreindrar 3. mgr. 59. gr. segir að dómari megi ekki veita viðtöku utanréttarvottorðum þess, sem skylt er að koma fyrir sem vitni, nema sérstaklega standi á, svo sem þegar ekki er kostur að fá vitni fyrir dóm til að gefa skýrslu. Lagt er til að þetta ákvæði verði öðru vísi orðað og það fært í XX. kafla frv., nánar tiltekið 3. mgr. 134. gr., eins og gerð verður frekari grein fyrir í athugasemdum með þeirri grein.

Ákvæði 4.–6. mgr. þarf ekki að skýra, enda hafa þau ekki að geyma nein ný-mæli frá gildandi réttarfarslögum. Í 7. mgr. er að finna sömu reglu og fram kemur í 1. mgr. 57. gr. laga um meðferð einkamála, en jafn ítarlegt ákvæði um þetta efni er ekki að finna í gildandi lögum um meðferð sakamála. Með þessu er lögð sú skylda á herðar dómara í sakamáli að leitast við að kanna hvort framburður vitnis sé trúverðugur, m.a. með því að spyrja vitnið frekar, ef hann telur þörf á, til þess að ganga úr skugga um hvort það sé að skýra satt og rétt frá.

Á sama hátt og í 8. mgr. 59. gr. laga um meðferð opinberra mála, sem tekin var upp í þau með lögum nr. 86/2004, er í 8. mgr. kveðið á um það að dómari geti samkvæmt kröfu ákveðið að vitni, sem kemur fyrir dóm, geri ekki í heyranda hljóði grein fyrir nafni sínu eða segi að öðru leyti deili á sér. Brýnir hagsmunir geta kallað á að því sé haldið leyndu með þessu móti hvert vitni sé. Á hinn bóginn veður ekki framhjá því litnið að samhliða er gengið gegn rétti ákærða til þess að halda uppi vörnum af sinni hálfu, sbr. einkum d. lið 3. mgr. 6. gr. mannréttindasáttmála Evrópu, þar sem sökuðum manni er m.a. áskilinn réttur til “að spyrja eða láta spyrja vitni sem leidd eru gegn honum.” Af þeim sökum er nauðsynlegt að setja því ströng skilyrði að nafni vitnis verði haldið leyndu fyrir ákærða. Búast má við að það yrði oftast nær ákærandi eða vitnið sjálft, sem gerði kröfu um nafnleynd, en þó er ekki loku fyrir það skotið að ákærði færi fram á að nafni vitnis yrði haldið leyndu af ótta við að því yrði annars gert mein ef það bæri t.d. honum í hag með því að bendla aðra við það brot sem honum er gefið að sök.

Samkvæmt fyrirmynd í 130. gr. a norsku laganna um meðferð sakamála, svo og með hliðsjón af 848. gr. dönsku réttarfarslaganna og dómsúrlausnum Mannréttindadómstóls Evrópu, er lagt til að dómari geti því aðeins ákveðið að vitni, sem kemur fyrir dóm, geri ekki í heyranda hljóði grein fyrir nafni sínu, kennitölu og heimili, sbr. 1. mgr. þessarar greinar, að hann telji að lífi, heilbrigði eða frelsi vitnisins ellegar náninna vandamanna þess, sbr. 1. eða 2. mgr. 117. gr., yrði stefnt í hættu ef það væri gert uppskált hvert vitnið er. Það er þó ekki nóg, heldur er gert ráð fyrir að

raunveruleg ógn verði að steðja að þeim, sem ákvæðinu er ætlað að vernda, þar sem brýn nauðsyn verði að vera fyrir hendi til að nafni vitnisins sé haldið leyndu. Auk þess megi ekki vera ástæða til að telja að nafnleyndin geti spillt fyrir vörn ákærða svo að máli skipti, en þetta síðastnefnda skilyrði er nú að finna í 8. mgr. 59. gr. gildandi laga. Þá væri til lítils að halda leyndu nafni vitnis, kennitölu og heimili, ef unnt yrði að beina slíkum spurningum til þess að svör við þeim leiddu í ljós hvert það væri. Við þær aðstæður væri dómara rétt að koma í veg fyrir að svör við þvítíkum spurningum yrðu gerð opinber, þar sem með því væri vitnið að segja “á sér deili að öðru leyti”. Þess í stað ætti dómari að láta það svara skriflega og í trúnaði, eins og segir í 3. málsl. umræddrar málsgreinar. Niðurlag hennar er annars sama efnis og lok 8. mgr. 59. gr. gildandi laga og þarfnast þar af leiðandi ekki frekari skýringa.

Um 123. gr.

Greinin er að stórum hluta sama efnis og 7. og 8. mgr. 59. gr. nógildandi laga, þar sem dómara er veitt heimild til þess annars vegar að víkja ákærða úr þinghaldi og hins vegar að víkja ákæranda og verjanda úr þinghaldi, auk ákærða, að uppfylltum þeim skilyrðum sem þar eru greind. Þessi ákvæði fela bæði í sér frávík frá þeirri meginreglu að ákærði eigi rétt á að vera viðstaddur öll þinghöld í máli sínu eftir að það hefur verið höfðað, en í síðarnefnda ákvæðinu, sem tekið var upp með lögum nr. 36/1999, er gengið öllu lengra, þar sem ákæranda og verjanda er gert skylt að víkja af dómþingi. Hins vegar á réttargæslumaður brotaþola ávallt rétt á að vera viðstaddur skýrslutöku af skjólstaðingi sínum skv. 1. og 2. mgr. 44. gr. g. gildandi laga, sbr. 1. og 2. mgr. 46. gr. frv.

Lagt er til að gerðar verði nokkrar breytingar á umræddum ákvæðum. Í fyrsta lagi er tekið fram í 1. mgr., til þess að taka af allan vafa, að aðeins ákærandi eða það vitni, er skýrslu á að gefa, geti krafist þess að ákærða verði vikið úr þinghaldi meðan skýrslan er tekin. Í annan stað er gert ráð fyrir að þau skilyrði, sem vísað er til í 1. mgr., þ.e. að nærvera ákærða geti orðið vitninu sérstaklega til íþyngingar og haft áhrif á framburð þess, þurfi bæði að vera til staðar til þess að ákærða verði vikið úr þinghaldi, en samkvæmt núverandi orðalagi þarf aðeins annað þeirra að vera fyrir hendi til þess að það verði gert. Sams konar breyting er lögð til í 2. mgr. Í þriðja lagi hefur gildissvið þess ákvæðis verið rýmkað þannig að það taki ekki einungis til brotaþola yngri en 18 ára, heldur og til annarra vitna sem ekki hafa náð þeim aldri. Þörf fyrir að taka skýrslu af börnum, án nærveru ákæranda, ákærða og verjanda, til þess að þau geti tjáð sig óhindrað um atvik máls, getur verið brýn þótt ekki sé talið að börnin hafi orðið sjálf fyrir broti, t.d. ef álitid er að þau hafi orðið vitni að því að aðrir hafi verið beittir ofbeldi eða kynferðislegri misnotkun. Loks er gert ráð fyrir að sams konar ákvæði og nú er að finna í síðari málslið 6. mgr. 59. gr. gildandi laga, sbr. lög nr. 86/2004, verði tekið upp í lokamálslið 2. mgr. Jafnframt er gildissvið ákvæðisins rýmkað, þar sem það nær til málflytjenda, auk ákærða, vegna þess að oftast nær myndi ekki nægja að vísa ákærða úr þinghaldi til þess að koma í veg fyrir að hann kæmist að því hvert vitni raunverulega væri, heldur yrði verjandi hans að víkja að auki, þar sem ekki hvílir á honum þagnarskylda gagnvart skjólstaðingi hans, sbr. 1. mgr. 36. gr., sbr. 3. mgr. 35. gr. frv. Til þess að gætt verði jafnræðis milli aðila væri eðlilegt að ákærandi viki samhliða úr þinghaldi, en ráðgert að málflytjendur sem og ákærði geti fylgst með skýrslutöku af vitninu um leið og hún fer fram, sbr. 3. mgr.

Fimmta breytingin, sem kemur fram í þeirri málsgrein, lýtur að því að vega upp á móti þeirri skerðingu á réttindum ákærða, sem felst í því að honum sé vikið úr þinghaldi skv. 1. mgr., með því að áskilja að dómari skuli sjá til þess að hann geti engu að síður fylgst með skýrslutöku af vitninu meðan hún fer fram. Jafnframt sé

dómara rétt að leggja fyrir vitnið þær spurningar, sem ákærði óskar, en það ætti fyrst og fremst við ef ákærði nyti ekki aðstoðar verjanda í málinu. Hliðstæða reglu er nú að finna í 3. másl. 7. mgr. 59. gr. gildandi laga, en með þessari breytingu er lagt til að hún nái einnig til þess þegar ákærða er einum gert að yfirgefa þinghald skv. 1. mgr., sbr. 6. mgr. 59. gr. gildandi laga. Loks er gert ráð fyrir að dómstólaráð setji nánari reglur um þessi efni í stað dómismálaráðherra, sbr. lokamálslið 3. mgr.

Um 124. gr.

Samkvæmt 60. gr. nógildandi laga og 2.–6. mgr. 57. gr. laga um meðferð einkamála getur dómari látið vitni staðfesta framburð sinn með eiði eða drengskaparheiti. Þótt sárasjaldan sé gripið til þessa úrræðis í framkvæmd þykir ekki rétt að afnema það úr lögum um meðferð sakamála að svo stöddu því að það kann að hafa þau áhrif á framburð vitnis að það segi frekar satt frá ef það veit af því að til þess gæti komið að það yrði látið staðfesta vitnisburðinn með svo formlegum hætti. Orðalag greinarinnar er nánast það sama og fyrrgreindra ákvæða í lögum um meðferð einkamála og þarfnast ekki frekari skýringa.

Um 125. gr.

Í 62. gr. nógildandi laga er svo fyrir mælt að greiða skuli vitni útlagðan kostnað fyrir að rækja vitnaskyldu og þóknun fyrir atvinnumissi. Þar segir hins vegar ekkert um það hver eigi að sjá um að greiða vitninu þennan kostnað og þóknun, ef um slíkt er að ræða, né hvenær það skuli gert.

Lagt er til að úr þessu verði bætt með því að taka hér upp sambærileg ákvæði og í 58. gr. laga um meðferð einkamála. Þess skal getið að ákvæði 1. mgr. á einungis við um það þegar ákærandi sér um að boða vitni á dómþing, sem er aðalreglan skv. 1. mgr. 120. gr. frv., eða vitni er boðað til dómþings með skriflegri kvaðningu skv. 2. mgr. þeirrar greinar. Á hinn bóginn er gert ráð fyrir að ekki hvíli sú skylda á verjanda til að sjá vitni, sem hann boðar, fyrir fram fyrir fé til greiðslu ferða- og dvalarkostnaðar. Þetta mun eflaust hafa það í för með sér að ákærvaldið annist að jafnaði boðun þeirra vitna sem þurfa að sækja dómþing um langan veg.

Í niðurlagi 2. mgr. er tekið fram að ákærandi skuli sjá um að greiða vitni þegar í stað þann kostnað og þóknun sem dómari hefur ákveðið því til handa samkvæmt málsgreininni. Kostnaður og þóknun vitnis telst annars til sakarkostnaðar skv. b. lið 1. mgr. 216. gr. þannig að ákærði á að standa straum af þessum útgjöldum, þegar upp er staðið, verði honum gert að greiða sakarkostnað í málinu. Að öðrum kosti ber ríkissjóður þau.

Um 126. gr.

Hér er gerð tillaga um að tekin verði upp í lög um meðferð sakamála sams konar leiðbeiningarregla um mat á sönnunargildi vitnisburðar og er að finna í 59. gr. laga um meðferð einkamála. Þarfnast ákvæði þetta ekki frekari skýringa.

Um XIX. kafla.

Í nógildandi lögum um meðferð opinberra mála er í 63.–65. gr. fjallað um dómkvaðningu kunnáttumanna til að framkvæma mats- eða skoðunargerðir í þeim málum. Í þessum þremur greinum er aðeins kveðið á um það hvernig standa skuli að dómkvaðningunni sem slíkri, en ekkert vikið að störfum matsmanna, matsgerð eða skyldu þeirra til að koma fyrir dóm og gefa þar skýrslu, heldur er í þeim efnum vísað til laga um meðferð einkamála, eftir því sem við getur átt, sbr. 3. mgr. 65. gr. laganna.

Þessi ákvæði verða því að teljast fábrotin og ófullkomin í samanburði við þau sem gilda um matsgerðir í einkamálum. Það verður að teljast galli, m.a. vegna þess, sem áður er nefnt, að ekki gilda að öllu leyti sömu reglur um sönnun í sakamálaréttarfari og einkamálaréttarfari. Einnig hefur þýðing matsgerða farið vaxandi í sakamálum, þar sem það er almennt ekki talið samræmast hlutverki vitna í dómsmálum að þau tjái sig um sérfræðileg atriði, eins og gerð er grein fyrir athugasemdum með 116. gr. frv. Telji aðilar máls þörf á að afla sönnunar um slík atriði verða þeir því að fara fram á að dómkvaddir verði matsmenn til að leiða þau í ljós, þó með þeirri undantekningu, sem áður er getið, að lögregla og ákærvald geta leitað aðstoðar sérfræðinga við rannsókn máls og undirbúning málshöfðunar skv. 86., gr. frv., án þess að þeir séu kvaddir til þess með formlegum hætti. Eins og lýst er í athugasemdum með þeirri grein, getur hins vegar verið æskilegra að fá þá dómkvadda til starfans, enda er tekið fram í 1. mgr. hennar að lögregla eða ákærandi geti farið fram á þeir verði dómkvaddir sem matsmenn skv. 128. gr.

Með vísun til þessa er lagt til að sett verði ítarleg ákvæði um matsgerðir í sakamálum í líkingu við þau sem er að finna í IX. kafla laga um meðferð einkamála. Þótt þeirri fyrirmynd sé fylgt í meginatriðum er gert ráð fyrir að breytt verði frá henni á nokkrum stöðum. Það sem skiptir þar mestu máli er að skv. 3. mgr. 130. gr. er lagt til að vikið verði frá þeirri reglu, sem almennt gildir í einkamálum, að sá aðili, er beiðist mats, skuli greiða þóknun matsmanns eða matsmanna og útlagðan kostnað við störf þeirra, enda þótt hann eigi rétt á að fá þau útgjöld endurgreidd úr hendi gagnaðila, vinni hann málið í öllu verulegu. Ef sama regla ætti að gilda í sakamálum hefði hún í för með sér að ákærði gæti því aðeins aflað sér sérfræðilegs álits undir rekstri máls að hann hefði efni á að greiða fyrir það. Af þeim sökum er gerð tillaga um það í 3. mgr. 130. gr. að ákærvaldið standi straum af þessum útgjöldum fyrst um sinn. Þau teljast hins vegar til sakarkostnaðar skv. c. lið 1. mgr. 216. gr. frv. og því ber ákærði þau að lokum, verði hann sakfelldur, skv. 1. mgr. 218. gr. frv.

Ekki síst af þeirri ástæðu að gert er ráð fyrir að ákærði geti farið fram á dómkvaðningu matsmanns, án þess að þurfa að greiða fyrir starfa þeirra meðan á málsmeðferð stendur, er í 1. mgr. 128. gr. leitast við að sporna við því að þessa úrræðis leitað, nema þess sé augljós þörf. Sama gildir um yfirmat skv. 131. gr. Í þeim tilgangi að draga úr kostnaði við mat er enn fremur bryddað upp á því nýmæli í 2. mgr. 130. gr. að dómari geti ákveðið að matsmaður þurfi ekki að semja skriflega matsgerð, heldur geti hann þess í stað mætt fyrir dóm og gefið munnlega skýrslu um niðurstöðu matsins. Verður gerð frekari grein fyrir þessu ákvæði, svo og öðrum ákvæðum kaflans, í athugasemdum með einstökum greinum.

Um 127. gr.

Þessi grein er svo til samhljóða 60. gr. laga um meðferð einkamála. Þá er 3. mgr. sama efnis og 2. mgr. 63. gr. laga um meðferð opinberra mála. Sýnist ekki þörf á að skýra greinina frekar.

Um 128. gr.

Hér er kveðið á um dómkvaðningu matsmanna, eins eða fleiri, þ. á m. að hvers frumkvæði það verði gert, hvers efnis beiðni um dómkvaðningu skuli vera og hverja megi dómkveðja sem matsmenn. Greinin er í meginráttum sniðin eftir 61. gr. laga um meðferð einkamála, en um sum þeirra atriða, sem hún tekur til, er mælt fyrir í 1. mgr. 63. gr., 64. gr. og 1. og 2. mgr. 65. gr. laga um meðferð opinberra mála.

Samkvæmt 1. mgr. 63. gr. þeirra laga er dómara heimilt að dómkveðja matsmenn að eigin frumkvæði. Á sama hátt og í einkamálum er lagt til í 1. mgr. að dómari

geti einvörðungu dómkvatt matsmenn á grundvelli skriflegrar beiðni frá öðrum hvorum málsaðila, ákæranda eða ákærða. Þá getur lögregla, eins og áður segir, farið fram á slíkt mat á rannsóknarstigi, sbr. 1. mgr. 86. gr. frv. Vegna þeirrar skyldu, sem hvílir á dómara í sakamáli, að freista þess að upplýsa mál gæti hann, þrátt fyrir þessa breytingu, beint þeim tilmælum til ákæranda að fara fram á dómkvaðningu matsmanns, sbr. 2. mgr. 110. gr. frv. Bæri ákæranda almennt að fara eftir þeim tilmælum.

Vegna þess að aðilar sakamáls hafa ekki forræði á sönnunarfærslu með sama hætti og aðilar að einkamáli er gengið út frá því í 2. mgr. að dómari greini málsaðilum frá því hvern hann hafi í hyggju að kveðja til matsstarfa. Þótt aðilar kæmu sér saman um hæfan mann til að taka að sér starfann yrði dómari ekki bundinn af slíku sammæli, þótt ekkert mæli á móti því að hann taki tillit til þess eða sjónarmiða aðila að öðru leyti við val á matsmanni. Þrátt fyrir þetta er aðilum að sjálfsögðu heimilt að mótmæla fyrirætlan dómara um að dómkveðja tiltekinn mann til matsstarfa og yrði dómari, ef til þess kæmi, að leysa úr þvílíkum ágreiningi með úrskurði skv. 1. mgr. 133. gr. frv.

Í 3. mgr. 110. gr. frv. er tekið fram að dómari geti meinað aðilum um sönnunarfærslu ef hann telur bersýnilegt að atriði, sem aðili vill sanna, skipti ekki máli eða að gagn sé tilgangslaut til sönnunar. Sem fyrr segir er í 1. mgr. þessarar greinar hert á þessari reglu, þegar um er að ræða matsgerðir, þar sem fram kemur að dómari skal ekki verða við beiðni um dómkvaðningu nema hann telji þörf á að afla slíks mats til þess að dómur verði lagður á málið. Fyrir utan þann kostnað, sem fylgir matsgerð, er líklegt að mál muni fremur dragast á langinn ef mats er leitað. Því ber ekki að gera það nema þörf sé á og ekki sé unnt að leiða það atriði, sem sanna á, í ljós á einfaldari hátt.

Með skírskotun til þess, að hlutverk dómara er ekki alveg það sama í sakamáli og í einkamáli, þar sem aðilar hafa ekki fullt forræði á sönnunarfærslu í þeim fyrrnefndu, er lagt til í 5. mgr. að dómari geti að eigin frumkvæði bætt við atriðum, sem matsmanni er ætlað að leggja mat á, frá því sem fram kemur í matsbeiðni aðila. Þessi grein þarfnast að öðru leyti ekki frekari skýringa.

Um 129. gr.

Greinin er nánast samhljóða 62. gr. laga um meðferð einkamála og þarfnast ekki skýringa, að séð verði. Þó skal áréttað að gert er ráð fyrir að verjandi annist, eins og endranær, hagsmunagæslu fyrir ákærða þegar fram fer mat samkvæmt þessum kafla. Ef ákærði, sem annaðist vörn sína sjálfur, sæti í gæsluvarðhaldi og gæti þar af leiðandi ekki sótt matsfund skv. 2. mgr. væri rétt að gefa honum kost á að láta annan mæta á fundinn til að gæta hagsmuna sinna þar.

Um 130. gr.

Fyrsta málsgrein líkist 1. mgr. 63. gr. laga um meðferð einkamála. Vegna ákvæðisins í 2. mgr. er lagt til að tekið verði fram að matsgerð skv. 1. mgr. skuli vera skrifleg og rökstudd. Enn fremur er ráðgert að matsmaður skuli afhenda dómara matsgerðina, nema farið hafi verið fram á mat á rannsóknarstigi, en þá skal hann fá hana í hendur matsbeiðanda, hvort sem er lögreglu eða ákæranda.

Áður eru greind rökin fyrir nýmæli því, sem lagt er til að tekið verði upp og er að finna í 2. mgr., þar sem dómara er veitt heimild til að ákveða að matsmaður þurfi ekki að semja skriflega matsgerð, heldur skuli hann mæta fyrir dóm skv. 2. mgr. 132. gr. og gefa þar munnlega skýrslu um niðurstöðu matsins. Ekki er gerð tillaga um að sett verði nein efnisleg skilyrði fyrir því, að þessi leið yrði farin, þannig að það væri háð mati dómara hverju sinni. Þó má ljóst vera að hún væri því aðeins fær að atriðin,

sem meta ætti, væru tiltölulega afmörkuð og skýr, auk þess sem taka bæri tillit til eðlis brotsins, sem ákært er fyrir, svo og til viðhorfs aðila, þótt það geti ekki, eitt og sér, ráðið úrslitum. Við skýringu á ákvæðinu ber hins vegar að gæta að þrennu. Í fyrsta lagi er með orðlaginu “sem dómkvaddur er” miðað við að tekin skuli ákvörðun um það, að matsmaður þurfi ekki að skila skriflegri matsgerð, um leið og hann er dómkvaddur, sbr. niðurlag 5. mgr. 128. gr. frv. Í öðru lagi er lagt til að þessa aðferð megi aðeins viðhafa þegar dómkvaðning fer fram eftir að mál hefur verið höfðað, en ekki ef leitað er eftir mati á rannsóknarstigi skv. 1. mgr. 86. gr. frv. Loks er í þriðja lagi gert ráð fyrir, að sé matsmanni gert að skila munnlegri skýrslu í stað skriflegrar, þá skuli sú skýrsla gefin áður en aðalmeðferð fer fram í málinu, svo að aðilum gefist hæfilegur tími til að bregðast við niðurstöðu mats, sem kemur fyrst fram við þá skýrslugjöf, áður en mál er flutt og það dómtekið.

Eins og áður hefur verið gerð grein fyrir, er lagt til í 3. mgr. að matsmaður eigi rétt á hæfilegri þóknun fyrir störf sín samkvæmt reikningi og endurgreiðslu útlagðs kostnaðar úr hendi ákærvaldsins. Sérstaklega er þar tekið fram að hvor aðili um sig, ákærandi eða ákærði, geti krafist úrskurðar dómara um fjárhæð þá, sem matmaður fer þannig fram á að fá fyrir störf sín, telji hann upphæðina ósanngjarna. Þótt ákærvaldinu sé skylt að greiða þóknun matsmanns og útlagðan kostnað hans til að byrja með getur sem fyrr segir komið til þess að ákærði verði á endanum að bera þau útgjöld. Þess vegna þykir rétt að gefa honum kost á, til jafns við ákæranda, að krefjast úrskurðar dómara um það hver þau skuli vera.

Um 131. gr.

Greinin er efnislega eins og 64. gr. laga um meðferð einkamála, að öðru leyti en því að nýjum málslið hefur verið skotið inn á eftir 1. másl. Með því að taka sérstaklega fram, að dómari skuli verða við kröfu aðila um yfirmat telji hann ástæðu til, er lagt til að dómari skuli hafna þeirri kröfu, nema sýnt hafi verið fram á að einhver sá vafi leiki á niðurstöðu þess mats, sem fyrir liggur, að máli geti skipt. Eins og áður segir, er þetta gert til að koma í veg fyrir óþarfa útgjöld og forða því jafnframt að meðferð máls dragist óhæfilega á langinn.

Um 132. gr.

Hér er mælt fyrir um skyldu matsmanns til að koma fyrir dóm og gera þar grein fyrir því mati sem hann hefur gert. Ákvæði fyrri málsliðar 1. mgr. og 2. mgr. eru áþekkt 65. gr. laga um meðferð einkamála. Þó er gert ráð fyrir að dómari geti kvatt matsmann fyrir dóm, telji hann ástæðu til að fá frekari skýringar hans á matsgerð, jafnvel þótt hvorugur málsaðila álíti þess þörf. Í samræmi við 2. mgr. 130. gr. frv. er lagt til að matsmaður, sem ekki hefur skilað skriflegri og rökstuddri matsgerð, skuli ávallt koma fyrir dóm, þar sem hann skýri frá niðurstöðu matsins og rökstyðji hana eftir þörfum. Að því loknu er ráðgert að hann svari spurningum aðila og dómara um atriði, sem tengjast matinu, á sama hátt og matsmaður sem skilað hefur skriflegri matsgerð.

Samkvæmt 2. mgr. ber að beita ákvæðum XVIII. kafla um skýrslugjöf matsmanns, eftir því sem við getur átt. Með því er einkum vísað til 122. gr., en eftir atvikum geta önnur ákvæði kaflans átt við þegar matsmaður kemur fyrir dóm og gefur þar skýrslu. Sem dæmi má benda á 5. mgr. 116. gr., sem veitir dómara m.a. heimild til þess að leggja fyrir vitni og þá um leið matsmann að hafa með sér gögn til sýningar fyrir dómi. Þessu úrræði mætti t.d. beita ef matsmaður hefði ekki skilað skriflegri og rökstuddri matsgerð, sbr. 2. mgr. 130. gr. og síðari málslið 1. mgr. þessarar greinar.

Um 133. gr.

Greinin er svo til samhljóða 66. gr. laga um meðferð einkamála og þarfnast ekki sérstakra skýringa.

Um XX. kafla.

Engin ákvæði er að finna í núgildandi lögum um meðferð opinberra mála um skjöl og önnur sýnileg sönnunargögn, sbr. hins vegar X. kafla laga um meðferð einkamála. Þótt hliðsjón hafi verið höfð af þeim reglum, sem gilda um einkamál, við gerð þessa kafla eru ákvæði hans frábrugðin í veigamiklum atriðum.

Má þar fyrst nefna 134. gr., þar sem lagt er til að settar verði reglur um framlagningu skjala og annarra sýnilegra sönnunargagna, einkum af hálfu ákærvaldsins, sbr. 2. mgr. 134. gr., eins og nánar verður gerð grein fyrir í athugasemdum með greininni. Þá er ráðgert í 135. gr. að ákærandi skuli leggja hald á skjal eða annað gagn í vörslum þriðja manns samkvæmt úrskurði dómara ef ætla má að það hafi sönnunargildi í sakamáli og þriðji maður verði ekki við áskorun um að afhenda það. Á hinn bóginn þykir óþarft að skilgreina opinber skjöl og einkaskjöl og gera sama greinarmun á sönnunargildi þessara tveggja tegunda skjala og gert er í 71. og 72. gr. laga um meðferð einkamála, heldur er látið við það sitja að leggja til, sbr. 137. gr., að dómari skuli leggja mat á sönnunargildi skjala og annarra sýnilegra sönnunargagna.

Um 134. gr.

Fyrsta málsgrein hefur að geyma þá sjálfsögðu reglu að aðilum beri að leggja fram í sakamáli þau skjöl og önnur sýnileg sönnunargögn, sem þeir vilja að tekið verði tillit til við úrlausn málsins. Í samræmi við þá meginreglu, að aðilar fara með forræði á sönnunarfærslu í einkamálum, er gengið út frá því í 1. mgr. 67. gr. laga um meðferð þeirra mála að aðili geti fallist á staðhæfingu gagnaðila um efni skjals, án þess að það sé lagt fram. Hér er hins vegar gert ráð fyrir að aðilar leggi undantekningarlaust fram þau skjöl og önnur gögn sem þeir byggja málalíbúnað sinn á. Þetta á að sjálfsögðu fyrst og fremst við um ákærvaldið vegna þess að það ber sönnunarbyrði fyrir sekt ákærða skv. 108. gr. frv., auk þess sem á því hvílir almennt sú skylda að upplýsa mál og gæta jafnt að þeim atriðum, sem horfa til sýknu og sektar hans, sbr. 3. mgr. 18. gr. frv.

Í 2. mgr. er lagt til að kveðið verði á um það að ákærandi leggi fram þau skjöl og önnur gögn, sem aflað hefur verið við rannsókn máls, en þó aðeins þau er hafa sönnunargildi að hans mati. Sérstaklega er tekið fram að leggja meg fram skjöl eða önnur gögn, t.d. myndband eða mynddisk, sem hafa að geyma framburð ákærða og vitna fyrir dómi og hjá lögreglu. Samkvæmt meginreglunni um milliliðalaus sönnunarfærslu, sem mælt er fyrir um í 1. mgr. 48. gr. núgildandi laga og 1. mgr. 111. gr. frv., hafa skýrslur, sem gefnar hafa verið hjá lögreglu, að jafnaði ekki sjálfstætt sönnunargildi í sakamálum. Því þjónar það yfirleitt engum tilgangi að leggja þær fram sem sönnunargögn, nema stefnt sé að því að skýrslugjafar komi fyrir dóm til að bera sjálfstætt um málsatvik og þá með það fyrir augum að bera skýrslurnar undir þá við lok skýrslutöku skv. 3. mgr. 122. gr., sbr. 3. mgr. 114. gr. frv. Sama á við um skýrslur sem gefnar hafa verið hjá öðrum stjórnvöldum en lögreglu. Þar af leiðandi er tekið fram í 2. málsl. 2. mgr. að einungis sé heimilt af hálfu ákærvaldsins að leggja fram í máli þær skýrslur, sem vitni hafa gefið hjá lögreglu eða eftir atvikum öðrum stjórnvöldum, ef ætlunin er að leiða vitnin fyrir dóm í málinu. Þar sem ákærða er almennt skylt að koma fyrir dóm eftir að mál hefur verið höfðað gegn honum og gefa þar skýrslu, sbr. 1. mgr. 113. gr. frv., er oftast nær sjálfgefið að skýrslur hans hjá

lögreglu og öðrum stjórnvöldum, sem unnið hafa að rannsókn málsins, séu lagðar fram í málinu.

Þegar mál er þingfest er oft ekki ljóst hvort vitni, sem er nákomid ákærða og hefur gefið skýrslu hjá lögreglu, hyggst notfæra sér rétt sinn til að skorast undan því að gefa skýrslu fyrir dómi skv. 1. mgr. 117. gr. frv., auk þess sem dómari getur leyst önnur vitni undan vitnaskyldu skv. 2. mgr. þeirrar greinar. Af þeim sökum er ekkert því til fyrirstöðu að skýrslur, sem þessi vitni hafa gefið hjá lögreglu, séu lagðar fram, enda sé ætlun ákæranda að leiða þau fyrir dóm. Ef það liggur hins vegar ljóst fyrir, þegar mál er höfðað, að vitni ætli að notfæra sér rétt sinn og neita að gefa skýrslu fyrir dómi á við undantekningarákvæðið í niðurlagi 2. mgr., þar sem gert er ráð fyrir að ákærandi geti lagt fram skýrslu, sem vitni hefur gefið hjá lögreglu, án þess að ætlunin sé að leiða það fyrir dóm ef ekki er kostur á að fá það fyrir dóm til að gefa skýrslu. Þetta ákvæði ætti einnig við ef vitnið væri látið, horfið eða alvarlega veikt, sbr. 3. mgr. 111. gr. frv.

Í síðari málslíð 3. mgr. 59. gr. gildandi laga segir að dómari megi ekki veita viðtöku utanréttarvottorðum þess, sem skylt er að koma fyrir dóm sem vitni í máli, nema sérstaklega standi á, svo sem þegar þess sé ekki kostur að fá vitni fyrir dóm til að gefa skýrslu. Í 3. mgr. þessarar greinar er þessi regla áréttuð, en óþarft er að greina undantekningu frá henni, eins og nú er gert, vegna ákvæðisins í 2. mgr. sem áður er gerð grein fyrir. Samkvæmt því er með öllu óheimilt að leggja fram í máli skjöl eða önnur gögn, sem hafa að geyma framburð ákærða eða vitna, t.d. ef um er að ræða frásögn af málsatvikum utan réttar, án þess að um sé að ræða skýrslu sem gefin hefur verið fyrir dómi ellegar hjá lögreglu eða eftir atvikum öðrum stjórnvöldum sem komið hafa að rannsókn málsins.

Um 135. gr.

Með áþekkingu hætti og gert er í 3. mgr. 67. gr. laga um meðferð einkamála er í 1. mgr. kveðið á um skyldu manns, sem ekki er aðili að sakamáli, til þess að afhenda öðrum hvorum málsaðila, ákæranda eða ákærða, skjal eða annað sýnilegt sönnunargagn til þess að leggja það fram í málinu, enda megi ætla að það hafi sönnunargildi í því. Þótt vísað sé til “manns” getur ákvæðið, eðli máls samkvæmt, tekið til lögpersóna, svo sem féлага og stofnana. Í því tilviki kæmi fyrirvarmaður fram fyrir hönd félagsins eða stofnunarinnar. Gert er ráð fyrir að maður geti neitað að láta skjal af hendi sé honum óskylt skv. 117. eða 118. gr. ellegar óheimilt skv. 119. gr. frv. að bera vitni um efni þess.

Í síðari málslíð 1. mgr. er lagt til að verði þriðji maður ekki við áskorun aðila um að afhenda honum skjal samkvæmt framansögðu skuli dómari leysa úr þeim ágreiningi með úrskurði. Ef niðurstaða hans er sú að manni beri að afhenda skjalið sé ákæranda skylt að leggja hald á það á grundvelli úrskurðarins, jafnvel þótt ákærði hafi beint kröfu þess efnis að vörslumanni þess. Rökin fyrir því að þessi aðferð skuli viðhöfð eru einkum þau að vegna þeirrar ríku áherslu, sem lögð er á að upplýsa sakamál, geti skipt miklu að skjal sé tekið sem fyrst úr vörslum manns til að koma í veg fyrir að því verði eytt eða skotið undan, auk þess sem ekki þykir hlýða að maður þráist við að afhenda það gegn greiðslu dagsekta, sbr. 2. mgr. 68. gr. laga um meðferð einkamála. Það liggur því beint við að skylda ákærvaldið til að leggja hald á skjalið við þessar aðstæður á sama hátt og þegar hald er lagt á muni við rannsókn máls skv. IX. kafla frv., án tillits til þess hvort skjalið muni koma ákærða til góða, enda hvílir sú skylda á ákærvaldinu skv. 3. mgr. 18. gr. frv. að gæta jafnt að atriðum sem horfa til sýknu eða sektar ákærða. Það sem hér hefur verið sagt um skjöl á að sjálfsögðu einnig við um önnur sýnileg sönnunargögn.

Vegna þess að hald hefur í för með sér skerðingu á rétti þriðja manns á það, með skírskotun til sjónarmiða um meðalhóf, ekki að standa lengur en þörf krefur, t.d. er stundum mögulegt að afrita eða endurrita skjal eða annað gagn og aflétta haldinu við svo búið, sbr. til hliðsjónar 2. mgr. 136. gr. Samkvæmt 2. mgr. þessarar greinar er ráðgert að vörslumaður skjals eða annars gagns, sem hald hefur verið lagt á skv. 1. mgr., geti krafist þess að dómari aflétti haldi með úrskurði. Að öðrum kosti er lagt til að haldinu skuli aflétt þegar þess er ekki lengur þörf og síðasta lagi þegar máli er endanlega lokið, t.d. með dómi Hæstaréttar ef héraðsdómi er áfrýjað. Þó er tekið fram að haldi skuli ekki aflétt ef þær ástæður eigi við, sem greindar eru í a. eða b. lið 72. gr. frv., þ.e. að gagn hafi verið gert upptækt með dómi eða þess hafi verið aflað með refsiverðum hætti og það afhent þeim, sem tilkall á til þess. Telja verður ólíklegt að til þessa kæmi þegar um er að ræða skjal eða annað gagn, sem verið hefur í vörslum þriðja manns, þótt það sé ekki útilokað. Hins vegar er gengið út frá því að almennt verði sönnunargagn afhent þriðja manni þegar máli er endanlega lokið og því á ákvæði c. liðar 72. gr. ekki við þegar hald hefur verið lagt á skjal skv. 1. mgr. þessarar greinar.

Um 136. gr.

Greinin er efnislega eins og 69. gr. laga um meðferð einkamála, að öðru leyti en því að lagt er til í 4. mgr., eins og gert er í 70. gr. þeirra laga, að ákvæði 1.–3. mgr. skuli gilda um önnur sýnileg sönnunargögn heldur en skjöl, svo sem tölvugögn, myndbönd og mynddiska, eftir því sem átt getur við. Þarfnast greinin ekki frekari skýringa.

Um 137. gr.

Í greininni er mælt fyrir að dómari skuli meta sönnunargildi skjala og annarra sýnilegra sönnunargagna með hliðsjón af atvikum hverju sinni. Þetta er sama regla og fram kemur í 3. mgr. 72. gr. laga um meðferð einkamála þótt það ákvæði sé ein-skorðað við einkaskjöl.

Sú regla hefur verið talin gilda hér á landi og reyndar almennt í öðrum Evrópuríkjum að ákærvaldinu sé heimilt að leggja fram í sakamálum skjöl og annars konar gögn, jafnvel þótt þeirra hafi verið aflað á ólögmetan hátt, t.d. við leit sem ekki hefur reynst eiga sér fullnægjandi lagastoð. Þetta viðhorf hefur helgast af því að sá varnaður, sem óneitanlega er fólgin í því að litið skuli framhjá gögnum er aflað hefur verið með þessum hætti, eigi að víkja fyrir þeirri brýnu samfélagsþörf að brot, einkum alvarleg brot, verði upplýst þannig að þeir, sem þau hafa framið, hljóti lögmehta refsingu. Í stað þess að leggja bann við því að byggt verði á slíkum gögnum sem sönnunargögnum sé eðlilegra að þeir, sem beri ábyrgð á því að gripið hefur verið til ólögmetra aðgerða við rannsókn máls, verði beittir viðeigandi viðurlögum. Engu að síður er viðurkennt að það geti brotið gegn fyrirmælum 1. mgr. 70. gr. stjórnarskrárinnar og 1. mgr. 6. gr. mannréttindasáttmála Evrópu að sakfelling sé reist á gögnum, sem aflað hefur verið ólöglega, sér í lagi ef beitt hefur verið ámælisverðum aðferðum, svo sem nauðung, hótunum eða blekkingum.

Eitt af því, sem rætt hefur verið um í þessu sambandi, er hvernig fara skuli með gögn sem finnast af tilviljun við rannsóknaraðgerð á borð við húsleit og geta fært sönnur á annars konar brot en var tilefni leitarinnar. Ekki er heldur loku fyrir það skotið að það sé ekki hrein tilviljun að gögn finnist, t.d. í því tilviki að lögregla eða önnur stjórnvöld hafi grun um refsiverða háttsemi einstaklings eða fyrirtækis. án þess að vita gjörla í hverju hún sé fólgin. Í því skyni að sporna við þessari aðferð við rannsókn sakamála, sem vissulega getur falið í sér mjög tilfinnanlega skerðingu á

mannréttindum þeirra er hlut eiga að máli, er svo fyrir mælt í 800. gr. dönsku réttarfarslaganna að gögn, sem fundist hafa “af tilviljun” við húsleit, verði ekki lögð fram sem sönnunargögn í sakamáli, þótt lögregla megi líta til þeirra við rannsókn á því broti sem þau kynnu að hafa leitt í ljós. Samkvæmt greininni getur dómari þó heimilað að gögnin verði lögð fram, t.d. ef ekki er unnt að beita öðrum aðferðum til að hafa upp á sönnunargögnum í málinu eða brot getur varðað sex ára fangelsi eða þyngri refsingu. Ekki er gerð tillaga um að sams konar regla og er að finna í 800. gr. dönsku réttarfarslaganna verði tekin upp í íslensk lög, enda er mjög erfitt að setja slíka reglu, svo að eitthvert hald sé í, eins og umrædd lagagrein ber með sér. Hins vegar ber að leggja áherslu á að dómara meti sönnunargildi þeirra sönnunargagna, sem aflað hefur verið með framangreindum hætti, með varúð og líti jafnvel algjörlega framhjá þeim ef beitt hefur verið sérlega ámælisverðum aðferðum við að útvega þau.

Um XXI. kafla.

Í þessum kafla koma fram reglur um það hvernig standa skuli að því að afla sönnunargagna fyrir öðrum dómstóli en þar sem sakamál er rekið. Ekki er reglur sem þessar að finna í núgildandi lögum um meðferð opinberra mála, en ákvæði kaflans eru í megindráttum eins og samsvarandi kafla, þ.e. XI. kafla, í lögum um meðferð einkamála.

Um 138. gr.

Þessi grein er svo til eins og 73. gr. laga um meðferð einkamála og þarfnast ekki sérstakra skýringa.

Um 139. gr.

Greinin er samhljóða 74. gr. laga um meðferð einkamála, að öðru leyti en því að lagt er til að vísað verði til stjórnvalda almennt í niðurlagi 2. mgr. í stað Stjórnarráðsins, vegna þess að ekki er víst að hagkvæmast sé að ráðuneyti annist milligöngu við afla sönnunargagna fyrir erlendum dómstóli í sakamáli, heldur getur verið æskilegra að einhver önnur stjórnvöld geri það. Þarfnast greinin ekki frekari skýringa.

Um 140. gr.

Greinin er nánast eins og 1. og 2. mgr. 75. gr. laga um meðferð einkamála og þarf ekki að skýra hana sérstaklega. Þó skal þess getið að ekki er lagt til að sams konar ákvæði og koma fram í 3. og 4. mgr. 75. gr. verði tekin upp í lög um meðferð sakamála, enda eiga þau eingöngu við um einkamál, þar sem aðilar fara með forræði á sönnunarfærslu.

Um 141. gr.

Fyrsta málsgrein, þar sem kveðið er á um að ákvæðum 140. gr. skuli eftir atvikum beitt þegar sönnunargagna er aflað í héraði meðan sakamál er rekið fyrir Hæstarétti, er efnislega eins og 76. gr. laga um meðferð einkamála. Enn fremur er gert ráð fyrir því í 2. mgr. að þeim ákvæðum skuli beitt, eftir því sem átt getur við, þegar gagna er aflað fyrir héraðsdómi í tengslum við rekstur slíks máls erlendis, hvort sem er fyrir dómstóli í öðru ríki ellegar fjölþjóðlegum eða alþjóðlegum dómstóli.

Um 4. þátt.

Þessi þáttur frv. hefur að geyma reglur um það, hvernig farið skuli með sakamál, frá því að rannsókn þess er lokið og þar til því lýkur, eftir atvikum með dómi

í héraði. Að hætti laga um meðferð einkamála er síðan fjallað um endurupptöku máls og málskot til Hæstaréttar í sérstökum þætti, 5. þætti frv.

Þau efnisatriði, sem þessi þáttur tekur til, mynda ekki eina heild í núgildandi lögum, heldur er þau einkum að finna í XIV., XV., XVI. og XX. kafla þeirra. Þá eru sum ákvæði þáttarins sótt til annarra laga, auk þess sem þar er gert ráð fyrir hreinum nýmælum, eins og reglum XXVII. kafla um afbrigðilega meðferð máls fyrir dómi. Þátturinn skiptist annars í sjö kafla. Í XXII. kafla er að finna almennar reglur um saksókn og er þeim að hluta ætlað að koma í stað IV. kafla almennra hegningarlaga. Næstu tveir kaflar, þ.e. XXIII. og XXIV. kafli, geyma annars vegar reglur um lok máls án ákæru og hins vegar um höfðun sakamáls með útgáfu ákæru og birtingu hennar. Í XXV. kafla er kveðið á um almenna meðferð máls fyrir dómi, í XXVI. kafla um einkaréttarkröfur, sem hafa má uppi í sakamáli, í XXVII. kafla um afbrigðilega meðferð máls fyrir dómi, þ.e. þegar um er að ræða önnur mál en venjuleg sakamál, og loks í XXVIII. kafla um dómsúrlausnir héraðsdóms.

Um XXII. kafla.

Í þennan kafla hafa verið felld ákvæði, sem lúta almennt að saksókn, sbr. 142.–144. gr. Sömuleiðis að ákvörðun um það, hvort sækja skuli sakborning til sakar á grundvelli rannsóknar eða fella mál hans niður, sbr. 145. gr., ellegar hvort falla beri frá saksókn á hendur honum, jafnvel þótt hann sé álitinn sekur, sbr. 146. gr., sbr. og 147. gr. sem tekur jafnt til niðurfellingar máls og saksóknar. Ekki eru ráðgerðar verulegar breytingar á efni þessara ákvæða frá því, sem nú er, nema þá helst á heimild ákærvalds til að falla frá saksókn, sbr. einkum 3. og 4. mgr. 146. gr. Vísast um skýringar á þeim, svo og á öðrum nýmælum, sem ráðgerðar eru á almennum reglum um saksókn, til athugasemdanna hér á eftir.

Um 142. gr.

Í greininni er mælt fyrir um ákærulegluna svonefndu, þ.e. að sérhver refsiverð háttsemi skuli sæta ákæru. Þessa meginreglu er að finna í 111. gr. núgildandi laga, auk 24. gr. almennra hegningarlaga. Með frumvarpinu er gerð sú tillaga að efni IV. kafla þeirra laga, sem ber yfirskriftina ákæruleglur og hefur m.a. að geyma umrædda reglu, verði fært í lög um meðferð sakamála, að undanteknum þeim sérstöku ákæruleglum, er eiga einvörðungu við um höfðun einkarefsímáls á borð við meiðyrðamál, sbr. 234. gr. frv.

Í gildandi lögum segir að sérhver refsiverður “verknaður” skuli sæta ákæru. Í stað þess að vísa til verknaðar í þessu sambandi er lagt til að notað verði orðið “háttsemi” sem hefur enn víðtækari skírskotun. Eins og nú er gert, er tekið fram í síðari hluta greinarinnar að unnt sé að víkja frá ákæruleglunni sé það sérstaklega ákveðið í lögum. Sem dæmi um slíka undantekningu frá reglunni má nefna heimild ákærvalds til að falla frá saksókn skv. 2.–4. mgr. 146. gr., jafnvel þótt það telji sannað að sakborningur hafi gerst sekur um refsiverða háttsemi, og enn fremur lok sakamáls án ákæru skv. XXIII. kafla frv.

Um 143. gr.

Greinin er nánast samhljóða 1. og 2. mgr. 23. gr. núgildandi laga og þarfnast ekki sérstakra skýringa.

Um 144. gr.

Hér hefur verið safnað saman í eina lagagrein reglum um það hvernig fara skuli að við ákvörðun saksóknar þegar höfðun sakamáls er háð kröfu brotþola sam-

kvæmt viðeigandi refsíákvæði, en samsvarandi reglur er nú að finna í 25.–29. gr. almennra hegningarlaga. Með því að steypa reglunum þannig saman í eina grein er stefnt að því að einfalda þær, eins og kostur er, án þess að breyta efni þeirra að neinu ráði. Það gerir framsetninguna jafnframt þjálfi að hugtakið “brotapoli”, sem skilgreint er í 1. mgr. 39. gr. frv., kemur í stað orðalagsins “sá sem misgert var við”. Að auki er kveðið á um það í 2. mgr. 39. gr. að sé brotapoli ólögráða komi lögráðamaður fram sem fyrirsvaramaður hans og taki þær ákvarðanir fyrir hans hönd sem hann er ekki talinn bera skyndbragð á eða vera fær um að taka. Því er óþarfi að taka fram sérstaklega að lögráðamaður komi fram fyrir brotþola við þær aðstæður, sem hér er lýst, heldur bæri í því efni að fara eftir þessu almenna ákvæði, sbr. hins vegar 2. mgr. 25. gr. hegningarlaga. Eins og áður segir, ber enn fremur að hafa í huga að ekki er gert ráð fyrir að reglur þær, sem hér er gerð grein fyrir, eigi við um það, hvernig brotþoli skuli standa að höfðun einkarefsímáls af sinni hálfu, heldur verði áfram mælt fyrir um það í IV. kafla hegningarlaga.

Fyrsta málsgrein er í meginráttum sama efnis og 1. og 3. mgr. 25. gr. og 2. og 3. mgr. 26. gr. almennra hegningarlaga. Rétt er að benda á að með því að nota samtenginguna “eða” í upptalningunni í 2. másl. á nánustu vandamönnum brotþola, sem fallið hefur frá, ber að skilja ákvæðið á þann veg að hafi brotþólinn skilið eftir sig maka skuli hann einn hafa rétt til að krefjast málshöfðunar. Sé eftirlifandi maka ekki til að dreifa, fellur rétturinn til barna brotþólans, síðan til annarra niðja, þá til foreldra og loks til systkina hans. Séu nánustu vandamenn í hverjum þessara flokka fleiri en einn og ekki á eitt sáttir um, hvort mál skuli höfðað, er lagt til að ákærandi ákveði hvort það skuli gert, sbr. 3. másl. Er það sama regla og nú kemur fram í 3. mgr. 26. gr. hegningarlaga. Á sama hátt og í 2. mgr. 26. gr., er hins vegar gert ráð fyrir því í 1. másl. að hafi sama brot beinst að fleiri en einum brotþola og séu þeir ekki á einu máli um, hvort mál skuli höfðað, nægi að krafa þess efnis komi frá einum þeirra, sbr. orðin “eða einhver brotþola”.

Í 1. másl. 2. mgr. er að finna áþekka reglu og fram kemur í 27. gr. almennra hegningarlaga. Þó er tekið fram að brotþoli geti ekki krafist þess að sakamál verði höfðað, ef hann vill undanskilja einhvern af þeim sem sekur kann að vera um hina refsiverðu háttsemi, heldur er gert ráð fyrir að hendur ákærvaldsins verði óbundnar að því leyti frá hendi brotþólans, eins og endranær þegar ákvörðun er tekin um saksókn af þess hálfu. Ella mætti leiða að því rök að um væri að ræða ólögmeta mismunun í garð þess eða þeirra sem ekki væru undanskildir saksókn samkvæmt ákvörðun brotþola. Með 2. másl. er gerð tillaga um að brotþoli geti afturkallað kröfu um málshöfðun allt þar til héraðsdómur er kveðinn upp í málinu. Samkvæmt d. lið 1. mgr. 170. gr. frv. er gert ráð fyrir að mál verði þar með sjálfkrafa fellt niður, nema ákærandi telji rétt að halda því áfram vegna almannahagsmuna. Í 3. másl. er síðan tekið fram að sá, sem afturkallað hefur kröfu, geti ekki borið hana fram að nýju, nema ákærandi fallist á það fyrir sitt leyti, enda verði hin nýja krafa að vera borin fram innan þeirra tímamarka sem mælt er fyrir um í 3. mgr. Hliðstæðar reglur þeim, sem fram koma í 2. og 3. másl., er að finna í 28. gr. hegningarlaga.

Á sama hátt og í 29. gr. hegningarlaga, er gengið út frá því í 3. mgr., að brotþoli eða sá, sem kemur í hans stað, verði að bera fram kröfu um málshöfðun innan ákveðinna tímamarka. Að öðrum kosti falli niður heimild hans til að krefjast málshöfðunar. Þau mörk, sem greind eru í 3. mgr., eru þau sömu og í 29. gr. almennra hegningarlaga.

Greinin er sama efnis og 112. gr. nógildandi laga og þarfnast ekki sérstakra skýringa.

Um 146. gr.

Í greininni er mælt fyrir um niðurfellingu saksóknar, þ.e. þegar fallið er frá höfðun sakamáls í öðrum tilvikum en þeim sem 145. gr. tekur til. Þótt greinin taki vissulega mið af 113. gr. nógildandi laga er, eins og áður greinir, lagt til að gerðar verði nokkrar breytingar á þeim ákvæðum hennar sem lúta að heimild ákæranda til að falla frá saksókn. Einnig er ráðgert að breyta núverandi efnisskipan 113. gr.

Þannig er kveðið á um það í 1. mgr. að málsókn falli sjálfkrafa niður ef sakborningur gengst undir viðurlög skv. 1. mgr. 148. eða 1. mgr. 149. gr. ellegar ef dómari ákvarðar honum viðurlög skv. 3. mgr. 150. gr. Undantekningar frá þeirri reglu er að finna í 3. mgr. 148. gr. og 4. mgr. 149. gr., þar sem lögreglustjóra eða yfirsaksóknara er, með vissum skilyrðum, veitt heimild til að fella sektargerðir samkvæmt þessum greinum úr gildi og mætti eftir það höfða mál með því að gefa út ákæru eða falla frá saksókn skv. 2.–4. mgr. þessarar greinar.

Í 2.–4. mgr. er mælt fyrir um heimild ákæranda til að falla frá saksókn. Í fyrsta lagi er honum heimilt að gera það, eins og tekið er fram í 2. mgr., með því að fresta ákæru skilorðsbundið skv. 56. gr. almennra hegningarlaga, sbr. fyrri málslið 1. mgr. 113. gr. gildandi laga.

Í annan stað er lagt til að ákærandi geti fallið frá saksókn á hendur sakborningi í þeim sérstöku tilvikum sem vísað er til í 3. og 4. mgr. Segja má að þær ástæður, sem þar eru greindar, eigi það allar sammerkt að almannahagsmunir krefjist ekki málshöfðunar, t.d. vegna þess að brot er mjög smávægilegt, sbr. fyrri hluta a. liðar 3. mgr., sem er samhljóða a. lið 2. mgr. 113. gr. gildandi laga. Einnig ef málshöfðun þjónar litlum sem engum tilgangi, svo sem þegar svo stendur á sem í c. lið 3. mgr. eða 4. mgr. segir, sbr. b. og d. liði 2. mgr. 113. gr.

Ákvæði b. liðar 3. mgr. er nýmæli. Samkvæmt því er lagt að heimilt verði að falla frá saksókn ef brot er smávægilegt, svo sem ef um er að ræða fyrsta brot þess, sem borinn er sökum, og brotið varðar vægum viðurlögum. Það er þó skilyrði fyrir því að saksókn verði felld niður undir þessum kringumstæðum að brotþoli óski eftir að það verði gert að undangenginni sáttamiðlun, þar sem sakborningur hefur iðrast gerða sinna og fallist á að bæta fyrir brot sitt. Með því að nefna þetta úrræði sérstaklega er gengið út frá að til þess megi grípa í þeim tilvikum, sem vísað er til hér að framan, með þeim réttaráhrifum, ef vel tekst til, að fallið verði frá saksókn gegn sakborningi. Hins vegar þykir ekki þörf á að setja frekari lagareglur um sáttamiðlun að svo stöddu.

Samkvæmt c. lið 2. mgr. 113. gr. gildandi laga er heimilt að falla frá saksókn ef brot hefur valdið sakborningi sjálfum óvenjulegum þjáningum og málsókn þykir ekki brýn af almennum refsivörsluástæðum. Í d. lið 3. mgr. er gerð tillaga um breytt orðalag frá umræddu ákvæði í þá veru að hert verði á skilyrðinu um að brot hafi valdið sakborningi þjáningum með því að þær verði að hafa verið “óvenjulega miklar”. Jafnframt er lagt til að litið verði til “almannahagsmuna” þegar tekin er ákvörðun um það hvort fallið skuli frá saksókn eða höfðað mál í tilvikum sem þessum. Þessu til viðbótar er gert ráð fyrir því að aðrar sérstakar ástæður en óvenjulega miklar þjáningar sakbornings geti réttlætt það að fallið verði frá saksókn í undantekningartilvikum. Sem dæmi um slíkt tilvik mætti nefna þá háttsemi sem lýst er í e. lið 2. mgr. 113. gr. gildandi laga. Samkvæmt því ákvæði er heimilt að falla frá saksókn gagnvart sakborningi ef hann hefur beitt annan mann nauðung eða fjárkúgun með því að hóta ella að kæra hann fyrir refsivert athæfi, þó að því tilskildu að þetta brot sakborningsins sé ekki því stórfelldara. Í staðinn fyrir að taka háttsemi sem þessa

eina út úr, eins og gert er í gildandi lögum, er lagt til að vísað verði almennt í d. lið 3. mgr. til sérstakra ástæðna, sem eftir atvikum gætu réttlætt niðurfellingu saksóknar, á borð við þær að hafa gripið í örvæntingu til annars konar ólögmæts atferlis en nauðungar eða fjárkúgunar við svipaðar aðstæður og lýst er í e. lið 2. mgr. 113. gr.

Í 4. mgr. þessarar greinar hafa verið tekin svo til óbreytt þau ákvæði, sem nú er að finna í d. lið 2. mgr. 113. gr., þar sem ákæranda er veitt heimild til að falla frá saksókn út af brotum, sem ætla má að skipti engu eða óverulegu máli við ákvörðun viðurlaga, vegna refsingar fyrir önnur brot, sem sakborningur hefur ýmist þegar verið dæmdur fyrir, sbr. 78. gr. hegningarlaga, eða er grunaður um að hafa framið. Rökin að baki þessari heimild eru öðrum þræði þau að óþarft sé og óeðlilegt að eyða tíma og fyrirhöfn og þar með fjármunum hins opinbera í að rannsaka til fullnustu minni háttar brot sem hefðu hvort sem er lítil eða engin áhrif á þau viðurlög er sakborningi yrðu ákveðin. Af sama meiði sprottið er ákvæði 3. tölul. 1. mgr. 721. gr. dönsku réttarfarslaganna. Samkvæmt því er heimilt að falla frá saksókn í þeim tilvikum, þar sem meðferð máls myndi fyrirsjáanlega hafa í för með sér svo mikla erfiðleika eða útgjöld ellegar verða svo tímafrek að það væri engan veginn í samræmi við þýðingu málsins og þá refsingu sem vænta mætti að yrði dæmd.

Með hliðsjón af þessu síðastnefnda ákvæði er gert ráð fyrir í síðari hluta a. liðar 3. mgr. að ákærandi geti fallið frá saksókn ef fyrirsjáanlegt er að umfang málsins og þar með útgjöld vegna þess verði í verulegu ósamræmi við þá refsingu sem vænta má að dæmd yrði ef mál væri höfðað. Ekkert er því til fyrirstöðu að í framkvæmd yrði þessu ákvæði beitt samhliða fyrri málslið 4. mgr. við meðferð máls, t.d. vegna ætlaðra efnahagsbrota, þar sem fyrir lægi að rannsókn yrði mjög umfangsmikil sem og annar undirbúningur málshöfðunar. Í stað þess að rannsaka til hlítar öll þau brot, sem sakborningi væru gefin að sök, væri með vísun til umræddra tveggja ákvæða mögulegt að miða rannsókn og frekari meðferð málsins við alvarlegustu sakarefnin eða eftir atvikum við þau sem auðveldast væri að upplýsa með sem minnstri fyrirhöfn og kostnaði. Þetta sjónarmið, að meðferð sakamáls verði einfölduð eins og kostur er til þess að leggja megi dóm á efni málsins innan hæfilegs tíma, tekur bæði mið af því hlutverki ákæranda skv. 1. mgr. 18. gr. frv. að sjá til þess að þeir, sem afbrot fremja, verði beittir lögmæltum viðurlögum, og þeirri meginreglu að hraða beri máli eftir föngum, sbr. 171. gr. frv.

Fimmta málsgrein þessarar greinar er sama efnis og 4. mgr. 113. gr. gildandi laga. Hins vegar er lagt til að fellt verði brott ákvæðið í 3. mgr. 113. gr., þar sem segir að ríkissaksóknari geti við sérstakar aðstæður óskað eftir að dómsmálaráðherra geri tillögu til forseta Íslands um niðurfellingu saksóknar skv. 29. gr. stjórnarskrárinnar. Þessu ákvæði, sem var á sínum tíma tekið upp í lög nr. 19/1991, mun ekki hafa verið beitt, enda verður að telja það varhugavert að ætla æðsta handhafa ákærvalds, sem ekki á að taka við fyrirmælum frá öðrum stjórnvöldum um meðferð þess valds, að vísa með þessum hætti ákvörðun um saksókn til endanlegrar úrlausnar ráðherra með atbeina forseta Íslands.

Um 147. gr.

Efni 1. og 2. mgr. er það sama og 114. gr. núgildandi laga og þarfnast ekki sérstakra skýringa.

Síðari málsgreinarnar tvær hafa að geyma nýmæli, sem tengjast breyttri skipan ákærvalds, sbr. III. kafla frv. Samkvæmt 3. mgr. verður sú ákvörðun yfirsaksóknara að fella niður mál skv. 145. gr. eða falla frá saksókn skv. 2.–4. mgr. 146. gr. kærð til ríkissaksóknara, enda lúti ákvörðunin að broti sem varðað getur að lögum sex ára fangelsi eða þyngri refsingu. Í 4. mgr. er ráðgert að æðri handhafi ákærvalds geti, að

eigin frumkvæði, fellt úr gildi sams konar ákvörðun lægra setts ákæranda, enda telji hann ákvörðunina andstæða lögum eða fjarstæða að öðru leyti. Orðalagið er sótt til 2. mgr. 26. gr. gildandi laga sem reyndar er lagt að felld verði brott úr lögum, sbr. athugasemdir við 19. gr. frv. Hér er hins vegar um sömu aðstöðu að ræða og þar er fjallað um, þ.e. að æðra stjórnvald telji óhjákvæmilegt að breyta ákvörðun lægra setts stjórnvalds um að fella niður mál eða falla frá saksókn. Vegna þess að slík ákvörðun er íþyngjandi fyrir sakborning er lagt til að henni verði sett sömu tímamörk og afgreiðslu á kæru skv. 2. og 3. mgr.

Um XXIII. kafla.

Í kaflanum er mælt fyrir um það hvernig ljúka megi sakamáli með ákvörðun viðurlaga án þess að gefin sé út ákæra á hendur sakborningi. Ákvæði þessa efnis er að finna í 115. gr., 115. gr. a. og 115. gr. b. nógildandi laga.

Þessar greinar eru allar nýlegar. Sú elsta þeirra er 115. gr., sem að vísu var tekin upp í lög nr. 19/1991 samkvæmt fyrirmynd í eldri lögum, en í þó nokkuð breyttri mynd. Síðan hafa verið gerðar verulegar breytingar á henni, síðast með lögum nr. 57/1997. Ári síðar var 115. gr. a. lögtekin með lögum nr. 31/1998 og árið 2005 115. gr. b. með lögum nr. 81/2005.

Af þessum sökum eru ekki ráðgerðar neinar teljandi breytingar á þessum ákvæðum. Þó þykir rétt að skipa heimild lögreglu til þess að ákveða tiltölulega lága sekt fyrir brot, sem játað er, sbr. 115. gr. b. gildandi laga, fremst í kaflann, sbr. 148. gr. Næst komi heimild lögreglustjóra til að ákveða sekt og önnur viðurlög, með samþykki sakbornings, sbr. nú 115. gr. og 149. gr., og síðust heimild lögreglustjóra til að bjóða sakborningi að ljúka máli með greiðslu sektar og heimild dómara til ákvarða honum sekt og vararefsingu, sinni hann ekki slíku sektarboði, sbr. nú 115. gr. a. og 150. gr. Lagðar eru til smávægilegar breytingar á nógildandi reglum vegna þessarar breyttu röðunar, þ. á m. þykir eðlilegt að þau ákvæði, sem eru sameiginleg greinunum þremur, verði felld í sérgrein, sbr. 151. gr.

Um 148. gr.

Eins og áður er komið fram, er greinin nánast samhljóða 115. gr. b. nógildandi laga sem tekin var upp í þau með lögum nr. 81/2005. Bent er á að sams konar heimild og er að finna í 4. mgr. 149. gr., sbr. nú 5. mgr. 115. gr. gildandi laga, hefur verið tekin upp í 3. mgr. Þarfnast greinin ekki frekari skýringa.

Um 149. gr.

Greinin er sama efnis og 115. gr. nógildandi laga, að öðru leyti en því að tvö atriði, sem lúta að heimild dómsmálaráðherra til setningar reglugerðar og fjárnám til fullnustu ákvörðunar um viðurlög, hafa verið færð úr 1. og 2. mgr. í 1. og 2. mgr. 151. gr. Enn fremur er lagt til að 4. mgr., þar sem ráðherra er veitt heimild til að setja reglur um bókhald og meðferð mála samkvæmt greininni, verði felld brott, en í staðinn tekin upp almenn heimild fyrir ráðherra til að setja reglur um meðferð mála hjá lögreglu, þ.m.t. lögreglustjórum, skv. 148.–150. gr., sbr. lokamálslið 1. mgr. 151. gr.

Um 150. gr.

Greinin kemur í stað 115. gr. a. nógildandi laga og er í meginatriðum sama efnis, að því undanskildu að gert er ráð fyrir að dómsmálaráðherra ákveði með reglugerð það hámark sektar, sem miðað skal við í 1. mgr., sbr. 1. mgr. 151. gr., í stað þess að hámarkið sé lögbundið, eins og nú er. Þykir rétt að sama aðferð sé viðhöfð við

ákvörðun sektarhámarks hér og í 1. mgr. 149. gr., sbr. 1. mgr. 115. gr. gildandi laga. Þá er lagt til að eftir því sem við getur átt gildi þær reglur, sem er að finna í XXIX. kafla frv. og eiga við um endurupptöku útvistarmáls í héraði, sbr. 161. gr. frv., einnig um endurupptöku máls skv. 5. mgr. þegar því ákvæði sleppir. Svipuð sjónarmið eiga við í báðum tilvikum, enda þótt endurupptöku beri hér öðru vísi að, fyrst og fremst vegna þess að ekki hefur gefin út ákæra í málinu.

Um 151. gr.

Eins og tekið er fram í almennum athugasemdum með XXIII. kafla, er lagt til að felld verði í eina lagagrein þau ákvæði sem eru sameiginleg öðrum greinum kaflans. Um skýringu á greininni vísast að öðru leyti til athugasemda með 149. og 150. gr. hér að framan.

Um XXIV. kafla.

Hér er mælt fyrir um útgáfu ákæru og efni hennar, sbr. 152. gr., framhaldsákæru og afturköllun ákæru, sbr. 153. gr., sendingu ákæru og meðfylgjandi gagna til héraðsdóms, sbr. 154. gr., frumathugun dómara á formhlið máls og útgáfu fyrirkalls, sbr. 155. gr., birtingu ákæru ásamt fyrirkali, sbr. 156. gr., og loks skipun verjanda ef ákærði hefur óskað eftir verjanda við birtingu ákæru, sbr. 157. gr. Ákvæði þessa efnis er að finna í 116. og 118.–121. gr. núgildandi laga. Er lagt til að þau standi að verulegu leyti óbreytt þótt sums staðar séu ráðgerðar lagfæringar á efni og orðalagi þeirra og jafnframt bryddað upp á nokkrum nýmælum í kaflanum, eins og nánar er gerð grein fyrir í athugasemdum með einstökum greinum hans.

Um 152. gr.

Fyrsta málsgrein svarar til 116. gr. núgildandi laga, en lagt er til að ákvæðum hennar verði breytt nokkuð frá því sem nú er. Í fyrsta lagi segir í innganginum í 1. mgr. á undan upptalningu á þeim atriðum, sem eiga að koma fram í ákæru, að þau skuli greina svo glögg sem verða má, sbr. 1. mgr. 80. gr. laga um meðferð einkamála.

Í öðru lagi er gert ráð fyrir því í d. lið 1. mgr. að auk þeirra atriða, sem talin eru upp í c. lið, sbr. c. lið 1. mgr. 116. gr. gildandi laga, skuli greina í ákæru, ef þörf krefur, þær röksemdir sem ákæruvaldið byggir málsókn sína á, svo að ekki fari á milli mála hverjar sakargiftir eru, sbr. til hliðsjónar e. lið 1. mgr. 80. gr. laga um meðferð einkamála. Ef sakarefnið er einfalt er óþarft að rökstyðja málsóknina frekar en að greina þá háttsemi, sem ákært er út af, og heimfæra ætlað brot ákærða til viðeigandi refsíákvæðis, sbr. c. lið 1. mgr. Stundum er það hins vegar ekki nægilegt til þess að ákærða megi vera ljóst hverjar þær sakir eru sem á hann eru bornar, heldur getur þurft að gera frekari grein fyrir þeim, t.d. með því að skýra það ákvæði, sem háttsemi ákærða er heimfærð til, og sýna fram á, með vísun til málsatvika, hvers vegna háttsemin er talin falla undir það ákvæði. Er þessa ekki síst þörf ef vísað er til fleiri ákvæða í ákæru, svo sem ef ákært er aðallega fyrir brot á einu ákvæði, en til vara fyrir brot á öðru. Með tilliti til meginreglunnar um jafnræði aðila fyrir dómi er jafnframt eðlilegt að ákæruvaldinu gefist kostur á að greina röksemdir fyrir málsókninni í ákæru vegna þess að gert er ráð fyrir að ákærði geti lagt fram skriflega greinargerð af sinni hálfu við meðferð máls fyrir dómi, sbr. 1. mgr. 165. gr. frv. Hins vegar er tekið fram í d. lið 1. mgr. að röksemdafærsla í ákæru eigi að vera gagnorð, því að eftir sem áður er gengið út frá því að það bíði munnlegs málflutnings, eftir að ákærði og vitni hafa gefið skýrslu fyrir dómi, að gera ítarlega grein fyrir atvikum málsins og röksemdum af hálfu ákæruvaldsins jafnt sem ákærða.

Þriðja breytingin, sem vert er að vekja athygli á, kemur fram í e. lið 1. mgr., þar sem lagt er til að krafa um greiðslu sakarkostnaðar úr hendi ákærða sé greind í ákæru. Fyrir liggur að verði ákærði sakfelldur skuli honum að jafnaði gert að greiða sakarkostnað, sbr. 1. mgr. 218. gr. frv. og 1. mgr. 165. gr. gildandi laga. Þess vegna er eðlilegt að tekið sé fram í ákæru að jafnframt því, sem krafist sé refsingar og annarra viðurlaga, sé gerð krafa um greiðslu sakarkostnaðar, svo að ákærði geti gert sér grein fyrir því strax við birtingu ákæru að til þess kynni að koma að hann yrði dæmdur til að greiða þann kostnað.

Önnur málsgrein er samhljóða fyrri hluta 1. mgr. 119. gr. gildandi laga. Hins vegar þykir óþarft að mæla fyrir um það í lögum að sakamál skuli nefna á þann hátt, sem gert er í síðari hluta þess ákvæðis, þ.e. að notað skuli heitið: Ákæruvaldið gegn N.N. Er eðlilegt að það ráðist af venju, hvernig dómsmál, jafnt sakamál sem einkamál, eru auðkennd.

Um 153. gr.

Fyrstu tvær málsgreinarnar fjalla um framhaldsákæru og afturköllun ákæru, sbr. 118. gr. núgildandi laga. Gerð er tillaga um tvær breytingar á efni þessara ákvæða.

Sú fyrri er að þriggja vikna fresturinn, sem settur er til útgáfu framhaldsákæru í síðari málslið 1. mgr. 118. gr., verði afnuminn. Þess í stað skuli framhaldsákæra gefin út svo fljótt sem verða má, eftir að þörfin á henni er kunn, en í sumum tilvikum ætti það ekki að taka langan tíma, t.d. ef leiðrétt þarf augljósar villur í upphaflegri ákæru. Þó er sleginn sá varnagli að framhaldsákæra skuli aldrei gefin út síðar en tveimur vikum fyrir aðalmeðferð máls skv. 166. gr. frv. Þetta er gert til þess að ákærða eða verjanda hans gefist ráðrúm til þess að bregðast við nýjum og íþyngjandi ákæruatriðum sem kunna að koma fram í framhaldsákæru. Ef játning ákærða lægi fyrir, þannig að ljúka mætti máli skv. 164. gr. frv., yrði að sjálfsögðu að bera nýja ákæruvaldið undir hann, áður en unnt væri að ljúka málinu á þann veg. Að auki er gert ráð fyrir því í 1. mgr. 164. gr. að annar hvor málsaðili geti óskað eftir að fram fari aðalmeðferð í málinu og gæti hún samkvæmt framansögðu ekki farið fram fyrr en liðnar væru minnst tvær vikur frá útgáfu framhaldsákærunnar. Ef aðalmeðferð hefði verið ákveðin í máli og framhaldsákæra væri gefin út skömmu áður en hún ætti að hefjast yrði á sama hátt að fresta henni, þannig að tveggja vikna fresturinn yrði virtur. Vegna þess að breyting á ákæru með framhaldsákæru gæti verið einföld og eftir atvikum ákærða í hag er ráðgert að hann eða verjandi fyrir hans hönd geti fallist á að það verði gert rétt fyrir aðalmeðferð eða jafnvel í upphafi hennar til þess að málið dragist ekki að óþörfu af þeim sökum.

Síðari breytingin lýtur að því að ákærandi geti ekki aðeins afturkallað ákæru í heild allt þar til dómur er kveðinn upp með þeim afleiðingum að fella beri mál niður, sbr. b. lið 170. gr. frv., heldur geti hann á sama hátt fallið frá einstökum ákæruatriðum. Yrði dómari bundinn af þeirri ákvörðun ákæranda, sbr. 1. mgr. 180. gr.

Í núgildandi lögum eru ekki reistar neinar skorður við því að mál sé höfðað að nýju með útgáfu nýrrar ákæru þótt því hafi áður verið vísað frá dómi eða það fellt niður, t.d. með afturköllun ákæru. Ef sök er að því komin að fyrnast segir að vísu í 5. mgr. 82. gr. almennra hegningarlaga að ef máli er vísað frá héraðsdómi og ekki er hafist handa við að bæta úr ágöllum á málalíbúnaði innan sex mánaða frá þeim degi, er málinu var vísað frá, rjúfi undangengin rannsókn ekki fyrningarfrest. Það er hins vegar mjög mikilvægt fyrir ákærða að sem fyrst verði hafist handa við að bæta úr málalíbúnaði ákæruvaldsins í kjölfar frávísunar eða niðurfellingar máls fyrir dómi, alveg án tillits til þess hvort fyrning sakar er yfirvofandi, þannig að hann fái vitneskju

um það svo fljótt sem auðið er hvort mál verði höfðað að nýju á hendur honum vegna sama sakarefnis. Í því skyni að knýja ákærvaldið til skjótra viðbragða, þegar svo stendur á, er lagt til í 3. mgr. að mál verði að höfða nýju með útgáfu nýrrar ákæru innan þriggja mánaða frá því að máli var vísað frá eða það var fellt niður. Vegna þess að mál á að vera fullrannsakað þegar ákæra er upphaflega gefin út verður að telja að þessi frestur sé í öllum tilvikum ríflegur fyrir ákærvaldið til þess að ráða bót á þeim ágöllum á málatilbúnaði sem leitt hafa til fyrrgreindra málalykta. Í síðari málslið 3. mgr. er áréttað að upphaf frestsins skuli miðað við það þegar máli er í fyrsta skipti vísað frá dómi eða það er í fyrsta sinn fellt niður. Þannig myndi nýr frestur ekki byrja að líða ef máli væri t.d. vísað frá öðru sinni eða það ætti sér stað eftir að mál hefði áður verið fellt niður. Að öðrum kosti mætti auðveldlega fara kringum þetta ákvæði. Þótt telja verði það óæskilegt gæti ákærvaldið hins vegar gefið út nýja ákæru í þriðja sinn, t.d. eftir ítrekaða frávísun máls frá dómi, ef það væri gert innan þriggja mánaða frá því að málinu var fyrst vísað frá. Eins og fram kemur í niðurlagi 3. mgr., ber að miða frestinn við það þegar máli er vísað endanlega frá dómi eða það er fellt niður, hvort sem það gerist meðan málið er til meðferðar í héraði eða fyrir Hæstarétti. Samhliða þeirri breytingu, sem ráðgerð er í 3. mgr., er lagt til að ákvæðum 4. og 5. mgr. 82. gr. almennra hegningarlaga um rof fyrningarfrests verði breytt til samræmis, sbr. 234. gr. frv.

Um 154. gr.

Í greininni er kveðið á um það, með áþekkum hætti og í 2. mgr. 119. gr. núgildandi laga, að ákæra skuli send héraðsdómi, ásamt þeim sýnilegu sönnunargögnum sem ákærvaldið hyggst leggja fram í málinu. Gert er ráð fyrir að ákæru fylgi ávallt skrá yfir gögnin og hvaða vitni óskað er eftir að verði leidd í málinu af hálfu ákærvaldsins, en það verði ekki aðeins gert í þeim tilvikum þegar ljóst er að fram fari aðalmeðferð í málinu, eins og nú er tekið fram í 2. mgr. 119. gr. Enn fremur er gengið út frá því að ákærvaldið upplýsi dómara um það þegar á þessu stigi hvaða annarra sönnunargagna það telji nauðsynlegt að afla, svo sem hvort það álíti þörf á að dómkveðja matsmann til að láta í ljós álit á sérfræðilegum álitaefnum.

Í niðurlagi greinarinnar er gert ráð fyrir að tekið skuli sérstaklega fram hvort halda beri upplýsingum um nafn og önnur persónueinkenni einstakra vitna leyndum fyrir öðrum en dómara málsins, þ.e. í því tilviki að vitni hafi gefið skýrslu hjá lögreglu án þess að nafn þess og önnur persónueinkenni komi þar fram, sbr. 3. mgr. 65. gr. frv. Sama á við ef nafni og upplýsingum um einstaka lögreglumenn er haldið leyndum á grundvelli 2. mgr. 56. gr. Gengið er út frá því í umræddum ákvæðum að þessar upplýsingar skuli jafnan lagðar fyrir dómara ef gögnin, sem þau eiga við, eru á annað borð lögð fram í málinu af hálfu ákærvaldsins.

Um 155. gr.

Fyrsta málsgrein er sniðin eftir 1. mgr. 120. gr. núgildandi laga, 2. mgr. er samhljóða 3. mgr. 119. gr. laganna og 3. mgr. svarar til upphafs 2. mgr. 120. gr. þeirra.

Í 1. mgr. 120. gr. gildandi laga er dómara gefinn þriggja vikna frestur til að gefa út fyrirfall á hendur ákærða sem greini stað og stund þingfestingar ásamt áskorun til hans um að sækja þing. Þar sem þessi frestur þykir óþarflega rúmur er lagt til að horfið verði frá því að setja dómara einhver tímamörk í þessu sambandi, auk þess sem það hefur lítil áhrif á hraða málsmeðferðar, hvort fyrirfall er gefið út fyrir eða síðar, heldur skiptir þar meginmáli að málið verði þingfest svo fljótt sem kostur er, sbr. 2. másl. 1. mgr.

Í niðurlagi 2. mgr. 120. gr. gildandi laga er gert ráð fyrir að dómari greini í fyrirkalli þann fyrirvara sem birta skal ákæru ásamt fyrirkalli fyrir ákærða áður en mál verður þingfest. Lagt er til að þetta verði tekið fram berum orðum í 1. mgr. þessarar greinar og jafnframt að fyrirvarinn megi aldrei vera skemmri en þrjár sólarhringar, sbr. 3. málsl. hennar. Er þá tekið mið af því, að stefnufrestur í einkamáli getur skemmstur verið þrjár sólarhringar, sbr. 1. mgr. 91. gr. laga um meðferð einkamála. Ekkert er því hins vegar til fyrirstöðu að dómari greini lengri fyrirvara í fyrirkalli og mætti í því efni hafa til hliðsjónar ákvæðin um stefnufresti í einkamálum.

Loks er í 3. mgr. lögð til sú breyting að ákærandi hlutist til um birtingu ákæru, ásamt fyrirkalli, í stað lögreglustjóra, sbr. 2. mgr. 120. gr. gildandi laga.

Um 156. gr.

Hér er mælt fyrir um það hvernig staðið skuli að birtingu ákæru, ásamt fyrirkalli, hér eftir nefnd í einu lagi ákæra, eins og segir í upphafi 1. mgr. Almennt ákvæði um birtingu er að finna í 20. gr. núgildandi laga, ekki aðeins birtingu ákæru, heldur einnig annars konar kvaðninga og tilkynninga samkvæmt lögunum. Með frumvarpinu er gerð tillaga um að þessu verði breytt á þann veg að í þessari grein verði kveðið á um það hvernig birta skuli ákæru, en síðan verði vísað til hennar, að því er varðar birtingu annarra kvaðninga og tilkynninga, þar sem við á, sbr. t.d. 2. mgr. 120. og 3. mgr. 150. gr. frv.

Reglur um það, hverjum birta skuli fyrir, sbr. 1. mgr., og hverjir annist birtingu og hvernig að henni skuli standa, sbr. 2. mgr., eru í megindráttum þær sömu og fram koma í 1. mgr. 20. gr. gildandi laga, eins og henni hefur verið breytt með lögum nr. 81/2005. Þó eru ráðgerðar tvær breytingar á gildandi reglum.

Í annan stað að birta megi fyrir öðrum en ákærða sjálfum, lögmanni hans og manni, sem hann hefur veitt umboð til að taka við birtingu, fyrir sína hönd, sbr. 2. másl. 1. gr. 20. gr. Eins og fram kemur í 1. másl. 1. mgr. er hér um að ræða þá, sem búa á skráðu lögheimili ákærða, dveljast þar eða hittast þar fyrir, sbr. til hliðsjónar a. og b. liði 3. mgr. 85. gr. laga um meðferð einkamála. Þótt birting ákæru sé gerð auðveldari með þessum hætti og ekki sé eins öruggt að ákærði fái vitneskju um hana, áður en mál er þingfest, verður að hafa í huga að ekki er unnt að ljúka sakamáli vegna útivistar af hálfu ákærða nema í minni háttar málum, sbr. 1. mgr. 161. gr. frv. Enn fremur á hann kost á að fá málið endurupptekið innan fjögurra vikna frá birtingu eða uppkvaðningu dóms í slíku útivistarmáli, sbr. 1. mgr. 187. gr. frv.

Síðari breytingin á gildandi reglum um birtingu ákæru, sem gert er ráð fyrir í 2. mgr., er að sleppa öðrum starfsmönnum lögreglustjóra en lögreglumönnum úr upptalningu þeirra, sem annast birtingu, enda verður ekki séð að það þjóni neinum tilgangi að hafa þá í þessum hópi, þar sem hvarvetna á að vera vól á lögreglumönnum eða stefnuvottum til að sinna þeim starfa. Hins vegar getur það haft raunhæfa þýðingu að heimila öðrum starfsmönnum Fangelsismálastofnunar en fangavörðum að birta ákæru, t.d. ef ákærði sætir eftirliti stofnunarinnar vegna skilorðs, auk þess sem handhægt getur verið fyrir dómara að birta ákæru fyrir ákærða, sem kemur fyrir dóm af öðru tilefni, í stað þess að senda hana ákæranda til birtingar skv. 3. mgr. 155. gr.

Samhliða þessu er lagt til að settar verði nokkru fyllri reglur um skyldur þeirra, sem ákæra er birt fyrir, svo og þeirra sem annast birtingu, sbr. 2. másl. 1. mgr. og 4. másl. 2. mgr. Er þetta gert samkvæmt fyrirmynd í 1. og 3. mgr. 86. gr. laga um meðferð einkamála.

Priðja málsgrein hefur að geyma sams konar reglu og 2. mgr. 120. gr. gildandi laga. Þó er lagt til að sé ákæra birt í Lögbirtingablaði skuli það gert með minnst eins mánaðar fyrirvara, sbr. til hliðsjónar 3. mgr. 91. gr. laga um meðferð einkamála.

Ákvæði 4. mgr. og fyrri málsliðar 5. mgr. eru sama efnis og 3. og 4. mgr. 120. gr. gildandi laga. Í síðari málslið 5. mgr. er að finna nýmæli, þar sem gert er ráð fyrir að þremur sólarhringum eftir að ákæra hefur verið birt geti hver sem er óskað eftir að fá í hendur afrit af henni, nema sérstakir einka- eða almannahagsmunir standi í vegi fyrir því, sbr. 1. mgr. 16. gr. frv. Ástæða þess að rétt þykir að kveða með þessum hætti á um almennan aðgang að ákæru er sú að eðlilegt er að almenningur eigi þess kost að fá vitneskju um það fyrr en síðar að ákæra hafi verið gefin út og hvert sé efni hennar. Með tilliti til ákærða og nánustu vandamanna hans skiptir hins vegar miklu máli að það sé ekki gert fyrr en ákæran hefur verið kunngerð honum og hann þar með átt þess kost að kynna sér efni hennar svo að hann frétti ekki af því eftir öðrum leiðum. Aðgangur almennings næði samkvæmt þessu ákvæði einungis til ákæru, ásamt fyrirkalli, en ekki til annarra málgagna.

Um 157. gr.

Greinin er efnislega eins og 121. gr. núgildandi laga og þarfnast ekki sérstakra skýringa.

Um XXV. kafla.

Þessi kafli hefur að geyma reglur um meðferð sakamáls fyrir héraðsdómi þegar mál hefur verið höfðað á venjulegan hátt með útgáfu ákæru. Ekki eru ráðgerðar neinar grundvallarbreytingar á málsmeðferð fyrir dómi, eins og mælt er fyrir um hana í XV. kafla núgildandi laga, ef frá er talið það nýmæli, sem fram kemur í 1. mgr. 165. gr., þar sem gert er ráð fyrir að ákærða gefist kostur á að skila skriflegri greinargerð af sinni hálfu, á sama hátt og stefnda í einkamáli. Þótt málsmeðferðarreglurnar haldist í meginráttum óbreyttar er efninu skipað með nokkuð öðrum hætti en í gildandi lögum, auk þess sem ítarlegar er kveðið á um sum atriði en þar er gert. Verður gerð frekari grein fyrir þessu í athugasemdum með einstökum greinum.

Um 158. gr.

Greinin er sama efnis og 1. og 3. mgr. 122. gr. núgildandi laga, að öðru leyti en því að sérstaklega er tekið fram í fyrri málslið 2. mgr. að hafi ákærða ekki verið skipaður verjandi áður en mál er þingfest skv. 157. gr. frv. skuli það gert við þingfestingu, séu skilyrði til þess á annað borð fyrir hendi. Annars skuli gera það svo fljótt sem verða má eftir þingfestingu.

Um 159. gr.

Mælt er fyrir um það í 1. mgr. að dómari skuli gæta að því að eigin frumkvæði, þegar við þingfestingu máls, hvort þeir gallar séu á málatilbúnaði af hálfu ákæruvaldsins að varðað geti frávísun málsins án kröfu, sbr. til hliðsjónar 1. mgr. 100. gr. laga um meðferð einkamála, þar sem miðað er við að þetta gerist fyrst eftir að stefndi hefur lagt fram greinargerð sína. Þykir eðlilegra, þegar um sakamál er að ræða, að dómari gæti að því hvort vísa beri máli frá vegna ágalla á málatilbúnaði strax við þingfestingu þess. Þá þegar eða hvenær sem er eftir það er gert ráð fyrir að dómari geti vísað máli frá dómi án kröfu ef hann telur svo bersýnilega annmarka á því, sem ekki verði bætt úr undir rekstri þess, að dómur verði ekki kveðinn upp um efni þess, sbr. 4. mgr. 122. gr. núgildandi laga. Kemur þar enn fremur fram að máli skuli ávallt vísað frá með úrskurði. Í 3. másl. 1. mgr. er lagt til að kveðið verði á um það, svo að ekki fari á milli mála, að dómari geti, ef því er að skipta, vísað máli frá að hluta og leyst úr efni þess að öðru leyti í dómi, sbr. 4. mgr. 100. gr. laga um meðferð einkamála. Getur þetta ýmist gerst með því að einstökum ákæruliðum eða kröfum á

hendur ákærða sé vísað frá dómi eða, ef fleiri en einn eru ákærðir í sama máli, að því sé eftir atvikum vísað frá að því er varðar suma þeirra, en ekki aðra. Eins og í 4. mgr. 122. gr., er tekið fram í 4. málsl. 1. mgr. að áður en máli verði vísað frá dómi skuli gefa ákæranda kost á að tjá sig um málefnið, svo og ákærða hafi hann sótt þing í málinu. Að fyrirmynd 1. mgr. 100. gr. laga um meðferð einkamála er lagt til að aðilar skuli tjá sig munnlega um það hvort vísa beri máli frá dómi.

Í 2. mgr. er kveðið á um það hvernig dómari skuli bregðast við ef fram kemur krafa um frávísun máls, að öllu leyti eða hluta, hvort sem er við þingfestingu eða síðar undir rekstri þess. Er lagt til að hafður verði sama háttur á og lýst er í 1. mgr. 128. gr. gildandi laga, sbr. og 2. mgr. 100. gr. laga um meðferð einkamála.

Ákvæði 3. og 4. mgr. eru nánast samhljóða 3. og 5. mgr. 100. gr. laga um meðferð einkamála og þarfnast ekki sérstakra skýringa.

Um 160. gr.

Hér er kveðið á um afleiðingar þess ef útivist verður af hálfu ákæranda við þingfestingu eða á síðari stigum málsmeðferðar fyrir dómi. Í fyrri málslið greinarinnar er gert ráð fyrir því, eins og í 1. mgr. 123. gr. nógildandi laga, að ekkert verði aðhafst frekar í málinu á því stigi. Þar segir jafnframt að dómari skuli ákveða nýtt þinghald við þær aðstæður. Í 2. mgr. 123. gr. er að finna undantekningu frá fyrrgreindri meginreglu, þar sem dómara er heimilað að ljúka máli þótt ákærandi sæki ekki þing ef ákærði kemur dóm og skilyrði eru til að ljúka því skv. 1. mgr. 124. gr. eða 125. gr. gildandi laga, sbr. 2. mgr. 163. gr. og 1. mgr. 164. gr. frv., enda hafi ákærandi mætt við þingfestingu og ekki mótmælt því að málinu yrði lokið með þessum hætti. Lagt er til að þessi undantekning verði felld brott og í staðinn skuli dómari tilkynna ákæranda um það hvenær nýtt þinghald verði háð. Ef ekki verður heldur sótt þing af hálfu ákæranda í því þinghaldi beri að fella málið niður, sbr. c. lið 170. gr.

Um 161. gr.

Fyrsta málsgrein hefur að geyma heimild til handa dómara að leggja efnisdóm á mál, ef um útivist er að ræða af hálfu ákærða við þingfestingu, að tilteknum skilyrðum uppfylltum. Er hún sama efnis og 1. mgr. 126. gr. nógildandi laga þótt orðalagi hafi verið hnikað til.

Í 2. mgr. segir að ákærði geti ekki áfrýjað slíkum dómi í útivistarmáli, heldur geti hann leitað eftir endurupptöku málsins. Er þetta út af fyrir sig sama regla og fram kemur í 2., sbr. 3. mgr. 126. gr. gildandi laga. Hins vegar er lagt til að í stað þess að mæla fyrir um skilyrði endurupptöku og önnur atriði, sem hana varða á þessum stað, verði það gert í sérstökum kafla, sbr. XXIX. kafla frv.

Um 162. gr.

Greinin er efnislega eins og 127. gr. nógildandi laga. Samkvæmt c.lið 3. mgr. 90. gr. er lögreglu skylt að verða við fyrir mælum ákæranda um að færa ákærða fyrir dóm ef hann sinnir ekki fyrir kalli án þess að um lögmæt forföll sé að ræða. Skýrir greinin sig að öðru leyti sjálf.

Um 163. gr.

Í 1. mgr. er kveðið á um það, eins og í 2. mgr. 122. gr. nógildandi laga, að ákærði skuli spurður hvort hann játi efni ákæru rétt þegar hann kemur fyrst fyrir dóm, eftir að mál hefur verið höfðað, hvort sem það er við þingfestingu eða síðar. Enn fremur að honum skuli kynnt efni framlagðra skjala.

Önnur málsgrein felur, á sama hátt og 1. mgr. 124. gr. gildandi laga, í sér heimild til að ljúka máli með viðurlagaákvörðun dómara, á svipaðan hátt og máli er lokið með sektargerð lögreglustjóra skv. 1. mgr. 115. gr. þeirra, sbr. 1. mgr. 149. gr. frv. Ákvæði 3. mgr. er sama efnis og 2. mgr. 124. gr. gildandi laga og þarfnast ekki sérstakra skýringa.

Um 164. gr.

Greinin svarar til 125. gr. nógildandi laga, þar sem er að finna heimild til að leggja dóm á mál með einföldum hætti án aðalmeðferðar, ef ákærði hefur játað skýlaust alla þá háttsemi, sem honum er gefin að sök og dómari telur játninguna trúverðuga, enda séu ekki skilyrði til að ljúka málinu með ákvörðun viðurlaga skv. 2. mgr. 163. gr. Lagt er til að gerðar verði þrjár breytingar frá gildandi lögum.

Í fyrsta lagi hefur verið numinn brott sá varnagli, sem nú er sleginn í 125. gr., að mál, þar sem ákærði er saksóttur fyrir brot sem varðað geta að lögum þyngri refsingu en átta ára fangelsi, verði ekki lokið á þann veg sem að framan greinir. Samkvæmt því er lagt til að öllum málum, jafnvel þeim þar sem sakargiftir eru mjög alvarlegar, verði lokið með þessum einfalda hætti. Hitt er annað mál að sé sakarefni óvenju flókið er óvíst að dómari geti fallist á að fyrir liggi skýlaus játning ákærða á allri þeirri háttsemi, sem honum er gefin að sök, en það er eitt af skilyrðum þess að máli verði lokið samkvæmt þessari grein.

Í öðru lagi er nú tekið fram í 125. gr. að ákærandi geti mótmælt því að mál verði afgreitt með þeim hætti, sem að framan greinir, væntanlega með þeim afleiðingum að fram skuli fara aðalmeðferð í því. Gert er ráð fyrir í niðurlagi 1. mgr. að annar hvor aðila, ákærandi eða ákærði, geti krafist þess að fram fari aðalmeðferð í máli skv. 166. gr. frv., þrátt fyrir að skilyrði séu til þess að ljúka málinu á þann veg sem hér er kveðið á um. Gæti t.d. komið til þess ef sakargiftir væru mjög alvarlegar og ákærandi teldi nauðsynlegt með tilliti til almannahagsmuna að aðalmeðferð færi fram.

Í þriðja lagi er í 2. mgr. gerð tillaga um að annar hvor málsaðili geti lagt fram skjöl og önnur sýnileg sönnunargögn, umfram þau sem þegar hafa verið lögð fram í málinu, væntanlega af hálfu ákæruvaldsins, jafnvel þótt ljúka eigi máli með þeim hætti sem hér er kveðið á um. Slíkt ætti hvorki að verða til þess að draga málið á langinn né að gera úrlausn þess flóknari, svo að einhverju skipti. Ef ljúka á máli samkvæmt þessari grein gæti aðili hins vegar ekki krafist þess að fá að leiða vitni fyrir dóm, heldur yrði hann að gera kröfu um að fram færi aðalmeðferð í því til þess að fá því til leiðar komið. Á sama hátt og í 125. gr. gildandi laga, er gert ráð fyrir að dómari skuli gefa aðilum máls kost á að tjá sig í stuttu máli um lagaatriði máls og ákvörðun viðurlaga áður en málið er tekið til dóms.

Um 165. gr.

Í samræmi við það, sem tíðkast í einkamálum, sbr. 2. mgr. 99. gr. laga um meðferð þeirra mála, er með 1. mgr. lagt til að ákærða skuli gefinn kostur á að leggja fram skriflega greinargerð, þar sem m.a. séu greindar kröfur hans og röksemdir fyrir þeim. Samkvæmt þessu er gert ráð fyrir að um verði að ræða heimild til handa ákærða í þeim tilvikum að máli verði ekki lokið skv. 2. mgr. 163. gr. eða 1. mgr. 164. gr., þannig að fram skuli fara aðalmeðferð í því skv. 166. gr.

Markmiðið með þessu nýmæli er öðrum þræði að jafna aðstöðu aðila að sakamáli vegna þess ákærða eða verjanda, fyrir hans hönd, er hér veitt tækifæri til þess að setja fram kröfur og röksemdir af sinni hálfu á skipulegan hátt með hliðstæðum hætti og ákæruvaldið hefur þegar gert í ákæru. Einnig má búast við því að

sé lögð fram skrifleg greinargerð af hendi ákærða verði það til þess að skýra mála-tilbúnað hans og auðvelda þar með úrlausn máls, ekki síst í þeim málum þar sem sakarefnið er flókið. Er rétt að nefna í því sambandi að með lögum nr. 19/1991 var ákærða gefinn kostur á að leggja fram skriflega greinargerð af sinni hálfu fyrir Hæstarétti, en ákvæði þess efnis hafði ekki verið í eldri lögum um meðferð opinberra mála. Með lögum nr. 37/1994, sem breyttu m.a. reglum um meðferð þeirra mála fyrir Hæstarétti, var stigið skrefi lengra, þar sem gengið er út frá því að ákærði skuli jafnan skila greinargerð þar fyrir dómi, á sama hátt og ríkissaksóknari, sbr. 155. gr. núgildandi laga og 203. gr. frv. Ekki verður annað ráðið en að sá háttur, að ákærði leggi fram skriflega greinargerð við meðferð máls fyrir Hæstarétti, hafi gefist vel í framkvæmd.

Í 1. mgr. er tekið svo til orða að gefa skuli ákærða hæfilegan frest til að leggja fram skriflega greinargerð af sinni hálfu. Vegna þess sem fyrr segir að ákærða er ekki skylt að leggja fram slíka greinargerð ætti hann að jafnaði ekki að fá frekari frest til þess en ákveðinn er í upphafi. Að öðrum kosti gæti hann dregið málmeðferð á langinn að ástæðulausu. Ef ákærði leggur ekki fram greinargerð á tilsettum tíma eða lýsi hann því yfir strax í upphafi að hann sjái ekki ástæðu til þess, t.d. ef mál er einfalt í sniðum, á hann engu að síður að láta uppi hvort hann hyggst leggja fram önnur sönnunargögn í málinu en þegar hafa verið lögð fram, svo og hvort hann vill leiða vitni í því og þá hver þau séu, sbr. lokamálslið 1. mgr.

Sömu reglu og fram kemur í 2. mgr. er að finna í 2. og 3. mgr. 128. gr. gildandi laga. Hún hefur hér verið umorðuð til samræmis við 1. og 2. mgr. 110. gr. frv.

Ákvæði 3. mgr. er sama efnis og 5. mgr. 128. gr. gildandi laga. Þeim ákvæðum, sem lúta að ákvörðunum um aðalmeðferð máls og hvort hún skuli fara fram fyrir luktum dyrum, en þau er nú að finna í 2. mgr. 128. gr. og 1. mgr. 129. gr. laganna, hefur verið steipt saman í eina málsgrein, 4. mgr. Jafnframt er lagt til, samkvæmt fyrirmynd í 841. gr. dönsku réttarfarslaganna, að á þessu stigi málsmeðferðar skuli, auk ákvörðunar um hvort aðalmeðferð skuli háð fyrir luktum, taka ákvörðun um það, sé tilefni á annað borð fyrir hendi, hvort vitni skuli gefa skýrslu án þess að það þurfi að skýra frá nafni sínu í heyranda hljóði, sbr. 8. mgr. 122. gr., og hvort ákærði og málflytjendur skuli víkja úr þinghaldi meðan vitni gefur skýrslu, sbr. 1 og 2. mgr. 123. gr. frv. Æskilegt getur verið að leysa úr þessum álitafnum strax á þessu stigi svo að þeir, sem sætta sig ekki við úrskurð dómara, geti kært hann til Hæstaréttar í tæka tíð og það verði ekki til þess að draga meðferð málsins á langinn, eins og ella yrði raunin. Ákvæðið kæmi þó ekki í veg fyrir að ákvarðanir þær, sem hér er vísað til, yrðu teknar síðar, t.d. eftir að aðalmeðferð væri hafin, ef þess gerðist þörf.

Að lokum er rétt að benda á að 5. mgr. er svo til eins og 2. mgr. 129. gr. gildandi laga. Verður ekki séð að það ákvæði þarfnist frekari skýringa.

Um 166. gr.

Í greininni er mælt fyrir um aðalmeðferð máls, þar sem fram skulu fara í einni lotu skýrslutaka af ákærða og vitnum og munnlegur málflutningur. Samsvarandi ákvæði eru í 1., 3. og 4. mgr. 129. gr. núgildandi laga og er gert ráð fyrir að efni þeirra standi áfram að mestu leyti óbreytt.

Samkvæmt 1. mgr. á ákærði rétt á að vera við aðalmeðferð máls með þeim undantekningum, sem þar eru greindar, sbr. 1. og 2. mgr. 123. gr. frv. Í 2. mgr. er kveðið á um upphaf aðalmeðferðar og skýrslutöku af ákærða og vitnum ef því er að skipta. Að skýrslutökum loknum skal gengið á vettvang brots, ef þess þykir þörf, sbr. til hliðsjónar 2. mgr. 103. gr. laga um meðferð einkamála.

Í 3. mgr. er því lýst að munnlegur málflutningur skuli fara fram undir lok aðalmeðferðar og hvaða reglur gildi um hann. Er lagt til að bætt verði við gildandi ákvæði 3. mgr. 129. gr. um það efni ákvæðum, sem er að finna í 3. mgr. 103. gr. laga um meðferð einkamála og lúta að stjórn dómara á málflutningi, sbr. 5. og 6. másl. 3. mgr. Skýrir greinin sig að öðru leyti sjálf.

Um 167. gr.

Greinin er efnislega eins og 130. gr. nógildandi laga og þarfnast ekki sérstakra skýringa.

Um 168. gr.

Í greininni er kveðið á um frekari gagnaöflun eftir dómtöku máls, eins og gert er í 131. gr. nógildandi laga. Hefur orðalag 2. og 3. másl. verið samræmt orðalagi 104. gr. laga um meðferð einkamála, að teknu tilliti til þess að í sakamálum hvílir sú skylda á ákæranda að afla sönnunargagna, eftir atvikum að tilmælum dómara.

Um 169. gr.

Í 1. mgr. er mælt fyrir um heimild til að sameina fleiri sakamál eftir þingfestingu þeirra í eitt mál og í 2. mgr. að greina eitt mál sundur í fleiri. Samsvarandi ákvæði eru í 3. mgr. 23. gr. og 24. gr. nógildandi laga og er lagt til að þau standi nánast óbreytt áfram. Þar af leiðandi er óþarft að skýra þau sérstaklega.

Um 170. gr.

Á sama hátt og í 132. gr. nógildandi laga, er í 1. mgr. kveðið á um það hvenær mál, sem höfðað hefur verið með útgáfu ákæru, skuli fellt niður. Ákvæði a., b. og d. liða eru sama efnis og a., b. og c. liðir 132. gr. Eins og tekið er fram í athugasemdum við 160. gr., er enn fremur gert ráð fyrir að mál verði fellt niður ef ákærandi sækir ekki þing, eftir að útivist hefur orðið af hans hálfu og dómari boðað hann til þinghalds í framhaldi af því.

Eftir fyrirmynd í 3. mgr. 105. gr. laga um meðferð einkamála er tekið fram í 2. mgr. að mál skuli almennt fella niður með bókun í þingbók. Rísi ágreiningur um hvort það verði gert tekur dómari hins vegar afstöðu til þess ágreinings í úrskurði, sbr. 2. og 3. mgr. 181. gr. frv.

Um 171. gr.

Mælt er fyrir um meginregluna um hraða málsmeðferð í 1. mgr., en það er gert á sama hátt í 1. mgr. 133. gr. nógildandi laga, sbr. og 1. mgr. 70. gr. stjórnarskrárinnar og 1. mgr. 6. gr. mannréttindasáttmála Evrópu.

Samkvæmt 2. mgr. skiptir ekki máli hvenær yfirlýsingar, mótmæli eða sönnunargögn af hálfu aðila koma fram undir rekstri máls, heldur skal tekið tillit til þeirra þrátt fyrir það. Með þessu er kveðið á um það, eins og í síðari málslið 2. mgr. 117. gr. gildandi laga, að svonefnd tómlætis- eða útilokunarregla skuli ekki gilda þegar um sakamál er að ræða, öfugt við venjuleg einkamál.

Um XXVI. kafla.

Í þessum kafla eru ákvæði um kröfur um annað en refsingu eða refsikennd viðurlög, sem ráðgert er að leita megi dóms um í sakamáli samhliða refsikröfu ákærvaldsins, svo sem um ræðir í 2. mgr. 2. gr. frumvarpsins. Ákvæðum kaflans er ætlað að koma í stað XX. kafla nógildandi laga sem fjallar um einkaréttarkröfur. Gildissvið reglnanna í frumvarpinu er nokkuð víðtækara því að lagt er til að þær snúi ekki aðeins

að einkaréttarkröfum, heldur taki einnig til krafna allsherjarréttar eðlis sem beinast að öðru en refsingu eða refsikenndum viðurlögum og eiga rætur að rekja til þeirrar ætluðu háttsemi sakbornings er leiðir til saksóknar. Stafar heiti kaflans af þessari breytingu á gildissviði ákvæða hans. Eins og getið er í 2. gr. frumvarpsins og athugasemdum við það ákvæði, geta þær kröfur allsherjarréttar eðlis, sem ráðgert er að leita megi dóms um í sakamáli eftir þessum heimildum, m.a. verið um greiðslu skatta, brottám ólögmæts ástands eða bann við ólögmætri háttsemi. Er þá haft í huga að kröfur sem þessar gætu komið til álita í sakamáli, t.d. á þann hátt að krafa um skatta væri höfð uppi í máli á hendur gjaldanda til refsingar fyrir skattsvik eða krafa um brottám mannvirkis væri höfð uppi í máli á hendur þeim, sem það hefur reist í leyfisleysi, fyrir refsivert brot á skipulags- og byggingarlögum nr. 73/1997. Þótt kröfur sem þessar séu ekki sama eðlis og einkaréttarkröfur, sem eftir nógildandi lögum er heimilt að hafa uppi í sakamáli, þá tengjast þær refsikröfu á hliðstæðan hátt með því að forsendur fyrir því að fallast á þær myndu að öðru jöfnu fara saman við forsendur fyrir sakfellingu. Að öðru leyti er þess almennt að geta um þennan kafla að lagt er til að ýmsar breytingar verði gerðar frá XX. kafla nógildandi laga á því hvernig kröfurnar, sem hér um ræðir, verði sóttar í sakamáli samhliða kröfu ákærvaldsins um refsingu. Að þeim breytingum verður vikið nánar hér á eftir í athugasemdum við einstakar greinar.

Um 172. gr.

Í 1. og 2. mgr. er að finna afmörkun á því hvers konar kröfur megi sækja eftir reglum þessa kafla frumvarpsins samhliða refsikröfu ákærvaldsins. Í 1. mgr. eru fyrirmæli um einkaréttarkröfur, en í 2. mgr. um kröfur allsherjarréttar eðlis. Varðandi fyrrnefndu málsgreinina er ástæða til að vekja athygli á því að hún tekur almennt til einkaréttarkrafna meðan í 1. mgr. 170. gr. nógildandi laga er vísað til bótakröfu þess sem beðið hefur tjón af háttsemi sem sakborningur er borinn. Með þessu er þó ekki ráðgerð nein breyting frá gildandi lögum vegna þess að skv. 174. gr. þeirra eru aðrar einkaréttarkröfur lagðar að jöfnu við bótakröfu. veittur réttur til að hafa uppi kröfu um skaðabætur í sakamáli. Ákvæði 2. mgr. er sem fyrr greinir nýmæli og hefur að framan verið sérstaklega vikið að því hvers konar kröfur falla undir það. Rétt er að benda á að skv. 2. mgr. yrði forræði á kröfu allsherjarréttar eðlis í höndum þess sem eftir almennum reglum fer með þá hagsmuni er henni tengjast. Þannig yrði krafa um greiðslu skatta sett fram af innheimtumanni þeirra og krafa um brottám mannvirkis, sem reist hefði verið í leyfisleysi, af viðeigandi byggingaryfirvöldum.

Ákvæði 3. mgr. er sett til áréttingar á því, sem annars verður leitt af öðrum reglum frumvarpsins, að sá, sem gerir einkaréttarkröfu eða kröfu allsherjarréttar eðlis í sakamáli, verður ekki aðili að málinu nema að því takmarkaða leyti sem varðar þá kröfu. Um réttarstöðu hans og heimildir hans að þessu leyti er að finna ýmsar nánari reglur í þeim ákvæðum þessa kafla sem á eftir fara.

Um 173. gr.

Í þessari grein eru lagðar til reglur um það hvenær koma þurfi á framfæri kröfu skv. 1. eða 2. mgr. 172. gr., við hvern það skuli gert, hvernig gera eigi kröfu úr garði og hvernig afstaða verði tekin til þess hvort hún verði höfð uppi í ákæru. Ákvæðin um þetta eiga sér ekki nema að takmörkuðu leyti hliðstæðu í nógildandi lögum.

Í 1. mgr. eru fyrirmæli um hvert beina eigi kröfu og innan hvers tíma það þurfi að gerast. Er þar ráðgert að kröfu verði að meginreglu annaðhvort komið á framfæri við lögreglu meðan á rannsókn stendur eða við ákæranda áður en ákæra verður gefin út, en í 4. mgr. eru fyrirmæli um hvernig krafan verði þá kynnt fyrir sakborningi og

afstöðu hans til hennar leitað. Í 1. mgr. er þó lögð til sú undantekningarheimild að kröfu megi koma á framfæri við ákæranda eftir útgáfu ákæru ef skilyrði væru að öðru leyti fyrir hendi til að gefa út framhaldsákæru í málinu skv. 1. mgr. 153. gr., eftir atvikum gagnert vegna kröfunnar.

Með 2. mgr. er lagt til að kröfu skuli setja fram í ákveðnum búningi og með 3. mgr. að henni þurfi eftir atvikum að fylgja gögn. Um þetta skortir fyrirsmáli í gildandi lögum sem þörf þykir á að bæta úr. Samkvæmt 2. mgr. á að gera kröfuna í skriflegri greinargerð, sem hafi efnislega að geyma nánar tilgreindar upplýsingar, en í meginatriðum svarar upptalningin í a.–f. lið til reglna í 1. mgr. 80. gr. laga um meðferð einkamála um efni stefnu.

Í 5. mgr. er ráðgert að teknar verði upp beinar reglur um það hvernig ákærandi á að taka afstöðu til þess hvort skilyrði séu til að hafa uppi kröfu í ákæru og koma henni þannig að við rekstur sakamáls. Er nánar tiltekið lagt til að ákærandi leggi mat á það, eftir að ákvörðun hefur verið tekin um saksókn, hvort krafa sé þess efnis, sem áskilið er í 1. eða 2. mgr. 172. gr., og hvort hún sé réttilega fram sett skv. 2. og 3. mgr. þessarar greinar. Telji ákærandi kröfuna haldna ágalla að formi til samkvæmt síðastnefndum ákvæðum gæti hann gefið þeim, sem hana gerir, kost á að lagfæra hana, en ekki er ráðgert að slíkt væri skylt. Komist ákærandi að þeirri niðurstöðu að annaðhvort 1. eða 2. mgr. 172. gr. eða 2. eða 3. mgr. 173. gr. standi því í vegi að krafa verði sett fram í sakamálinu er mælt fyrir um að honum beri að beina um það skriflegri tilkynningu til þess, sem kröfuna gerir. Tekið er fram í 5. mgr. að slík ákvörðun sé endanleg, en það leiðir til þess að ákvörðun þessa efnis, sem yfirsaksóknari eða lögreglustjóri tæki sem ákærandi, yrði ekki skotið til æðra stjórnvalds. Telja verður þessa reglu eðlilega í ljósi þess að kröfuhafi ætti þess alltaf kost að sækja kröfuna í einkamáli, auk þess sem óviðunandi væri að ágreiningur um atriði sem þetta yrði til þess að teifa fyrir að meginatriði sakamáls komi til úrlausnar fyrir dómstólum. Ef ákærandi telur skilyrðum fullnægt til að koma kröfunni að við rekstur málsins fyrir dómi ber honum að greina frá henni í ákæru, sbr. f. lið 1. mgr. 152. gr. Er mælt fyrir um það í niðurlagi 5. mgr. að krafan verði þá látin fylgja ákærinni til héraðsdóms, ásamt þeim gögnum sem kunna að hafa fylgt henni skv. 3. mgr.

Um 174. gr.

Í þessari grein er lagt til að teknar verði upp sérreglur um meðferð kröfu skv. 1. eða 2. mgr. 172. gr. fyrir dómi, en þær eiga sér að óverulegu leyti hliðstæðu í núgildandi lögum. Í 1. mgr. eru fyrirsmáli um það hvernig ákærða verði kynnt krafan við birtingu ákæru og fyrirkalls skv. 156. gr. frv., svo og hvernig þeim, sem hana gerir, verði tilkynnt um fyrirhugaða þingfestingu máls með samsvarandi hætti og ákæranda, sbr. 5. mgr. Hér er hins vegar ráðgert að slík tilkynning þurfi að vera send á sannanlegan hátt, enda hefur útivist þess, sem kröfuna gerir, frá þinghaldi þau áhrif að krafan geti verið felld niður við frekari meðferð málsins, sbr. 2. mgr. Er ætlast til að um kröfuna gildi að þessu leyti sömu reglur og um meðferð einkamála fyrir dómi, sbr. 2. mgr. 94. gr. laga um það efni. Frá þessu er þó gerð sú undantekning í 2. mgr. þessarar greinar að ákærandi geti orðið við beiðni kröfuhafa um að mæta fyrir hans hönd í þinghaldi og kæmi þá útivist hans ekki að sök að þessu leyti.

Með 3. mgr. er lagt til að hugað verði að hugsanlegum annmörkum á kröfu á sama hátt og við rekstur einkamáls fyrir dómi, sbr. 100. gr. laga um meðferð einkamála, þannig að dómari verði bæði að gæta að því af sjálfsdáðum hvort gallar séu á kröfunni, sem varðað gætu frávísun hennar frá dómi, og að taka afstöðu til kröfu sem ákærði kynni að hafa uppi um frávísun. Í 4. mgr. er áréttað að sá, sem gerir kröfu, hafi einn forræði á henni á sama hátt og ef hann hefði kosið að reka um hana einkamál

fyrir dómi í stað þess að fá henni komið að í sakamáli. Ákærandi gæti því ekki ráðstafað hagsmunum hans á nokkurn hátt. Tekið er sérstaklega fram í 4. mgr. að sá, sem gerir kröfuna, geti á öllum stigum máls fellt hana niður, en að þessu leyti væri hann eins settur og við rekstur einkamáls um kröfuna, sbr. c. lið 1. mgr. 105. gr. laga um meðferð einkamála. Á sama hátt og í einkamáli gæti hann þó þurft að bæta gagnaðila sínum, þ.e. ákærða, þann kostnað af málsvörn gagnvart kröfunni sem væri sérstaklega umfram það er leitt hefði af vörnum gegn refsikröfu ákærvaldsins. Verður að telja þessa reglu eðlilega í ljósi þess að heimildir XXVI. kafla eru settar til hagræðis þeim, sem kröfu gerir, en því fylgir ekki að hann geti bakað ákærða kostnað af málsvörn umfram það sem leitt hefði af rekstri einkamáls eftir almennum reglum. Þá er einnig tekið fram í 4. mgr. að gera megi dómsátt í sakamálinu um kröfu sem þessa, en um gerð hennar og réttaráhrif færi þá eftir reglum XV. kafla laga um meðferð einkamála. Loks er í 5. mgr. að finna ákvæði um skyldu dómara til að tilkynna þeim, sem gerir kröfu, um þinghöld í málinu, enda hafi kröfunni hvorki verið vísað frá dómi né frá henni fallið. Er hér miðað við að beitt verði sömu reglum um slíkar tilkynningar og fram koma í 92. gr. laga um meðferð einkamála.

Um 175. gr.

Samkvæmt 1. mgr. 172. gr. núgildandi laga er dómara í sakamáli heimilt að synja um að taka einkaréttarkröfu þar til meðferðar ef hann telur að það mundi valda verulegri töf eða óhagræði í máli. Er sú regla reist á því að meginatriði sakamáls er að fá leyst úr sakargiftum á hendur ákærða og eftir atvikum að ákveða honum refsingu eða önnur viðurlög, en heimild til að koma þar að einkaréttarkröfu er sett kröfuhafanum til hagræðis með því skilyrði að hún raski ekki rekstri sakamálsins svo að einhverju nemi. Í þessari grein er ráðgert að taka upp sambærilega heimild handa dómara, en þó með þeirri veigamiklu breytingu að kröfunni yrði þá ekki vísað frá dómi, heldur hliðrað til meðferðar í sjálfstæðu máli sem lyti upp frá því reglum laga um meðferð einkamála. Er þetta lagt til með tilliti til þess að gerð kröfunnar fyrir dómi hefði eftir reglum frumvarpsins í för með sér nokkra vinnu og eftir atvikum kostnað sem ástæðulaust er að fari forgörðum þótt sýnt sé að frekari meðferð kröfunnar muni bitna á rekstri sakamálsins að öðru leyti. Þá er jafnframt horft til þess að með ákvæðum 173. gr. er lagt til að krafa verði sett fram á samsvarandi hátt og ef einkamál væri höfðað um hana eftir almennum reglum, þannig að frekari meðferð hennar fyrir dómi gæti allt eins fylgt þeim reglum í stað þess að fara eftir þessum kafla.

Í 1. mgr. er lagt til að dómari kveði upp úrskurð ef hann telur efni til að víkja kröfu til meðferðar í einkamáli og skilja hana þannig frá frekari meðferð sakamálsins. Áður beri þó að gefa aðilum, þar á meðal kröfuhafa, kost á að tjá sig um það atriði. Kveði dómari upp slíkan úrskurð miða ákvæði 2. mgr. að því að krafan komi sjálfkrafa til meðferðar fyrir sama dómstóli eins og einkamál hefði verið þingfest um hana. Um framhaldið á rekstri málsins færi upp frá því eftir almennum ákvæðum laga um meðferð einkamála, eftir atvikum með því að ákærði, sem þá væri orðinn stefndi í einkamáli, fengi frest til að leggja þar fram greinargerð og taka þannig til varna gegn kröfunni.

Um 176. gr.

Í þessari grein eru reglur um aðkomu kröfuhafa að meðferð máls á síðari stigum þess, enda sé krafan ekki horfin úr málinu af einhverri þeirri ástæðu sem getið er í 1. mgr. Kröfuhafi nýtur ekki stöðu aðila að sakamáli nema að því takmarkaða leyti, sem kröfuna varðar, sbr. 3. mgr. 172. gr. Því til samræmis er ráðgert í 1. mgr. að hann geti

lagt fram gögn og flutt málið munnlega, en þó eingöngu um atriði sem snúa gagnert að kröfunni. Þá er og gert ráð fyrir að hann geti beint því til dómara að tilteknar spurningar varðandi þau atriði verði lögð fyrir ákærða og aðra, sem gefa skýrslu við aðalmeðferð máls, þar á meðal hann sjálfan ef því er að skipta. Í þessum efnum er hann eins settur og réttargæslumaður brotþola, sem nýtur ekki heimildar til að leggja sjálfur spurningar fyrir skýrslugjafa, sbr. 3. mgr. 46. gr.

Samkvæmt 2. mgr. verður ekki leyst að efni til úr kröfu ef sakamál er fellt niður, því er vísað frá dómi eða ákærði er sýknaður með dómi nema í því tilviki að hann hafi verið talinn ósakhæfur. Er hér í meginatriðum um að ræða sömu reglur og nú gilda, sbr. 3. mgr. 172. gr. gildandi laga.

Í 3. mgr. er loks mælt fyrir um efnislega úrlausn um kröfu sem kæmi til dóms eftir reglum kaflans. Er þar við það miðað að afstaða verði tekin til hennar að efni til á sama hátt og ef hún væri höfð uppi í einkamáli, enda helgast heimildir til að fjalla um kröfur sem þessar í sakamáli af því að kröfuhöfum sé veitt hagræði til að fá leyst úr þeim samhliða refsikröfu í stað þess að höfða um þær sérstakt einkamál. Í niðurlagi 3. mgr. eru fyrirmæli um málskostnað, en gengið er út frá því að dæma megi ákærða til að greiða kröfuhafa málskostnað, eins og um einkamál væri að ræða. Til þess að svo geti farið verður þó kröfuhafinn að hafa gert kröfu um málskostnað í greinargerð sinni skv. 2. mgr. 173. gr. Að auki er þess getið í ákvæðinu að þetta tilkall til málskostnaðar geti ekki átt við í því tilviki, þar sem brotþoli sem hefur fengið sér skipaðan réttargæslumann skv. V. kafla frv. hefur uppi einkaréttarkröfu eftir þessum reglum, enda ber skv. 48. gr. að ákveða réttargæslumanni þóknun úr ríkissjóði, sem telst til sakarkostnaðar, en eftir lyktum málsins yrði ákærði dæmdur til að bera þann kostnað að endingu.

Um XXVII. kafla.

Með 1. mgr. 1. gr. frv. er mörkuð sú aðalregla að öll mál, sem handhafar ákærvalds höfða til refsingar lögum samkvæmt, skuli sæta meðferð eftir ákvæðum laga um meðferð sakamála. Í 2. mgr. sömu greinar er því bætt við að það sama eigi við um mál til að koma fram refsikenndum viðurlögum, svo sem öryggisgæslu og öðrum öryggisráðstöfunum, upptöku eigna, sviptingu réttinda og ómerkingu ummæla, ef ákærvaldið á sókn sakar, þótt ekki sé krafist refsingar í málinu. Þau dómsmál, sem skilgreind eru á þennan hátt í 1. gr., sæta almennri meðferð fyrir dómi skv. XXV. kafla frv. Í 1. mgr. 2. gr. frv. er síðan getið annars konar mála, sem fara á með eftir ákvæðum laga um meðferð sakamála, og í 2. mgr. þeirrar greinar er vísað til einkaréttarkrafna og krafna allsherjarréttar eðlis, en um afbrigði frá almennum reglum við meðferð þeirra eru fyrirmæli í XXVI. kafla frv.

Í 1. mgr. 2. gr. er nánar tiltekið kveðið á um að mál til úrlausnar kröfu um framsal sakamanns og fullnustu erlends refsídóms hér á landi, svo og erindi frá erlendum dómstólum og yfirvöldum um aðgerðir hér á landi í tengslum við sakamál, skuli sæta meðferð eftir lögum um meðferð þeirra mála. Þar að auki þau mál, sem sæta skulu meðferð sakamála, sé það ákveðið í öðrum lögum. Viðfangsefni þessa kafla er að marka málum, sem um ræðir eða vísað er til í 1. mgr. 2. gr., ákveðinn farveg við meðferð þeirra fyrir dómi, enda falli þau ekki undir skilgreiningu 1. gr. sem að framan greinir. Þótt ráðgert sé í 2. gr. laga um meðferð opinberra mála að með mál af áþekktum toga skuli fara eftir ákvæðum þeirra laga hefur þar ekki, fremur en í eldri lögum um sama efni, verið að finna sérstakar reglur um það hvernig meðferðinni skuli hagað. Er með kaflanum leitast við að bæta úr skorti á slíkum reglum.

Um 177. gr.

Í athugasemdum við 2. gr. frv. er skýrt nánar hvers konar mál geti átt undir 1. mgr. þeirrar greinar. Skal hér látið nægja að vísa til þeirrar umfjöllunar. Þó er ástæða til að áréttta að fágætt er að önnur lög kveði á um að mál skuli sæta meðferð samkvæmt ákvæðum laga um meðferð sakamála nema um sé að ræða mál, sem hvort sem er myndu fara eftir þeim lögum, sbr. 1. gr. Í 234. gr. frv. er ráðgert að nokkrar tegundir mála, sem fjallað er um í almennum hegningarlögum, skuli sæta meðferð eftir ákvæðum laga um meðferð sakamála enda þótt þau falli ekki undir skilgreininguna í 1. gr. Samkvæmt þessari grein ættu þau mál að sæta afbrigðilegri meðferð sakamála eftir því sem nánar er fyrir mælt í 178. og 179. gr., auk þeirra mála sem sérstaklega er getið í fyrri málslíð 1. mgr. 2. gr.

Um 178. gr.

Í þessari grein eru lagðar til reglur um það hvernig mál, sem sæta meðferð samkvæmt þessum kafla, verði lögð fyrir dóm. Er í 1. mgr. boðið að það skuli gert með skriflegri kröfu sem hafi að geyma nánar tiltekið efni. Kröfunni skulu einnig fylgja nauðsynleg gögn, sbr. 2. mgr., og á að beina henni til héraðsdómstóls á varnarþingi, sem fari eftir ákvæðum 51. gr. frv.

Samkvæmt 3. mgr. á dómari að taka þegar í stað til skoðunar hvort fullnægt sé skilyrðum laga til að taka kröfuna til meðferðar, en slík könnun yrði m.a. að beinast að því hvort málið sé þess eðlis að áðurnefnd fyrirmæli 1. mgr. 2. gr. taki til þess. Komist dómari að raun um að skilyrðum sé ekki fullnægt til að fjalla frekar um málið er ráðgert að hann vísi því strax frá dómi, án þess að taka það fyrir á dómþingi eða leita á annan hátt afstöðu aðila til þess. Séu skilyrði á hinn bóginn uppfyllt til að taka málið til meðferðar er gert ráð fyrir að dómari byrji á því að ákveða þinghald til að þingfesta það og tilkynni þá ákvörðun þeim, sem kröfuna gerir, en sá telst sóknaraðili máls. Slíkri tilkynningu yrði jafnframt að beina til varnaraðila ef um hann væri á annað borð að ræða, en það myndi ráðast nánar af eðli kröfunnar. Í niðurlagi ákvæðisins er þó ráðgerð undantekning frá því að varnaraðila sé tilkynnt um þinghald í tilvikum, þar sem krafa lyti að aðgerð við rannsókn sakamáls, t.d. ef erlend lögreglu-yfirvöld leituðu eftir slíku hér á landi, enda mætti ætla að vitneskja varnaraðilans um fyrirhugaða aðgerð gæti spillt fyrir rannsókninni, sbr. 1. mgr. 104. gr. frv.

Um 179. gr.

Í greininni eru fyrirmæli um meðferð máls eftir að dómari hefur látið frá sér fara tilkynningu um þinghald til að þingfesta það. Er við það miðað að meðferðin verði einföld í sniðum, en ekki er gert ráð fyrir að settar verði ítarlegar reglur um hana, enda má ætla að haga yrði henni á talsvert misjafnan veg eftir því um hvers konar málefni væri að ræða hverju sinni. Ekki verður séð að einstök atriði í þessari grein þarfni sérstakra skýringa.

Um XXVIII. kafla.

Í þessum kafla eru ákvæði um dómsúrlausnir héraðsdóms sem ætlað er að koma í stað XVI. kafla núgildandi laga. Breytingar frá gildandi reglum um þetta efni, sem hér koma fram, stafa einkum af því að leitast er við að samræma fyrirmæli um dómsúrlausnir í sakamálum reglum XVI. kafla laga um meðferð einkamála um dómsúrlausnir í þeim málum, þar sem það getur átt við. Að þessu frátöldu eru ekki lagðar til teljandi breytingar hér, en að þeim er vikið eftir þörfum í skýringum við einstakar greinar.

Um 180. gr.

Ákvæði þessarar greinar eru efnislega eins og nógildandi ákvæði í 117. gr. laga um meðferð opinberra mála. Er því ekki þörf á að skýra hana sérstaklega.

Um 181. gr.

Þessi grein, sem fjallar einkum um ákvarðanir og úrskurði dómara um atriði varðandi rekstur máls, er að verulegu leyti sniðin eftir reglum um ákvarðanir og úrskurði dómara í einkamálum í 112. gr. laga um meðferð einkamála, en þær eru öllu ítarlegri en nógildandi fyrirmæli um þetta í 134. gr. og 1. mgr. 137. gr. laga um meðferð opinberra mála. Ekki eru efni til að færa fram sérstakar skýringar um einstök atriði í þessari grein. Þó er ástæða til að áréttta að ætlast er til að reglum 3. mgr. verði m.a. beitt um úrskurði, sem ganga í rannsóknarmálum eftir ákvæðum XV. kafla frv., en reglum 4. mgr. m.a. um úrskurði í málum sem sæta afbrigðilegri meðferð fyrir dómi skv. XXVII. kafla.

Um 182. gr.

Í 1. mgr. er að finna fyrirmæli um form og efni viðurlagaákvörðunar sem beitt verður til að ljúka máli samkvæmt heimild í 163. gr. frv. Samsvarandi ákvæði er ekki að finna í XVI. kafla nógildandi laga, en þetta ákvæði tekur mið af framkvæmd í þessum efnunum. Önnur málsgrein svarar til reglu, sem nú kemur fram í 2. málsli. 1. mgr. 124. gr. laganna, og þarfnast hún ekki frekari skýringa.

Um 183. gr.

Í greininni er að finna reglur um dóma í sakamálum. Í 1. mgr. er tiltekið hvenær máli verði lokið með dómi. Samsvarandi ákvæði er ekki í lögum um meðferð opinberra mála, en tillaga er hér gerð um að taka upp beina reglu um þetta með fyrirmynd í upphafsmálslið 1. mgr. 114. gr. laga um meðferð einkamála. Í 2. og 3. mgr. eru fyrirmæli um hvað koma eigi fram í dómi. Efnislega svara þessi fyrirmæli að mestu til 1. mgr. 135. gr. gildandi laga, þótt uppsetning þeirra sé hér höfð með nokkrum öðrum hætti. Ákvæði 4. og 5. mgr. svara í öllum meginatriðum til 2. mgr. 135. gr. og 2. og 3. mgr. 139. gr. laganna og þarfnast þau ekki sérstakra skýringa.

Um 184. gr.

Ákvæði þessarar greinar svara til reglna í 2. mgr. 133. gr. og 136. gr. nógildandi laga. Þó er lagt til að þeim verði lítillega breytt til samræmis við reglur um sama efni í 1. og 2. mgr. 115. gr. laga um meðferð einkamála.

Um 185. gr.

Í 1. mgr. er að finna reglur um uppkvaðningu dóma og úrskurða sem sækja sér að nokkru fyrirmynd í 3. mgr. 115. gr. laga um meðferð einkamála. Ákvæðin í 2.–4. mgr. svara á hinn bóginn að mestu til 3. og 4. mgr. 133. gr. og 1. mgr. 139. gr. laga um meðferð opinberra mála, eins og þeim hefur m.a. verið breytt með lögum nr. 81/2005. Verður ekki séð að einstök atriði greinarinnar þarfnist frekari skýringa.

Um 186. gr.

Ákvæði greinarinnar svara til reglna í 2. og 3. mgr. 137. gr. og 138. gr. nógildandi laga. Röð þeirra og orðalagi er þó lítillega breytt til samræmis við reglur um sama efni varðandi einkamál í 116. gr. laga um meðferð þeirra mála.

Um 5. þátt.

Í þessum þætti frumvarpsins er að finna reglur um endurupptöku og málskot, sem ætlað er að leysa af hólmi ákvæði XVII., XVIII. og XXII. kafla núgildandi laga, auk sérreglna í 2. og 3. mgr. 126. gr. þeirra um endurupptöku mála sem ljúka má með útivistardómi þegar ákærði hefur ekki sótt þing fyrir héraðsdómi. Þær reglur, sem hér er að finna, skiptast í fimm kafla, þar sem sá fyrsti, XXIX. kafli, lýtur að endurupptöku útivistarmála í héraði, annar kaflinn, XXX. kafli, snýr að kæru til Hæstaréttar, sá þriðji, XXXI. kafli, að áfrýjun til sama dómstóls, sá fjórði, XXXII. kafli, að endurupptöku óáfrýjaðs máls fyrir héraðsdómi og loks sá fimmti, XXXIII. kafli, að endurupptöku máls fyrir Hæstarétti. Efnisskipanin sem hér um ræðir er viðhöfð til samræmis við reglur um sama efni í lögum um meðferð einkamála. Ákvæði XXIX. og XXXII. kafla frv. eru talsvert ítarlegri en fyrirmælin um sama efni í lögum um meðferð opinberra mála, en að öðru leyti eru reglurnar í þessum þætti þess hliðstæðar ákvæðum þeirra laga þótt ýmsar breytingar séu lagðar til. Eru þær skýrðar frekar hér á eftir í athugasemdum við einstakar greinar.

Um XXIX. kafla.

Með þessum kafla er lagt til að settar verði tiltölulega ítarlegar reglur um endurupptöku mála fyrir héraðsdómi í tilvikum, þar sem ákærði hefur ekki sótt þing og máli verið lokið af þeim sökum skv. 161. gr. frv. Eins og fram kemur í því ákvæði, er ráðgert að ákærði geti ekki leitað endurskoðunar héraðsdóms í þeim tilvikum með áfrýjun til Hæstaréttar, enda hefur þá ekki verið tekin afstaða til varna hans í héraði. Þess í stað er miðað við að mál sem þessi verði tekin upp á ný fyrir héraðsdómi og sæti þar meðferð á nýjan leik eftir almennum reglum um meðferð mála, þar sem ákærði heldur uppi vörnum. Þetta felur í sér breytingar frá núgildandi lögum, því að þar er annars vegar heimilað í 2. mgr. 126. gr. að mál verði tekið upp á ný fyrir héraðsdómi, að fullnægðum nánar tilteknum skilyrðum til þess að vörnum megi halda þar uppi, og hins vegar er í 1. mgr. 150. gr. mælt fyrir um heimild ákærða til að áfrýja útivistardómi, að fengnu áfrýjunarleyfi Hæstaréttar til endurskoðunar á niðurstöðum um lagaatriði eða viðurlög. Með öðrum orðum er hér lagt til að í öllum tilvikum verði leitað endurupptöku máls fyrir héraðsdómi sem engin efnisleg skilyrði eru sett fyrir. Þar með yrði afnumin fyrrnefnd heimild í 1. mgr. 150. gr. gildandi laga. Með þessu er tekið tillit til þess að nánast hefur verið óþekkt að farið hafi verið fram á leyfi Hæstaréttar til áfrýjunar eftir síðastgreindu lagaákvæði í gildistíð núgildandi reglna, auk þess sem eðlilegra þykir að mál fái að fullu meðferð fyrir héraðsdómi, að teknu tilliti til sjónarmiða ákærða, áður en það geti komið til kasta æðri dóms.

Að öðru leyti er ástæða til að geta þess sérstaklega um þennan kafla að honum er ætlað að koma í stað ákvæða sem koma nú fram í 2. og 3. mgr. 126. gr. gildandi laga um skilyrði fyrir endurupptöku og ákvörðun um hana. Á hinn bóginn er þar nánast ekki að finna nein fyrirmæli um meðferð máls eftir endurupptöku. Lagt er til að kveðið verði á um slíka málsmeðferð með áþekktum hætti og í lögum um meðferð einkamála.

Um 187. gr.

Í þessari grein er kveðið á um heimild ákærða til að leita endurupptöku útivistarmáls fyrir héraðsdómi. Svo sem áður er komið fram er lagt til í 2. mgr. 161. gr. að dómi í slíku máli verði ekki áfrýjað til Hæstaréttar af hendi ákærða.

Í 1. mgr. eru ekki sett skilyrði fyrir því að ákærði leiti endurupptöku, að öðru leyti en því að gefinn er tiltekinn frestur til þess sem er fjórar vikur frá birtingu dóms eða eftir atvikum frá uppkvaðningu dómsins ef ekki þarf að birta hann fyrir ákærða vegna fyrirmæla 3. mgr. 185. gr. frv. Verður þá beiðni ákærða að hafa borist þeim

héraðsdómstóli, sem málið á undir skv. 1. mgr. 188. gr., innan frestsins, svo sem tekið er fram í niðurlagi 1. mgr. þessarar greinar.

Með 1. mgr. er sem fyrr segir ekki gert ráð fyrir að efnisleg skilyrði verði sett fyrir heimild ákærða til að leita endurupptöku. Felst í þessu tillaga um allnokkra breytingu frá heimildinni í 2. mgr. 126. gr. núgildandi laga, enda er þar mælt fyrir um að endurupptaka samkvæmt beiðni ákærða sé háð því að hann sanni að annaðhvort hafi útivist hans í héraði stafað af lögmætum forföllum eða að ákæra ásamt fyrirkalli hafi ekki verið birt honum í tæka tíð til þess að hann gæti sótt þing. Sú rýmkun, sem hér er lögð til, helgast einkum, eins og áður er getið, af því að hér er ekki gert ráð fyrir tvenns konar leiðum fyrir ákærða til að leita endurskoðunar dóms í útivistarmáli, svo sem nú er, heldur verði það eingöngu gert með endurupptöku máls fyrir héraðsdómi. Forsenda fyrir þessari breytingu, sem horfir til réttaröryggis fyrir ákærða, er að heimild til endurupptöku verði ekki háð skilyrðum á borð við þau sem að framan greinir.

Í 2. mgr. er að finna reglu sem svarar til ákvæðis í 4. mgr. 137. gr. laga um meðferð einkamála. Reglan er þó bundin við það að réttur ákærða til endurupptöku falli eingöngu brott í tilvikum, þar sem ákæruvaldið hefur áfrýjað héraðsdómi að því er hann varðar, gagnstætt ákvæðinu í einkamálalögum, sem gildir án tillits til þess hvort áfrýjað er gagnvart þeim, er endurupptöku vill leita, eða öðrum málsaðila. Munurinn að þessu leyti stafar af því að áfrýjun af hálfu ákæruvaldsins getur einvörðungu beinst að öðrum, sem ákærður er í sama máli, en í slíku tilviki er eðlilegt að endurupptaka verði heimil í héraði varðandi þann sem áfrýjunin beinist ekki að. Hafi ákæruvaldið á hinn bóginn áfrýjað héraðsdómi að því er sama ákærða varðar verður mál að sjálf-sögðu ekki rekið á tveimur dómstigum í senn og tekur þetta ákvæði frumvarpsins til þeirrar aðstöðu.

Í 3. mgr. er loks kveðið á um að endurskoðunar verði ekki leitað á útivistardómi eftir þessum kafla að liðnum fresti skv. 1. mgr., en ákærði nyti þá kosts á að fara fram á endurupptöku með ákvörðun Hæstaréttar eftir fyrirmælum XXXII. kafla. Þessi regla á sér hliðstæðu í 5. mgr. 137. gr. laga um meðferð einkamála.

Um 188. gr.

Í 1. mgr. er að finna reglur um form og efni beiðni ákærða um endurupptöku og hvert henni skuli beint. Í 2. mgr. eru fyrirmæli um athugun dómara á formlegum og efnislegum skilyrðum varðandi beiðnina, sem leitt gæti til synjunar um endurupptöku þegar í stað, en að öðrum kosti yrði boðað til þinghalds til að taka hana fyrir. Í 3. mgr. eru ákvæði um afleiðingar þess að útivist verði á ný af hálfu ákærða og í 4. mgr. um heimild ákæruvalds til að andmæla beiðni hans sem afstaða yrði þá tekin til með úrskurði. Í lok þeirrar málsgreinar er síðan mælt fyrir um ákvörðun dómara um endurupptöku sem tekin yrði með bókun í þingbók. Öll þessi atriði eiga sér að meira eða minna leyti hliðstæðu í 138. gr. laga um meðferð einkamála og er reglum um þau ætlað að koma í stað þess, sem kemur fram í 3. mgr. 126. gr. laga um meðferð opinberra mála. Verður ekki séð að einstök atriði hér þarfnist frekari skýringa.

Um 189. gr.

Í þessari grein eru reglur um áhrif ákvörðunar eða úrskurðar dómara skv. 4. mgr. 188. gr. um að verða við beiðni ákærða um endurupptöku máls. Er lagt til í 1. mgr. að sú ráðstöfun hafi að meginreglu í för með sér að réttaráhrif upphaflegs dóms í málinu falli niður um stundarsakir á meðan það er rekið á ný fyrir héraðsdómi, nema dómari verði við kröfu ákæranda um að láta áhrif dómsins haldast þrátt fyrir endurupptöku vegna þeirra ástæðna sem getið er í 5. mgr. 183. gr. Sú leið, sem hér er lögð til, er

önnur en mælt er fyrir um í 1. mgr. 139. gr. laga um meðferð einkamála, enda gildir sú regla að endurupptaka slíks máls samkvæmt heimildum í XXIII. kafla þeirra laga leiði ekki til þess að réttaráhrif fyrri úrlausnar falli niður, nema dómari fallist á kröfu um það. Með þessu er tekið tillit til þess að skv. 4. mgr. 185. gr. frv. eru réttaráhrif dóms í sakamáli að vissu marki önnur en í einkamáli meðan á áfrýjunarfresti stendur eða eftir áfrýjun dóms og þykir eðlilegt að sama regla gildi að þessu leyti um sakamál ef af endurupptöku þeirra verður. Ákvæði 2. mgr. þessarar greinar eiga sér hliðstæðu í 3. mgr. 139. gr. laga um meðferð einkamála og þarfnast ekki sérstakra skýringa.

Um 190. gr.

Í greininni er að finna reglur um meðferð máls eftir að það hefur verið endurupptekið. Samkvæmt 1. mgr. verður farið með það eftir almennum reglum laganna frá því stigi, þar sem það stóð upphaflega við þingfestingu, enda leiðir af reglum þessa kafla, svo og 161. gr., að lyktir máls fari eftir ákvæðum síðastnefndrar greinar frumvarpsins vegna útivistar ákærða við þingfestingu.

Í 2. mgr. er ráðgert að enduruppteknu máli geti lokið með bókun dómara í þingbók um að upphaflegur dómur standi óhaggaður, annaðhvort ef ákærði fellur frá ósk um endurupptöku eftir að rekstur máls er hafinn á nýjan leik eða útivist verður aftur af hans hálfu, án þess að hann hafi lagt fram greinargerð um varnir sínar í málinu. sbr. 1. mgr. 165. gr. Slík málalok eru þó háð því að ákærandi geri ekki kröfu til þess að málið sæti frekari meðferð eftir almennum reglum XXV. kafla frv.

Með 3. mgr. er lagt til að girt verði fyrir að mál sæti öðru sinni endurupptöku eftir beiðni ákærða. Kæmi aðeins til kasta þessarar reglu ef beiðni um endurupptöku teldist fallin niður vegna ákvæðis 3. mgr. 188. gr. eða meðferð endurupptekins máls lyki skv. 2. mgr. þessarar greinar. Þrátt fyrir það nyti ákærði heimildar til að leita endurupptöku á nýjan leik eftir ákvæðum XXXII. kafla frv. Reglurnar sem hér eru lagðar til eiga sér hliðstæðu í 140. og 142. gr. laga um meðferð einkamála, svo og að nokkru leyti í 3. mgr. 126. gr. nógildandi laga.

Um 191. gr.

Hér eru lagðar til reglur um hvernig máli verður lokið öðru sinni eftir endurupptöku, svo og um heimildir til að áfrýja dómi sem gengið hefur á nýjan leik í máli. Þessi fyrirmæli eiga sér í flestum atriðum hliðstæðu í reglum um málalok í enduruppteknu einkamáli í 141. og 142. gr. laga um meðferð þeirra mála. Þarfnast þau ekki sérstakra skýringa hér.

Um XXX. kafla.

Í þessum kafla eru gerðar tillögur um reglur varðandi kæru til Hæstaréttar og er honum þar með ætlað að koma í stað ákvæða XVII. kafla nógildandi laga. Í stórum dráttum er ekki lagt að gerðar verði viðamiklar breytingar frá gildandi reglum þótt almennt sé leitast við að samræma ákvæðin samsvarandi ákvæðum um kæru í einkamálum skv. XXIV. kafla laga um meðferð þeirra mála. Sérstaklega ber þó að geta hér þeirrar breytingar, sem ráðgerð er í 192. gr., en þar er lagt til að aðeins verði kærðir úrskurðir héraðsdóms, auk þess sem talið er á tæmandi hátt um hvaða málefni úrskurðir verði að fjalla til þess að þá megi kæra til Hæstaréttar. Er hér á tvo vegu um breytingar að ræða frá ákvæðum 142. gr. gildandi laga, því að annars vegar er almenna reglan þar sú að kæra megi ákvarðanir héraðsdómara um atriði í sambandi við rekstur máls, til jafns við úrskurði um sama efni, og hins vegar er í 1. mgr. greinarinnar gengið út frá því að kæra megi allar ákvarðanir og úrskurði, nema þeir varði nánar tiltekin efni sem talin eru upp í tíu staflidum. Um ástæðurnar fyrir þessum

breytingartillögum er nánar rætt í athugasemdum við 192. gr. Í tengslum við þetta er þó rétt að benda á að kæruheimildir eru ekki með öllu tæmandi taldar í 192. gr. frv., því að sérstakar kæruheimildir geta einnig verið fyrir hendi annars staðar í frumvarpinu, sbr. 3. mgr. 163. gr., eða í öðrum lögum. Ekki er ætlast til að samþykkt frumvarpsins raski slíkum sérákvæðum í öðrum lögum nema sérstaklega sé kveðið á um brottfall þeirra.

Um 192. gr.

Eins og fram kemur í almennum athugasemdum við þennan kafla, eru í þessari grein talin upp þau tilvik, þar sem heimilað er að kæra úrskurði héraðsdóms til Hæstaréttar. Þar var og minnst á það að lagt væri til að gerðar yrðu með greininni tvær meginbreytingar frá reglum 142. gr. núgildandi laga. Hér er annars vegar við það miðað að aðeins megi kæra úrskurði héraðsdóms, en ekki ákvarðanir um atriði varðandi rekstur máls. Frá því er þó að finna sérstakar undantekningar í öðrum ákvæðum frumvarpsins, svo sem áður er getið. Ástæðan fyrir þessari breytingu og um leið fyrir ákvæðum 1. og 2. mgr. 181. gr., þar sem ráðgert er að dómari verði alltaf að taka afstöðu til ágreiningsefnis með úrskurði ef það getur sætt kæru til Hæstaréttar, er sú að nauðsynlegt er við úrlausn máls fyrir æðra dómi að fyrir liggi rökstuðningur héraðsdómara fyrir niðurstöðu um atriði, sem sætir kæru, en ekki er um slíkan rökstuðning að ræða ef nægilegt er að leysa úr atriði með einfaldri ákvörðun sem bókuð er í þingbók. Til þess að fært verði að fara þessa leið er samhliða þessu nauðsynlegt að taka af skarið um hvaða úrlausnatriði geti sætt kæru og gera þar með greinarmun á þeim úrlausnarefnum, sem héraðsdómari getur lokið með ákvörðun sinni, og þeim efnun þegar úrskurðar er þörf.

Í 1. mgr. eru talin upp í 25 staflidum þau efnisatriði sem miðað er við að dómari verði að taka afstöðu til með úrskurði. Er þess vænst að þessi upptalning, sem er hliðstæð ákvæðum 1. mgr. 143. gr. laga um meðferð einkamála að því leyti sem reglur um slík mál geta átt samleið með reglum um meðferð sakamála, skýri sig nægilega sjálf. Rétt er að taka fram að ekki er ráðgerð sérstök regla um takmarkanir á kæruheimildum eftir að aðalmeðferð í máli er hafin, sbr. 2. mgr. 142. gr. gildandi laga og 2. mgr. 143. gr. laga um meðferð einkamála. Er litið svo á að heimild til kæru á atriðum, sem talin eru upp í 1. mgr. 192. gr., eigi fullt eins við eftir upphaf aðalmeðferðar og á fyrri stigum máls.

Ákvæði 2. og 3. mgr. svara til 3. og 4. mgr. 142. gr. gildandi laga og þarfnast ekki sérstakra skýringa.

Um 193. gr.

Ákvæðin í 1., 2. og 4. mgr. þessarar greinar svara að verulegu leyti til ákvæða 143. og 144. gr. núgildandi laga. Þó er gert ráð fyrir nokkrum minni háttar breytingum sem taka að mestu mið af reglum um kæru í einkamálum í 144. og 145. gr. laga um meðferð þeirra mála.

Í 3. mgr. er á hinn bóginn að finna nýmæli um heimild til að kæra úrskurð héraðsdómara eftir að frestur til þess er út runninn að fengnu leyfi Hæstaréttar, en um meðferð slíkrar beiðni er í ákvæðinu vísað til reglna um beiðni um áfrýjunarleyfi í 200. gr. frv. Þetta er lagt til í því skyni að tryggja að réttmætir hagsmunir fari ekki forgörðum þótt kærufrestur líði án þess að kært sé, enda er sá frestur aðeins þrír sólarhringar. Þess er að geta í tengslum við þetta að í dómaframkvæmd Hæstaréttar hefur verið litið svo á að heimila megi, á sama hátt og hér er ráðgert, kæru við aðstæður sem þessar, en heimild til slíks hefur þá verið sótt í lögjöfnun frá reglum um

áfrýjunarleyfi. Þykir eðlilegra að beinlínis sé mælt fyrir um þetta í lögum, svo sem hér er lagt til.

Um 194. gr.

Í þessari grein eru reglur, sem einkum varða sendingu kærumáls til Hæstaréttar, tilkynningu um kæru til gagnaðila kæranda, greinargerðir aðilanna til réttarins og fresti til að koma greinargerð þar á framfæri. Í meginatriðum svara ákvæði greinarinnar til 145. gr. nógildandi laga, svo og til 2. mgr. 146. gr., 147. og 148. gr. laga um meðferð einkamála.

Vekja verður þó athygli á því að í 2. mgr. er ráðgert að héraðsdómari tilkynni gagnaðila kæranda um kæru ef hún er ekki borin fram í þinghaldi að gagnaðilanum viðstöddum. Felst í þessu tillaga um breytingu frá 2. mgr. 145. gr. gildandi laga, þar sem mælt er fyrir um að lögregla eða ákærandi komi slíkri tilkynningu á framfæri ef kært er af þeirra hálfu. Þykir eðlilegra að dómari tilkynni ávallt um kæru, svo sem gert er í einkamálum, en þó er tekið fram að ekki verði um þetta tilkynnt ef farið hefur verið með mál fyrir héraðsdómi án þess að gagnaðila kærands hafi verið gert kunnugt um það.

Þá er jafnframt ástæða til að benda á nýmæli í síðari málslið 3. mgr., þar sem boðið er að aðili sendi gagnaðila sínum afrit af greinargerð, að því tilskildu að gagnaðilanum hafi verið gert kunnugt um meðferð málsins í héraði. Ástæða þykir til að setja reglu um þetta til að tryggja að aðilum geti verið ljóst á hverju aðrir aðilar byggja málalíbúnað sinn.

Um 195. gr.

Þessi grein hefur að geyma reglur um meðferð kærumáls fyrir Hæstarétti þegar sá tími er liðinn sem aðilunum er ætlaður til að afhenda greinargerðir í því og eftir atvikum ný gögn. Á sama hátt og nú gildir skv. 1. mgr. 146. gr. laga um meðferð opinberra mála er hér miðað við að Hæstiréttur geti lagt dóm á kærumál strax að liðnum þessum fresti eða fyrr ef greinargerðir aðilanna er þegar komnar fram. Því er þó bætt við í 1. mgr. að tekið skuli tillit til greinargerða eða gagna sem síðar berast ef máli er þá ekki þegar lokið, en ákvæði þessa efnis er ekki að finna í nógildandi lögum. Er þetta lagt til með hliðsjón af samsvarandi ákvæði í 1. mgr. 149. gr. laga um meðferð einkamála.

Miðað er við að kærumál verði að meginreglu skriflega flutt fyrir Hæstarétti, svo sem verið hefur eftir lögum um meðferð opinberra mála, sbr. 2. mgr. Tekið er fram í þeirri málsgrein að rétturinn geti ákveðið að kærumál skuli munnlega flutt, en um þetta eru ekki bein ákvæði í gildandi lögum, þótt gengið hafi verið út frá því í framkvæmd að heimilt sé að fara með mál á þennan hátt, svo sem gera má við meðferð einkamála, sbr. 3. mgr. 149. gr. laga um það efni. Enn fremur skal bent á að látið er við það sitja að tiltaka að kærumálum skuli lokið fyrir Hæstarétti svo fljótt sem kostur er, en í 1. mgr. 146. gr. gildandi laga eru settir sérstakir frestir í þessu sambandi sem ástæðulaust þykir að hafa áfram í lögum.

Með 3. mgr. er ráðgert að Hæstiréttur skuli tilkynna héraðsdómara og aðilum máls, sem hafa látið það til sín taka fyrir réttinum, um úrslit þess. Felst í þessu tillaga um breytingu frá 3. mgr. 146. gr. gildandi laga, þar sem mælt er svo fyrir að Hæstiréttur sendi héraðsdómara endurrit af dómi í kærumáli og hann tilkynni síðan aðilunum um úrslit málsins. Er hér tekið mið af því að framkvæmd hefur þróast í það horf sem lagt er til að verði fest í lög með þessu ákvæði.

Í 4. mgr. er að finna tilvísun til XXXI. kafla frv. um önnur atriði varðandi meðferð kærumála en mælt er fyrir um í þessum kafla, að því leyti sem reglur um

áfrýjunarmál geta þá átt við. Gengið hefur verið út frá því í framkvæmd að þetta eigi við þótt ekki séu bein fyrirsmáli um það í gildandi lögum, en 4. mgr. á sér hliðstæðu í 4. mgr. 150. gr. laga um meðferð einkamála.

Um XXXI. kafla.

Í þessum kafla er að finna ákvæði um áfrýjun héraðsdóma til Hæstaréttar. Fyrirmælin um þetta efni í nógildandi lögum voru afrakstur heildarendurskoðunar á reglum um málskot til Hæstaréttar sem gerð var 1994 varðandi bæði einkamál og sakamál. Meðal þess, sem kom til með þeirri endurskoðun, voru reglur, sem takmarka færi á því að endurskoða fyrir Hæstarétti niðurstöður héraðsdóms um sönnun í sakamálum, sem að einhverju eða öllu leyti eru reistar á mati á sönnunargildi munnlegs framburðar fyrir dómi. Reglur þessar voru á sínum tíma settar til að tryggja að Hæstiréttur legði ekki slíkt mat á sönnunaratriði ef ákærði eða vitni gæfu ekki munnlega skýrslu þar fyrir dómi, en þetta þótti nauðsynlegt til að koma í veg fyrir að dregið yrði í efa að ákærði fengi þá réttlátu málsmeðferð, sem honum er áskilin í 1. og 3. mgr. 6. gr. mannréttindasáttmála Evrópu, svo og í 1. mgr. 70. gr. stjórnarskrárinnar, sbr. stjórnarskipunarlög nr. 97/1995. Eins og reiknað var með við umrædda endurskoðun, hafa heimildir í XVIII. kafla gildandi laga til að taka munnlegar skýrslur fyrir Hæstarétti við meðferð sakamála undir áfrýjun lítt verið notaðar, en til mótvægis hefur rétturinn átt kost á að ómerkja héraðsdóm ef niðurstöður hans um sönnunaratriði kunna að vera rangar, sbr. 5. mgr. 159. gr. laganna. Svigrúm til að koma við annars konar skipan er verulega takmarkað vegna þess að dómstig hér á landi eru aðeins tvö og hafa ekki verið uppi ráðagerðir um að breyta því. Við gerð þessa frumvarps hefur verið rætt um aðrar hugsanlegar leiðir til að koma við endurskoðun á niðurstöðum héraðsdóms um sönnunaratriði í sakamálum, en ekki tókst að ljúka þeirri umfjöllun þannig að tillögur séu gerðar hér um að breyta núverandi skipan. Á hinn bóginn má vænta að þessi atriði verði áfram til skoðunar og eftir atvikum kunna að koma fram tillögur um breytingar á síðari stigum.

Í meginatriðum eru ákvæðin í þessum kafla efnislega eins og reglur um áfrýjun í XVIII. kafla nógildandi laga, en að tillögum um breytingar verður vikið nánar í athugasemdum við einstakar greinar eftir því sem ástæða er til.

Um 196. gr.

Í þessari upphafsgrein áfrýjunarkaflans er mælt fyrir um það hverju megi áfrýja og í hvaða tilgangi. Í 1. mgr. kemur fram að það séu dómur héraðsdóms, sem áfrýja megi, en settur er þó fyrirvari í upphafsorðum ákvæðisins um að heimildum til að áfrýja dómum geti verið settar skorður með öðrum reglum frumvarpsins. Tekur þessi fyrirvari einkum til sérreglu 2. mgr. 161. gr., þar sem girt er fyrir að ákærði geti áfrýjað dómi í útivistarmáli, svo og til ákvæða 1. mgr. 198. gr., þar sem mælt er fyrir um almenn áfrýjunarskilyrði. Í einstökum staflíðum 1. mgr. er síðan mælt fyrir um það í hvaða tilgangi áfrýja megi héraðsdómi, en sú upptalning er efnislega á sama veg og gert er í 147. gr. nógildandi laga.

Í 2. mgr. er mælt fyrir um heimild til að leita endurskoðunar á úrskurðum og ákvörðunum, sem gengið hafa eða teknar hafa verið undir rekstri máls í héraði. Sams konar regla kemur ekki berum orðum fram í gildandi lögum, en í framkvæmd hefur allt að einu verið gengið út frá því að heimild sem þessi sé fyrir hendi. Er lagt hér til að taka þetta beinlínis fram, svo sem gert er varðandi áfrýjun í einkamálum í 1. mgr. 151. gr. laga um meðferð þeirra mála.

Í 3. mgr. eru fyrirsmáli um heimildir til að leita endurskoðunar á niðurstöðu héraðsdóms um einkaréttarkröfu eða aðra kröfu sem ráðgert er að hafa megi uppi í

sakamáli skv. XXVI. kafla frv. Fyrirmælin um þetta eru í flestum atriðum sama efnis og ákvæði 173. gr. gildandi laga, en þó er leitast við að áréttu sérstaklega að heimildin til að leita endurskoðunar sé aðeins í höndum ákærða og þess sem gert hefur kröfuna. Þá verður einnig að vekja athygli á því að eftir ákvæðum frumvarpsins yrði niðurstöðu um kröfu skv. XXVI. kafla aldrei áfrýjað sérstaklega, heldur yrði dómi áfrýjað, annaðhvort af ákærða eða af hálfu ákærvaldsins, og væri þá unnt að leita endurskoðunar á henni, hvort heldur af hendi ákærða eða kröfuhafans, sbr. 4. mgr. 199. gr.

Um 197. gr.

Í þessari grein eru fyrirmæli um aðild að áfrýjun sakamáls sem annaðhvort væri í höndum ríkissaksóknara af ákærvaldsins hálfu eða hjá ákærða eða einhverjum þeim er í hans stað gæti komið eftir 2. másl. 2. mgr. Þessi ákvæði eru efnislega eins og reglur 148. og 149. gr. núgildandi laga og þarfnast ekki frekari skýringa. Þess skal þó getið að ætlast er til að 2. másl. 2. mgr. verði skýrður á sama hátt og 1. mgr. 144. gr. frv. að því er varðar það hvernig aðstandendur látins manns skuli taka ákvörðun um áfrýjun. Vísast um þá skýringu til athugasemda við þá grein.

Um 198. gr.

Greinin hefur að geyma reglur um almenn skilyrði áfrýjunar. Hér er á sama hátt og í 2. mgr. 150. gr. núgildandi laga ráðgert að réttur til áfrýjunar á héraðsdómi, þar sem ákærði hefur verið sakfelldur, stofnist í fyrsta lagi ef hann hefur verið dæmdur til frelsissviptingar, sem eftir breytingu á 1. mgr. 31. gr. almennra hegningarlaga með lögum nr. 82/1998 getur einungis verið í formi fangelsis, án tillits til þess hvort um sé að ræða skilorðsbundið fangelsi að einhverju leyti eða öllu. Í öðru lagi er, eins og í 2. mgr. 150. gr. gildandi laga, gert ráð fyrir að ákærði geti áfrýjað héraðsdómi ef hann hefur verið dæmdur til að greiða sekt eða sæta upptöku eigna, þannig að upphæð sektar eða verðmæti eignaupptöku svari til áfrýjunarfjárhæðar í einkamáli, sbr. 1. og 2. mgr. 152. gr. laga um meðferð þeirra mála. Í 1. mgr. er jafnframt tekið fram að ríkissaksóknari geti af hálfu ákærvaldsins áfrýjað héraðsdómi, þar sem ákærði hefur verið sýknaður. Þessa er ekki sérstaklega getið í gildandi lögum, en regla sama efnis hefur verið leidd af orðalagi 2. mgr. 150. gr. þeirra.

Í 2. mgr. er ráðgert að víkja megi frá áfrýjunarskilyrðum 1. mgr. með leyfi Hæstaréttar á sama hátt og í 3. mgr. 150. gr. gildandi laga. Þar er þess eins getið sem skilyrðis fyrir áfrýjunarleyfi að það verði ekki veitt nema sérstakar ástæður mæli með því. Hér er hins vegar lagt til að skilyrði fyrir áfrýjunarleyfi verði afmörkuð mun nánar, en orðalagið á sér fyrirmynd í reglum um skilyrði fyrir veitingu áfrýjunarleyfis skv. 4. mgr. 152. gr. laga um meðferð einkamála.

Um 199. gr.

Í þessari grein eru fyrirmæli, sem snúa einkum að því hvernig héraðsdómi verður áfrýjað til Hæstaréttar, hverjir frestir séu til áfrýjunar, hverjar séu heimildir aðila til kröfugerðar fyrir æðra dómi, án þess að hann hafi áfrýjað fyrir sitt leyti, og hvaða áhrif það hafi að ekki sé áfrýjað innan áfrýjunarfrests, þ. á m. um heimild til að leita þá áfrýjunarleyfis Hæstaréttar.

Ákvæði 1. mgr. lúta að skyldu til að leiðbeina ákærða um heimild til áfrýjunar. Fyrirmælin um þetta eru sama efnis og reglur 1. mgr. 151. gr. núgildandi laga, eins og þeim hefur verið breytt með lögum nr. 81/2005.

Í flestum atriðum er 2. mgr. efnislega eins og ákvæði 2. mgr. 151. gr. gildandi laga, sbr. lög nr. 81/2005. Tillaga er þó gerð um þrjár breytingar, sem ástæða er til að

fjalla um nánar. Í fyrsta lagi er tekið fram í fyrirmælum 2. málsl. um efni tilkynningar ákærða um áfrýjun að þess skuli þar getið hvern hann óski eftir að fá skipaðan sem verjanda fyrir sig við meðferð málsins fyrir Hæstarétti eða eftir atvikum hvort hann vilji flytja mál sitt sjálfur. Með þessu er tekið tillit til þess að ekki er ráðgert í 201. gr. að áfrýjunarstefna verði birt fyrir ákærða ef hann áfrýjar héraðsdómi, gagnstætt því sem nú gildir skv. 3. mgr. 153. gr. laga um meðferð opinberra mála, en eftir því ákvæði verður ákærði inntur eftir þeim atriðum, sem hér er getið, við birtingu áfrýjunarstefnunnar. Í öðru lagi er ráðgert að það komi aðeins í hlut ríkissaksóknara að veita ákærða leiðbeiningar um gerð tilkynningar um áfrýjun, en skv. 2. mgr. 151. gr. gildandi laga hvílir slík skylda jafnframt á öðrum ákærendum, án tillits til þess hvort þeir hafi nokkuð haft með málið að gera á fyrri stigum. Þykir eðlilegra að þessi skylda sé aðeins lögð á herðar ríkissaksóknara, sem jafnframt er viðtakandi tilkynningar sem þessarar, en í framkvæmd virðist mjög lítið hafa reynt á þessa leiðbeiningarskyldu á undanförunum árum. Í tengslum við þetta er einnig ástæða til að nefna að lagt er til að undir leiðbeiningarskyldu ríkissaksóknara falli ábendingar til ákærða um úrbætur á annmörkum, sem kunna að vera á efni tilkynningar hans um áfrýjun. Er ætlast til að þetta sé gert án tillits til þess hvort ákærði hafi notið aðstoðar annarra við gerð tilkynningarinnar. Samsvarandi reglu er ekki að finna í gildandi lögum, en af henni ber að álykta að ríkissaksóknari geti ekki neitað að hefjast handa um frekari aðgerðir varðandi áfrýjun þótt gallar kunni að vera á tilkynningu ákærða. Í þriðja lagi er tekið fram í niðurlagi 2. mgr. að héraðsdómi teljist áfrýjað af ákærða þegar tilkynning hans hefur borist ríkissaksóknara innan áfrýjunarfrests. Þessa er ekki getið í ákvæðum gildandi laga, en ljóst má vera að sama regla felist á óbeinan hátt í þeim.

Í 3. mgr. eru fyrirmæli um áfrýjunarfrest ákæruvaldsins, sem lagt er til að verði fjórar vikur frá uppkvaðningu héraðsdóms. Samkvæmt 152. gr. gildandi laga hefur ríkissaksóknari frest í átta vikur til að áfrýja dómi frá uppkvaðningu hans sem hér er því lagt til að verði stytur um helming. Með þessu er tekið tillit til gagnrýni, sem oft hefur komið fram á núgildandi reglu, þar sem með henni hefur ríkissaksóknari annan og stundum lengri áfrýjunarfrest en ákærði sem hefur fjórar vikur til að áfrýja frá birtingu dóms, þegar birtingar er á annað borð þörf. Verður ekki séð að ákæruvaldið þurfi að á lengri áfrýjunarfresti að halda en ákærði, en til mótvægis við þetta eru lögð til nýmæli í 4. mgr. sem ætlað er að taki jafnt til ríkissaksóknara sem annarra málsaðila við áfrýjun.

Með 4. mgr. er gerð tillaga um verulega breytingu til einföldunar við málskot, en samkvæmt henni á ekki að vera þörf fyrir gagnaðila þess, sem áfrýjar, að áfrýja fyrir sitt leyti til að koma að kröfum fyrir Hæstarétti um breytingu á niðurstöðum héraðsdóms sem eru honum í óhag. Þessi tillaga á jöfnum höndum að ná til ákærða, ríkissaksóknara og þess sem gert hefur kröfu skv. XXVI. kafla frv. er dæmd hefur verið að efni til í héraði. Þessi breyting styðst einkum við þau rök að aðila eigi að vera óþarft að standa að sérstökum aðgerðum til áfrýjunar ef gagnaðili hans hefur á annað borð skotið máli til Hæstaréttar, en jafnframt að sá, sem gæti hugsað sér að una héraðsdómi ef gagnaðili hreyfir ekki frekar við málinu, verði ekki knúinn til að áfrýja til að gæta ítrustu hagsmuna sinna ef gagnaðili kynni að áfrýja fyrir sitt leyti á síðustu stigum áfrýjunarfrests.

Fyrri málsliður 5. mgr. hefur að geyma samsvarandi reglu og nú kemur fram í 3. mgr. 151. gr. gildandi laga. Að öðru leyti eru hér lögð til nýmæli um að ákærði eða ríkissaksóknari megi leita eftir leyfi Hæstaréttar til að áfrýja dómi eftir að almennum áfrýjunarfresti skv. 2. og 3. mgr. er lokið, þó þannig að það sé gert innan þriggja mánaða frá þeim tíma. Hliðstæð regla er ekki í gildandi lögum, en henni hefur þó

verið beitt í framkvæmd með lögjöfnun frá 2. mgr. 153. gr. laga um meðferð einkamála.

Um 200. gr.

Í greininni er kveðið á um beiðni til Hæstaréttar um að veita áfrýjunarleyfi og meðferð slíkrar beiðni á þeim vettvangi. Er miðað við að þessar reglur gildi bæði þegar leitað yrði áfrýjunarleyfis til undanþágu frá almennum skilyrðum áfrýjunar skv. 198. gr. og þegar slíks leyfis væri þörf vegna þess að áfrýjunarfrestur væri liðinn, sbr. 5. mgr. 199. gr. Reglurnar í greininni eru nokkuð fyllri en ákvæði 3. mgr. 150. gr. núgildandi laga, en fyrirmyndir eru að því leyti sóttar að mestu í 154. gr. laga um meðferð einkamála. Ekki verður séð að einstök atriði í þessari grein þarfnist annars sérstakra skýringa.

Um 201. gr.

Í þessari grein eru m.a. fyrirmæli um áfrýjunarstefnu, birtingu hennar, skipun verjanda fyrir ákærða og réttargæslumann fyrir brotaþola, svo og hvernig mál berst Hæstarétti á fyrstu stigum.

Samkvæmt 1. mgr. er ríkissaksóknara ávallt ætlað að vera sóknaraðili máls fyrir Hæstarétti. Þessi regla er á sama veg í 1. mgr. 153. gr. núgildandi laga.

Í 2. mgr. er mælt fyrir um áfrýjunarstefnu sem ríkissaksóknari gefur út í öllum tilvikum. Lýsingin á efni stefnunnar er um margt hliðstæð ákvæðum 2. mgr. 153. gr. gildandi laga. Ástæða er þó til að vekja athygli á nýmælum í d. lið, þar sem ráðgert er að tiltekið verði í áfrýjunarstefnu, ef því er að skipta, hver hafi haft uppi kröfu skv. XXVI. kafla frv., enda hafi hún verið dæmd að efni til í héraði. Þetta er gert með hliðsjón af því að ætlast er til í 4. mgr. að áfrýjunarstefna verði birt fyrir þeim, sem með kröfuna hefur farið, og verði honum kunnert á þann hátt að málið sé að koma fyrir Hæstarétt, þar sem hann geti þá þurft að láta það til sín taka. Þá má einnig vekja athygli á því að orðalag e. liðar er með nokkuð öðru móti en í d. lið 2. mgr. 153. gr. gildandi laga. Er sú breyting lögð til með hliðsjón af því að ekki væri alltaf þörf á að birta áfrýjunarstefnu fyrir ákærða, svo sem nánar greinir hér á eftir í tengslum við 3. mgr., og væri því ekki við hæfi að viðhafa orð í áfrýjunarstefnu um að ákærða sé stefnt fyrir Hæstarétt, eins og gert er í núgildandi reglum.

Í 3. mgr. er kveðið á um birtingu áfrýjunarstefnu fyrir ákærða. Eins og áður hefur verið vikið að, er hér miðað við að stefnan verði ekki birt fyrir ákærða í tilvikum, þar sem hann hefur sjálfur áfrýjað héraðsdómi, enda með öllu óþarft að hafa fyrir því þegar þannig er ástatt. Er því lagt til að birting stefnunnar fyrir ákærða fari aðeins fram í tilvikum, þar sem ákæruvaldið áfrýjar héraðsdómi. Þegar þannig stæði á hefði ákærði ekki áður komið því á framfæri hvern hann vilji fá skipaðan verjanda fyrir sig eða eftir atvikum hvort hann vilji verjast sjálfur fyrir Hæstarétti. Yrði því leitað afstöðu hans til þessa við birtingu stefnunnar á sama hátt og gert er skv. 3. mgr. 153. gr. gildandi laga.

Samkvæmt 4. mgr. yrði áfrýjunarstefna sem fyrr segir ávallt birt fyrir þeim, sem gert hefði kröfu fyrir héraðsdómi skv. XXVI. kafla frv., enda hafi hún verið dæmd að efni til og gæti þannig komið til kasta Hæstaréttar, sbr. 3. mgr. 196. gr. Með þessu væri kröfuhafanum gert kunnugt um málskotið og hann þannig viðbúinn því að þurfa að gæta hagsmuna sinna fyrir Hæstarétti ef ákærði vildi leita endurskoðunar á niðurstöðu héraðsdóms um kröfuna eða kröfuhafinn vildi gera það sjálfur. Einnig felst í þessari málsgrein að teljist kröfuhafinn brotaþoli í skilningi V. kafla frv. yrði að gefa honum kost á að óska eftir skipun réttargæslumanns við birtingu stefnunnar eða, eftir atvikum, með tilkynningu til Hæstaréttar í framhaldi af því. Er í þessu sambandi rétt

að benda á að í frumvarpinu er ekki ráðgert að brotaþoli fái skipaðan réttargæslumann fyrir Hæstarétti í öðrum tilvikum en þeim þegar hann hefur gert einkaréttarkröfu skv. XXVI. kafla sem komið gæti til meðferðar þar fyrir dómi. Er heldur ekki gert ráð fyrir að áfrýjunarstefna verði birt fyrir brotaþola í öðrum tilvikum en þessum. Að þessu leyti er ákvæðið sama efnis og 4. mgr. 153. gr. gildandi laga.

Ákvæði 5. mgr. eru að mestu leyti efnislega á sama veg og fyrirmæli um sömu atriði í 3. og 4. mgr. 153. gr. gildandi laga. Í niðurlagi 5. mgr. eru þó nýmæli um tilkynningar Hæstaréttar til þeirra, sem að máli koma, um að málið hafi borist réttinum, hvaða auðkenni það hafi fengið og að síðar verði tilkynnt um fresti hvers og eins til að leggja fram greinargerð af sinni hálfu.

Um 202. gr.

Þessi grein er í öllum atriðum eins og 154. gr. núgildandi laga. Þarfnast hún því ekki sérstakra skýringa.

Um 203. gr.

Efni þessarar greinar er í öllum atriðum eins og 155. gr. núgildandi laga, ef frá er talið að í 1. mgr. er bætt við fyrirmælum um greinargerð til Hæstaréttar af hálfu þess, sem fer með kröfu skv. XXVI. kafla frv., hafi slík krafa verið höfð uppi í málinu og dæmd að efni til í héraði. Verður ekki séð að einstök atriði greinarinnar þarfnist frekari skýringa.

Um 204. gr.

Ákvæði þessarar greinar, sem snýr að meðferð Hæstaréttar á formgöllum á máli undir áfrýjun, eru efnislega eins og reglur í 156. gr. núgildandi laga. Þarfnast greinin því ekki sérstakra skýringa.

Um 205. gr.

Í greininni er að finna reglur um það hvaða háttur skuli hafður á málflutningi fyrir Hæstarétti og hvernig staðið skuli að undirbúningi munnlegs málflutnings, auk þess sem kveðið er á um heimild til munnlegrar sönnunarfærslu þar fyrir dómi. Í 2. mgr. er orðalagi hagað á þann veg að það geti átt við hvort sem aðilar að máli fyrir Hæstarétti eru tveir eða fleiri, en að því frátöldu er greinin efnislega samhljóða 157. gr. núgildandi laga.

Um 206. gr.

Í greininni eru fyrirmæli um munnlegan málflutning fyrir Hæstarétti. Efnislega er þessi grein eins og 158. gr. núgildandi laga, að öðru leyti en því að í 1. mgr. hefur verið bætt við ákvæði um málflutning af hálfu þess, sem fer með kröfu skv. XXVI. kafla frv., ef slík krafa er til meðferðar í Hæstarétti. Verður ekki séð að einstök atriði hér þarfnist frekari skýringa.

Um 207. gr.

Í lögum um meðferð opinberra mála eru ekki sérstök fyrirmæli um ákvarðanir og dóma Hæstaréttar í þeim málum, heldur er í 163. gr. þeirra er að finna almenna tilvísun til laga um meðferð einkamála, þ. á m. um úrlausn mála. Af þeim sökum hafa reglur í 164. gr. þeirra laga einnig gilt um úrlausnir Hæstaréttar í opinberum málum. Til þess að gefa löggjöf um meðferð sakamála heillegri mynd þykir eðlilegt að leggja hér til að ákvæði samsvarandi 164. gr. einkamálalaga verði tekið upp með þeim orða-

lagsbreytingum sem þörf er á til að laga þau að sakamálum. Er það gert í þessari grein og verður ekki séð að hún þarfnist frekari skýringa.

Um 208. gr.

Í þessari grein er einkum að finna reglur um það hvaða takmarkanir séu á því hverju Hæstiréttur geti breytt af niðurstöðum héraðsdóms. Í 1. mgr. eru meginreglur um að viðurlög ákærða verði ekki þyngd með dómi réttarins nema ákærvaldið hafi krafist þess, en á hinn bóginn megi alltaf breyta dómi ákærða í hag, án tillits til kröfugerðar hans. Þessi fyrirmæli eru efnislega á sama veg og ákvæði 1. og 2. mgr. 159. gr. núgildandi laga. Hér er að auki bætt við fyrirmælum þess efnis að niðurstöðu héraðsdóms um kröfu skv. XXVI. kafla frv. verði ekki breytt nema að kröfu þess, sem slík breyting yrði til hagsbóta fyrir, hvort sem er ákærða eða kröfuhafa. Með þessu er áréttað að það sé ekki ákærvaldsins að leita eftir breytingum á niðurstöðum um kröfur sem þessar. Hliðstætt ákvæði er ekki í gildandi lögum, en eðlilegt er að taka það upp, enda tengist það einkaréttarlegu eðli krafna af þessum toga.

Ekki er gert ráð fyrir að taka upp reglu þá, sem nú er að finna í 3. mgr. 159. gr. gildandi laga, en samkvæmt henni breytir Hæstiréttur ekki niðurstöðu héraðsdóms um viðurlög, nema þau séu utan marka viðkomandi refsíákvæða eða í verulegu ósamræmi við brot ákærða. Er þetta gert í ljósi þess að takmörkun af þessum toga á endurskoðun niðurstöðu um refsingu getur bitnað á ákærða, auk þess sem fordæmisgildi dóma Hæstaréttar um refsíákvörðun getur orðið óljóst af þessum sökum.

Reglurnar í 2. og 3. mgr. svara að mestu til 4. og 5. mgr. 159. gr. gildandi laga. Um 3. mgr. er þess þó að geta að í niðurlagi ákvæðisins er lagt til að bætt verði við fyrirmælum, sem komi í veg fyrir að sömu dómur, einn eða fleiri, fari með mál öðru sinni í héraði ef Hæstiréttur hefur ómerkt upphaflegan dóm sökum þess að líkur þyki fyrir að mat á sönnunargildi munnlegs framburðar kunni að vera rangt, svo að einhverju skipti um úrslit máls. Er jafnframt lagt til að sú regla gildi að héraðsdómur verði ávallt skipaður þremur dómurum við nýja meðferð máls ef því hefur lokið á þennan hátt fyrir Hæstarétti, en með þessu er hins vegar ekki útilokað að einn þeirra eða tveir séu sérfróðir meðdómsmenn skv. 3. mgr. 3. gr. frv. Þótt þessar reglur kunni að verða til þess að endurtaka þurfi munnlega sönnunarfærslu að því leyti, sem hún þykir skipta máli, til að tryggja milliliðalaus málsmeðferð, þá verður að líta svo á að nauðsynlegt sé, með tilliti til aðstöðu aðilanna, að stuðla að því að aðrir dómendur komi að máli í héraði þegar svona stendur á.

Um 209. gr.

Í núgildandi lögum eru ekki ákvæði um samningu og uppkvaðningu dóma Hæstaréttar í opinberum málum, en á sama hátt og áður var getið í athugasemdum við 207. gr. hefur leitt af almennri tilvísun í 163. laganna að 165. gr. laga um meðferð einkamála hefur gilt jöfnum höndum um einkamál og opinber mál að því er þessi atriði varðar. Heppilegra þykir að færa reglur um þetta inn í löggjöf um meðferð sakamála, svo sem lagt er til með þessari grein.

Um 210. gr.

Í þessari lokagrein XXXI. kafla, sem ætlað er að koma í stað 163. gr. núgildandi laga, er að finna tilvísun til XXV.-XXVIII. kafla varðandi önnur atriði í sambandi við meðferð máls fyrir Hæstarétti en þau sem sérstaklega er mælt hér fyrir um. Gagnstætt því, sem fram kemur í nefndu ákvæði núgildandi laga, hefur þessi grein ekki að geyma tilvísun til laga um meðferð einkamála. Stafar þetta af því, sem getið var að nokkru í athugasemdum við 207. og 209. gr., að leitast hefur verið við að setja fram í

frumvarpinu heildstæðar reglur um meðferð áfrýjaðra sakamála fyrir Hæstarétti, þannig að ekki sé þörf á að vísa til annarra laga um það efni.

Um XXXII. kafla.

Í XXII. kafla nógildandi laga, sem ber heitið endurupptaka dæmdra mála, er mælt fyrir í einu lagi um endurupptöku mála, sem dæmd hafa verið í héraði og ekki hafa sætt áfrýjun til æðra dóms, og mála sem dæmd hafa verið efnislega af Hæstarétti. Þessi efnisskipan þykir ekki alls kostar heppileg, því að reglur um endurupptöku í þessum tvenns konar tilvikum eru ekki alls kostar eins. Þess vegna er lagt til að greina þetta efni að og fjalla um það í tveimur köflum, en það á sér hliðstæðu í reglum um endurupptöku dæmdra mála í XXVI. og XXVII. kafla laga um meðferð einkamála. Í þessum kafla er þannig að finna ákvæði um endurupptöku óáfrýjaðra mála.

Um 211. gr.

Í þessari grein eru fyrirmæli um skilyrði fyrir endurupptöku máls, sem dæmt hefur verið í héraði, en héraðsdómi hefur ekki verið áfrýjað og frestur til þess er liðinn. Um þetta eru ákvæði í 184. og 185. gr. nógildandi laga, en lagt er hér til að reglur um þetta verði sameinaðar í eina grein. Á sama hátt og í gildandi reglum er greint á milli skilyrða fyrir endurupptöku, annars vegar eftir beiðni dómfellds manns, sem leitar hennar sér til hagsbóta, og hins vegar eftir beiðni ríkissaksóknara sem ýmist gæti óskað eftir endurupptöku til íþyngingar fyrir ákærða eða honum til hagsbóta. Efnislega eru skilyrðin fyrir endurupptöku samkvæmt greininni í nær öllum atriðum þau sömu og nú gilda. Þótt gerðar hafi verið ýmsar breytingar á orðalagi er ekki ætlast til að merking ákvæðanna verði önnur en hún er nú. Að einu leyti eru þó ráðgerð nýmæli með því að í d. lið 1. mgr. er ákvæði um heimild dómfellds manns til að leita endurupptöku ef sýnt er fram á að verulegir gallar hafi verið á meðferð máls og þeir haft áhrif á niðurstöðu þess. Um þessa aðstöðu eru engin fyrirmæli í gildandi lögum, en undir þetta gæti meðal annars átt tilvik, þar sem leiddir væru í ljós annmarkar á hæfi dómans, sem með málið fór, og ekki hafi áður verið um þá kunnugt. Þykir eðlilegt að taka upp reglu af þessum toga til að tryggja rétta meðferð máls.

Samkvæmt 3. mgr. er ríkissaksóknara, eins og í 1. mgr. 185. gr. gildandi laga, veitt heimild til að krefjast þess að sakamál verði tekið upp að nýju ef ákærði hefur verið sýknaður eða sakfelldur fyrir mun minna brot en hann var borinn sökum um og skilyrði a. eða b. liðar er fyrir hendi. Hér er um að ræða frávík frá þeirri meginreglu, sem mælt er fyrir um í 1. mgr. 4. gr. 4. samningsviðauka við mannréttindasáttmála Evrópu, að enginn skuli sæta lögsókn né refsingu að nýju í sakamáli fyrir brot sem hann hefur þegar verið sýknaður af eða sakfelldur um með lokadómi. Af 2. mgr. þeirrar greinar leiðir að heimilt er að kveða svo á um í lögum aðildarríkja sáttmálans að endurupptaka megi mál ef fyrir hendi eru nýjar eða nýupplýstar staðreyndir ellegar megingalli hefur verið á fyrri málsmeðferð sem gæti haft áhrif á niðurstöðu málsins. Verður að telja að ákvæði 3. mgr. rúmist fyllilega innan þessarar heimildar, enda yrði jafnan að gæta varúðar við að endurupptaka mál þegar svo stæði á sem þar greinir.

Um 212. gr.

Í 1. mgr. eru reglur um form og efni endurupptökubeiðni, hvert henni skuli beint og hvað þurfi að fylgja henni. Lagt er til að beiðni verði alltaf send til Hæstaréttar, sem er breyting frá nógildandi reglum, enda er mælt svo fyrir í 1. mgr. 186. gr. laga um meðferð opinberra mála að dómfelldi skuli stíla beiðni sína til Hæstaréttar, en senda hana ríkissaksóknara. Þykja auðsæ rök standa til þessarar breytingar. Ákvæðin í 1. og 2. mgr. eru að öðru leyti efnislega eins og reglur 186. gr. nógildandi laga þótt

orðalagi hafi verið breytt í ýmsum atriðum, m.a. til samræmingar við 1. mgr. 168. gr. laga um meðferð einkamála, þar sem kveðið er á um beiðni um endurupptöku í óáfrýjuðum einkamálum.

Í 3. mgr. er gerð tillaga um ákvæði til að heimila skjóta meðferð ef beiðni um endurupptöku þykir bersýnilega ekki á rökum reist. Þetta ákvæði á sér hliðstæðu í 2. mgr. 168. gr. laga um meðferð einkamála og þykir eðlilegt að taka það upp hér, enda er ástæðulaust undir kringumstæðum sem þessum að frekar verði aðhafst af hálfu Hæstaréttar en ráðgert er í ákvæðinu.

Um 213. gr.

Í greininni er að finna reglur um meðferð beiðni um endurupptöku sem ekki hefur þegar verið hafnað á grundvelli 3. mgr. 212. gr. Í 1. mgr. er ráðgert að Hæstiréttur leiti strax afstöðu gagnaðila þess, sem um endurupptöku biður, en þó með þeirri undantekningu að áður megi skipa dómfellda, sem sjálfur ber fram beiðni, verjanda sem eftir atvikum gæti þá endurbætt beiðnina. Er jafnframt tekið fram að ávallt beri að skipa dómfellda eða ákærða verjanda í tengslum við beiðni um endurupptöku ef hann óskar eftir því, en þetta mundi gilda án tillits til þess hvort hann hafi sjálfur beðið um endurupptöku eða ríkissaksóknari. Þessi ákvæði svara að nokkru til 1. mgr. 187. gr. núgildandi laga, en taka að flestu öðru leyti mið af verklagi sem beitt hefur verið í framkvæmd. Þá svara ákvæði 2. mgr. efnislega til 1. mgr. 192. gr. gildandi laga.

Þriðja málsgrein hefur að geyma reglur um öflun gagna í tengslum við beiðni um endurupptöku. Ákvæðið svarar að nokkru til 3. mgr. 187. gr. gildandi laga, en er þó öllu ítarlegra úr garði gert.

Í 4. mgr. er gerð tillaga um þau nýmæli að Hæstiréttur geti ákveðið að gefa ríkissaksóknara og verjanda dómfellda eða ákærða kost á að skýra nánar atriði í sambandi við beiðni um endurupptöku munnlega á dómþingi. Ekki er gert ráð fyrir að um eiginlegan málflutning yrði að ræða, heldur fremur að þessarar heimildar yrði neytt til að fá fram frekari skýringar eða röksemdir eftir því sem efni stæðu til.

Lokamálsgreinin svarar til 4. mgr. 187. gr. gildandi laga og þarfnast ekki sérstakra skýringa.

Um 214. gr.

Í greininni er að finna fyrirmæli um niðurstöðu um beiðni um endurupptöku máls og nýja meðferð þess ef á beiðnina er fallist. Í 1. mgr. er á sama hátt og í upphafsorðum 1. mgr. 188. gr. núgildandi laga ráðgert að Hæstiréttur taki afstöðu til beiðninnar með ákvörðun sem sé skrifleg og rökstudd samkvæmt því sem í niðurlagi þessa ákvæðis segir. Þá er þess jafnframt getið að fyrri dómur í málinu falli úr gildi, nema Hæstiréttur ákveði að réttaráhrif hans haldist þar til nýr dómur gengur í málinu. Þessi fyrirmæli eru öllu ítarlegri en reglur 1. mgr. 192. gr. gildandi laga.

Í 2. mgr. felst ráðagerð um talsverða breytingu frá gildandi lögum. Samkvæmt 1. mgr. 188. gr. þeirra verður ákvörðun Hæstaréttar um að heimila endurupptöku óáfrýjaðs máls til þess að því verður áfrýjað til hans eftir almennum reglum. Í þessu ákvæði frumvarpsins er á hinn bóginn ráðgert að slík ákvörðun leiði til þess að málið sæti meðferð fyrir héraðsdómi á nýjan leik, að því leyti sem ákveðið hefur verið að það sé endurupptekið. Þessi leið þykir eðlilegri en sú, sem gildandi lög fela í sér, enda væri með endurupptöku að meira eða minna leyti kollvarpað þeim grunni sem upphafleg niðurstaða málsins var reist á. Er þá nærtækast að málið sæti meðferð á nýjum grundvelli fyrir héraðsdómi, fremur en að það komi til úrlausnar fyrir Hæstarétti nánast eins og á fyrsta dómstigi væri.

Ástæða er til að áréttu að í orðalagi 1. og 2. mgr. felst að mál gæti verið endurupptekið að takmörkuðu leyti, t.d. um eitt af mörgum atriðum ákæru, þannig að ekki væri sjálfgefið að upphaflegi dómurinn félli í heild úr gildi vegna ákvörðunar um endurupptöku. Því til samræmis er um það rætt í 1. mgr., sem áður er getið, að Hæstiréttur geti ákveðið að réttaráhrif fyrri dóms í málinu haldist þar til nýr dómur gengi og í 2. mgr. að málið komi á ný til meðferðar í héraði að því marki, sem endurupptaka hefur verið heimiluð. Þá skal og vakin athygli á því að í niðurlagi 2. mgr. er tekið fram að nýr dómur sæti áfrýjun til Hæstaréttar eftir almennum reglum XXXI. kafla frv., en þetta er tekið fram til að taka af öll tvímæli um að endurupptekin mál sæti ekki að þessu leyti öðrum reglum en endranær, svo og að það sé aðeins nýi dómurinn, sem unnt sé að áfrýja, en ekki jafnframt eldri dómurinn, að því leyti sem hann hefur verið látinn standa óhaggaður við endurupptöku málsins að hluta.

Ákvæði 3. og 4. mgr. svara efnislega til reglna 190. og 191. gr. gildandi laga og þarfnast því ekki sérstakra skýringa.

Um XXXIII. kafla.

Eins og lýst var í almennum athugasemdum við XXXII. kafla, er farin sú leið að greina ákvæði XXII. kafla núgildandi laga í tvo kafla, þar sem annars vegar verði fjallað um endurupptöku mála, sem ekki hefur verið áfrýjað til Hæstaréttar, og hins vegar um endurupptöku mála sem þar hafa þegar verið dæmd. Tekur þessi kafli til síðarnefndu tilvikanna.

Um 215. gr.

Þessi grein, sem er sú eina greinin í þessum kafla, fjallar um endurupptöku máls sem áður hefur verið dæmt í Hæstarétti. Í öllum meginatriðum er í greininni vísað til einstaka ákvæða í XXXII. kafla og í raun aðeins fjallað um það sem ætlast er til að fari á annan veg þegar um endurupptöku fyrir Hæstarétti er að ræða. Þessi háttur á efnisskipan á sér hliðstæðu að því er varðar endurupptöku einkamála skv. 169. gr. laga um meðferð þeirra mála.

Í 1. og 2. mgr. er um skilyrði fyrir endurupptöku máls fyrir Hæstarétti, beiðni um hana og meðferð hennar vísað til ákvæða 211.–213. gr. með þeirri viðbót einni að tekið er fram í 2. mgr. að kveðja megi til varadómara í Hæstarétti til að taka afstöðu til beiðni þótt almennum skilyrðum sé ekki fullnægt til þess skv. 8. gr. laga nr. 15/1998 um dómstóla. Regla sama efnis er nú í 2. mgr. 187. gr. gildandi laga.

Í 3. mgr. eru lagðar til reglur varðandi ákvörðun Hæstaréttar um hvort af endurupptöku verði. Er ráðgert að ákvörðun, þar sem fallist er á beiðni, geymi almennt ekki röksemdir fyrir þeirri niðurstöðu, en gagnstæð regla gildi á hinn bóginn sé beiðni hafnað. Með þessu er tekið mið af því að Hæstiréttur myndi síðar í dómi taka rökstudda afstöðu til atriða sem til skoðunar væru ef endurupptaka yrði heimiluð. Af þeim sökum væri ástæðulaust að rökstyðja sérstaklega ákvörðun um að heimila hana. Þegar beiðni væri hafnað myndi ákvörðunin á hinn bóginn geyma endanlega afgreiðslu Hæstaréttar og þykir því eðlilegt að hún skuli rökstudd eftir þörfum.

Ákvæði 4.–6. mgr. þarfnast ekki sérstakra skýringa.

Um 6. þátt.

Þessi þáttur hefur að geyma ákvæði um sakarkostnað og réttarfarssektir. Um þau atriði eru ekki fyrirsmæli á sama stað í núgildandi lögum, þar sem annars vegar er að finna heildstæð ákvæði um sakarkostnað í XIX. kafla laganna, en hins vegar dreifð ákvæði um réttarfarssektir í III., XVII. og XVIII. kafla þeirra. Í lögum um meðferð einkamála er hins vegar kveðið á um bæði þessi atriði, þ.e. málskostnað og

réttarfarssektir, í 5. þætti þeirra laga. Er lagt til að sama efnisskipan verði viðhöfð í lögum um meðferð sakamála.

Um XXXIV. kafla.

Í þessum kafla er kveðið á um sakarkostnað á sama hátt og í XIX. kafla nógildandi laga. Gert er ráð fyrir að reglur um það hvað teljist til sakarkostnaðar í sakamálum, sbr. 216. gr., og hvernig sá kostnaður verði ákveðinn, þ. á m. hvort hann skuli greiddur af ákærða eða ríkissjóði, sbr. 217.–220. gr., verði í megindráttum óbreyttar frá gildandi lögum. Þær breytingar, sem gerðar hafa verið, lúta flestar að orðalagi einu saman, eins og gerð verður frekari grein fyrir í athugasemdum við einstakar greinar kaflans.

Ástæða er þó að geta nýmælis sem er að finna í 2. mgr. 221. gr. Í 1. mgr. þeirrar greinar er m.a. mælt fyrir um þá sjálfsögðu reglu að sakarkostnaður, sem sakfelldum manni er gert að greiða samkvæmt ákvörðun dómara, skuli innheimtur hjá honum, eftir atvikum með fullnustugerðum, og eigi hann að bera kostnað af þeim aðgerðum. Síðan segir í 2. mgr. að falla beri frá kröfu á hendur hinum sakfellda ef nægilega ljóst liggir fyrir að hann hafi hvorki eignir né tekjur til að standa straum af sakarkostnaði sem honum hefur verið gert að greiða. Þetta ákvæði á rætur að rekja til fyrirsmála c. liðar 3. mgr. 6. gr. mannréttindasáttmála Evrópu, sbr. lög nr. 62/1994, þar sem sökuðum manni er m.a. tryggður réttur til ókeypis lögfræðiaðstoðar til að halda uppi vörnum í sakamáli ef það er nauðsynlegt vegna réttvísinnar. Verður gerð frekari grein fyrir umræddu ákvæði í athugasemdum með greininni.

Um 216. gr.

Þessi grein svarar til 164. gr. nógildandi laga. Fyrir utan orðalagsbreytingar á stöku stað hefur ákvæðið í d. lið 1. mgr. 164. gr. verið fellt á brott hér, þar sem órökrétt er að fella kostnað af fullnustu refsingar og annarra viðurlaga með aðför og eftir atvikum nauðungarsölu, sem fellur til eftir að sakamáli er lokið, undir sakarkostnað í slíku máli, sbr. hins vegar niðurlag 1. mgr. 221. gr., þar sem þetta ákvæði er að finna. Þá hefur ákvæðinu um að þóknun vitna skuli teljast til sakarkostnaðar verið skipað til glöggvunar í sérstakan staflíð, þ.e. b. lið 1. mgr.

Í samræmi við fyrirsmáli e. liðar 3. mgr. 6. gr. mannréttindasáttmála Evrópu er lagt til að skýrt verið kveðið á um í 2. mgr. að þóknun dómtúlks eða þýðanda teljist ekki til sakarkostnaðar, en með því er komið í veg fyrir að ákærði verði látinn bera þann kostnað þótt hann verði sakfelldur. Þegar lög nr. 19/1991 voru sett var fellt á brott ákvæði þess efnis að þóknun fyrir skjalabýðingar og dómtúlkun félli undir sakarkostnað. Vegna þess að í upphafi 1. mgr. er tekið svo til orða að til sakarkostnaðar teljist óhjákvæmileg útgjöld vegna rannsóknar máls og meðferðar þess, án nokkurs fyrirvara, þykir rétt að taka sérstaklega fram að þóknun dómtúlks eða þýðanda teljist ekki til slíks kostnaðar. Jafnframt er lagt til að sama regla gildi um þóknun kunnáttumanns skv. 4. mgr. 12. gr. frv.

Um 217. gr.

Í greininni er í 1. mgr. kveðið á um form ákvörðunar dómara um sakarkostnað og í 2. mgr. um skyldu ákæranda til að taka saman yfirlit um þau útgjöld, sem hlotist hafa af málinu og teljast til sakarkostnaðar, sbr. 2. mgr. Ákvæði þessa efnis er að finna í 168. gr. nógildandi laga, eins og henni var breytt með lögum nr. 81/2005, en lagt er til að þau verði gerð ítarlegri.

Eins og 1. mgr. 168. gr. er nú úr garði gerð, er þar aðeins vísað til dóms og úrskurðar, en ekki vikið sérstaklega að því þegar máli lýkur með viðurlagaákvörðun

dómara skv. 3. mgr. 115. gr. a. gildandi laga, sbr. 3. mgr. 150. gr. frv., eða 1. mgr. 124. gr. laganna, sbr. 2. mgr. 163. gr. frv. Lagt er til að það verði gert og jafnframt er í þeim ákvæðum, sem á eftir koma, notað orðalagið að gera ákærða eða ríkissjóði að greiða sakarkostnað, þar sem það getur gerst án þess að dómur sé lagður á mál.

Samkvæmt 2. mgr. skal ákærandi taka saman og leggja fram við þingfestingu máls yfirlit um áfallinn sakarkostnað. Falli til frekari kostnaður meðan málið er til meðferðar fyrir dómi er gert ráð fyrir að ákærandi taki saman yfirlit um þau viðbótar-útgjöld og leggi fram í málinu áður en því lýkur, eftir atvikum að tilmælum dómara. Markmiðið með þessu ákvæði er að það liggi ávallt fyrir hver sakarkostnaður er og hvernig hann sundurliðast, áður en dómari tekur ákvörðun um kostnaðinn, sbr. 1. mgr., svo og 218. og 219. gr.

Um 218. gr.

Að baki þessari grein býr það sjónarmið að ákærði eigi að öðru jöfnu að bera kostnað af sakamáli sé hann sakfelldur af því broti eða þeim brotum sem honum eru gefin að sök. Að öðrum kosti skuli kostnaðurinn felldur á ríkissjóð.

Fyrsta málsgrein er nánast sama efnis og 1. mgr. 165. gr. og 167. gr. nógildandi laga. Einu umtalsverðu breytingarnar eru þær að í stað ákæranda í 167. gr. er lagt til að komi “ákærvald” í lokamálslið 1. mgr. því að hugsanlegt er að kostnaður geti hlotist af vanrækslu eða skeytingarleysi annars handhafa ákærvalds en ákærandans í málinu. Einnig hafa orðin “í starfi sínu”, sem nú er að finna í lok 167. gr., verið felld brott vegna, enda verður ekki séð að þeirra sé þörf.

Efni 2. mgr. er hið sama og 1. mgr. 166. gr. gildandi laga. Til þess að taka af allan vafa hafa orðin “af hvaða ástæðu sem er” verið færð til þannig að þau eiga jafnt við það þegar ákærði er sýknaður eða mál gegn honum er fellt niður. Það þýðir að ákærða verður ekki gert að greiða sakarkostnað, nema í þeim tilvikum sem greind eru í lok málsgreinarinnar. Skiptir annars ekki máli hvers vegna hann er sýknaður eða mál hans fellur niður, en undir síðastgreint orðalag getur m.a. fallið það þegar máli lýkur með frávísun þess frá dómi.

Um 219. gr.

Greinin fjallar um það hver eða hverjir skuli bera sakarkostnað, ef tveir eða fleiri menn eru ákærðir í sama máli. Hún er nánast samhljóða 2. mgr. og 3. mgr. 165. gr. og 2. mgr. 166. gr. nógildandi laga og þarfnast ekki frekari skýringa.

Um 220. gr.

Í greininni er kveðið á um það hvernig staðið skuli að ákvörðun sakarkostnaðar fyrir Hæstarétti. Þar sem greinin er svo til samhljóða 169. gr. nógildandi laga er ekki ástæða til að skýra hana frekar.

Um 221. gr.

Samkvæmt 1. tölul. 1. mgr. 1. gr. laga nr. 90/1989 um aðför eru dómar og úrskurðir héraðsdómstóla aðfararhæfir. Hefur viðurlagaákvörðun dómara sömu áhrif og dómur og er þar með aðfararhæf. Lagt er til að tekið verði fram í lögum um meðferð sakamála að sakarkostnaður, sem sakfelldum manni hefur verið gert að greiða, skuli innheimtur hjá honum, eftir atvikum með fjárnámi og nauðungarsölu, sbr. fyrri málslið 1. mgr. þessarar greinar. Síðari málsliðurinn hefur að geyma þá reglu, sem nú er að finna í d. lið 1. mgr. 164. gr. nógildandi laga og áður er minnst á, þ.e. að sakfelldur maður skuli bera kostnað af aðgerðum vegna fullnustu

sakarkostnaðar, refsingar og annarra viðurlaga, sem honum hefur verið gert að þola, til viðbótar sakarkostnaði í máli hans.

Í nýlegum hæstaréttardómi, H 21. september 2005 í máli nr. 248/2005, komst Hæstiréttur að þeirri niðurstöðu með vísun til úrlausna Mannréttindadómstóls Evrópu að skýra beri íslensk lög svo að sá, sem sakfelldur hefur verið í sakamáli og gert að greiða sakarkostnað, verði að vera unnt að sanna vanhæfni sína til greiðslu málsvarnarlauna verjanda síns við innheimtu slíks kostnaðar. Af þeim sökum er lagt til í 2. mgr. að tekið verði berum orðum fram í lögum um meðferð sakamála að liggi ljóst fyrir að sakfelldur maður hafi hvorki eignir né tekjur til að standa straum af sakarkostnaði, sem honum hefur verið gert að greiða, beri að falla frá kröfu á hendur honum um greiðslu þess kostnaðar. Eins og orðalag þessa ákvæðis er úr garði gert, er það ekki einskorðað við þóknun verjanda, heldur tekur það til annars sakarkostnaðar. Hins vegar nær það ekki til greiðslu sektar eða annars konar viðurlaga. Ekki er áskilið í ákvæðinu að leitað sé fjárnáms hjá sakfelldum manni til fullnustu sakarkostnaðar til að staðreyna hvort falla megi frá kröfu um hann, heldur kann að liggja ljóst fyrir, áður en til þess kemur, að hinn sakfelldi hafi ekki bolmagn til þess að greiða þann kostnað. Samkvæmt því, sem að framan segir, bæri í því tilviki að falla frá kröfu á hendur honum um greiðslu kostnaðarins án þess að til frekari innheimtuaðgerða kæmi.

Um XXXV. kafla.

Í þessum kafla er kveðið heildstætt á um réttarfarssektir á sama hátt og í XXII. kafla laga um meðferð einkamála. Efnisskipan kaflans er í aðalatriðum sú sama þótt einstök ákvæði séu frábrugðin vegna þess að ekki er unnt að leggja sakamál að jöfnu við einkamál. Þess má t.d. geta að ákærði hefur jafnframt sérstöðu í samanburði við aðila einkamáls, þar sem á honum hvílir t.d. ekki skylda til þess að upplýsa mál eða stuðla að því að meðferð þess sé hraðað. Því er eðlilegt að gerður sé greinarmunur á honum og verjanda hans þegar lýst er þeirri háttsemi sem varðað getur réttarfarssektum, sbr. 223. gr., eins og skýrt verður nánar í athugasemdum við þá grein.

Um 222. gr.

Þessi grein er nánast samhljóða 134. gr. laga um meðferð einkamála, en efnislega á hún sér hliðstæðu í 1. mgr. er í 3. mgr. 11. gr. nógildandi laga. Verður ekki séð að greinin þarfnist frekari skýringa.

Um 223. gr.

Í greininni er mælt fyrir um það hvaða háttsemi geti orðið tilefni til þess að manni er ákveðin réttarfarssekt eða hann eftir atvikum víttur, sbr. 4. mgr. Enn fremur hverjum verði gerð slík sekt.

Ákvæði 1.–3. mgr. eiga sér fyrirmynd í 1.–4. mgr. 135. gr. laga um meðferð einkamála. Vegna þess að sakamál eru á margan hátt ólík einkamálum, eins og áður er minnst á, eru ákvæðin þó langt frá því að vera eins, heldur draga þau einnig dóm af ákvæðum laga um meðferð opinberra mála um þetta efni, fyrst og fremst 1. og 2. mgr. 11. gr. laganna. Sem fyrr segir er réttarstaða ákærða ekki sú sama og verjanda, jafnvel þótt hann annist vörn sína sjálfur. Þar af leiðandi er 1. mgr. einskorðuð við málflytjendur sakamáls, þ.e. ákæranda, verjanda og réttargæslumann brotþola. Í b. lið 1. mgr. er tekið fram, á hliðstæðan hátt og í 2. mgr. 11. gr. gildandi laga, að sé brotið gegn banni við að hljóðrita eða taka myndir í þinghaldi, sbr. 1. mgr. 11. gr. frv., ellegar banni við að skýra frá því, sem gerst hefur í þinghöldum og leynt á að fara, sbr. 2. mgr. þeirrar greinar, varði það að jafnaði réttarfarssekt, sbr. fyrri málslíð 3. mgr. umræddrar greinar.

Samkvæmt 2. og 3. mgr. má ákveða ákærða eða öðrum réttarfarssekt gerist þeir sekir um þá háttsemi sem þar er tilgreind. Ákvæðin líkjast 3. og 4. mgr. 135. gr. laga um meðferð einkamála og þarfnast ekki frekari skýringa.

Fyrirmynd 4. mgr. er sótt til 162. gr. núgildandi laga, þar sem segir að telji Hæstiréttur galla vera á verki héraðsdómara, sækjanda, verjanda eða annarra, en ekki slíka sem sektum eigi að varða, geti rétturinn vítt þá. Hér er lagt til að þessi regla, sem byggist á meðalhófssjónarmiðum, gildi jafnt um meðferð máls í héraði sem og fyrir Hæstarétti, sbr. lokamálslið 5. mgr. Þó er því aðeins gert ráð fyrir að víta megi þann, sem um er að ræða, að brot hans sé smávægilegt að mati dómara.

Fyrsti málsliður 5. mgr. er sama efnis og 5. mgr. 135. gr. laga um meðferð einkamála. Tekur hann þar af leiðandi til kæru jafnt sem áfrýjunar, meðan gildandi lög hafa aðeins að geyma heimild til að ákveða réttarfarssekt vegna tilefnislausrar kæru, sbr. 2. mgr. 146. gr. þeirra. Það ákvæði á hins vegar jafnt við um ákærða sem verjanda hans, en hér er ekki gert ráð fyrir að ákærða verði gerð sekt vegna tilefnislausrar kæru af hans hálfu. Eðli máls samkvæmt yrði jafnframt að fara varlega við að ákveða ákæranda eða verjanda sekt, hvort sem er fyrir kæru eða áfrýjun, þótt í ljós komi að málskotið hafi verið að ófyrirsynju. Það er einungis í þeim tilvikum að slíkt blasi við frá upphafi að gera mætti þeim sekt. Samkvæmt 2. másl. 5. mgr. er Hæstarétti veitt heimild til þess að gera málflytjendum sekt fyrir vítaverða vanrækslu eða önnur glöp við meðferð máls í héraði eða við undirbúning eða meðferð máls fyrir réttinum, sbr. 161. gr. gildandi laga. Í lokamálslið 5. mgr. er tekið fram að ákvæði 1.–4. mgr. þessarar greinar taki til meðferðar máls fyrir Hæstarétti eftir því sem við getur átt.

Um 224. gr.

Greinin er sama efnis og 136. gr. laga um meðferð einkamála, sbr. og 3. mgr. 11. gr. núgildandi laga. Einungis hafa verið gerðar breytingar á orðalagi sem þarfnast ekki sérstakra skýringa.

Um 7. þátt.

Í þennan lokapátt frv. hafa verið tekin ýmis ákvæði, sem ekki er með góðu móti unnt að fella undir aðra þætti þess, þ.e. um sakaskrá o.fl. og bætur vegna sakamáls, sbr. XXXVI. og XXXVII. kafla, svo og ákvæði um gildistöku laganna og brottfall annarra laga, sbr. XXXVIII. kafla.

Um XXXVI. kafla.

Fyrstu tvær greinar þessa kafla koma í stað 19. gr. núgildandi laga, þar sem er að finna fyrirmæli um sakaskrá, svo og skráningu og varðveislu ýmissa upplýsinga hjá lögreglu í þágu rannsóknar sakamála. Í samræmi við þá stefnu löggjafans að kveða á um aðgang að gögnum í vörslum stjórnvalda í lögum, sbr. upplýsingalög nr. 50/1996 og lög nr. 77/2000 um persónuvernd og meðferð persónuupplýsinga er lagt til að tekin verði upp í lög um meðferð sakamála ákvæði um aðgang að upplýsingum, sem varðveittar eru í sakaskrá og hjá lögreglu, sbr. 2. mgr. 227. gr. Með þessu móti yrði kveðið á um þetta atriði í lögum í stað þess að gera það í reglugerð, eins og nú er gert ráð fyrir í 2. mgr. 19. gr. gildandi laga að því er sakaskrá varðar.

Um 225. gr.

Eins og í 1. mgr. 19. gr. núgildandi laga, er mælt fyrir um það í fyrsta málslið 1. mgr. þessarar greinar að ríkissaksóknari skuli halda sakaskrá fyrir allt landið um niðurstöðu mála samkvæmt lögum um meðferð sakamála. Jafnframt er tekið af skarið

um það, eins og nú er heimilað að gera með reglugerð skv. 2. mgr. 19. gr. gildandi laga, að úrslit þeirra mála, sem lokið hefur verið með sektargerð lögreglustjóra skv. 149. gr. frv., skuli skráð í sakaskrá. Sama regla gildi um mál sem lokið hefur verið með sektargerð lögreglumanna skv. 148. gr. frv.

Samkvæmt 2. mgr. er ráðgert að ríkissaksóknari setji nánari reglur um gerð og varðveislu sakaskrár, svo og um sakavottorð, en skv. 2. mgr. 19. gr. gildandi laga er gert ráð fyrir að dómsmálaráðherra setji slíkar reglur með reglugerð. Með þessu móti er lögð áhersla á sjálfstæði ríkissaksóknara gagnvart öðrum framkvæmdarvaldshöfum, auk þess sem dregið hefur verið úr svigrúmi við gerð reglnanna með 1. mgr. þessarar greinar og ákvæðum 2. mgr. 227. gr. um aðgang að upplýsingum sem varðveittar eru í sakaskrá.

Um 226. gr.

Greinin er sama efnis og 3. mgr. 19. gr. nógildandi laga, að öðru leyti en því að í 2. másl. hennar er lagt til að dómsmálaráðherra setji sérstök fyrirmæli um eyðingu þeirra upplýsinga í vörslum lögreglu sem 1. másl. tekur til. Þótt ákvæði laga nr. 77/2000 eigi almennt við um meðferð þessara persónuupplýsinga, þ. á m. 26. gr. þeirra, þar sem mælt er fyrir um eyðingu upplýsinga af þessu tagi við tilteknar aðstæður, er engu að síður gert ráð fyrir að settar verði reglur um það efni í reglugerð um skráningu og varðveislu upplýsinga hjá lögreglu. Með því er átt við almennar reglur um eyðingu gagna, t.d. eftir að ákveðinn tími er liðinn frá því að brot hefur verið framið.

Um 227. gr.

Í 1. mgr. þessarar greinar er lagt til að ákæranda verði gert skylt að leggja sakavottorð ákærða fram þegar við þingfestingu máls, nema hann telji óþarft að líta til sakaferils ákærða við úrlausn málsins. Hér er um að ræða nýmæli, sem ætlað er að tryggja það að ákærða gefist færi á og það í tæka tíð að andmæla upplýsingum, sem þar koma fram, og jafnframt að mótmæla því að tillit verði tekið til þeirra, t.d. við ákvörðun refsingar. Ef í ljós kæmi eftir þingfestingu að ákærði hefði gerst sekur um fleiri brot en greind eru í sakavottorði, sem lagt hefur verið fram, gæti ákærandi að sjálfsgöðu upplýst það, þá í síðasta lagi við upphaf aðalmeðferðar, en yrði umrædd regla lögfest ætti slíkt framvegis að heyra til undantekninga.

Á sama hátt og lög um persónuvernd og meðferð persónuupplýsinga eiga við um meðferð upplýsinga, sem lögregla hefur aflað og vísað er til í 1. mgr. 226. gr., taka löggin til þeirra upplýsinga, sem varðveittar eru í sakaskrá, sbr. 1. mgr. 19. gr. nógildandi laga og 1. mgr. 225. gr. frv. Vegna þess að upplýsingalög taka ekki til þessara upplýsinga þykir hins vegar rétt að taka af skarið um það í lögum um meðferð sakamála, sbr. fyrri málslið 2. mgr. þessarar greinar, að hver og einn eigi rétt á að fá afhent sakavottorð eða annars konar upplýsingar úr sakaskrá um eigin sakaferil, en hins vegar ekki sakaferil annarra manna. Í síðari málslið 2. mgr. er gert ráð fyrir að aðrir en sá sem hlut á að máli, t.d. stjórnvöld eða vinnuveitendur, geti aftur á móti ekki fengið aðgang að þessum upplýsingum, nema fyrir liggi ótvírætt samþykki hans sjálfs.

Um XXXVII. kafla.

Í lögum um meðferð opinberra mála hefur verið mælt fyrir um hlutlæga skaðabótaábyrgð vegna háttsemi, sem menn hafa orðið fyrir af völdum yfirvalda, þ.e. lögreglu, ákærvalds eða dómara, í tengslum við rannsókn sakamáls eða meðferð þess ellegar vegna dóms í slíku máli, sem menn hafa þurft að þola saklausir, sbr. XXI.

kafla nógildandi laga, en slíkar bætur skulu sóttar í venjulegu einkamáli samkvæmt lögum um meðferð þeirra mála, sbr. 178. gr. gildandi laga. Með frumvarpinu er lagt til að sami háttur verði á hafður og því er kveðið á um bætur vegna sakamáls í þessum kafla með áþekkum hætti og í XXI. kafla gildandi laga, þ. á m. að krafa um þær skuli höfð uppi í einkamáli, sbr. 1. mgr. 230. gr. Þótt efnisskipan sé nokkuð frábrugðin frá því, sem nú er, eru ekki ráðgerðar veigamiklar breytingar frá gildandi lögum ef frá eru talin ákvæði 228. gr. sem lúta að skilyrðum fyrir bótum af þessum toga. Gerð er tillaga um að þau skilyrði verði nokkuð rýmkuð frá gildandi lögum, þ. á m. að aðrir en sakborningar geti krafist bóta séu skilyrði bótaábyrgðar á annað borð fyrir hendi, sbr. 3. mgr. 228. gr. Verður gerð frekari grein fyrir umræddum breytingum í athugasemdum með þeirri grein. Þá er þess einnig að geta að samkvæmt 181. gr. nógildandi laga fyrnist bótakrafa á sex mánuðum og er meginreglan sú að sá fyrningartími hefjist þegar maður á þess fyrst kost að hafa hana uppi. Ekki verður séð að sérstök rök mæli með því að halda þessari sérreglu. Er því lagt til að hún verði felld brott og myndu því almennar reglur um fyrningu skaðabótakröfu gilda um þessar kröfur.

Um 228. gr.

Í þessari grein er kveðið á um skilyrði fyrir bótum vegna sakamáls. Eins og áður er nefnt, er lagt til að skilyrði þessi verði rýmkuð frá því sem nú er, sbr. 175.–177. gr. nógildandi laga. Er þá m.a. litið til samsvarandi ákvæða í dönskum réttarfarslögum sem er að finna í 1018 gr. a.–1018 gr. d. þeirra laga.

Ákvæði 1. mgr. kemur í stað 1. mgr. 175. gr. gildandi laga, eins og henni var breytt með lögum nr. 36/1999. Gert er ráð fyrir að maður, sem borinn hefur verið sökum í sakamáli, eigi rétt til bóta ef mál hans hefur verið fellt niður skv. 145. gr. frv., fallið hefur verið frá saksókn gegn honum skv. 146. gr. eða hann verið sýknaður með endanlegum dómi, eftir atvikum af Hæstarétti. Samkvæmt 1. mgr. er lagt til, í samræmi við 1. mgr. 1018. gr. a dönsku réttarfarslaganna, að frá þessu verði gerð undantekning ef mál hefur verið fellt niður, fallið hefur verið frá saksókn eða maður verið sýknaður vegna þess að hann hefur verið talinn ósakhæfur skv. 15. gr. almennra hegningarlaga. Þetta myndi t.d. hafa það í för með sér að hafi mál manns verið fellt niður eða hann verið sýknaður vegna þess að sök hans hafi verið talin fyrnd, gæti hann átt rétt til bóta ef önnur skilyrði greinarinnar væru uppfyllt. Í upphafi 2. mgr. er komist svo að orði að dæma skuli bætur vegna tiltekinna aðgerða í þágu rannsóknar ef skilyrði 1. mgr. eru fyrir hendi. Þetta er m.a. gert til þess að taka af allan vafa um það að aðrir sakborningar en þeir, sem 1. mgr. tekur til, eigi ekki rétt til bóta samkvæmt reglum þessa kafla þótt þeir geti öðlast skaðabótakröfu á grundvelli sakarreglunnar ef þeir hafa beðið tjón vegna ásetnings eða gáleysis þeirra sem því hafa valdið. Á sama hátt og í 176. gr. gildandi laga, er kveðið er á um það hvaða aðgerðir í tengslum við rannsókn eða meðferð sakamáls geti bakað ríkinu bótaskyldu. Lagt til að sú breyting verði gerð frá gildandi lögum að allar þvingunarráðstafanir, sem gripið er til í þágu rannsóknar eða meðferðar máls, geti leitt til bótaskyldu, en eins og 176. gr. er nú orðuð er bótaskylda einskorðuð við vissar aðgerðir sem þar eru upp taldar. Þetta myndi t.d. hafa það í för með sér að símahlerun, sem framkvæmd væri án dómsúrskurðar og teldist þar með ólögmat, sbr. XI-2. gr. og 1. mgr. 84. gr. frv., gæti leitt til bótaskyldu, að öðrum bótaskilyrðum uppfylltum. Eina undantekningin, sem lagt er til að gerð verði, lýtur að aðgerðum skv. XII. kafla frv. Í því sambandi er rétt að nefna að sá, sem kyrrsetning skv. 88. gr. beinist að, getur krafist bóta vegna þeirrar gerðar á grundvelli VII. kafla laga nr. 31/1990 um kyrrsetningu, lögbann o.fl., en aðrar aðgerðir, sem ákvæði XII. kafla taka til, myndu ekki geta leitt til

skaðabótaskyldu samkvæmt reglum þessa kafla. Gert er ráð fyrir að þau skilyrði fyrir bótarétti, sem kveðið er á um í a. og b. liðum 176. gr., verði felld brott, enda er þau ekki að finna í dönsku réttarfarslögnum. Ekki verður heldur séð að þau þjóni neinum sjálfstæðum tilgangi með tilliti til þess að í framkvæmd hefur bótarétturinn ráðist af því sem fram er komið þegar unnt er orðið að meta öll atvik máls. Í niðurlagi 2. mgr. er hins vegar tekið fram, eins og í 1. mgr. 175. gr. gildandi laga, að fella megi niður bætur eða lækka þær ef maður hefur valdið eða stuðlað að þeim aðgerðum, sem hann reisir kröfu sína á, meðan hann var borinn sökum í sakamálinu.

Eins og áður er komið fram, er gert ráð fyrir því í 3. mgr. þessarar greinar að maður, sem ekki hefur verið borinn sökum í sakamáli, geti krafist bóta skv. 2. mgr. hennar, t.d. ef hann hefur orðið fyrir fjárhagslegu tjóni af völdum þeirra aðgerða sem þar er vísað til. Eðli máls samkvæmt er það ekki sett sem skilyrði fyrir bótaábyrgð að úrslit sakamáls hafi verið með tilteknum hætti, eins og gert er í 1. mgr. þegar í hlut á maður sem sökum hefur verið borinn í málinu. Að öðru leyti er lagt til að sömu reglur gildi um bótarétt þeirra sem aðgerðir skv. 2. mgr. hafa beinst að.

Ákvæði 4. mgr. er efnislega eins og 177. gr. gildandi laga, að öðru leyti en því að lagt er til að maður, sem þolað hefur refsikennd viðurlög samkvæmt dómi eða viðurlagaákvörðun dómara, þótt saklaus hafi verið, eigi rétt á bótum á sama hátt og sá sem gert hefur verið að sæta refsingu ranglega. Hér er átt við viðurlög á borð við öryggisgæslu og aðrar öryggisráðstafanir og sviptingu réttinda, auk upptöku eigna, en sú tegund viðurlaga er sú eina sem lögð er að jöfnu við refsingu í 177. gr.

Gert er ráð fyrir að dæma megi manni bætur fyrir miska jafnt sem fjártjón samkvæmt þessari grein, sbr. 5. mgr., en þar er tekið fram, eins og í 2. mgr. 175. gr. gildandi laga, að bæta skuli fjártjón og miska, ef því er að skipta.

Um 229. gr.

Greinin er efnislega eins og 180. gr. núgildandi laga og þarfnast því ekki sérstakra skýringa.

Um 230. gr.

Í meginatriðum er greinin efnislega eins og 178. gr. núgildandi laga, sbr. 1. mgr. hennar, og 179. gr. laganna, sbr. 2. og 3. mgr. Er óþarft að skýra hana frekar.

Um 231. gr.

Greinin hefur að geyma sams konar ákvæði og nú er að finna í 182. gr. núgildandi laga og þarfnast ekki frekari skýringa.

Um XXXVIII. kafla.

Í þessum kafla frumvarpsins eru fyrirmæli um gildistöku þess, verði það samþykkt sem lög, auk fyrirmæla um brottfall laga og breyting á öðrum lögum. Ekki verður séð að tilefni sé til að skýra einstök ákvæði kaflans.

Um XXXIX. kafla.

Í þessum kafla frumvarpsins, sem hefur að geyma 235.-240. gr. þess, er að finna ákvæði til að leysa úr ýmsum álitafnum varðandi tengsl eldri laga og yngri. Ekki er ástæða til að gera sérstaka grein fyrir hverju ákvæði fyrir sig, enda gengið út frá því að þau skýri sig nægilega sjálf.